

Tone Smolej (ur.)

JANKO KOS
IN SLOVENSKA
PRIMERJALNA KNJIŽEVNOST

Ljubljana 2023

Janko Kos in slovenska primerjalna književnost

Zbirka: *Historia facultatis* (ISSN 2712-6242, e-ISSN 2712-6250)

Uredniški odbor zbirke: Tine Germ, Janica Kalin, Ljubica Marjanovič Umek, Gregor Pompe, Jure Preglau, Matevž Rudolf, Tone Smolej

Odgovorni urednik: Tine Germ

Glavni urednik: Tone Smolej

Urednik: Tone Smolej

Recenzenta: Ksenija Vidmar Horvat, Gregor Pompe

Lektorica: Eva Vrbnjak

Tehnično uredjanje: Jure Preglau in Irena Hvala

Prelom: Eva Vrbnjak

Fotografija na naslovnici: Borut Krajnc

Založila: Založba Univerze v Ljubljani

Za založbo: Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani

Izdala: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Za izdajatelja: Mojca Schlamberger Brezar, dekanja Filozofske fakultete

Tisk: Birografika Bori d. o. o.

Ljubljana, 2023

Prva izdaja

Naklada: 200 izvodov

Cena: 27,90 EUR

Knjiga je nastala v okviru programskih skupin Literarnoprimerjalne in literarnoteoretske raziskave (P6-0239) in Medkulturne literarnovedne študije (P6-0265), ki ju iz državnega proračuna financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Knjiga je izšla s finančno podporo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca. Izjema so vse fotografije. / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License. With the exception of all the photographs.

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://ebooks.uni-lj.si/>
DOI: 10.4312/9789612971403

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili
v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

Tiskana knjiga

COBISS.SI-ID=159926275

ISBN 978-961-297-141-0

E-knjiga

COBISS.SI-ID=159927043

ISBN 978-961-297-140-3 (PDF)

Kazalo

Uvod	5
<i>Tone Smolej</i>	
Litteris comparativis semper deditus	7
<i>Tomo Virk</i>	
O priimku Kos.	19
<i>Marko Snoj</i>	
Od rednega študenta do rednega profesorja. Kosova študijska leta	29
<i>Tone Smolej</i>	
Kos o Danteju, Boccacciu, Manzoni	45
<i>Martina Ožbot</i>	
Kos o Zoisu	57
<i>Luka Vidmar</i>	
Kos o Goetheju.	69
<i>Irena Samide</i>	
Kos in Cankar.	87
<i>Vanesa Matajč</i>	
Kos in Bartol	133
<i>Tomo Virk</i>	
Kosovi pogledi na Biblijo	151
<i>Alen Albin Širca</i>	
Ob Kosovi Primerjalni zgodovini slovenske literature.	169
<i>Evald Koren</i>	
Kosova teorija lirike.	177
<i>Darja Pavlič</i>	
Kos in učbeniki za književnost na sekundarni vzgojno-izobraževalni stopnji	195
<i>Alenka Žbogar</i>	
Kos in filmska umetnost	215
<i>Matevž Rudolf</i>	
Kos kot sekundarni avtor	229
<i>Seta Knop</i>	

Seznam predavanj Janka Kosa na Filozofski fakulteti (1970–2005)	.241
<i>Irena Ipavec Dobrota</i>	
Bibliografija Janka Kosa 1948–2023	.249
<i>Martin Grum</i>	
Avtorice in avtorji	.323
Imensko kazalo	.325

Uvod

Tone Smolej

Deseta knjiga v zbirki *Historia facultatis* je prvič v njeni osemletni zgodovini posvečena eni sami univerzitetni osebnosti, saj so dosedanje publikacije – zlasti ob stoletnici fakultete – predstavljale razvoj posameznih strok. Zaslužni profesor Univerze v Ljubljani Janko Kos se je rodil dobro desetletje po ustanovitvi Filozofske fakultete in le nekaj let po prvih predavanjih iz primerjalne književnosti, od objave njegovega prvega članka, zapisa v *Mladinski reviji*, pa bo letos, ko ima profesor v tisku kar dve obsežni razpravi, minilo petinsedemdeset let. Knjigo smo najprej snovali kot klasičen »festschrift«, s katerim smo želeli počastiti profesorjevo devetdesetletnico, a se je prvotni načrt zaradi različnih razlogov spremenil. Sčasoma se je izoblikovala pričujoča monografija o življenju in delu enega od utemeljiteljev slovenske primerjalne književnosti. Posamezna poglavja so prispevali nekdanji profesorjevi študenti, doktorandi, asistenti, nasledniki na katedri, predvsem pa njegovi učenci. V poglavjih so obravnavali tista profesorjeva znanstvena področja, ki so tudi njim blizu, kar pomeni, da so njihove razprave nekakšen dialog z Jankom Kosom. Največ razpravljavcev se ukvarja s Kosovimi študijami posameznih evropskih piscev. Dodan pa je tudi članek pokojnega Evalda Korena o *Primerjalni zgodovini slovenske literature*, ki po skoraj štirih desetletjih ni izgubil svoje tehtnosti. V zadnjem delu smo želeli prof. Kosa osvetliti tudi kot pomembnega didaktika,

perspektivnega filmskega kritika in vplivnega urednika. Seveda pa vseh profesorjevih področij nismo izčrpali, kar tudi ni bil namen. Iz obsežne bibliografije, ki jo je pripravil Martin Grum, je razvidno, da tudi prihodnje raziskovalce čaka še veliko dela.

Rad bi se zahvalil vsem sodelujočim, pa tudi mag. Evi Vrbnjak za natančno branje besedila in Ireni Ipavec Dobrota za vso pomoč. Zahvala gre tudi družini Kos za arhivsko dokumentacijo, ki jo je dala na razpolago. Hvala recenzentoma, prorektorici Univerze v Ljubljani prof. dr. Kseniji Vidmar Horvat in prof. dr. Gregorju Pompetu. Čeprav danes delujeta na drugih oddelkih, sta bila tudi Kosova študenta.

V preteklih dveh letih sem redno obiskoval prof. Kosa na Pleteršnikovi ulici; vsako srečanje mi je obudilo v zavesti nepozabna predavanja, ki sem jih poslušal še v prejšnjem stoletju. Prepričan sem, da se bodo tudi bralcem naše knjige, nekdanjim študentom, utrnili podobni spomini na zlato obdobje ljubljanske komparativistike.

Litteris comparativis semper deditus

Tomo Virk

Bolj ali manj vsaka veda ima svoje klasike, ki so jo utemeljili, ji pridobili družbeno legitimnost in jo razvijali tako tehtno, poglobljeno in argumentirano, da se morajo nanje sklicevati tudi poznejše generacije raziskovalcev, ne le iz dolžnega spoštovanja do avtoritete, temveč preprosto zaradi trdnosti in trajnosti njihovih dognanj, ki pomenijo nekakšno *philosophio perennis* posamezne stroke. Za slovensko primerjalno književnost pomenijo tovrstno klasiko Anton Ocvirk, Dušan Pirjevec in Janko Kos. Vse tri osrednje osebnosti slovenske komparativistike so med seboj primerljive predvsem po širini svojih zanimanj in vlogi, ki so jo odigrale na področju slovenske literarne, še posebej primerjalne vede; glede specifičnega prispevka vsake od njih pa so med njimi značilne razlike. Za miselni in znanstveni profil Kosa kot najmlajšega in daleč najplodovitejšega med njimi se zdi značilen izjemen čut za povzemanje v stvarno sintezo, za preglednost, celoto in sistem. Ena izmed pogloblitih odlik njegovega ukvarjanja z literaturo, razvidna že iz mladostnih kritik, je namreč redka zmožnost za dojetje in zajetje tega, kar je pri obravnavani temi bistveno, in za povzemanje ugotovitev v pregledne, smiselne, razumljive sklepe. Ko prebiramo Kosove starejše spise, večkrat dobimo vtis, da je misel na obsežnejšo celoto v njegovem pisanju vseskozi podtalno navzoča (naj bo zavestno ali nezavedno), saj se v poznejših literarnoteoretičnih ali literarnozgodovinskih delih zgodnejše

ugotovitve največkrat lepo prilegajo v vzpostavljeni sistem. V nasprotju z opusi nekaterih drugih komparativistov se Kosova poznejša dognanja skoraj nikoli ne razhajajo z zgodnejšimi, čeprav nenehno sledi razvoju stroke ter vseskozi razvija in dograjuje tako svoj lastni metodološki pristop kot tudi znanstveno terminologijo. Njegove ugotovitve so vedno dobro premišljene in uravnotežene, in če se želimo kritično soočiti z njimi – takemu kritičnemu soočenju se ne more izogniti noben raziskovalni opus, saj namreč tako soočanje pomeni živo zgodovinsko dogajanje znanstvene misli –, nam natančno branje (in ne površno; tega je, se zdi, zaradi želje in potrebe po obvladovanju čim večjega obsega razpoložljive vednosti vse več) največkrat pokaže, da je ustrezno avtorefleksijo izpeljal že avtor sam in njen rezultat tako ali drugače vključil v svoje ugotovitve.

Svojo publicistično pot je Kos začel pri osemnajstih letih kot kritik za *Mladinsko revijo* in *Novi svet*. Kmalu – še zlasti ko je začel sodelovati v *Besedi* – je začel pisati tudi polemične eseje in razprave o literarni kritiki ter literarni vedi. Ko mu je bilo komaj kaj več kot dvajset let, se je – ob leto starejšem Tarasu Kermaunerju že vodilni kritik in publicist tedaj najmlajše, kritične generacije – zapletel v polemike delno z Vidmarjem, predvsem pa s slovenskim ždanovskim ideologom Zihlerlom in njegovim vsiljevanjem doktrine socialističnega realizma. Proti temu je javno nastopil tudi na kongresu zveze jugoslovanskih književnikov leta 1954 v Beogradu. Podobno je onkraj slovenskih meja kritično posegal denimo leta 1956, ko je pet let pred razvpito polemiko Pirjevec – Čosić s srbskim sogovornikom že polemiziral o velikosrbskem nacionalističnem jugoslovanskem centralizmu.

Kos se je z angažiranim publicističnim delovanjem v petdesetih letih in na začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja dejavno priključil tako imenovani »oporečniški generaciji« oziroma je to skupino pomembno sooblikoval. Ni bil le sodelavec in osrednji publicist tedanjih kritičnih revij, temveč jih je tudi uredil. Bil je urednik *Besede*; po njeni ukinitvi zaradi ideološke neprimernosti so oblasti prepovedale, da bi smel urednikovati njeni naslednici, *Reviji 57*,¹ kljub temu je bil ne le med najtesnejšimi sodelavci revije, temveč je tudi uredil zadnji dve številki, preden je bila revija ukinjena; bil je predsednik kulturnega društva,

---

1 Nekaj časa je imel tudi težave z objavljanjem, zato je v tem obdobju nekaj člankov objavil v raznih revijah iz drugih jugoslovanskih republik.

v okviru katerega je deloval *Oder 57*; *Revija 57* so nasledile *Perspektive*, in te je spet urejal Kos, ki je kot urednik in sodelavec vseh teh revij tedaj sicer bil pod policijskim nadzorstvom.

Vendar Kos ni ostal zgolj pri literarni kritiki in angažirani publicistiki. Njegovo ukvarjanje z literaturo se je že zelo zgodaj začelo usmerjati v znanstveno raziskovanje umetnosti in literature. Ta težnja je razvidna že v polemiki z Zihrlom. Kos nasproti Zihrllovemu socialističnemu realizmu ne želi polemično postaviti zgolj druge estetske ideologije, temveč si prizadeva samo ideologijo razmejiti od znanosti, literarno vedo pa utemeljiti kot znanstveno. V to prizadevanje sodijo mnogi članki iz petdesetih let, objavljeni pretežno v *Besedi*, predvsem pa nekoliko poznejše daljše razprave, objavljene okoli leta 1970 ali tudi pozneje, med katerimi so nekatere izšle tudi knjižno, na primer knjižica *Znanost in ideologija*, ali revijalne študije »Književnost in humanizem«, »Znanost in literatura« ter »Znanost in vera kot kulturni problem«. V vseh teh besedilih se Kos zavzema za stvarni, znanstveni pristop k literaturi namesto ideološkega. Ideologije sicer ne zavrača kar povprek;² a poanta njegovih izpeljav je, da literarna veda po svoji naravi teži k znanstvenosti in se izogiba ideološkemu aktualizmu (na primer ideološkemu vsiljevanju socialističnega realizma³); njen cilj je »postavitev literarne vede kot znanosti v pravem pomenu besede« (Kos, 1972/1973, 832), to pa pomeni predvsem »odkrivanje občesti v posameznem« (prav tam, 946). Ta usmeritev nazadnje pomeni Kosovo slovo od kritiške kariere⁴ in usmeritev v literarno vedo, posebej primerjalno književnost, kot znanstveno disciplino.

---

2 Tako kot znanost jo – na primer v izrazito filozofski knjigi *Znanost in ideologija*, v kateri razvija dialektiko svobode in nesvobode – razume kot osmišljevalko človekove eksistence: »Znanost in ideologija se pojavljata iz človeške usode kot dopolnitev in eksplicacija njenega pomena. V ustroju konkretne človeške eksistence se skrivata svoboda in nesvoboda, toda samo kot implicitna elementa strukture. Znanost in ideologija ju vsaka zase povzemata iz te prvotne strukture, da bi ju realizirali in razvili v eksplicirano, zunaj same strukture obstoječo in prav zato abstraktno formo« (Kos, 1970, 51).

3 Od tod na primer tale trditve: »Ustvarjanje umetnosti je potemtakem izključno stvar samih umetnikov in njihovega zavestnega ali nezavestnega estetskega programa ali praktične umetnostne estetike. Umetniška dela so realizacija takšnega programa in realizacija splošnih umetnostnih zakonitosti v novi in posebni obliki. Te oblike znanstvena estetika ne more niti predvideti niti programsko zahtevati, pač pa jo šele naknadno registrira, analizira in raziše, da tako odkrije splošno zakonitost in strukturo umetnosti v novi in posebni konkretni obliki« (Kos, 1954, 1018).

4 »Vrednotenje ni spoznavanje, literarna kritika po svojem bistvu ni in ne more biti del literarne vede« (prav tam, 949), zapiše v »Znanosti in literaturi«. Podobno v *Literarni teoriji*: literarna kritika »v strogem smislu besede ni del literarne vede, saj ne teži k znanstveno-filozofskemu, historičnemu ali teoretičnemu spoznanju besedne umetnosti« (Kos, 2001, 172).

Na literarno znanstvenem področju Kos s svojo dejavnostjo sega tako široko, da mu glede tega na Slovenskem, gotovo pa tudi v širšem merilu, težko najdemo ustrezno primerjavo. V različnih obdobjih se je intenzivno ukvarjal z literarno kritiko, interpretacijo, teorijo, zgodovino, metodologijo, sociologijo, estetiko in pri tem uporabljal niz raziskovalnih metod, od tradicionalnih do sodobnih. Samostojne razprave je posvečal vsem literarnim (nad)vrstam, se pravi liriki, epiki in dramatici. Področje njegovih študij sega od antične književnosti tako rekoč nepretrgano vse do povsem sodobne, zajema pa tako slovensko kot svetovno književnost. Zanimajo ga tako japonska književnost kot Biblija, o Brižinskih spomenikih piše enako poznavalsko kot o moderni slovenski liriki, in s polihistoriskim zamahom razpravlja ne le o teodiceji, anarhizmu, ruskem nihilizmu ali Sartrovi filozofiji, temveč najdeva tudi nepričakovane vzporednice med Cankarjem, Shakespearjem in Cervantesom itn. Zaradi svoje široke razgledanosti in enciklopedičnega znanja večkrat v pristnem komparativističnem duhu obravnava stike literarne umetnosti z drugimi umetnostmi, z vplivnimi filozofskimi tokovi in z religijo. Skratka, v širokem naboru možnosti komparativistične dejavnosti bi le stežka našli področje, na katero Kos ne bi opazneje posegal.

Kar zadeva posamezne pisatelje, je največ raziskovalne pozornosti posvetil osrednjima slovenskima literarnima klasikoma, Prešernu, ki mu je namenil kar nekaj monografskih obravnav, in Cankarju, o katerem je spisal ne le za zajetno knjigo študij, temveč je tudi sourejal njegova zbrana dela. Podobno kot je to naredil Pirjevec s Cankarjem, je Prešerna (s Čopom) postavil v širši primerjalni evropski kontekst, z uporabo moderne metode novega historizma pa raziskal tudi Prešernovo razmerje do krščanstva in njegovo religioznost. Ob Cankarju je raziskoval problematiko volje do moči, hrepenenja, anarhizma in svobodomiselstva, v študiji o *Hiši Marije Pomočnice* pa je pokazal, da je Cankar razvil v evropskem merilu nov tip »kratkega, novelsko razširjenega ali cikličnega romana« (Kos, 2018, 131), namreč diskontinuirani roman trenutkov. Ugotovil je še, da je Cankar začetnik problemskega romana na Slovenskem, ob njem pa je tudi demonstriral specifično slovenskega romana kot romana srečoiskateljstva. Vse to je Kosov izvirni prispevek k cankarjeslovju.

Kosovi dosežki na področju literarne zgodovine seveda presegajo obravnave posameznih avtorjev. Je ne le avtor še vedno najbolj referenčnih priročnikov

Pregled slovenskega slovstva in *Pregled svetovne književnosti*, ki sta doživela desetine ponatisov, temveč v zbirki Literarni leksikon tudi pisec monografij o razsvetljenstvu, predromantiki, romantiki in postmodernizmu. Podrobno se je ukvarjal še z drugimi obdobji slovenske in svetovne književnosti, zlasti v obsežnih spremnih študijah k zbirki Sto romanov. Skoraj povsod je prispeval nove uvide in uveljavil temeljne teze, ki so se v slovenski in primerjalni literarni zgodovini obdržale. Ob razsvetljenstvu je poleg racionalizma poudarjal pomen empirizma; v polemiki o predromantiki se je zavzel za njeno vpeljavo v literarno zgodovino in jo je jasno razločil od razsvetljenstva in romantike; bil je prvi, ki je z vso znanstveno natančnostjo opredelil postmodernizem, ko je šlo še bolj za modni pojav in pojem, s katerim je ohlapno manevrirala predvsem publicistika, itn. Ta del Kosove znanstvene dejavnosti je dosegel vrhunec v *Primerjalni zgodovini slovenske literature*, delu, ki je bilo ob svojem nastanku (in je pravzaprav tudi še danes) povsem unikatno tudi v mednarodnem merilu, še zlasti če pomislimo, da gre za dosežek enega samega avtorja. Pomena tega dela ni mogoče dovolj poudariti. Je rezultat podrobnega poznavanja na eni strani celotne slovenske književnosti in na drugi strani precejšnjega dela evropske oziroma celo svetovne – vsekakor tistega njenega dela, ki je bil najtesneje povezan z nastajanjem, oblikovanjem in razvojem slovenske književnosti –, pa tudi jasno razdelane literarnozgodovinske metodologije in velike zmožnosti za sintetično povzemanje nepreglednega gradiva v urejeno, smiselno celoto. Prav pred kratkim je to področje Kosovega delovanja zaokročila še *Primerjalna zgodovina svetovne literature*. Kosova primerjalna literarna zgodovina je vsekakor dosežek, po svoji teži več kot primeren za *življenjsko delo* enega raziskovalca, ki pa pri Kosu še zdaleč ne izčrpa njegovega znanstvenega opusa, temveč pomeni le en njegov del.

Izpeljava tako mogočnega projekta seveda ne bi bila mogoča brez ustrezne literarnozgodovinske metodologije. Metodološkim vprašanjem literarne vede nasploh se je Kos intenzivno posvečal že zelo zgodaj. V več zgodnjih in poznejših spisih se je zavzemal za primerjalno metodo in nasploh primerjalni pristop (najizrecneje v članku »Primerjalna metoda v literarnozgodovinski vedi«) – tega je s pridom uporabil v obeh primerjalnih literarnih zgodovinah, pa tudi sicer v večini svojih razprav –, metodološki monizem mu je tuj, ker je po njegovem mnenju neustrezen glede na samo literaturo in njeno vsestransko

širino. V razpravi »Znanost in literatura« iz let 1972 in 1973 je podrobno pre-
vetril dotedanje metode literarne vede ter opozarjal na njihove prednosti in
pomanjkljivosti. Že tedaj je glede metod v literarni vedi ugotavljal, da se

začrtuje v nji ne ena sama metoda, ampak zapleten sklop induk-
tivne in deduktivne metode, ki se jima kot posebna varianta pri-
družuje še rekonstrukcijska metoda kot važna, če že ne kar speci-
fična sestavina literarne vede; in da se v okviru teh metod povezu-
je med sabo vrsta metodičnih postopkov, elementov in prijemov
– od opazovanja, eksperimenta, merjenja in štetja, induktivnega
in deduktivnega sklepanja pa vse do intuicije, iz katere nastajajo,
se s tradicijo gradijo in prenašajo temeljni pojmi te vede. (Kos,
1972/1973, 337)

Ko je potem pisal za slovensko literarnovedno metodologijo temeljni čla-
nek »Uvod v metodologijo literarne vede«, je ta pluralizem s podrobnejšo sis-
temizacijo in klasifikacijo metod v skladu z osnovno delitvijo na znanstvene,
filozofske in formalnologične še dopolnil in razširil, tako da je sklenil z ugotov-
itvijo, ki je v sodobni literarni vedi obveljala:

Iz dejstva, da je predmet literarne vede tako zelo heterogen, sledi,
da je za njegovo raziskovanje, razumevanje in spoznavanje po-
trebno uporabiti ne eno samo metodo, ampak v skladu z vsako-
kratnim predmetnim izsekom ali njihovim medsebojnim pove-
zovanjem celo vrsto metod. V tem smislu moramo metodologijo
literarne vede v okviru njenih današnjih razvojnih možnosti razu-
meti predvsem kot napotilo, utemeljitev in zahtevo po metodolo-
škem pluralizmu. (Kos, 1988, 10)

Metodološki pluralizem pa ne pomeni, da Kos nekaterih metod ne upora-
blja bolj kot drugih. Tako je na primer že zgodaj posegel po sociološki metodi
in jo v različnih oblikah (pri teoriji romana, kjer se je skliceval na Habermasa,
pri generacijskem pristopu, pri razlagi družbenega ozadja posameznih avtorjev
ali pojavov zlasti v slovenski literarni in kulturni zgodovini, pri razlagi specifične

slovenske književnosti, tudi posebej romana itn.) uveljavljaj vse do danes; ta del svoje dejavnosti je pred kratkim okronal z monografijo *Sociologija slovenske literature*. S pridom pa je seveda uporabljal še druge, zlasti filozofske metode, v zgodnjem obdobju na primer marksistično, pozneje fenomenološko, katerih pomen je prav tako poudarjal ob več priložnostih, pa tudi tipološki pristop (njegova načela je prikazal v knjižici *Literarne tipologije*). Za enega najpomembnejših dosežkov njegovega znanstvenega delovanja nasploh seveda velja vpeljava močno predelane in posodobljene, filozofsko na Heglu in Heideggerju utemeljene duhovnozgodovinske metode, ki je slovenski komparativistiki, pa tudi literarni vedi nasploh (ne nazadnje je našla svoje mesto tudi v srednješolski literarnozgodovinski sistematiki), ponudila čvrsto, jasno in pregledno ogrodje za reševanje predvsem literarnozgodovinskih, a tudi posameznih literarnoteoretičnih vprašanj (pomislimo le na vlogo duhovnozgodovinske perspektive pri teoriji romana). Kos je to metodo, v njegovi različici uglaseno z metodološkim pluralizmom, zasnoval po razvidnih načelih, obenem pa tako gibko, da jo je mogoče dopolnjevati tudi z drugimi metodami (filozofskimi, sociološkimi, psihoanalitičnimi, formalnimi, umetnostnozgodovinskimi itn.), ki omogočajo preučevanje literature v raznih kontekstih. Uporaba duhovnozgodovinske metode v povezavi s primerjalnozgodovinsko daje Kosovemu ukvarjanju z literaturo prepoznaven pečat.

Še en Kosov neprecenljiv prispevek k literarni vedi je sistem literarne teorije, kot ga je pregledno predstavil v svojih znanih priročnikih. Čeprav gre po formi za didaktično-priročniško gradivo, je to pravzaprav zgoščeni, sistematični povzetek dognanj, ki jih je Kos o posameznih vprašanjih razvijal v svojih znanstvenih razpravah (na primer »Znanost in literatura«, »Slovenska literarna veda in pojem pesniškega«, »K problematiki literarnostetskega doživljaja«), tudi v monografijah (npr. *Literatura, Lirika, Teorija romana, Marksizem in problemi literarnega vrednotenja*), in so zato ne glede na razmeroma lahko podajanje podrobno argumentirana in tudi prikazana v vsej kompleksnosti, tako da je v teh prikazih pravzaprav vselej že mogoče najti tudi zasnutke za njihovo potencialno nadgradnjo. Osnovne postavke Kosove *Literarne teorije* so vsaj za literarno vedo na Slovenskem še vedno zavezujoče in neprešene. Sem sodita predvsem – verjetno iz fenomenološke tradicije delno prevzeta, delno dopolnjena – delitev literarne teorije na štiri temeljna področja:

ontologijo, fenomenologijo, morfologijo in aksiologijo, pa na primer izhodiščna postavka (njena genealogija bržkone sodi v čase Platona in Aristotela) o literarni umetnini kot bolj ali manj harmoničnem skupku estetske, etične in spoznavne razsežnosti. Nekaterim temam je posvečal še posebno pozornost. Dopolnil je na primer Stanzlovo tipologijo pripovedovalcev in vpeljal nov tip virtualnega pripovedovalca, razrešil je nekatere dileme s področja ontologije in fenomenologije literarnega dela, ki so se najizraziteje pokazale ob Ingardnu (na primer razmerje med realnim in fiktivnim), v slovensko literarno vedo je vpeljal pojem notranje forme in nekatere druge kategorije pretežno nemške, fenomenološko ter imanentno usmerjene literarne teorije, pojasnil je vprašanje o literarno estetskem doživljaju, podobno kot angleško novo kritištvo, verjetno pa tudi v tesni navezavi na antično filozofijo je definiral pojem literarne umetniškosti itn. Med osrednje Kosove prispevke na področju literarne teorije pa sodi seveda njegova teorija romana, posebej tudi slovenskega. Kos je delno sprejel nekatere Bahtinove in Lukácseve vsebinske opredelitve romana, a jih je dopolnil s pomočjo Habermasove pojmovne dvojice javno/zasebno, pojasnjene v *Strukturnih spremembah javnosti*, obenem pa je nadgradil Lukácsevo tipologijo in razvil svojo lastno izvirno, dvoravninsko, ki operira s po dvakrat štirimi tipi. To mu je omogočilo znotraj splošne opredelitve romana določiti specifične lastnosti slovenskega in zato (ob Pirjevčevi) razviti še svojo lastno teorijo tega.

Kosov znanstveni profil obsega čut tako za obče in trajno kot tudi za začasno in posamezno; zanimata ga tako struktura in pravilo kot tudi izjema in specifika. Redki nedavni očitki o nacionalističnosti njegove primerjalne literarne zgodovine in esencialističnosti literarne teorije so nenavadni in neupravičeni. Kos vedno združuje sinhrono in diahrono, historični pristop dopolnjuje s tipološkim, nacionalno literarno zgodovino obravnava v kontekstu nadnacionalne, ob genoloških temah pa izrecno opozarja na zgodovinsko in kulturno pogojenost obravnavanih pojavov in pojmov.⁵

⁵ Naj podam le dva primera, ki dobro ponazarjata Kosova znanstvena načela, kar zadeva esencializem. Kos denimo v *Literarni teoriji* izrecno zapiše, da so »pojmi za literarne vrste [...] večidel empirično-historični [torej ne apriorni in nadčasovni, tako kot bistva oziroma *esence*; op. T. V.], se pravi odvisni od zgodovinsko omejenega gradiva in tudi samo zanj veljavni. Zato so že na robu literarne teorije in na prehodu v literarno zgodovino« (Kos, 2001, 153), in tudi omenja, da je »[z]aradi heterogenosti vidikov, s katerih določamo literarne vrste ali zvrsti [...] njihove pojme nemogoče razvrstiti v logično pregleden sistem, ki bi bil izrazito teoretičen« (prav tam, 154). Že leta 1972 pa glede »več-nih«, »objektivnih« vrednot in bistev obširno razpravlja takole: »[B]ralčevo vrednotenje literarnega dela je samostojno dejanje, oprto na svet lastnih bralčevih potreb in v njem edino obstojno. Ta svet je

Kosova bogata znanstvena in strokovna dejavnost se z vsem tem seveda še zdaleč ne izčrpa. Odigral je osrednjo vlogo ali vsaj eno od vidnejših vlog na različnih literarnovednih področjih, naj gre za pedagoško oziroma literarno-didaktično dejavnost (poleg dela na fakulteti, delovanja v nacionalnem svetu za izobraževanje, maturitetnih komisijah ali v kurikularnih telesih pri sestavi učnih načrtov za književnost ter avtorstva mnogih srednješolskih učbenikov velja sem prišteti tudi številne preglede slovenske in svetovne književnosti), za organizacijsko delo (Kos je ne le pomembno sooblikoval program dela na Oddelku za primerjalno književnost ljubljanske Filozofske fakultete, temveč je bil tudi eden glavnih pobudnikov in nato upravnik akademijskega Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede, pa tudi ustanovni član ter predsednik Slovenskega društva za primerjalno književnost), za urednikovanje ali sourednikovanje (bodisi osrednjih znanstvenih in literarno-kulturnih revij bodisi najuglednejših literarnih in znanstvenih zbirk: Stotih romanov, Zbranih – in izbranih – del slovenskih pesnikov in pisateljev, raznega priročniškega gradiva, nazadnje tudi *Enciklopedije Slovenije*), ali za neposredno raziskovalno ukvarjanje s samo književnostjo in vedo o njej. Nedavno se je začel spet posvečati aktualni publicistiki, z dvema knjigama spominov pa se je izkazal tudi kot spreten in duhovit literat.

Akademik Janko Kos je formiral mnoge generacije komparativistov in odločilno oblikoval literarno vedo na Slovenskem. Večina današnje slovenske literarnovedne »produkcije« se še vedno opira na temeljna dognanja, metodologijo in osnovno terminologijo, ki jih je postavil, ali pa se k vsemu temu vsaj

---

pa navsezadnje določen s civilizacijo ali s tipom civilizacije, iz katerega raste tako literarno delo kot njegov avtor, bralec in literarni kritik. V civilizaciji, ki ne bi poznala potrebe po literarnih delih, bi celo literarno delo samo po sebi ne bilo nikakršna vrednota; ostalo bi za vekomaj vrednostno nevtralnno. V civilizaciji, kakršna je evropska, ki iz sveta svojih potreb priznava literarnemu delu načeloma aprioren status vrednote, je pa ravno zaradi protislovnosti potreb, ki sestavljajo svet te civilizacije, mogoča v vrednotenju literature cela skala vrednostnih razmerij, odločitev in izbir. Toda prav zato je v okviru te civilizacije še bolj očitno, da se vrednote uresničijo šele iz stika literarnega dela s svetom bralčevih potreb, ne pa da bi se kot vrednost pojavljale že v samem literarnem delu. V tem obstajajo šele vrednostno nevtralni elementi ali strukture, ki lahko postanejo nosilec vrednot ali nevrednot. Literarna dela so lahko jasna ali nejasna, enovita ali neenovita, moralna ali nemoralna, zdrava ali boleštna, resnobna ali igriva, moralna ali nemoralna, tendenčna ali netendenčna – naj bodo takšna ali drugačna, nobena teh značilnosti ni niti vrednota niti nevrednota, dokler se bralec ne odloči, ali bo glede na svojo potrebo dal vrednostni pomen jasnosti ali nejasnosti, moralnosti ali amoralnosti, tendenčnosti ali netendenčnosti. Da, celo o tem, ali je literarno delo vrednota, ker je 'umetnost', in nevrednota, ker je 'šund', ni mogoče reči ničesar, dokler ne spregovori bralčeva potreba po enem ali drugem. Naj obračamo stvar tako ali drugače – nikjer ne pridemo do tako imenovanih večnih, 'objektivnih' ali celo absolutnih vrednot, ampak zmeraj do potreb ljudi v sklopu kake zgodovinske družbe, pravzaprav pa že kar civilizacije« (Kos, 1972, 951).

vrača kot k izhodišču za svoje alternativne predloge. To pa potrjuje sodbo, da je Kosova literarnovedna misel, čeprav jo njen avtor še vedno širi in dopolnjuje z novimi raziskavami, že postala v najzlahnejšem pomenu *klasična*.

Literatura

Kos, Janko, 1954. O marksistični estetiki in marksistični literarni kritiki. *Naša sodobnost*. 2/11–12. 1015–1022.

Kos, Janko, 1970. *Znanost in ideologija*. Maribor: Obzorja.

Kos, Janko, 1972/1973. Znanost in literatura. *Sodobnost*. 20/7. 8–9, 10, 11, 12. 661–669, 828–836, 946–956, 1003–1014, 1096–1007. 21/2. 4. 174–183, 328–338.

Kos, Janko, 1988. Uvod v metodologijo literarne vede. *Primerjalna književnost*. 11/1. 1–17.

Kos, Janko, 2001: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.

Kos, Janko, 2018. *Misliti Cankarja*. Ljubljana: Beletrina.

*Rojstna hiša Janka Kosa na Pleteršnikovi ulici 1,
kjer živi in ustvarja nepretrgoma do danes.*

Starša Katja in Tine Kos

O priimku Kos

Marko Snoj

Slovenščina ima tri raznorodne nelastnoimenske enakoglasne besede *kos*, od katerih sta dve isto-, ena pa raznovrstna. Istovrstni sta samostalniški enakoglasnici *kos*, od katerih prva pomeni 'del stvari ali snovi', druga pa 'ptica *Turdus merula*', raznovrstni pa je tema dvema enakoglasni povedkovnik *kos*, ki pomeni približno isto kot pridevnika *močen* in *sposoben* v povedni rabi. Prvi samostalnik je izvorno enak s starocerkvenoslovanskim *kosъ, ki pomeni 'grizljaj', kajkavskim, čakavskim, štokavskim, narečno ruskim in češkim *kus*, ki v vseh naštetih jezikih pomeni nekako isto kot pri nas. Razvil se je iz splošnoslovanskega *kosъ z nosniškim *o*. Soroden je z glagolom, ki se ohranja v litovskem *kašti* 'gristi'. Njegov prvotni pomen 'grizljaj' je v slovenščini razviden iz izimenskega glagola *kósiti* 'obedovati' in njegove izglagolske tvorjenke *kosilo*. Drugi samostalnik se v vseh slovanskih jezikih pojavlja z glasom *o* v korenu,¹ zato vemo, da se je splošnoslovansko glasil *kosъ z ustnim, nenosniškim *o*. Razvil se je iz nekdanjega, pogojno rečeno praindoevropskega **kopsō-*, iz katerega je tvorjena grška beseda κόπιτος, ki je prvotna manjšalnica in označuje isto vrsto ptice.² Ker ne poznamo niti drugega sorodstva niti pomenske motivacije, beseda

1 Izjema je le ukrajinsčina, kjer se je v enozložnem imenovalniku *o* pričakovano podaljšal in iz tega razvil v *i*.

2 Bolj razširjena različica κόσιφος je nastala po disimilaciji iz *κόπιφος, ta pa po sekundarni vzpostavitvi pripone -φο-, značilne za živalska poimenovanja (Chantraine, 1968, 571).

ostaja etimološko nepojasnjena. Povezava s korenom, iz katerega je naš glagol *kopati*, je mogoča, saj kosi pogosto iščejo hrano tako, brskajo, kopljejo po tleh. A so možne tudi druge domneve (Pokorny, 1959: 614). Slovenski povedkovnik *kos* 'močan, sposoben' pa izvira iz pridevnika *kosъ, ki se ohranja npr. v kajkavskem, čakavskem in štokavskem *kos* ter ruskem *kosój* 'poševen, kriv, nagnjen' pa tudi v narečnem bolgarskem *kos*, ki pomeni 'navpičen, raven'. Na pridevniški izvor kaže pregibnost po spolu in številu, ki jo za vzhodno Štajersko navaja Pleteršnik: *ona je kosa, mi smo kosi*. Pomenski prehod si lahko predstavljamo na dva načina. Lahko domnevamo, da se je tudi v slovenščini tako kot v bolgarščini razvil pomen 'raven'. V tem primeru je pomenski razvoj podoben kot pri pridevniku *raven*, ki pri nas in v nekaterih drugih slovanskih jezikih kot povedkovnik pomeni 'enakovredno sposoben, enakovredno močan' (Snoj, 2016, 337). Druga možnost je izhajanje iz pomena 'kriv', ki bi se prek 'zvit, lokav' lahko razvil v 'sposoben'. Vprašanje, po kateri navedenih domnev je nastal današnji povedkovniški pomen, bo treba nekoč rešiti, a ker je za potrebe tega članka irelevantno, naj ostane za kako prihodnjo priložnost.

Ta prispevek se posveča vprašanju, iz česa je nastal danes zelo pogost slovenski priimek *Kos*³ in kakšna je njegova pomenska motivacija, podredno pa še vprašanju sorodnosti priimkov, ki bi utegnili spadati v isto družino. Na vprašanje, ali je lahko katera navedenih treh slovenskih enakoglasnic *kos* kandidatka za polastnoimenjenje v priimek *Kos*, lahko odgovorimo s poznavanjem tipologije nastajanja slovenskih priimkov po metodi izločanja.

Preostali povedkovniki, kot so *bot*, *fuč*, *kvit*, *rad*, *treba*, *všeč*, *žal*, ne konvertirajo niti v samostalnike, kaj šele v priimke, torej tudi priimek *Kos* ni mogel nastati iz povedkovnika *kos* v pomenu 'močan, sposoben'. Če bi domnevali nastanek iz še pridevniškega *kos* – bodisi v pomenu 'poševen, kriv' bodisi v domnevnem 'raven' –, bi pričakovali, da bi se priimek polastnoimenoval iz posamostaljene pridevniške oblike, ta pa je vedno v določni obliki. Tako kot imamo iz določne oblike pridevnika *črn* priimek *Črni* s prvotno le pisnima dvojnicama *Černi* in *Čarni*. Iz pri nas danes pozabljenega pridevnika *kos* je na ta način morda nastal priimek *Kosi*, ki je pogost zlasti na našem severovzhodu.

Polastnoimenijo se lahko samo samostalniki in že posamostaljeni pridevniki, vendar samo tisti, ki so nosilci ustreznih pomenov. Samostalniki s pomenom

3 Statistični urad Republike Slovenije navaja, da je obravnavani priimek s 3738 nosilci deseti najpogostejši. Največ nosilcev (930) je v osrednjeslovenski statistični regiji (zajem 6. junij 2022).

‘del stvari ali snovi’ lahko postanejo zemljepisna lastna imena, prvotno zlasti ledinska, predvsem imena pri dedovanju razdeljenih parcel, kot npr. *Del, Deli, Kos, Kosi, Štuki, Tal, Tali*, pot iz zemljepisnega lastnega ali občnega imena v priimek pa pelje prek tvorjenke z ustrežno pripono,⁴ ki so pri nas zlasti *-š(č)ak > -š(č)ek, -jak in -jan*. Zemljepisna izraza *selo, selce* in iz teh nastala zemljepisna lastna imena *Selo, Sela, Selce, Selca* tako ne morejo kar postati priimki, lahko pa so priimki tvorjeni iz teh izrazov s pomočjo ustreznih, zlasti navedenih pripon. Ti priimki so *Selšak, Selšek, Sevšek, Seljak, Selak, Seljan, Selan*. Ker je priimek *Kos* očitno brezpriponski, ostane edini kandidat za njegov nastanek iz kake nelastnoimenske slovenske besede poimenovanje ptice *Turdus merula*.

Obravnavani priimek torej spada v veliko skupino ptičjih priimkov, kot so npr. še *Orel, Vrabec, Šinkavec, Škrjanec, Senica, Štrk, Drozgo, Čuk, Golob, Gavran, Jereb, Kragulj* in iz tega *Kragelj* ter *Vran* s pisno različico *Uran*. Ptičji priimki spadajo v širšo skupino živalskih, ti pa v še širšo tistih, ki so nastali iz vzdevkov. Živalske vzdevke so vzdevali ljudem, ki so jim pripisovali lastnosti, kot jih ima vsakokratna žival – točneje rečeno: vsakokratni živali so pripisovali lastnosti, ki jih je imel človek s tem vzdevkom. Če je bil človek z vzdevkom *Medved* velik, kosmat in robat, če sta bila *Lisica* in *Lisjak* zvita in lokava, če sta bila *Sokol* in *Orel* ostrogleda, kakšen bi bil lahko tisti, ki so mu vzdeli vzdevek *Kos*?

Za človeško oko se samec tega ptiča odlikuje po črni barvi perja in rumenem kljunu. Zlasti mladi kosi so drzni do mere, ki je za živali taksonomskega razreda *ptice* nenavadna. *Kos* spada v družino *drozgov*, ta pa v red *ptic pevk*. Vsi *drozgi* so znani po umetelnem žvižganju, ki je še posebej vpadljivo v času parjenja. Prenos navedenih lastnosti na človeka rezultira drznega, morda tudi gizdavega moškega, ki si rad požvižgava. Te lastnosti so naši predniki dojemali pozitivno, zato je občna beseda *kos* v češčini razvila metaforični pomen ‘odličen človek, fant od fare’, v poljščini pa ‘prebrisan, pretkan človek’.⁵

Na našem ozemlju, pravzaprav v njegovi bližini, v *Pantianiccu* v *Furlaniji*, je ime, zapisano *Cus*, potrjeno že približno leta 1181 (*Kos*, 1915, 330, 550). Leta 1498 je v urbarju za *Postojno* naveden kmet *Zwetko Koss* (*Kos*, 1954, 230), leta

4 Priimek *Dev* s pisno različico *Deu* verjetno ni nastal iz občnega imena *del*, kot lahko preberemo pri ljubiteljskih etimologih. Izvor tega priimka bo treba še raziskati.

5 *Sławski* (1958–65, 515), ki, tako kot *Machek* (1968, 279), iz tega metaforičnega pomena domnevno zmotno izvaja pomen slovenskega povedkovnika, za katerega *Bezlaj* (1978/79, 193–195) predpostavlja neko homonimno osnovo, ki pa je ne precizira.

1499 pa v urbarju za Vipavo kmet *Tscherne Koss* (Kos, 1954, 253), kar izgleda dvobesedno ime *Črni Kos*, v katerem je *Kos* še del vzdevka in ne pravi priimek.

Vzdevek *Kos* in iz njega nastali priimki so znani tudi v drugih slovanskih jezikih. V hrvaščini je priimek *Kos* potrjen od 15. stoletja (Akademski rječnik V: 350), v srbsčini ga danes tako rekoč ni, je pa brez dvoma bil, saj se ravnica zahodno od Prištine, kjer so Srbi na Vidov dan leta 1389 izgubili bitko s Turki, vsaj od 15. stoletja dalje imenuje *Kosovo polje* (Akademski rječnik V: 367–368), ker je bila očitno v lasti nekoga po imenu *Kos*.⁶ Po tej ravnici se imenuje ves vzhodni del in posledično celotna država *Kosovo*. V slovaščini je prvi znani zapis priimka *Kos* iz leta 1618, v lužiški srbsčini iz leta 1575 (Wenzel, 1991–92, 212), podobno v češčini, o zapisu *Coz* iz leta 1277 pa, kot kaže, ni dorečeno, ali je lužiški (Wenzel, 1999, 138) ali poljski (Taszycki, 1971–73, 93). V vzhodni slovanščini tega vzdevka in posledično priimka ni zaslediti.

Sodeč po prisotnosti imena *Kos* v južno- in zahodnoslovanskih jezikih sklepamo, da je kot vzdevek starejši od priimka, da sega v skupne slovanske čase druge polovice prvega tisočletja.⁷ Ime ima torej predzgodovino, ki izvira iz poganskih časov, ko so še nedoraslim otrokom dajali totemska imena v veri in z namenom, da bo poimenovalna žival varovala otroka pred nevarnostmi in ga ohranjala pri življenju (Šimunović, 1995, 229). Totemski izvor živalskih osebnih imen je najočitnejši pri močnih živalih na vrhu prehranjevalne verige, kot so npr. *volk*, *ščuka*, *orel*; hkrati pa prav s totemskim izvorom lahko pojasnimo vzdevke iz poimenovanj navidezno šibkejših živali z veliko preživetveno močjo, kot so npr. *mravlja*, *vrabec* in *krt*.

Vprašanje, ali je naš priimek *Kus* vsaj deloma nastal iz istega izvora v narečjih z u-jevskim odrazom cirkumfleksiranega *o*, kot je npr. dolenjščina, ostaja odprto. Ker se ta priimek pojavlja tudi v hrvaščini, kjer u-jevskega odraza ni pričakovati, je domneva dvomljiva. Tvorjenke iz priimka ali še vzdevka *Kos* zasledimo v patronimičnem *Kosić* in hipokorističnem *Kosor*,⁸ ki imata vzporedni tvorbi v hrvaškem *Kosić* oziroma *Kosor*.

6 Obravnavanega imena ni najti v Dečanskih hrisovuljah, od katerih je najstarejša iz leta 1330 (Grković, 1983).

7 Priimki so na ozemlju današnje osrednje Slovenije postali običajni šele v sredini 15. stoletja.

8 Tvorjeno kakor slovaško *Ľub-or*, slovensko *Bob-or*, *Sub-or*, *Jug-or-je*; v občnih imenih prim. *grab-or*.

Na vzdevkih in morda totemskih imenih temeljijo priimki iz poimenovanja ptice *Turdus merula* tudi v zahodnih jezikih, npr. nemško *Amsel* (Kohlheim, 2005, 90), italijansko *Merlo*, *Merli*, *Merlini* (de Felice, 1978, 73) in francosko *Merle*, *Lemerle* (Dauzat, 1980, 430).

Literatura

- Akademski rječnik V: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Dio V* (ur. Petar Budmani). Zagreb 1898–1903: JAZU.
- Bezljaj, France, 1978/79: Slovensko *kos biti komu* »parem esse, superari«. *Jezik in slovstvo* 24, 193–195. Ponatisnjeno v: *Zbrani jezikoslovni spisi I*, 604–606. Ljubljana 2003: Založba ZRC.
- Chantraine, Pierre, 1968: *Dictionnaire étymologique de la langue Grecque. Histoire des mots. Tom I*. Paris: Éditions Klincksieck.
- Dauzat, Albert, 1980: *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*. Paris: Éditions Larousse.
- de Felice, Emidio, 1978: *Cognomi d'Italia. Origine, etimologia, diffusione e frequenza di circa 15 mila cognomi. Volume 2*. Milano: Arnoldo Mondadori Editore.
- Grković, Milica, 1983: *Imena u Dečanskim hrisovuljima*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Kohlheim, Rose in Volker, 2005: *Duden Familiennamen: Herkunft und Bedeutung [von 20.000 Nachnamen]*. Mannheim [etc.]: Dudenverlag.
- Kos, Franc, 1915: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Četrta knjiga (1101–1200)*. Ljubljana: Leonova družba.
- Kos, Milko, 1954: *Urbarji slovenskega Primorja. Drugi del*. Ljubljana: SAZU.
- Machek, Vacláv, 1968: *Etymologický slovník jazyka českého. Druhé, opravené a doplněné vydání*. Praha: Academia.
- Pokorny, Julius, 1959: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. I. Band*. Bern: Francke Verlag.
- Sławski Franciszek, 1958–1965: *Słownik etymologiczny języka polskiego. Tom II*. Kraków: Towarzystwo miłośników języka polskiego.
- Snoj, Marko, 2016: *Slovenski etimološki slovar. Tretja izdaja*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Šimunović, Petar, 1995: *Hrvatska prezimena. Podrijetlo, značenje, rasprostranjenost*. Zagreb: Golden marketing.

- Taszycki, Witold, 1971–1973: *Słownik staropolskich nazw osobowych. Tom III*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej akademii nauk.
- Wenzel, Walter, 1991–1992: *Studien zu sorbischen Personennamen. Teil 2*. Budyšin/Bautzen: Domowina-Verlag.
- Wenzel, Walter, 1999: *Lausitzer Familiennamen slawischen Ursprungs*. Budyšin/Bautzen: Domowina-Verlag.

Študentska ekskurzija na Dunaj, Schönbrunn, 3. oktobra 1954.

Od leve, spredaj: dunajska stanodajalka prof. Ocvirka, Anton Ocvirk, Majda Stanovnik, Martina Rupret (Šircelj), Vlado Žlajpah; v 2. vrsti Boris Grabnar, Rado Jan, Milka Mirtič, ?, Janko Lozar; v 3. vrsti Janez Stanek, Smilja Amon, Vlasta Pacheiner, Darja Ostrouška (Kramberger); zadaj Franc Vogeltnik, Janko Kos, Jože Stabej, Kajetan Kovič. Foto: Evald Koren. Pojasnila Majda Stanovnik.

Študentska ekskurzija v Italijo, Bologna, oktober 1956.

Od leve, spredaj: Darka Hočevnar (Kos), Rado Jan, Miša Sepe, Anton Ocvirk, Stana Ocvirk, Ruža Vreg, Boža Novak, Majda Stanovnik; zadaj Jože Hudeček, Franček Bohanec, Jože Koruza, Kajetan Kovič, Janez Stanek, Veno Taufer, Rapa Šuklje, France Vreg, Majda Svetek (Armeni), ?, Ivan Stopar, Vlasta Pacheiner, Janko Kos, Jože Stabej. Foto: Evald Koren. Pojasnila Majda Stanovnik.

Študentska ekskurzija v Italijo, 1956.

Stana Ocvirk, Anton Ocvirk, Ruža Vreg, Boža Novak, ?, Rado Jan, Vlasta Pacheiner, Janez Stanek, Janko Kos, Majda Svetek (Armeni), Jože Hudeček. Foto: Evald Koren. Pojasnila Majda Stanovnik.

Po predavanjih: Evald Koren, Breda Vrhovc in Janko Kos leta 1954 ali 1955.

Od rednega študenta do rednega profesorja. Kosova študijska leta

Tone Smolej

I.

V svojih spominih *Ideologi in oporečniki* Janko Kos (2015, 11) poudarja, da ga študij slavistike ni mikal, ker je bilo tam preveč jezikoslovja, pa tudi nabor predavateljev ni bil posebno privlačen. Starejšo književnost je predaval Mirko Rupel, ki ga je poznal še iz gimnazije, o njem pa se je širil glas, da na izpitih sprašuje študente najbolj neverjetne stvari, na primer koliko je bilo trobentačev ob slovesnem prihodu Primoža Trubarja v Ljubljano. Kos se je tako jeseni 1949 vpisal na študij svetovne književnosti in literarne teorije, med predavatelji pa so bili tudi nekateri slovenisti, ki so tedaj šele začinjali svojo ljubljansko univerzitetno kariero. Mladi študent se je z nekaterimi zapletel v zanimive polemike.

Leta 1948 je Marja Boršnik postala druga docentka v zgodovini fakultete. »Nikdar v življenju si kot ženska nisem mogla predstavljati, da bi lahko prišla na univerzo,« je izjavila dvajset let pozneje (Premk, Premk Bogataj, 2015, 197). Kot edino žensko so jo študenti književnosti hodili poslušat iz radovednosti. Kos je v svojem sedmem in osmem semestru pri docentki vpisal predmeta *Razvoj slovenske moderne in Slovensko leposlovje med obema vojnama*. Pozneje jo je označil za »pošteno pozitivistko«, čeprav včasih s skrajnostmi (Kos, 2015, 11),

ki so se pokazale prav v času njegovega študija. Konec leta 1952 je namreč Boršnikova na Dunaju obiskala Štefko Löffler, Cankarjevo nevesto, in pozneje še njenega brata Viljema. Z razgovorom je želela predvsem ovreči Kraigherjevo hipotezo, da Cankarjeva pisateljska moč izvira iz manjvrednostnih kompleksov, ki jih je povzročila njegova bolezen enureza (mokrenje), kar mu je onemogočalo normalno spolno življenje. Štefka je Boršnikovi natančno popisala, kdaj je izgubila nedolžnost in zanosila. Pozneje je doživela spontani splav, ker jo je Cankar s kričanjem razburjal. Če se je hudo napil, je včasih res močil posteljo. Iz ljubosumja je divjal, hkrati pa je bil silno seksualen, saj si jo je poželed vsak dan (Boršnik, 1954, 93–95).

Že uredništvo *Novih obzorij*, kjer je intervju izšel, se je distanciralo od načina obravnave, Kos pa je reagiral z gloslo »Ivan Cankar v letu 1954. Sodobna tragikomedija v enem dejanju«. Prizorišče predstavlja »po najnovejši metodi urejeno ambulanto slovenske literarne zgodovine«. Na postelji leži Ivan Cankar, slovenski pisatelj, »popolnoma slečen in gol, negiben in trd«. Preiskava se je ravno končala, doktorica si umiva roke:

DOKTORICA (utrujeno in z zadoščenjem vzdihne): Tako, s pacientom sva končno opravila. (Si krepko utira roke v brisačo.) Sestra, napišite tale kratki izvid: rahlo mokrenje v posteljo, živahna in vsakodnevna seksualnost, divjanje s pijanostjo in brez nje, kričanje z abortusom kot posledico, grabljenje za goltanec zaradi trepljanja od zadaj. (Ginjena stopi k oknu in se znanstveno zasanja.)

IVAN CANKAR (se rahlo prebudi, da vzdihne): Preklete babe! (Nato še enkrat in dokončno umrje.)

DOKTORICA (se zbudi iz zasanjanosti in si viha rokave): Pacienta lahko odnesete, ne bomo ga več rabili. In zdaj pripeljite brž še vse ostale. (Kos, 1954, 61)

Leta 1950 je bil na Filozofsko fakulteto za profesorja slovenske književnosti pozvan Anton Slodnjak, ki je do tedaj deloval v Zagrebu. Takoj po nastopu je začel s predavanji o slovenski književnosti 19. stoletja, zlasti se je osredinil na generaciji, ki sta sodelovali pri Janežičevem *Slovenskem glasniku* in Stritarjevem

Zvonu. Mlademu komparativistu pa so bila posebej blizu Slodnjakova predavanja o slovenski književnosti med 1830 in 1848:

Obširno in navdušeno je govoril o Matiji Čopu, česar pri Ocvirku ni bilo mogoče slišati. Odtlej sem se s posebno vnemo posvečal ne samo Čopovemu delu, ampak tudi njegovi osebnosti in usodi, kot da mi je to dvoje – ne vem zakaj – posebej blizu. [...] Toda Čop ni bil edina duhovna vez, ki me je priklenila na Slodnjaka, druga je bil Prešeren. Še gimnazijec sem kot materin dar dobil v roke Slodnjakovo povojno izdajo Prešernovih poezij, ki je s svojimi navdušujočimi komentarji pokazala, kako se je treba lotevati Prešerna, Slodnjakove prešernoslovske študije iz naslednjih let pa so dokazovale, da se ga je treba lotiti zmeraj znova. (Kos, 2015, 14–15)

Leta 1955 je imel Slodnjak ob šestdesetletnici slovenske moderne govor, v katerem je zavrnil vse tiste literarne teoretike, ki hočejo razlagati umetniško delo samo, saj je bil prepričan, da je vsaka umetnina nerazdružljivo spojena z umetnikovo osebnostjo in usodo. Spregovoril je tudi o nezaupanju literarnega zgodovinarja v pravilnost lastne interpretacije, saj se boji, da bi se mu sprevrgla v tautologijo, da bi s svojimi besedami ponavljal to, kar je pesnik ustvaril v nedotakljivem umetnostnem izrazu, zato poslednjo interpretacijo prepušča slehernemu bralcu. Na pisno verzijo govora je polemično odreagirala Kos (1955, 543), ki je zapisal, da bi pomenilo obnavljanje fabule *Kurenta*, *Dume* ali *Krsta pri Savici* res tautologijo, kar pa ne more biti analiza strukture proznega ritma v *Kurentu*, notranje kompozicije *Dume* ali idejne vsebine *Krsta*. Bralcem ni mogoče prepuščati interpretacije, saj v nasprotju z literarnim znanstvenikom nimajo določenega zgodovinskega in teoretičnega znanja o literaturi. Kos (1955, 546) izraža pomisleke zlasti nad Slodnjakovo tezo, da je literarnemu zgodovinarju ljubo in sveto vse, kar je v bližnji in daljni zvezi z njegovim ustvarjanjem. Ali ne bo s podatki o duševnih boleznih in spolnosti, ki so za javnost odiozni, postal človek, ki mu na umetniku ni nič sveto ali ljubo? Zbiranje literarnozgodovinskih podatkov mora biti naravnano k nekemu smotrno izbranemu cilju, kar je običajno zgodovinska razlaga samih literarnih del.

Za Kosa pa je bil najpomembnejši profesor Anton Ocvirk, ki je tedaj na svetovni književnosti predaval prav vse predmete:

Bil je pravi predavateljski narcis, vendar v najboljšem pomenu. Temu primerna je bila številnost poslušalcev, dvorana v stari univerzitetni palači je bila nabito polna, treba je bilo pravočasno zasesti svoja mesta. Gneča je bila razumljiva, saj ga niso hodili poslušat samo komparativisti, ampak po dolžnosti še slavisti, romanisti in germanisti, ker sta jim bili svetovna književnost in literarna teorija stranska predmeta. Mislim, da niso prihajali samo po dolžnosti, ampak je bil Ocvirk zanje predavateljski dogodek, drugačen od drugih predavanj na fakulteti. (Kos, 2015, 22)

Po Kosovem tedanjem občutku so predavanja nosila s sabo duha, »kakršen je bil v povojnih letih trdega socializma in njegove marksistično-leninistične ideologije pravcata oaza«. Kot študent začetnik je Kos dojemal študij komparativistike kot šolo kritičnosti in skepse, v času ko je komunistična oblast zahtevala vero v najbolj nemogoče stvari. Ocvirk je bil svobodomislec, v katerem so privrženci predvojnega socialnega realizma videli svojega glavnega nasprotnika, okuženega s francosko dekadenco.

Ocvirk je imel v zgodnjih petdesetih letih predavanja o evropski književnosti v srednjem veku, Danteju, renesansi ter zlasti o predromantiki in romantiki. Med vrstami je bila v ospredju dramatika 19. in 20. stoletja. Ob tem je predaval tudi evropske literarne struje v prvi polovici 20. stoletja. Kos (2015, 25–26) se spominja, da je študente privabljal s posebnim zanimanjem za dekadenco, simbolizem in vse oblike avantgardizma od kubizma naprej: »Nabor takšne literature je zaznamoval vse Ocvirkove študente in pustil na njih pečat, pod katerim so se razlikovali od študentov drugih ved. To je obveljalo tudi zame.«

Približno tretjina predavanj je bila posvečena literarni teoriji. Ocvirk je predaval metriko (silabotonični in akcentuacijski verz) ter stil (sistematični pregled stilnih elementov v poeziji in prozi z analizo tekstov). Na teh predavanjih je Kos (2015, 27) spoznal, da se Ocvirk bolj kot k problemom njihove spoznavne ali moralne strani usmerja v estetsko dožemanje literarnih del. Skratka, posvečal

se je slogu, verzmu in ritmu ter kompoziciji, »vsemu, kar je na njih estetsko učinkovito«: »Ob tem se mi je kmalu vsilil občutek, da so ti učinki komajda znanstveno preverljivi, njihovo dojetje od bralca do bralca drugačno, se pravi subjektivno in relativno. Ocvirk jih je zato, vsaj kar zadeva slog in ritem, hotel ujeti z matematično-statističnimi metodami. Vendar sem dvomil, ali bi se jih dalo z njimi tudi vrednotiti.«

Kos je pri Ocvirku cenil zahtevo po znanstvenosti in živ interes za moderno evropsko literaturo, motile pa so ga posebnosti njegovega pojmovanja primerjalne književnosti. Ko je maja 1951, na koncu svojega drugega semestra, študiral njegovo knjigo *Teorija primerjalne literarne zgodovine*, se mu je zdela kot nabor neštevilnih podatkov, imen in letnic, pogrešal pa je »širši pogled na celoto, sintezo, ki bi bila tudi filozofsko zanimiva« (Kos, 2015, 36–37). V svojih spominih omenja, da je na izpitu dobil »zelo povprečno« oceno, kar je v svojem dnevniku zabeležil tudi (nenavadno dobro obveščeni) Edvard Kocbek. Ocena je bila sicer res nekoliko nižja od poznejšega povprečja, nikakor pa ni bila zelo povprečna.¹ S prof. Ocvirkom sta se študijsko zblížala šele pozneje, ko je ob seminarski nalogi o Camõesovi *Luzijadi* ugotovil, da ima Kos smisel za izdelavo sintez. Ne le to, seminarist se je tedaj celo začel učiti portugalsko.

V petem semestru je fakultetni svet Kosu (tako kot drugim študijskim kolegom: Evaldu Korenu, Kajetanu Koviču, Vlasti Pacheiner, Lojzetu Smasku in Jožetu Stabeju) dovolil izreden študij slovenskega jezika in književnosti. Hkrati je omenjeni skupini dovolil prepis v peti semester znanstvene skupine A-svetovna književnost, B-literarna teorija po učnem načrtu 1952.² V višjih semestrih je Kos poleg antične in srbohrvaške književnosti poslušal tudi predavanja iz zgodovine filozofije Alme Sodnik, prve redne profesorice v zgodovini ljubljanske filozofske fakultete: »Ko sem [...] poslušal njena predavanja o predsokratikih, Aristotelu in še kom, me je očaral njen resnobni, akademsko

---

1 Kocbek (1986, 211) je Kosu zameril kritiko knjige *Strah in pogum*, zato je 27. 5. 1952 v svoj dnevnik zapisal, da »slabo izpite polaga«, kar nikakor ni skladno z resnico. Sicer pa je v Kocbekovemu dnevniku brati naslednje: »V navidez jasnem spisu se kaže mladostna zmeda in pretiravanje, živi v študentovski ihti po sistematiki, umski suverenosti in dokončni razložitosti vsega, zato tudi tako hitro pade v politično in moralno poenostavljanje. Zato ne ve, da je razklanost, ki jo očita mojim novelam in mojemu nazoru, kruto dejstvo sveta, ki ga noben marksistični hiliazem in nobena takšna hiliastična estetika ne zbrše s sveta.« Kocbek (1986, 212) mladim kritikom očita, da se človeško ne morejo ločiti od kulturnih pomagal, ker jih je strah neposrednega soočenja s svetom in sočlovekom.

2 Zapisnik 2. redne seje Fakultetnega sveta FF, 9. 12. 1952. Arhiv FF.

obzirni in že kar gosposki način, ki je bil več kot način, bil je pravi akademski obred» (Kos, 2015, 10). Pri tej profesorici je vpisal filozofijo antike, srednjega veka in renesanse ter Kanta.

V prvi polovici petdesetih let je začel na fakulteti kot honorarni predavatelj predavati Boris Zihlerl, sicer minister za prosveto LRS. Kos je pri njem v akademskem let 1953/54 poslušal Uvod v sociologijo. Skoraj v istem obdobju je med vodilnim slovenskim marksistom in študentom književnosti potekala napeta polemika, ki jo je sprožil Zihlerl (1953, 582). Ta je v *Naši sodobnosti* očitil Kosu, ki mu je sicer priznaval »nekaj zares dognanih ocen o naši sodobni književnosti«, da je pod vplivom antimarksističnih teorij predobro ocenil *Ljubljanske razglednice* Lojzeta Kovačiča. V svojem odgovoru je Kos (1953, 526) protestiral zoper način, kako se obravnava Kovačičevo delo, saj da Zihlerl mlademu literatu brez analize in v osornem slogu pove, da ni umetnik ter da njegovo pisanje ni niti umetniško niti napredno. Kos (1953, 521) je opozoril, da je Zihlerlovo pojmovanje kritike oprto na Georgija Valentinoviča Plehanova, ki je v znanem predgovoru k tretji izdaji zbornika *V dvajsetih letih* zapisal, da je prva naloga kritika, da idejo nekega umetniškega dela prevede iz jezika umetnosti v jezik sociologije, da najde sociološki ekvivalent. Drugo dejanje materialistične kritike pa mora biti, tako kot pri idealističnih kritikih, ocena estetske vrednosti analiziranega dela. Po mnenju Kosa (1953, 523) je marksistična kritika, ki jo priporoča Plehanov, »marksistična samo v toliko, v kolikor ni literarnokritična, in literarnokritična, v kolikor ni marksistična. V celoti ni ne prvo in ne drugo, iz česar sklepamo, da ji ni mogoče priznati naslova marksistične literarne kritike«. Hkrati je Kos (1953, 517) zapisal, da se (sicer redki) sodobni marksistični kritiki težko opirajo na predvojno tradicijo, saj so marksisti tedaj le skromno teoretsko razmišljali o umetnosti. Zihlerl je kmalu nato odgovoril z obsežnim člankom »Še enkrat o naši kritiki«, ki je v celoti posvečen Kosu, načelno polemiko pa je označil za eno najboljših sredstev v sodobnem idejnem boju za socializem. Slednjic je Zihlerl želel spoznati »mladega predrzneža, ki govori z marksističnim jezikom in hoče poučevati [...] predsednika ideološke komisije« (Kos, 2015, 55). Ko je Zihlerl po diskusiji o njuni polemiki obiskovalca vprašal, zakaj še ni v partiji, se je Kosu zdel poslednji, po klasičnih ruskih vzorcih ukrojeni dialektično-historični materialist.

Z Ziherlom se je Kos soočil še na diplomskem izpitu iz stranskega predmeta (literarna teorija) marca 1955, ko mu je zastavil vprašanje o razlikah med Marxom in Lassalom v pogledu zgodovinske tragedije.³ Ocvirka pa so na izpitu zanimale razlike med verzom in prozo, moderne struje v stilistiki, vrednotenje literarnih del ter sociološka literarnozgodovinska metoda. Dva tedna prej je Kos opravil pisni klavzurni izpit iz idejnih in metodoloških osnov literarnozgodovinskega pozitivizma. V svoji oceni je Ocvirk »spričo vsestranske dovršenosti, ki jo naloga izpričuje«, predlagal najvišjo možno oceno. Oktobra 1956 je Kos pisal klavzurni izpit iz svojega glavnega predmeta (svetovna književnost). Tudi za klavzuro *Zgodovinski oris evropske dramatike v dobi renesanse*, v kateri je pisal o Shakespearu, je dobil najvišjo oceno. Po ustnem diplomskem izpitu iz svetovne književnosti je 3. novembra 1956 diplomiral z odličnim povprečjem in dobil takratni akademski naziv diplomirani filozof.

Medtem ko se prva diploma o Matiji Čopu ni ohranila, je še danes dostopen tipkopijski diplomski del *Prešernov Krst pri Savici in evropska romantika*, ki je Kosova prva obsežnejša komparativistična raziskava.⁴ V tem delu ni raziskoval *Krsta* v odnosu do posameznih avtorjev in tekstov, ampak v razmerju do splošnih pojavov evropske romantike, njene skupne miselnosti ter njenih tipičnih zvrsti, struj in teženj. Bogomilo je obravnaval v luči romantične ljubezni, ki jo je definiral tudi s pomočjo Heglove *Estetike*, hkrati pa jo je primerjal z nekaterimi drugimi poduhovljenimi ženskimi literarnimi liki. Motiv deviške zaobljube, ki utemelji Bogomilino odpoved, je Prešeren prevzel iz romantične rabe, saj ga je najti v Chateaubriandovi *Atali*, Schulzejevi *Cäcilii* in Wernerjevi *Malgoni*. Slednja niha med ljubeznijo do Kristusa in nagnjenjem do moža, upi Schulzejevih ljubimcev na nebeško snidenje so pravzaprav predvsem upanje na srečo, ki je bodo deležni ob gledanju boga, Bogomila pa ima z nebeško srečo v mislih samo večno ljubezensko združitev s Črtomirjem (Kos, 1956, 16). Pri raziskavi motiva romantične ljubezenske odpovedi je Kos primerjal situacijo v *Krstu* s tisto v Wernerjevi drami *Das Kreuz an der Ostsee*, kjer se junakinja Malgona zaradi zaobljube tudi odpove ljubezenski zvezi, čemur se njen mož Warmio ukloni in privoli v ločitev.

---

3 Marx je Lasalovi tragediji *Franz von Sickingen* leta 1859 očital šileriziranje, ker da je spreminjal posameznike v navadna trobila duha dobe, priporočal pa mu je šekspiriziranje (Marx, Engels, 1950, 85–88).

4 Zahvaljujem se prof. Kosu, da mi je omogočil vpogled v ohranjeni izvod diplomskega dela.

V drugem delu svojega diplomskega dela se je Kos ukvarjal s stanjem junakove idealne aktivnosti in iluzorne sreče, deziluzijo, fatalizmom in resignacijo, v sklepnem poglavju pa je ugotovil, da sodi *Krst* k tistim tekstom evropske slovanske romantike, ki povzemajo in nadaljujejo byronovski tip romantične pesnitve. S pomočjo del Viktorja Žirmunskega je Kos opozoril na bistvene razlike med Prešernovo in Byronovo verzno povestjo. Za obdelavo teme *Prešernov Krst pri Savici in evropska romantika* je Božidar Lavrič, rektor Univerze v Ljubljani, Kosu 8. februarja 1957 podelil Prešernovo nagrado.

II.

Aprila 1959 je Kos – ne da bi se poprej posvetoval z mentorjem – priglasil temo doktorske disertacije »Temeljne značilnosti Prešernovega pesniškega jezika«, Fakultetna uprava pa je izvolila Ocvirka in Boršnikovo v komisijo za odobritev teme.⁵ Poznejši razvoj dogodkov je Kos opisal takole:

Ko je Ocvirk dobil prijavo v roke, jo je brez komentarja odklonil. Razloga za to sta bila lahko dva. Prvi je bil ta, da sem za temo izbral sestavo in posebnost Prešernovega pesniškega sloga. To je bila seveda Ocvirkova domena, v mojem načrtu je videl neprimerno konkurenco. Drugi razlog je bil težji in za moj okus banalen. V moji nameri, da se lotim pisanja disertacije, je najbrž videl željo diplomiranega povzpetnika, da bi si čim prej zagotovil univerzitetno kariero. Dejansko sem želel čas po diplomi, ki je bil brez pravih obveznosti, poklica in službe, napolniti z nečim studioznim, to pa kar na lastno pest, mimo profesorja, ki je odločal, kdo naj doktorira in kdo ne. (Kos, 2015, 76–77)

Dobrih deset let pozneje je prav Ocvirk povabil Kosa, naj napiše disertacijo, in sicer iz Prešerna. Kos je bil tedaj že upoštevanja vreden prešernoslovec, saj je uredil dve knjigi Prešernovih *Zbranih del* ter objavil monografijo *Prešernov pesniški razvoj*, ki je izšla tudi v srbskem prevodu. Nova tema je bila izrazito komparativistična: *Prešeren in evropska romantika*.

⁵ Zapisnik 5. seje Fakultetne uprave FF, 10. 4. 1959. Arhiv FF.

V predgovoru je Kos (1970, 8) poudaril, da je šele Ocvirk obravnaval problematiko komparativne vede s strogo znanstvenega stališča. Njegova *Teorija primerjalne literarne zgodovine* je pokazala, da raziskovanje vplivov, historičnih odnosov med književnostmi in literarnih tokov ne gre zamenjevati s preprostim iskanjem analogičnih in antitetičnih paralelizmov, ker mora biti vsaka primerjalna raziskava zasidrana v izpričanih empiričnih dejstvih, hkrati pa včlenjena v širše historične vidike. Kos je v disertaciji uporabil t. i. koncentrično določanje vplivov. S tem skuša raziskovalec izslediti vse tuje prvine, ki jih je v literarnih delih mogoče dokazati, ter opisati ustvarjalčevo splošno obzorje (Ocvirk, 1936, 171). Tudi Kos je prvo poglavje posvetil Prešernovemu literarnemu obzorju, ki ga je rekonstruiral na podlagi njegove korespondence in popisa knjižnice. Po Kosu je šele Ocvirkova monografija ustrezno pritegnila Čopa v znanstveno obravnavo vloge in pomena posredništva v evropskem literarnem dogajanju.

Čeprav je bila predromantika okoli leta 1824 z vidika evropskega literarnega razvoja že skoraj zastarela smer, so posamezni avtorji še zmeraj pomenili važno spodbudo (Kos, 1970, 58). Najsibkejši je bil na Prešerna vpliv Johanna Gottfrieda Herderja. V njegovi zbirki *Volkslieder* je našel nemški prevod škotske pesmi »Wiegenlied«, ki bi lahko bila ena možnih predlog »Nezakonske matere«, saj v obeh delih mati ogovarja otroka in se spominja nezvestega (Kos, 1970, 87). V *Volkslieder* je Prešeren prvič bral prevode španskih romanc, pod vplivom te zbirke se je tudi sam začel zanimati za zbiranje in prirejanje ljudskih pesmi. Bolj zaznavno je na Prešerna vplival Gottfried August Bürger, saj je prevedel njegovo »Lenoro« in branil nekatere druge slovenske prevode. Bürger je oblikoval zlasti njegov odnos do baladne zvrsti, njenih motivov, idej in oblik. Izrazito bürgerjevski sta »Povodni mož« in »Ponočnjak«, saj je tudi v teh Prešernovih baladah motivna podlaga v mešanici pripovedke, zgodovine in fantastike (Kos, 1970, 71–76). Že v dijaških ali študentskih letih pa je slovenski pesnik prebiral Friedricha Schillerja. Znano je, da je uporabil prisposodbo iz balade »Ritter Toggenburg«, zlasti dobro pa je poznal odo »Die Ideale«, ki je glavni zgled »Slovesu od mladosti«. Po Kosu (1970, 91–92) je mladost v obeh predstavljena kot idealna doba človeškega življenja, ko posameznik še verjame v idealne vrednote in iz njih črpa življenjski nagon.

Poleg predromantike je bil drugi pomemben vir za Prešerna starejša ali jenska romantika, ki je odkrila prvotnost romanskih oblik. August Wilhelm

Schlegel, njen glavni predstavnik, jih ni le ustrezno prevajal in objavil v antologiji *Blumensträusse italienischer, spanischer und portugiesischer Literatur*, marveč je v romanskih oblikah pesnil tudi sam. Pod vplivom te šole je tudi Prešeren začel uporabljati sonet, tercino, glosa ter stanco, in sicer v najbolj značilni obliki brez moderniziranj (Kos, 1970, 131).

Iz pesniške prakse mlajše romantične šole in njenih naslednikov je Prešeren prevzel nibelunško kitico, ki jo je uporabljal z isto funkcijo izražanja čustveno razgibane, epsko-lirske vsebine, kakršno je dobila že pri Ludwigu Uhlandu (Kos, 1970, 168–169). V poglavju o Prešernu in Byronu je nadaljeval z raziskavo, ki jo je začel že v svojem diplomskem delu.

V disertaciji je obravnaval tudi Prešernov odnos do slovanske romantike. V Kollárjevi zbirki *Slávy dcera*, ki jo je bral v angleškem prevodu Johna Bowringa (*Czeskian Antology*, 1832), je Prešeren našel vabljev zglede, kako v okviru romantične estetike povezati erotiko in nacionalno motiviko v organsko celoto (Kos, 1970, 220).

Januarja 1969 je Pedagoško-znanstveni svet Filozofske fakultete izvolil komisijo za oceno Kosove disertacije v sestavi Ocvirk, Pirjevec, Paternu.⁶ V pohvalni oceni je Ocvirk poudaril, da si avtor disertacije neprestano prizadeva, da bi razsojal stvarno in vseskozi upošteval dejstva. Pred nevarnostmi, da bi zašel na stranska pota, ki se jih je ravno v prešernoslovju toliko uveljavilo, so ga obvarovali nadarjenost za mirno in razumsko presojanje, smisel za bistveno ter temeljita razgledanost po evropski romantiki. Kos se je odločil, da Prešerna ne bo prikazal kot pasivnega človeka, ki bi podlegal sunkom od zunaj, marveč kot avtonomno, ustvarjalno osebnost, ki se odloča po premisleku in v skladu s svojo naravo. Komparativistični pojmi odnos, stik, zveza, vpliv so tako izgubili prizvok nečesa negativnega, včasih po nemarnem kar ponižujočega, postali so psihološko estetski korelati pesnikove ustvarjalne volje. Ocvirk je pohvalil Kosovo primerjalno metodo, ki da je izrazito zgodovinsko kritična in selekcijska, saj zna ločiti bistveno od postranskega. Zavrača neproblemsko literarnozgodovinsko deskripcijo in grmadenje gradiva ne glede na njegovo težo in pomen. Posebna odlika disertacije je v tem, da avtor vzporedno z evropskim razvojem romantike obravnava posamezna Prešernova besedila, tako da moremo postopoma razbrati

---

6 Zapisnik 2. seje Pedagoško-znanstvenega svet FF, 15. 1. 1969. Arhiv FF.

podobnosti in razlike s tujimi deli v Evropi.⁷ 14. 5. 1969 je Kos z uspehom zagovarjal disertacijo in si s tem pridobil pravico do promocije za doktorja literarnozgodovinskih znanosti.

Disertacija je Kosu odprla vrata na univerzo, saj je Pedagoško-znanstveni svet fakultete na začetku leta 1970 razpisal delovno mesto učitelja za svetovno književnost. Na isti seji je bil sprejet predlog oddelka, da bo imel Kos v letnem semestru 1970 dve uri tedensko honorarnih predavanj iz evropske romantike.⁸ Aprila 1970 je bila imenovana komisija za strokovno oceno, Kos pa je dobil dovoljenje za spraševanje na diplomskih izpitih iz svetovne književnosti,⁹ 26. junija pa je bil izvoljen za izrednega profesorja za primerjalno književnost.¹⁰ Z Ocvirkom in Pirjevcom je poslej sestavljal nekakšen delovni trikotnik: »V tej sestavi sem predstavljal vmesni in torej šibkejši člen, kljub vsemu pa vendarle tako, da smo sestavljali nekakšno enoto, kakršne v drugih vedah nisem opazil« (Kos, 2015, 147–148).

V akademskem letu 1970/71 je predaval Pregled svetovne književnosti I ter Evropsko romantiko, ob tem pa je vodil vaje iz svetovne književnosti. Kos je začel univerzitetno kariero v šolskem letu, ki se je končalo s študentskimi demonstracijami. Iz solidarnosti do kolegov (med njimi je bil tudi študent komparativistike Milan Jesih), ki jih je preiskovalo tožilstvo, je izredna skupščina razglasila zasedbo Filozofske fakultete. Vzporedno z zasedbo so študenti svetovne književnosti zahtevali sklic oddelčne skupščine. Izpostavljali so potrebo po natančnem študijskem programu, ki bi omogočal bolj racionalno porazdelitev snovi, zastavljali so vprašanja o smiselnosti cikličnih predavanj, katerih snov je zastavljena preširoko, hkrati pa so se spraševali tudi o smislu seminarских nalog in pričakovali drugačno organizacijo seminarjev. Zahtevali so predpisano literaturo in javne izpite.¹¹ Večina kritike je bila naperjena zoper prof. Ocvirka. Ta je bil »s svojim položajem na fakulteti in profesorskim slogom del univerzitetnega establišmenta, ki so ga študenti hoteli zrušiti ali vsaj spraviti pod nadzor« (Kos, 2015, 170–171). Ostarelemu profesorju so očitali, da že nekaj

7 Ocena disertacije Janka Kosa Prešeren in evropska romantika.

8 Zapisnik 1. seje PZS FF, 20. 2. 1970. Arhiv FF.

9 Zapisnik 2. seje PZS FF, 10. 4. 1970. Arhiv FF.

10 Zapisnik 4. seje PZS FF, 26. 6. 1970. Arhiv FF.

11 Osnutek predlogov iniciativnega odbora za reševanje študijskih problemov oddelka za svetovno književnost. Gradivo hrani avtor prispevka.

let ni predaval kurzov, ki so bili najavljeni v Seznamu predavanj. Zahtevali so boljšo organizacijo njegovih predavanj, ker da so prepolna različnih podatkov in informacij, ki si ne slede niti v logičnem zaporedju in stalno zapuščajo osrednjo temo. Kot se spominja Kos (2015, 171), se je Ocvirk sicer udeležil skupščine, »nato pa obsedel v invalidski drži, morda začuden nad tem, kar sliši, in prestrašen, kaj se bo utegnilo zgoditi«. Študentje so poleg omenjenega zahtevali zlasti dodatne kurze iz literarne teorije, saj teorija verznihi sistemov in stilistike ne more zajeti vseh literarnoteoretičnih problemov, ki jih mora komparativist poznati. Te dodatne kurze (iz literarne poetike in metodologije) bi moral po mnenju študentske skupščine prevzeti prav prof. Kos.¹²

Leta 1971 so trije profesorji odločili, da slovenska komparativistika namesto oznake »svetovna književnost«, vsiljene po sovjetskem vzoru, spet prevzame prvotni zahodnoevropski pojem (Kos, 2015, 179). Oddelek za svetovno književnost in literarno teorijo se je tako 25. 6. 1971 uradno preimenoval v Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, v njegovem okviru pa so se ustanovile tri katedre: za primerjalno literarno zgodovino novejših obdobij in specialno literarno teorijo, za primerjalno literarno zgodovino starejših obdobij in metodologijo literarne vede ter za fenomenologijo literature in literarno zgodovinsko hermenevtiko. Skladno s preimenovanjem se je popravil tudi študijski načrt.¹³ Že prej so sklenili, da se absolventom enopredmetnega študija podeli naslov diplomirani literarni komparativist.¹⁴

Kos se je ob pedagoškem delu udeleževal sej Pedagoško-znanstvenega sveta, a se je redko oglašal. Njegova intervencija pa je bila ključna konec leta 1973, ko je svet po skoraj dveh letih od razpisa glasoval o redni profesuri Dušana Pirjevca.¹⁵ Na seji se je sicer diskutiralo o poročilu referenta Ocvirka, posredno pa tudi o kandidatu. Bogo Grafenauer je napovedal, da se bo zaradi nekaterih Pirjevčevih javno izraženih stališč o slovenskem narodu glasovanja vzdržal, Fran Zwitter pa je problematiziral njegov odmik od literarnozgodovinske metode in postavil vprašanje, ali bo njegova stolica za estetiko ali za filozofijo. Božidar Debenjak

---

12 Zahteve in predlogi študentov Oddelka za svetovno književnost in literarno teorijo za spremembe študija, 24. 5. 1971.

13 Zapisnik 9. skupne seje PZS in FS FF, 25. 6. 1971. Arhiv FF.

14 Zapisnik 6. skupne seje PZS in FS FF, 27. 11. 1970. Arhiv FF.

15 Zapisnik 10. seje PZS FF, 11. 10. 1971. Arhiv FF.

pa je ugotavljal, da kandidat v svojem delu *Hlapci, heroji, ljudje* tolmači Ivana Cankarja – v nasprotju z dosedanjim razumevanjem o revolucionarni tradiciji – »s silno problematično uporabo Heideggerjeve filozofije«. V razgretem ozračju je bil ključen Kosov nastop, saj je razložil, da je Ocvirk v poročilu poudaril, da se moderna literarna veda vse bolj usmerja v literarno teorijo, seveda v nekem novem smislu, ki je sinteza literarno-lingvističnih obravnav: »Prof. Pirjevec je s svojim delom prispeval k tej usmeritvi svoj delež, v tem pa je tudi njegov največji doprinos k razvoju literarne vede na Slovenskem. Ta napredek je nedvomno zelo pomemben in prinaša tudi znanstvene rezultate.«¹⁶ Kljub nekaterim vzdržanim glasovom je bil Pirjevec z znatno večino izvoljen v rednega profesorja za novejša obdobja svetovne književnosti.

Leta 1975 pa je bil v rednega profesorja izvoljen tudi Kos. Marca 1976 je postal prvi predsednik sveta PZE za primerjalno književnost in literarno teorijo.¹⁷ Predstojniške posle je opravljal skoraj poldrugo desetletje.

Literatura

- Boršnik, Marja, 1954: Razgovor s Štefko Löfflerjevo. *Nova obzorja*. 7. 85–98.
- Kocbek, Edvard, 1986: *Dnevnik 1951–1952* (ur. Rupel, Dimitrij). Zagreb: Globus.
- Kos, Janko, 1953: Boris Zihelr in naša kritika. *Beseda*. 2. 515–526.
- Kos, Janko, 1954: Ivan Cankar v letu 1954. *Beseda*. 3. 61.
- Kos, Janko, 1955: Kaj hoče slovenska literarna zgodovina? *Beseda*. 4. 541–548.
- Kos, Janko, 1956: *Prešernov Krst pri Savici in evropska romantika*. Tipkopis.
- Kos, Janko, 1966: *Prešernov pesniški razvoj*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kos, Janko, 1970: *Prešeren in evropska romantika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kos, Janko, 2015: *Ideologi in oporečniki. Spominjanja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. Beletrina.
- Marx, Karl, Engels, Friedrich, 1950: *O umetnosti in književnosti*. Prevedel Bogomil Fatur. Ljubljana: Cankarjeva založba.

---

16 Zapisnik 20. seje PZS FF, 14. 12. 1973. Arhiv FF.

17 Leta 1976 je Filozofska fakulteta v Ljubljani postala enotna organizacija združenega dela z notranjo delitvijo na Pedagoško-znanstvene enote (t. i. PZE). Vsaka PZE je imela svoj svet, sestavljen iz vseh delavcev, študentskih delegatov ter delegatov različnih ustanov in uporabnikov. Zapisnik FS FF, 22. 3. 1976. Arhiv FF.

- Ocvirk, Anton, 1936: *Teorija primerjalne literarne zgodovine*. Ljubljana: Znanstveno društvo.
- Plehanov, Georgij Valentinovič, 1951: Predgovor k tretji izdaji zbornika »V dvajsetih letih«. *Umetnost in literatura*. Prevedel Dušan Pirjevec. Ljubljana: Cankarjeva založba. 210–219.
- Premk, Francka; Premk Bogataj, Eva, 2015: *Marja Boršnik. Prva dama slovenske slavistike*. Kranj: Gorenjski muzej.
- Ziherl, Boris, 1953: Nekaj opomb o naši kritiki. *Niša sodobnost*. 1. 577–585.

FEDERATIVNA LJUDSKA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA
LJUDSKA REPUBLIKA SLOVENIJA

UNIVERZA V LJUBLJANI

V SMISLU PRAVILNIKA O PREŠERNOVIH NAGRADAH
UNIVERZE V LJUBLJANI
IN SKLEPA SEJE UNIVERZITETNE UPRAVE
Z DNE 4. II. 1957

PODELJUJEM

tov. Janku K O S U

PREŠERNOVO NAGRADO

V ZNESKU   din 15.000

ZA PISMENO OBDELAVO TEME:

PREŠERNOV KRST PRI SAVICI
IN EVROPSKA ROMANTIKA

V LJUBLJANI, 8. FEBRUARJA 1957

REKTOR:

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'K. K. K.', written over the printed name 'REKTOR:'.

Metramkova

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
Ljubljana, Aškerčeva 12, telefon 22-120-29

Štev.: 15/51-69
Datum: 14/5-1969

Komisija, prof.dr. Anton Ocvirk, prof.dr. Dušan Pirjevec, prof.dr. Boris Paternu, ki jo je imenoval pedagoško-znanstveni svet filozofske fakultete v Ljubljani na seji dne 4.4.1969 in pred katero je zagovarjal svojo doktorsko disertacijo tov. Janko Kos, izdaja na podlagi 42. člena splošnega zakona o šolstvu (Uradni list SFRJ št. 1/64) tole

o d l o č b o

Tov. JANKO KOS je svojo doktorsko disertacijo "PREŠEREN IN EVROPSKA ROMANTIKA" zagovarjal

z u s p e h o m

dne 14.5.1969 na filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Z uspešnim zagovorom si je kandidat pridobil pravico do promocije za doktorja literarno zgodovinskih znanosti.

Člani komisije:

Dušan Pirjevec
Prof.dr. Dušan Pirjevec
Boris Paternu
Prof.dr. Boris Paternu

Anton Ocvirk
Predsednik komisije:
prof.dr. Anton Ocvirk

Kos o Danteju, Boccacciu, Manzoniju

Martina Ožbot

Trojna srečevanja z italijansko književnostjo

Tako kot je bila recepcija italijanskih avtorjev in njihovih del v slovenski književnosti omejena – vsaj v primerjavi denimo z nemško književnostjo v preteklosti in z angleško od sredine preteklega stoletja –, tako tudi med tujimi literaturami, ki se jim profesor Janko Kos prvenstveno posveča, *lettere italiane* ne zasedajo najvažnejšega mesta. Vseeno pa iz njegove bibliografije lahko opazimo, da se je v svojih delih kontinuirano srečeval tudi z italijansko književnostjo.

Z nekaj poenostavljanja lahko trdimo, da je v znanstveni in strokovni produkciji Janka Kosa italijanska književnost prisotna na tri načine. Najprej se je z njo ukvarjal kot z eno od evropskih literatur, ki so formativno vplivale na opus Franceta Prešerna kot osrednje figure slovenske književnosti in kot tistega slovenskega avtorja, ki se mu Kos posveča najdlje, nepretrgoma in ki po skoraj sedmih desetletjih proučevanja še vedno ostaja v središču njegovega zanimanja. V tovrstnih raziskavah je Kos proučeval genezo Prešernovega pesniškega obzorja in ugotavljal, koliko in kako konkretno je v Prešernovem literarnem svetu prisotna italijanska literatura, katere italijanske avtorje je poznal in za katere motivno-tematske, idejne in oblikovne značilnosti, ki jih lahko zasledujemo

v Prešernovih pesniških besedilih, je mogoče trditi, da izhajajo iz njegovega poznavanja italijanskih klasikov, predvsem Danteja in Petrarke pa tudi Ariosta, Tassa in še nekaterih literatov, ki so nanj lahko vplivali na osnovi njegove lastne bralske izkušnje z njihovimi deli kot tudi posredno, prek vloge, ki so jo imeli pri Prešernovih literarnih sodobnikih, predvsem nemških (Kos 1970: 135–138), in – kar je še važnejše – prek informacij, ki jih je Prešeren dobival od svojega mentorja in prijatelja Matije Čopa.

Poleg »prešernoslovnih« srečevanj z italijanskimi avtorji je Janko Kos o italijanski književnosti pisal v spremnih študijah k slovenskim prevodom posameznih del italijanskih klasikov, in sicer Dantejevega *Novoga življenja* v prevodu Cirila Zlobca (Kos 1956), Manzonijevih *Zaročencev* v prevodu Jaše Zlobca (Kos 1977) in Boccaccievega *Dekameron*a v prevodu Andreja Budala (Kos 2003). V vseh treh primerih gre za klasična dela italijanske literature, izmed katerih je Dantejevo med slovenske bralce prišlo prvič, ostali dve pa sta bili v slovenščini že na voljo, Manzonijevo sicer pred tem predvsem v alternativni, Budalovi različici iz leta 1925, Boccaccievo pa prav tako v Budalovem prevodu (prvič objavljenem leta 1926), po letu 1980 pa tudi v prevodu Nika Koširja.

Nazadnje je treba omeniti še, da Janko Kos italijansko književnost obravnavana tudi v svojih učbeniško ali sintetično zastavljenih delih, kakršna so priročnika *Pregled slovenskega slovstva* (1974) in *Pregled svetovne književnosti* (1979) ter monografiji *Primerjalna zgodovina slovenske literature*¹ (1987) in *Primerjalna zgodovina svetovne literature* (2020); vsa razen zadnjega, nedavno objavljenega dela, so izšla v več natisih oziroma izdajah.

Posebej izvirno in poglobljeno je Kosovo pisanje o italijanski literaturi v zvezi s Prešernom, za recepcijo italijanske književnosti pri slovenskem bralstvu pa so izjemnega pomena tudi spremne besede k trem omenjenim delom. Zato se bomo v nadaljevanju posvetili tema sklopoma. Obravnava Kosovih pregledno ali učbeniško zastavljenih del bi zahtevala samostojno razpravo in jo v tem prispevku puščamo ob strani.

---

1 Gre za eno v mednarodnem merilu redkih del, ki poskušajo zgodovino nacionalne književnosti umestiti v širši, nadnacionalni kontekst. V tem smislu ima podobne ambicije kot Kosova monografija delo Alberta Asorja Rose o zgodovini italijanske književnosti kot evropske literature (Asor Rosa 2009), ki je sicer v svoji realizaciji od Kosovega tudi precej drugačno spričo tipoloških in razvojnih posebnosti italijanske književnosti.

Italijanska književnost v Kosovih študijah

Prešeren in italijanski avtorji

O vlogi evropskih romantikov in nasploh evropske literature v Prešernovem pesniškem in intelektualnem razvoju Kos obširno in celostno razpravlja v monografiji *Prešeren in evropska romantika* (Kos 1970), ki predstavlja knjižno izdajo njegove doktorske disertacije, pripravljene dve leti prej. Prek primerjalne analize Prešerna in evropskih romantikov se dotakne vprašanja vloge in vpliva starejših avtorjev, iz katerih se je napajala evropska romantika in se ob njih oblikovala, vključno z italijanskimi pisci, ki jih je Prešeren intenzivno spoznaval v letih študija na Dunaju, do neke mere pa verjetno že prej, kot dijak.

Kos svoje ugotovitve o pomenu italijanskih avtorjev za Prešernovo pesništvo sintetizira in nadgradi v *Primerjalni zgodovini slovenske literature* (1987), kjer italijansko klasično poezijo uvršča med poglobitne vire, ob katerih se je Prešeren pesniško oblikoval, in jih ima za vsaj toliko pomembne, kot so bili zanj rimski avtorji. Poleg Danteja in Petrarke naj bi Prešeren v dunajskem obdobju bral tudi pisce, kot so Boccaccio, Guarini, Ariosto in Tasso, čeprav kot poglobitni vpliv na njegovo lastno poezijo ostajata Dante in Petrarca, in sicer tako v formalnem pogledu, kar zadeva Prešernovo recepcijo tercine, oktave in soneta (gl. tudi Novak 1995) kot tudi na motivno-tematski in idejni ravni, kjer je mogoče najti številne navezave na Petrarko in Danteja, tudi s pojavitvami njunih imen v Prešernovih pesmih, obenem pa s številnimi vsebinskimi navezavami na njuna besedila. Izmed teh vzporednic so bile nekatere znane že pred Kosovo študijo in so povsem očitne, denimo pri Prešernovih sonetih »Marsiktéri romar gre v Rim, v Kompostelje« in »Je od vesel'ga časa teklo leto«, ki sta v motivno-tematski realizaciji in poteku vsebine analogna Petrarkovima »*Movesi l'vecchierel canuto e bianco*« in »*Era l'giorno ch'al sol si scolaro*« (Kos 1987: 64), druge pa so morda nekoliko manj evidentne in drznejše, na primer domnevni paralelizem med Prešernovim sonetom »*Odprlo bo nebo po sodnem dnevi*« in temeljno motivno linijo *Božanske komedije*. Vsekakor bolj bistvena od te je navezava na Danteja, ki jo lahko opazimo v *Krstu pri Savici*, in sicer v liku Bogomile, ki v svoji poduhovljeni moči in vlogi, ki jo ima v pesnikovem življenju, spominja na Beatrice. Kljub pomembnosti navezav na Petrarko in Danteja, ki jih v Prešernovi

poeziji najdemo na številnih mestih v oblikovno in tematsko precej različnih besedilih, pa je njegova recepcija tovrstnih prvin temeljito predelana v skladu z romantično poetiko (ibid.: 64–66).

Poleg obeh najstarejših klasikov italijanske književnosti je Prešeren, kot ugotavlja Kos, gotovo poznal tudi druge italijanske avtorje in iz njihovih del vedé ali nevedé zajemal vzgibe za lastno pesnjenje. Med njimi so najvažnejši Michelangelo, Ariosto in Tasso. Prvi je morda s sonetom »O notte, o dolce tempo, benché nero« vplival na Prešernovo pesem »Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi« iz cikla *Sonetje nesreče*, medtem ko je Ariostova sled opazna predvsem v lahkotnem, sproščenem in ironičnem tonu, ki preveva atmosfero v »Povodnem možu« in spominja na naravnost, ki jo pripovedovalec kaže v razmerju do podajane vsebine v *Besnečem Orlandu*. Drugače je s Tassovim vplivom, kakršnega bi lahko prepoznali v *Krstu pri Savici*, kjer je mogoče opaziti morebitne detajlne motivne analogije z *Osvoboženim Jeruzalemom* (ibid.: 66–67), predvsem pa je bil Tassov ep verjetno eden od virov za Prešernovo stanco v tej pesnitvi (prim. tudi Fišer 2003: 26–27). Dodati velja, da najdemo odmev Tassovega epa tudi v »Povodnem možu«; v izvorni objavi te balade se namreč pojavi primerjava med Urško in Armido, junakinjo iz *Osvoboženega Jeruzalema*. Tassovo ime najdemo nato tudi v »Glosi«, v sonetu »Iz srca svoje so kali pognale« *Sonetnega venca* pa Prešeren parafrastično omenja Tassa kot pesnika, »ki je Leonore / pel Estijánke imenitne hvale«. Poleg navedenih vzporednosti tako s Tassom kot z Ariostom obstajajo najbrž še druge, katerih verjetnost bi veljalo preveriti z novimi, naddrobnejšimi raziskavami, ki bi od blizu soočile Prešernova besedila z deli obeh italijanskih renesančnih pesnikov.²

Dante, Manzoni, Boccaccio

Bolj kot v raziskavah o Prešernovem odnosu do italijanskih piscev in njihovih del je Janko Kos ekstenzivno pisal o italijanski književnosti v spremnih študijah k trem italijanskim kanoničnim avtorjem, ki jih je tako približal slovenskim bralcem. V teh delih se je osredotočal na predstavitev tematsko-motivne in formalne značilnosti obravnavanih besedil, na pretres njihovih sporočilnih in interpretacijskih dimenzij ter vselej na njihovo relacionalno vpetost v širši

---

2 O odnosu Prešerna do Tassa je bilo nekaj analiz že opravljenih; gl. Cooper (1976) in Fišer (2003).

kontekst evropske književnosti, tako kar zadeva vire in genezo kot vplive. Posebej v študiji o Manzonijevih *Zaročencih* Kos predstavi tudi njihovo vstopanje v svet slovenske književnosti in njihov morebitni vpliv nanjo.

Kronološko prva je spremna beseda k Zlobčevemu prevodu Dantejevega *Novega življenja* iz leta 1956.³ Že iz tega spisa takrat petindvajsetletnega avtorja lahko razberemo po eni strani zanj značilen pristop k predstavljanju dane vsebine, ki je komunikativen in hkrati problemski, po drugi pa temeljno komparativistično naravnost, ki obravnava dane književnosti oziroma danega besedila vselej pripenja v širši socialno-kulturni in predvsem literarnozgodovinski kontekst. Tako v predstavitvi *Novega življenja* kot besedila, ki bi ga bilo po mnenju nekaterih kritikov treba tolmačiti po alegoričnem ključu, tovrstno interpretacijo zavrne ravno na primerjalni osnovi, ko Dantejevemu mladostnemu delu v prozi in verzih sopostavi pesnitev, ki je dejansko alegorična. Takole piše:

Naposled se ponesrečenost alegorične razlage najbolje razodene, če Vito novo primerjamo z resnično alegoričnimi deli srednjega veka. Znani Roman de la Rose pričuje, da se je značaj podob, v katere se je odevala srednjeveška alegorika, pomembno razlikoval od fabule, likov in posameznih delov Vite nove. Ob učeni, suhotni alegoriki srednjega veka je Vita nova svet zase, svež in oseben svet poezije. (Kos 1956: 8)

V nadaljevanju oriše še odnos med Dantejevo poezijo in širšo pesniško šolo *dolce stil novo* na eni strani ter trubadursko liriko na drugi, v sklepu pa omeni, da je Dantejevo mladostno delo »mnogo stoletij pred Goethejevimi Wilhelm Meisters Lehrjahre govorilo o notranjem življenju prebujenega evropskega človeka [...]« (Kos 1956: 22). Misel je zanimiva, saj dobro ponazarja, kako Kosov interes vselej presega okvire ene same literature in je usmerjen v razumevanje širših formacij, kot sta evropska in svetovna književnost.

Podobno je v skoraj petdeset let poznejši spremni besedi, ki jo je Kos za zbirko Kondor prispeval k izboru iz Boccaccievega *Dekameronu* v ponatisnjem

---

3 O italijanski kulturi in italijanskem kulturnem prostoru je Kos sicer pisal že leto prej, ko je v periodičnem tisku poročal o dveh italijanskih odzivih na Gradnikov prevod izbora Petrarkove poezije (Kos 1955).

Budalovem prevodu (Kos 2003), razvidna njegova naravnost k umeščanju danega avtorja in dela v širši kontekst. Tako Boccaccia najprej obravnava v italijanskem okviru in ga predvsem vzporeja z ostalima dvema trecentistoma, Dantejem in Petrarko, zatem pa nakaže povezave z nekaterimi viri, iz katerih je Boccaccio zajemal snov za svoje zgodbe, in omeni verjetne vplive njegove novelistične zbirke na poznejše avtorje, kot so Chaucer, Lafontaine, Balzac, Lessing in številni drugi. Podobno kakor mnogo prej v uvodu k Dantejevemu *Novemu življenju* tudi v spremni besedi k *Dekameronu*, skoz katero preseva vsa domišljenost avtorjevih stališč o razmerjih med klasičnimi deli evropske književnosti kot tudi njegova izkušnost s popularizacijo védenja o njej, se tudi tukaj kaže trdna zavezanost temeljni epistemološki usmeritvi, ki je komparativistična in ki obravnavano literarno delo opazuje prvenstveno v njegovi vpetosti v evropsko literaturo, čeprav obenem ob ustreznem upoštevanju partikularnega okvira, v tem primeru italijanske književne kulture na prehodu iz srednjega veka v renesanso.

Janko Kos postopa na podoben način tudi v spremni študiji k Manzonijevima *Zaročencema*, le da v njej odločno upošteva tudi slovenski okvir sprejemanja tega klasičnega dela romantičnega romanopisja. Trdna zasidranost razprave v slovenski literarnozgodovinski kontekst izrecno izhaja že iz Kosovega opažanja o nujnosti upoštevanja bralskih tradicij:

Na Slovenskem se dá kaj takega storiti samo tako, da poskušamo slediti tistemu, ki je pri nas prvi našel stik z Manzonijevim romanom in je – ne samo pri nas, ampak med prvimi v Evropi – poskušal iz svojega lastnega zornega kota dognati, kakšna je vrednost tega dela, nato pa ugotoviti, kako je pravzaprav s historičnim romanopisjem [...]. V mislih imamo Matijo Čopa, ki je bil med letoma 1820 in 1830 zvest Manzonijev bralec, občudovalec njegovih pesnitev, dram, načelnih spisov, in ki je s posebnim pritrdilom sprejel tudi *Zaročenca*. (Kos 1977: 26–27)

Obenem Kos spremno študijo k Manzonijevima *Zaročencema* vzame kot priložnost za razpravo o pojmu *zgodovinskega romana*, katerega opredelitev preverja ob upoštevanju zgodnejših, tudi nasprotujočih si pozicij o bistvu

zgodovinskega romana, predvsem idealističnega Crocejevega in historicističnega Lukáčsevega. Kos povzema notranjo paradoksalnost stališč obeh kritikov; pri Croceju se namreč naklonjenost Manzonijevemu delu bije s čistim estetskim postulatoma »prave« umetnine, pri Lukácsu pa sta si v navzkrižju doslednost prikazovanja zgodovinske realnosti kot najvišji kriterij v vrednotenju literarnega dela in priznanje Manzonijevega mojstrstva v nadzgodovinskem upodabljanju literarnih junakov. Ob pretresu in primerjavi obeh obravnav *Zaročencev*, ki si nasprotujeta v izhodišču, ne pa tudi v končnem pogledu na ta roman, Kos sklene, da tovrstni kontrasti pričajo o večni in nenehni aktualnosti vprašanja o odnosu »med romanom, zgodovino in moralo, ali natančneje povedano – med bistvom umetnosti in pa vlogo, ki jo lahko imata v nji zgodovinska resnica in moralna ideja« (Kos 1977: 17). Sam vprašanje ustreznosti razmerja med zgodovinsko resničnostjo in fikcijo v *Zaročencih* ob naslonitvi na Čopovo naklonjeno mnenje o tem romanu razreši na elegantno dialektičen način, in sicer s tem, da v Manzonijevi umetniški realizaciji predstavljene resničnosti uvidi komplementarnost obojega – zgodovine in zgodbe. Meni namreč,

da je navzočnost zgodovinopisja v *Zaročencih* nujen kontrast, ki nevtralizira tradicionalnost fabule o Renzu in Luciji, ki je seveda v običajnem smislu ‚romaneskna‘ [...]. Šele s tem, da se takšna fabula v *Zaročencih* prelomi s pomočjo strogih, skoraj grobo obdelanih zgodovinskih partij, izgubi svojo strogo konvencionalnost in se z zgodovino vred vključuje v višjo enoto [...]. (Kos 1977: 37)

Ob Kosovih spremnih študijah k prevodom je morda zanimivo, da se s problematiko samih prevodov oziroma s prevodno naravo obravnavanih besedil ne ukvarja; njegova pozornost je namenjena književnim stvaritvam kot takim, ne glede na jezikovne specifičnosti njihove konkretne realizacije in na posebnosti, ki jih predpostavlja prevodna recepcija književnih del. Pač pa so prevodi mestoma omenjeni na koncu posameznih poglavij v *Pregledu svetovne književnosti*, kjer se po obravnavi kronološko-vsebinskih sklopov avtor posveti »odmevom pri Slovencih«. Poudariti velja, da je v Kosovem razpravljanju tudi sicer mogoče zaslediti stališča in ugotovitve, ki so izrazito

relevantne na področju prevajanja, ne da bi avtor k temu stremel. Tako je na primer v *Primerjalni zgodovini slovenske literature* ob predstavitvi kompleksne problematike Prešernove sonetistike v evropski romantiki zapisal, da so v primerjavi s soneti nekaterih drugih romantičnih pesnikov, kot sta na primer Wordsworth in Mickiewicz, njegovi teksti lahko na prvi pogled videti »konvencionalni ali vsaj tradicionalni« (Kos 1987: 65). Dodamo lahko, da je s tem opažanjem mogoče vsaj deloma pojasniti doslej ne najbolj uspešen prevodni prodor Prešernovih poezij v druge literarne kulture, se pravi zaradi docela površinskega, čeprav ne nujno neutemeljenega vzporejanja njegovih poezij z besedili ciljnemu občinstvu znanih domačih pesnikov.

Komparativistična perspektiva in nacionalna književnost

Delo Janka Kosa je mogoče označiti kot eminentno komparativistično, hkrati pa je zagotovo temeljnega pomena za naše védenje o slovenski literaturi. Zanimivo (in na videz morda paradoksalno) je, da primerjalna književnost kot disciplina, za katero je značilna odprtost v univerzalnost književnosti (prim. Bessière 2017, Monterde 2019), ravno s primerjanjem in sopostavljanjem literarnih besedil, obdobj, tokov in drugih za raziskovanje literature relevantnih fenomenov lahko bistveno prispeva k poznavanju posamezne nacionalne književnosti kot partikularne realizacije literarne ustvarjalnosti in k zavedanju o njenih unikatnih posebnostih. To pravzaprav ne preseneča, saj drži, da se konceptualizacija lastne specifike lahko vzpostavlja zgolj na osnovi diferenciacije v odnosu do Drugega, ta pa je mogoča šele prek védenja o Drugem in prek zavedanja o njegovi (in lastni) »drugačnosti«. Tovrstno védenje v pomembni meri ustvarja ravno primerjalni pristop. Tako je mogoče skleniti, da Kosov komparativisti ni pogled predstavlja temeljni prispevek k slovenski literarni zgodovini. Tako kot je Goethe vedel, da svetovna književnost pomeni obogatitev za posamezno nacionalno književnost, brez dvoma velja, da tudi primerjalna perspektiva na bistven način prispeva k razumevanju njene zgodovine, razvoja in značilnosti, tako tistih, ki si jih deli z drugimi književnostmi, kot tistih, ki so zanjo specifične.⁴ V tem smislu je Kosovo

4 Podobna je vrednost »primerjalne« perspektive tudi v jezikoslovju, kjer je sopostavljanje posameznih jezikovnih sistemov lahko bistven instrument pri spoznavanju značilnosti danega sistema. Tudi tu se prek pogleda »navzven«, ki ga omogoča metoda primerjanja oziroma sopostavljanja, lahko dokopljemo do bistvenih uvidov v posamezni jezik. Tovrstni paralelizem, ki druži raziskovanje jezika

znanstveno delo dalo proučevanju slovenske literature posebno, nujno potrebno in neprecenljivo dimenzijo – prek zgoraj predstavljenih študij tudi na področju slovensko-italijanskih literarnih odnosov.

Literatura

- Asor Rosa, Alberto, 2009: *Storia europea della letteratura italiana*. I-III. Torino: Einaudi.
- Bessière, Jean, 2017: »What is Left of Comparative Literature and World Literature? Notes on International Literature, Its Concrete Universality and Enigmaticity.« *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée*. 44/3. 407–419.
- Cooper, Henry R., Jr., 1976: »Tasso and Prešeren's Krst pri Savici.« *Papers in Slovene Studies*. 13–23.
- Fišer, Srečko, 2003: »Tasso in Prešeren. Prevajalčeve marginalije in malo literarne zgodovine.« *Primerjalna književnost*. 26/2. 21–41.
- Kos, Janko, 1955: »Italijanska kritika o Gradnikovem prevodu Petrarke.« *Slovenski Jadran*. IV/25, 17. 6. 1955. 5.
- Kos, Janko, 1956: »Uvod.« V: Dante Alighieri, *Novo življenje*. Prev. Ciril Zlobec, spremno besedo napisal Janko Kos. Ljubljana: Cankarjeva založba. 5–23.
- Kos, Janko, 1970: *Prešeren in evropska romantika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kos, Janko, 1977: »Roman med zgodovino in moralo.« V: Alessandro Manzoni, *Zaročenca*. Prev. Jaša Zlobec. Ljubljana: Cankarjeva založba. 5–39.
- Kos, Janko, 1979: *Pregled svetovne književnosti*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kos, Janko, 1987: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga. [2. izdaja: Ljubljana, Mladinska knjiga, 2001.]
- Kos Janko, 1991: *Prešeren in njegova doba*. Koper: Lipa.

---

in raziskovanje književnosti je dejansko logičen, saj tudi sami začetki primerjalnega proučevanja književnosti segajo v prvo polovico 19. stoletja, se pravi v čas, ko je bil primerjalni pristop v različnih znanostih v vzponu, med drugim tudi v jezikoslovju oziroma filologiji (prim. Swiggers 1982: 181–182, Bessière 2017: 407).

- Kos, Janko, 2003: »Giovanni Boccaccio – Dekameron.« V: Giovanni Boccaccio, *Dekameron*. Prev. Andrej Budal, verze prev. Ciril Zlobec. Ljubljana: Mladinska knjiga. 307–327.
- Kos, Janko, 2020: *Primerjana zgodovina svetovne literature*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Monterde, Antoni Martí, 2019: »World Citizenship and *Weltliteratur*: Revisiting the Origins of Comparative Literature.« *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée*. 46/3. 399–422.
- Novak, Boris A., 1995: »Prešernova recepcija jamskega enajsterca.« *Primerjalna književnost*. 18/1. 11–42.
- Swiggers, Pierre, 1982: »A New Paradigm for Comparative Literature.« *Poetics Today*. 3/1. 181–184.

Hiša na otoku Silba, kjer je Kos preživel vrsto poletij in napisal številne monografije.

Ministrica za šolstvo, znanost in šport Lucija Čok podeljuje Janku Kosu Zoisovo nagrado za leto 2001.

Kos o Zoisu

Luka Vidmar

Janko Kos je velik del svojih raziskav in objav namenil razsvetljenski književnosti in kulturi. V naslovih teh del se od razsvetljenskih literatov daleč najpogosteje pojavlja Valentin Vodnik, nato Anton Tomaž Linhart, le izjemoma pa Žiga Zois (npr. Kos, 1982). Čeprav se je Kos res najbolj poglobljeno ukvarjal z Vodnikom, saj je med drugim uredil njegovo zbrano delo (Vodnik, 1988) in mu posvetil samostojno monografijo (Kos, 1990), bi bila povsem napačna domneva, da je puščal Zoisa ob strani. V resnici ga je vedno znova obravnaval kot eno najpomembnejših osebnosti slovenske literarne in kulturne zgodovine, leta 2019, ob dvestoletnici njegove smrti, tudi izrecno kot »osrednjo osebnost slovenskega razsvetljenstva« (Kos, 2019).

Odsotnost Zoisovega imena v naslovih Kosovih del je na eni strani odraz posebnega načina Zoisovega delovanja in na drugi strani posledica Kosove metode pri obravnavanju tega delovanja. Zois namreč kljub nadarjenosti za literarno ustvarjanje in znanstveno raziskovanje ni napisal in ohranil veliko zaključenih del, še manj pa jih je objavil. Zaradi osebnostne skromnosti, zadržanosti in previdnosti mu je veliko bolj ustrezala vloga mentorja in mecena, v kateri se je lahko posvečal spodbujanju, dopolnjevanju, omogočanju in povezovanju dela drugih (Gspan, 1956, 382; Kos, 1974, 66). Kos je zato še podrobneje kot maloštevilna ohranjena Zoisova literarna dela obravnaval njegov (pogosto na zunaj ne zelo

viden, vendar ključen) prispevek k razvoju Vodnikove poezije ter slovenskega razsvetljenstva in preroda sploh. Pri tem je preverjal ugotovitve starejših literarnih zgodovinarjev, med njimi Franceta Kidriča in Alfonza Gspana, in jih povezoval z lastnim preučevanjem virov, predvsem iz Zoisove in Vodnikove rokopisne zapuščine v Narodni in univerzitetni knjižnici. To ga je pripeljalo do vrste novih spoznanj o Zoisu kot razsvetljencu, pesniku, Vodnikovem mentorju in osrednji osebnosti slovenskega razsvetljenstva.

Zois kot razsvetljenec

Kos je podobno kot starejši literarni zgodovinarji v Zoisovi osebnosti prepoznaval vrsto izrazito pozitivnih lastnosti, med njimi notranjo uravnoveženost, stvarnost, strpnost, kultiviranost, razgledanost, družabnost in spretnost organiziranja (Kos, 1974, 65). Toda v primerjavi z večino predhodnikov se je bolj poglobil v Zoisov svetovni nazor, ki se je tako pokazal v kompleksnejši podobi. V tem pogledu je Kos nadaljeval natančen Gspanov prikaz Zoisove miselnosti (Gspan, 1956, 380–381; Gspan, 1969, 148–149).

Kosove razprave so Zoisa predstavljale kot zmernega, nekoliko na konservativno stran nagibajočega se razsvetljenca, racionalista in empirista, zainteresiranega za izobrazbo ljudstva in splošen napredek človeštva. Pri njem so zaznavale vpliv zahodnoevropskega, zlasti francoskega in angleškega razsvetljenstva, ki se je prepletal s tradicionalno nemško kulturo in novim zanimanjem za slovanske kulture. Kos je Zoisovo »sredinsko« duhovno pozicijo, ki se je izogibala skrajnostim, na primer ateizmu in materializmu, večkrat primerjal – *mutatis mutandis* – z Voltairovo (Kos, 1974, 66; Kos, 2007, 109; Kos, 2023).

Kos je prepričljivo pokazal, da so se kljub temu splošnemu razsvetljenskemu okviru Zoisovi pogledi na transcendenco, vero in religijo spreminjali, delno najbrž zaradi osebnih izkušenj (staranja in bolezni), delno zaradi zunanjih pretresov (francoske revolucije in napoleonskih vojn): v mladosti se je Zois približeval prostožidarstvu in morda deizmu, v zrelih letih pa vračal k tradiciji, krščanstvu in Cerkvi, verjetno celo z janzenističnim pridihom (Kos, 1974, 66; Kos, 1982, 405; Kos, 1996, 70, 72–73). Kos je utemeljeno poudarjal, da je Zois ne glede na omenjene spremembe vedno pripadal razsvetljenstvu in bil v verskem pogledu

blizu razumnemu krščanstvu v Lockovi tradiciji: razvil je versko toleranco, ni pa prevzel proticerkvenih stališč (Kos, 1996, 72–73; Kos, 2007, 98, 109–110; Kos, 2023). Pred Kosom so slovenski literarni zgodovinarji domači »janzenizem« (pravilneje: reformni katolicizem), tesno povezan s terezijanskimi in predvsem jožefinskimi cerkvenimi reformami, prenagljeno izključevali iz razsvetljenstva oziroma so razsvetljenstvo prepoznavali le v njegovi najbolj laični in svobodomiselnih različici (prim. Kos, 2001, 59).

Z ozirom na politiko je Zojs po Kosovem mnenju, skladnem z Gspanovim, ostajal zvest Avstriji in Habsburžanom, podpiral je razsvetljeni absolutizem vključno s cerkvenimi reformami, naravnanimi proti redovništvu. Kritičen je bil le do reform, ki so škodovala njegovemu gospodarstvu, omejevale zemljiškoposestne pravice in uveljavljale nemščino kot uradni jezik (Kos, 1996, 73; Kos, 2007, 110; Kos, 2023). »Gotovo je bil nasproten jakobinski diktaturi in njeni egalitarni demokraciji« (Kos, 2023), prav tako se po Kosu ni mogel izreči za republikanstvo, premišljeval je kvečjemu o ustavni monarhiji po angleškem zgledu. Nenaklonjen je bil tudi Napoleonovemu imperializmu in Ilirskim provincam, čeprav je sprejemal uveljavljanje slovenščine v šolstvu pod francosko oblastjo, pozdravil pa je vrnitev Avstrije in obnovo evropskega političnega reda po dunajskem kongresu (Kos, 1996, 73; Kos, 2007, 109–110; Kos, 2023).

Kos je ugotavljal, da je bil Zojs značilen razsvetljenec tudi po svojih zanimanjih: nista ga privlačili teologija in metafizika, temveč naravoslovje in tehnologija, posebej mineralogija in metalurgija (Kos, 2023). Podobno kot drugi slovenski razsvetljenci se ni ukvarjal s temeljnimi filozofskimi in družbenimi vprašanji tistega časa, ampak se je raje posvečal praktičnim nalogam (Kos, 1980, 29, 32–33; Kos, 2007, 106; Kos, 2023). Po Kosu je gojil duhovno kulturo, ki je bila »docela posvetna, razumska in izkustvena, oprta na znanosti 17. in 18. stoletja, koristne socialnemu in gospodarskemu razvoju, obenem pa z močnim deležem humanističnih ved in umetnosti, ki naj ljudi kultivirajo, izobražujejo in vzgajajo« (Kos, 2023). Iz te značilno razsvetljenske usmeritve je Kos izpeljeval še Zoisovo ljubezen do gledališča in glasbe ter do literature in poezije. Poleg tega je lucidno opazil Zoisovo majhno zanimanje za likovno umetnost, čeprav za to posebnost ni našel dokončne razlage – nakazal je le možnost odklonilnega odnosa slovenskih razsvetlencev do baročne umetnostne tradicije (Kos, 2023).

Dodatno potrditev za Zoisovo dosledno razsvetljsko usmeritev v svetovnem nazoru, znanosti in literaturi je Kos odkrival v sestavi njegove knjižnice, ki jo je označil za »skoraj popoln zaris evropskega razsvetljenstva« (Kos, 2023). V njej je opazal dela vodilnih razsvetljencev in uravnoteženo zastopanost različnih področij znanosti in umetnosti, kakršne ni dosegal nihče od Zoisovih sodelavcev. Razsvetljski okus se je po Kosu kazal tudi v literarnih preferencah: Zoisu je bil od klasikov najljubši Horacij »s svojo življenjsko skepso, razumnim hedonizmom in satirično kritičnostjo«, medtem ko so novejši avtorji, med njimi Voltaire, Swift, Pope, Wieland in Blumauer, pričali o tem, da mu je blizu »razumno in skeptično, pa vendar radoživo dojemanje življenja skozi humorno, parodično, satirično in celo burkaško prikazovanje«, vendar vse v mejah življenjske modrosti (Kos, 2023, gl. tudi Kos, 2001, 45).

Zois kot pesnik

Kos je ugotavljal, da je bilo Zoisovo literarno delo razmeroma obsežno, vendar se je ohranilo le nepopolno. Od njegovih slovenskih pesmi je omenjal ali obravnaval predvsem prevode italijanskih arij, lahkotne pesmi v obliki alpskih poskočnic, prevod Bürgerjeve »Lenore« ter verzni zgodbi »Mačka« in »Efeška vdova« (npr. Kos, 1982, 405). Ni se posebej ukvarjal s problemom prevodnega ali izvirnega značaja teh del, ampak si je v zvezi z njimi zastavljal predvsem dve vprašanji – o prevladujoči slogovni usmeritvi in o literarni kvaliteti.

Glede sloga je Kos dosledno zagovarjal tezo, da je Zois (skupaj z drugimi osrednjimi slovenskimi avtorji tega časa) pripadal »razsvetljenstvu ne samo v smislu posebne duhovnozgodovinske strukture, ki obvladuje celotno dobo, ampak tudi v pomenu posebne historične literarne smeri«. Zoisovo pesništvo kot celoto je torej uvrščal v razsvetljsko literaturo, posamezne druge sestavine v njegovih tekstih, ki bi lahko prihajale že iz predromantike, pa je označeval le za delne, brez prave funkcije (Kos, 2001, 45–48, 58). Tako je »Mačko« povezoval z značilno Zoisovo razsvetljsko poetiko, »Efeško vdovo« pa s francoskimi in italijanskimi rokokojskimi zgledi. Tudi v predelovanju ljudskih viž z ljubezensko vsebino ni prepoznaval predromantičnih prvin, temveč izključno racionalni empirizem. Predvsem ta naj bi namreč Zoisa in druge slovenske razsvetljence vodil »k preprostim ljudskim pesmim kot

legitimni sestavini tistega izkustva, ki jim je bilo najvišje merilo za resničnost literarnega dela«. Celó v prevodu »Lenore« Kos ni videl Zoisovega stika s pristno predromantično problematiko, temveč – verjetneje – zanimanje za usedline ljudskega pesništva (Kos, 2001, 46–48).

Kos sprva Zoisovim pesmim, na primer prevodu »Lenore« – podobno kot Gspan (1956, 383) –, ni pripisoval velikega uspeha in jih niti ni imel za njegova pomembnejša dela (Kos, 1974, 66). Ščasoma je svojo sodbo, spet podobno kot Gspan (1969), omilil. Tako je ocenil, da je Zois s prevodom »Lenore« nakazal pot Prešernovi prepesnitvi in z obratom k italijanski metriki usmeril slovenske pesnike od nemških k romanskim vzorcem. Zois je po Kosovem mnenju »spretno uporabil verzne oblike sekstine in stance ter s tem prvi sprejel romansko verzno tradicijo, iz katere je nastala Prešernova vrhunska poezija« (Kos, 2023).

Zois kot Vodnikov mentor

Zois je Kosa bolj kot samostojen ustvarjalec zanimal kot mentor, posebej Vodnikov. Kos je Zoisov prispevek k Vodnikovi karieri, znanstvenemu delu in literarnemu ustvarjanju, predvsem pesništvu, najbolj obširno obravnaval v geslu o Vodniku v *Slovenskem biografskem leksikonu* (napisanem skupaj z Jožetom Toporišičem), opombah k Vodnikovemu *Zbranemu delu* in monografiji *Valentin Vodnik*. Pri opredeljevanju Zoisove pomoči Vodniku na njegovi poklicni poti je, na primer, z opiranjem na starejšo literaturo omenjal Zoisova prizadevanja iz let 1795 in 1796, da Vodnika s Koprivnika premestijo v Ljubljano, na podlagi analize primarnih virov pa postavljaj v širši historični kontekst Zoisovo priporočilo Metternichu iz leta 1816, naj Vodnika imenujejo za profesorja slovenščine na ljubljanskem liceju (Kos, 1988). Z ozirom na znanost je Kos navajal predvsem Zoisovo usmerjanje Vodnika na področju geologije (zbiranje kamnin po Triglavskem pogorju), slovaropisja (zbiranje besed za Kumerdejev slovar in pozneje sestavljanje lastnega slovarja) in slovničarstva (pisanje lastne slovnice in prispevka za Kopitarjevo slovnico) (Kos, Toporišič, 1986; Vodnik, 1988; Kos, 1990). Glede na Vodnikovo literarno in publicistično dejavnost je Kos omenjal možno Zoisovo prizadevanje za izdajanje *Lublanskih novic* in njegovo morebitno gmotno podporo pri natisu zbirke *Pesme za pokušino* (Kos, Toporišič, 1986, 513–514).

Daleč največ pozornosti pa je Kos posvetil Zoisovi vzgoji Vodnika kot pesnika oziroma Zoisovim navodilom za pisanje pesmi, ki jih vsebuje devet ohranjenih pisem Vodniku iz let 1794 in 1795. Kos je enako kot njegovi predhodniki, zlasti Gspan (1956, 385), prepoznal odločilnost Zoisove spodbude, ki je Vodnika po večletnem premoru usmerila v ponovno pisanje pesmi, in sicer za *Veliko pratiko*. Toda starejši literarni zgodovinarji so imeli Zoisova pisma Vodniku (in drugim sodelavcem) zgolj za »dokument« ali »pričevanje« (npr. Gspan, 1956, 383–386), tj. pojasnjevalno gradivo o nazorih Zoisovega kroga (Vidmar, 2010, 12). Kos pa pisem ni imel le za najpomembnejša Zoisova dela in »vrh razsvetljenske korespondence [na Slovenskem]« (Kos, 1974, 65–66), ampak jih je, čeprav napisana v nemščini, skupaj z Vodnikovim pesništvom ter Linhartovo dramatiko in zgodovinopisjem uvrščal v sam »vrh slovenskega razsvetljenstva in njegove literature« (Kos, 1980, 28).

Po Kosu je bila namreč v teh pismih najbolje formulirana poetika slovenskega razsvetljenstva: ta je bila še izrazito normativna in klasicistična, izhajajoča iz Horacija, Boileauja in Batteuxa ter temelječa na racionalizmu, kljub temu pa je imela v Zoisovi konkretni rabi že empiristični značaj (Kos, 1980, 31; Kos, 2001, 43). Kos je empirizem odkrival predvsem v Zoisovih svarilih pred nabreklostjo Denisovega nemškega prevoda *Ossianovih spevov*, v poudarjanju pomena okusa, usmerjanju Vodnika v ustvarjanje v ljudskem tonu, torej v bližanju literarnega pisanja človekovemu čutnemu izkustvu, ter v odločitvi za akcentuacijsko načelo pri vprašanju verza, ki je ustrezalo možnostim slovenskega jezika (Kos, 2001, 31–32, 44–45).

Po Kosovem mnenju je Zois, ki se je v omenjenih pismih izkazal kot razumen in bistroiden, prvi pravi slovenski literarni kritik, močno vplival na izoblikovanje Vodnikovega zrelega pesništva (Kos, 1979; Kos, 1982, 405; Kos, 2023). Zoisova kritika je po Kosu zadevala predvsem jezikovno, stilno in estetsko plat pesmi, vsebinsko pa je Vodnika usmerjala od starejših baročnih vzorcev k stvarnim snovem, primernejšim za preprostega slovenskega bralca, in s tem k izobraževanju ljudstva v duhu razsvetljenstva (Kos, Toporišič, 1986, 512). Ne nazadnje je Kos visoko ocenil tudi formo Zoisovih pisem, napisanih v »jasnem in prikupnem slogu, s pretehtano razporeditvijo misli« (Kos, 1974, 66).

Zois kot osrednja osebnost slovenskega razsvetljenstva

Kos je veliko prispeval k natančnejši opredelitvi in uporabi pojmov *razsvetljenje* in *prerod* v periodizaciji slovenske književnosti in kulture, s tem pa tudi k boljši pojasnitvi Zoisove vloge v obdobju med sredino 18. in sredino 19. stoletja. Kidrič je pred drugo svetovno vojno omenjeno dobo označeval s *prerodom*, Gspan pa je ta pojem pod vplivom sodobne literarne vede omejil na zunajliterarno dogajanje ter dal pri opredeljevanju književnosti in kulture Zoisovega časa prednost *razsvetljenstvu* (Kidrič, 1978, 242–243; Gspan, 1956, 329–331). Pogačnikov manj prepričljiv poskus vpeljave pojmov *klasicizem* in *predromantika* namesto *razsvetljenstva* (Pogačnik, 1969) ni uspel, saj je Kos po Gspanu utrdil razumevanje slovenske književnosti in kulture med *Kraynsko grammatiko* in *Krajnsko čbelico* kot razsvetljenske, sicer zaznamovane s prerodom (Kos, 1986, 63).

Kos je Zoisu podobno kot Gspan vedno pripisoval osrednjo in vodilno vlogo v slovenskem razsvetljenstvu, njegov krog pa je imel za vrh tega obdobja slovenske književnosti in kulture (Kos, 2007, 79). Po Kosovem mnenju je bil Zois »najizrazitejši slovenski razsvetljenec« (Kos, 1974, 66), človek, ki je »v svojem življenju in delu najčisteje utelesil tisto, čemur se lahko reče duh razsvetljenstva« (Kos, 2023), in »središče takratnega sl[ovenskega] preroda« (Kos, 1982, 405). Deloval je namreč kot mecen, mentor in voditelj več generacij slovenskih literatov in znanstvenikov (Kos, 1982, 405), ki jih je povezoval s tujimi slavisti in drugimi učenjaki ter tako »vpenjal v evropsko kulturno in znanstveno mrežo«. Po Kosovem mnenju je bil Zois (po Trubarju in Schönlebnu) tretja osebnost s tovrstnim pomenom v zgodovini slovenske književnosti in kulture (Kos, 2023).

Kos je bil vedno pozoren na posebno socialno, duhovno in značajska izhodišča, ki je Zoisu omogočilo prevzem tako pomembnega mesta v slovenskem razsvetljenstvu. Ugotavljal je, da je Zois po izvoru v bogati plemeniteni družini oziroma po visokem socialnem položaju izstopal med ostalimi slovenskimi razsvetljenci (Kos, 1986, 93; Kos, 2016, 77; Kos, 2023). Prednost pred njimi je imel – po Kosovem mnenju – tudi zaradi izrazito sredinskega ali zmernega razumevanja razsvetljenstva, saj je lahko le s takšnega položaja povezoval stališča svojih sodelavcev, ki so se pogosto umeščala v nasprotujoče si idejne tokove, na

primer jožefinizem, demokratizem, frankofilstvo, avstrofilstvo in janzenizem. Ne nazadnje so ga v središče slovenskega razsvetljenstva postavljale njegove osebne lastnosti, s katerimi je premagoval tovrstne razlike, dejavnosti sodelavcev pa je »povezoval, usklajeval in usmerjal k skupnemu cilju« (Kos, 1996, 73; Kos, 2007, 109–110; Kos, 2023).

Ne nazadnje je Kos Zoisa postavljaj v središče svoje teze, da izvira slovenski prerod iz razsvetljenstva. Tako je nasprotoval Dušanu Pirjevcu, ki je začetek slovenskega preroda videl šele v predromantiki, Zoisu pa ni odrekal le vloge organizatorja preroda, ampak je postavljaj pod vprašaj celo njegov mentorski položaj med sodelavci (Pirjavec, 1957, 546, 550–552). Po Kosovem mnenju, oprtem na uveljavljene ugotovitve in interpretacije Kidriča, Slodnjaka in Gspana, je bil Zoisov krog (z Zoisom kot nesporno osrednjo osebnostjo) glavno gibalo preroda po Pohlinu in Kumerdeju ter kot tak zaslužen za nastanek prvih jasnih formulacij slovenske narodne zavesti in tudi prvih političnih zamisli o odnosu Slovencev do države. Te zamisli so preigravale več variant državne ureditve v povezavi z drugimi južnoslovanskimi narodi, med njimi Zoisovo podpiranje Ilirskega kraljestva kot države južnih Slovanov pod habsburško krono z glavnim mestom v Ljubljani. Kos je sicer ugotavljal, da Zois ni bil naklonjen stapljanju Slovencev z drugimi južnimi Slovani, saj je z Vodnikom preprečil poskus uvedbe ilirščine (srbohrvaščine) kot enotnega slovanskega knjižnega jezika v nižjih šolah Ilirskih provinc, da pa tudi še ni dal dokončnega odgovora na vprašanje o možnosti razvoja Slovencev v samostojen narod (Kos, 1988; Kos, 1996, 73–74, 81–82; Kos, 2016, 78; Kos, 2023). V zvezi s tem je treba omeniti, da je Kidrič znameniti Zoisov pogovor z Metternichom iz leta 1816 interpretiral selektivno, saj je v njem poudarjal le Zoisovo podporo Vodnikovi kandidaturi za profesorja slovenščine oziroma njegovo opravičevanje profrancoske *Ilirije oživiljene* (Kidrič, 1929–1938, 562, 609–610). Šele Kos je pokazal, da je Zois svoj zagovor Vodnika vključil v še pomembnejšo, osrednjo temo pogovora z Metternichom – ustanavljanje Ilirskega kraljestva in oblikovanje njegovega južnoslovanskega značaja (Kos, 1988, 28–30; Vidmar, 2020, 244). Vsekakor so Slovenci po Kosovem mnenju tudi po Zoisovi zaslugi tedaj iz nadnacionalne krščanske skupnosti prehajali v nacionalno kulturno skupnost oziroma iz nadnacionalne stanovske v nacionalno meščansko družbo (Kos, 2016, 80).

Sklep

Kosova dognanja o Zoisu bodo zanesljivo ostala temelj, na katerem bodo gradile tudi naslednje generacije raziskovalcev. Te bodo še neznane podatke lahko iskale v ne povsem pregledani Zoisovi korespondenci in drugih virih, ohranjenih v slovenskih in drugih knjižnicah, muzejih in arhivih. Brez dvoma bodo izziv našle tudi v novih vsebinskih in formalnih analizah Zoisovih literarnih in drugih del, ki skrivajo še veliko nepojasnjenih mest. Gotovo pa bodo v slovenski literarni in kulturni zgodovini ter nacionalnem kolektivnem spominu utrjevale podobo Zoisa kot osrednje, vodilne in izjemno pozitivne osebnosti slovenskega razsvetljenstva in preroda, ki jo je po neuspešnem Pirjevčevem poskusu drugačne interpretacije obranil Kos.

Literatura

- Gspan, Alfonz, 1956: Razsvetljenstvo. V: *Zgodovina slovenskega slovstva. I. Do začetkov romantike* (ur. Legiša, Lino). Ljubljana: Slovenska matica. 327–440.
- Gspan, Alfonz, 1969: Tri nova Zoisova slovenska pesemska besedila. *Slavistična revija*. 18/2. 119–181.
- Kidrič, France, 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva. Od začetkov do Zoisove smrti. Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kidrič, France, 1978: *Izbrani spisi. 2* (ur. Dolinar, Darko). Ljubljana: SAZU.
- Kos, Janko, 1974: *Pregled slovenskega slovstva za srednje šole*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kos, Janko, 1979: Meditacija o kritiku. V: *Sodobni slovenski esej* (ur. Kos, Janko). Ljubljana: Mladinska knjiga. 413–426.
- Kos, Janko, 1980: Tipološke značilnosti slovenskega razsvetljenstva v evropskem kontekstu. V: *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (ur. Paternu, Boris). Ljubljana: Filozofska fakulteta. 27–36.
- Kos, Janko, 1982: Zois, Žiga (Sigismund), baron Edelsteinski. V: *Slovenska književnost* (ur. Kos, Janko in Dolinar, Ksenija). Ljubljana: Cankarjeva založba. 405–406.
- Kos, Janko, 1986: *Razsvetljenstvo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

- Kos, Janko, 1988: Valentin Vodnik kot nacionalnopolitični pesnik slovenskega razsvetljenstva. *Slavistična revija*. 36/1. 13–32.
- Kos, Janko, 1990: *Valentin Vodnik*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Kos, Janko, 1996: *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kos, Janko, 2001: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kos, Janko, 2007: *Slovenci in Evropa*. Ljubljana: Študentska založba.
- Kos, Janko, 2016: *Sociologija slovenske literature*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kos, Janko, 2019: Žiga Zois kot osrednja osebnost slovenskega razsvetljenstva. V: *Baron Žiga Zois. Nova spoznanja ob dvestoletnici smrti. Program simpozija in povzetki referatov* (ur. Vidmar, Luka). Ljubljana: Založba ZRC. 5.
- Kos, Janko, 2023: Žiga Zois kot osrednja osebnost slovenskega razsvetljenstva. V: *Zois. Študije* (ur. Vidmar, Luka). Ljubljana: Založba ZRC.
- Kos, Janko in Jože Toporišič, 1986: Vodnik Valentin. V: *Slovenski biografski leksikon*. 14 (ur. Munda, Jože). Ljubljana: SAZU. 509–528.
- Pirjevec, Dušan, 1957: Zgodovina slovenskega slovstva. *Naša sodobnost*. 5. 62–75, 162–172, 273–281, 348–365, 451–458, 545–556, 649–656.
- Pogačnik, Jože, 1969: *Zgodovina slovenskega slovstva. II. Klasicizem in predromantika*. Maribor: Obzorja.
- Vidmar, Luka, 2010: *Zoisova literarna republika. Vloga pisma v narodnih prerodih Slovencev in Slovanov*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Vidmar, Luka, 2020: »Grandi speranze di bene«. Metternich, Wrbna and Lazánský at the Zois Palace in May 1816. *Acta Histriae*. 28/2. 243–268.
- Vodnik, Valentin, 1988: *Zbrano delo* (ur. Kos, Janko). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Slavnostni govornik na podelitvi Zoisovih nagrad leta 2005. Foto: Kristina Kosec.

ZNAMENITI SLOVENC

V A L E N T I N
V O D N I K

J A N K O K O S

Kos o Goetheju

Irena Samide

Morda je kar nekoliko presenetljivo, da je Janko Kos ob nespornem priznavanju pomena in vloge Johanna Wolfganga von Goetheja ne le za nemški, temveč tudi za evropski literarni prostor, ter poudarka, ki ga je v svojem znanstvenem delovanju dajal prav obdobju njegovega ustvarjanja, namenil Goetheju zgolj eno posamezno študijo, tj. spremno besedo k romanu *Izbirne sorodnosti*, izdanem v prevodu Stanke Rendla (Kos, 1996). Ne glede na to pa se je v številnih znanstvenih študijah (zlasti Kos, 1987; Kos, 1970; Kos, 2000; Kos, 2001) h Goetheju vedno znova vračal in obračal – vsekakor dovolj temeljito, da lahko osvetlimo tako njegovo razumevanje Goetheja v literarnoestetskem in literarnozgodovinskem smislu kot vpliv, ki ga je po njegovem imel nemški klasik na slovenske literarne ustvarjalce.

Goethe in literarna periodizacija

Ko Kos zapiše, da je bil »Goethe v času, ko se je začel njegov odmev na Slovenskem, že splošno priznan klasik ne le nemške, ampak celotne evropske literature« (Kos, 2000, 11), z oznako »klasik« meri na njegovo ahistorično rabo, kot jo je teoretično prepričljivo utemeljil v *Literarnih tipologijah* (Kos, 1989). Glede kategorizacije Goetheja kot evropskega in tudi svetovnega klasika ni seveda nobenega dvoma, precej več težav in nelagodja pa povzroča kratko obdobje

t. i. weimarske klasike, ki ga nemška literarna veda omejuje v ožjem smislu le na dvajset let literarnega ustvarjanja Goetheja (1749–1832) in Friedricha Schillerja (1759–1805) med letoma 1786 (Goethejevo potovanje v Italijo) in 1805 (Schillerjeva smrt). Podobno, čeprav nekoliko manj dramatično, je tudi vprašanje umestitve viharištva, ki ga nemška literarna veda pod oznako *Sturm und Drang* običajno zamejuje z letnicama od 1765 do 1785, med njegove glavne predstavnike pa umešča poleg mladih Goetheja in Schillerja še Friedricha Maximiliana Klingerja (1752–1831) in Jakoba Michaela Reinholda Lenza (1751–1792). Če so si danes glede viharištva nemški literarni znanstveniki v največji meri enotni v tem, da gre kljub njegovim specifikam, ki se kažejo zlasti v poudarjanju individualizma, spontanosti, čustev, naravnosti, originalnosti in kulta genija, vendarle zgolj za literarno gibanje znotraj obdobja razsvetljenstva oz. za njegov podaljšek (Beutin, 2013, 161–163), pa je ne glede na prepričljivo utemeljeno tezo Simona Richterja, da weimarske klasike kot literarnega obdobja sploh ne bi smelo biti (Richter, 2005, 3), klasika v nemških literarnozgodovinskih preglednicah (in zgolj tam) obravnavana pravzaprav brez izjeme kot posebno literarno obdobje, ki se idejno, estetsko in formalno razlikuje tako od razsvetljenstva kot romantike (Beutin, 2013, 192–200). Toliko bolj zanimiv je zato razmislek o tem, kako periodizirati viharištvo in weimarsko klasiko v pregledih evropske in svetovne književnosti in kako razumeti njihove avtorje in besedila zlasti v odnosu do razsvetljenstva in romantike.

Z refleksijo obeh obdobj, s tem pa tudi Goethejevo literarno umestitvijo, se je pri nas najbolj intenzivno ukvarjal prav Janko Kos. V navezavi na Van Tieghema, ki ga je v nekaterih točkah dopolnil in nadgradil (Kos, 1987, 60), je Goethejev literarni opus povsem nedvoumno umestil v obdobje predromantike, njega pa razglasil za njenega najvišjega predstavnika: »Čista lirika evropske predromantike se začne okoli 1770 v Nemčiji« (Kos, 1987, 67). Prvi in hkrati vrhunski dosežek predromantike je po Kosovem mnenju Goethejeva doživljajska lirika iz sedemdesetih let, prav tako pa so tudi Goethejeve mladostne himne v svojem patosu po njegovem primer »predromantičnega entuziazma, ki je brez metafizične podlage antičnih, baročnih in razsvetljenskih od« (Kos, 1987, 67). Z vsem tem se, tako Kos, »poglavitni del vihariške lirike uvršča v predromantično

---

1 Zgolj za orientacijo: Goethejeva drama *Götz von Berlichingen* je nastala leta 1773, *Trpljenje mladega Wertherja* 1774, Schillerjeva drama *Razbojniki* 1781, njegove *Spletke in ljubezen* pa leta 1784.

območje« (prav tam). Vendar Kos v predromantiko ne prišteva le Goethejevega mladostnega viharneškega obdobja, kar bi se ujemalo npr. z britanskim razumevanjem Goetheja (Boyle, 2023), temveč imata po njegovem enak ustroj tudi njegova »refleksivna, umirjena, zrela lirika iz klasične weimarske dobe in končno njegova pozna poezija v zbirki *West-östlicher Divan*, ki je nastala sicer že pod vplivi romantičnega odkritja Orienta, a je s svojim odklanjanjem romantično skrajnega subjektivizma dokaz, da je Goethe tudi v svojih poznejših obdobjih dosledno vztrajal pri obliki lirskega subjekta, ki ga je dogradila predromantika že na svojem začetku« (Kos, 1987, 67).² Podobno postavlja v epsko poezijo predromantike tudi njegovo klasično pesnitev *Herman in Doroteja* iz leta 1797, ki da je uresničila »pravo predromantiko v obliki krajšega idiličnega epa« (Kos, 1987, 68), predromantična podstat pa naj bi bila odločilna tudi za njegove drame ter novo različico razvojnega romana, *Bildungsroman*³, ki »naj prikazuje usodo junaka, postavljenega na avtonomno, emancipirano in svobodno subjektivnost« (Kos, 1987, 72). Tudi na tem področju ima po njegovem primat Goethe z *Učnimi leti Wilhelma Meistra* (1895/96) ter poznejšimi *Izbirnimi sorodnostmi* (1809) in *Popotnimi leti Wilhelma Meistra* (1821).

Kosovo navajanje, da je »pojmem predromantike literarna zgodovina v glavnem sprejela v svojo periodizacijo evropske literature« (Kos, 1987, 60), se povsem ujema s pogledi Van Tieghema in francoske, pa tudi italijanske literarne zgodovine, deloma angleške (ta jo namreč praviloma zamejuje z letom 1790 in tako vključuje vanjo le Goethejeva viharneška dela), nikakor pa ne nemške. To priznava tudi sam, ko citira Ernsta Roberta Curtiusa, ki je že leta 1948 v *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* očitil »Van Tieghemovi obdelavi pojma naivnost, pojem sam pa imenoval 'retuširana obdobjna oznaka'« (Kos, 1987, 41). Ne glede na Curtiusa in številne nemške znanstvenike iz šestdesetih

2 Tako relativno široko pojmovanje predromantike je Kos zastavil že leta 1962 v antologiji *Svetovna književnost*, v kateri je »weimarsko klasiko« izrecno postavil v samo predromantiko in jo obenem razglasil za njen vrh, prav tako je tudi v njegovem velikokrat ponatiskovanem *Pregledu svetovne književnosti* (Kos, 2005) Goethe z vsemi svojimi deli predstavljen kot predstavnik predromantične književnosti.

3 Omeniti velja, da je Kos v spremni besedi k *Doktorju Faustusu* Thomasa Manna (Kos, 2009, 598) predlagal prevod tega žanra kot »roman omikanja«, vendar se besedna zveza nikoli ni zares prijela. Slovenci pa nikakor nismo edini, ki nismo našli relevantne prevodne ustreznice; oznaka žanra *Bildungsroman* se je uveljavila v številnih jezikih, tudi npr. v angleščini, prim. geslo *bildungsroman* v *Enciklopediji Britannica* (Sodelavci enciklopedije, pod geslom: bildungsroman, *Encyclopedia Britannica*. 9. september 2022. Dostopno na naslovu: <https://www.britannica.com/art/bildungsroman> (citirano 1. julij 2023)).

let 20. stoletja, ki jih na istem mestu navaja Kos – Ulrich Weisstein, Edith Braemer, Werner Krauss idr. – in ki skupaj z novejšimi študijami (Drügh, 2023, 218) dokazujejo, da nemška literarna veda pojma »predromantika« nikoli ni sprejela v svojo terminologijo, pa je prav Goethe po Kosovem mnenju dejanski protagonist evropske predromantike, skupaj s Schillerjem sodita po njegovem med »najpopolnejše predromantike« (Kos, 1987, 20). Pri tovrstnem umeščanju Goethejevega celotnega, tudi zrelega in poznega dela v predromantiko, je Kos dosleden v vseh svojih spisih, pri čemer o času »weimarske klasike« (kadar uporablja to obdobjno oznako, jo vedno postavi v navednice) govori tudi kot o »klasicistično obarvani varianti nemške predromantike« (Kos, 2001, 60), »vrhunski predromantiki v njenem zadnjem obdobju, pred prehodom v romantiko« (Kos, 2001, 68) ali o »predromantičnem klasicizmu z mnogimi elementi sentimentalizma in celo razsvetljenstva« (Kos, 2001, 141), za Goetheja v zrelem in poznem obdobju ustvarjanja pa občasno uporablja izraz »predromantični klasicist« (Kos, 2001, 106). Prav s tem ahistorično uporabljenim terminom klasicizem tako Kos tudi sam opozarja na nekatere razlike med posameznimi obdobji Goethejevega ustvarjanja, ne da bi mu bilo pri tem treba posegati v načelno opredelitev njegove duhovnozgodovinske podstati.

Goethejev vpliv na slovenske avtorje

Z Goethejem se je Kos večinoma ukvarjal v povezavi z vplivom, ki ga je ta veliki nemški pesnik, pisatelj in dramatik imel na slovenske avtorje. V strnjeni obliki je svoje ugotovitve združil v informativnem, vendar ne zares izčrpnem članku »Goethe pri Slovencih« (Kos, 2000), ki je izšel v okviru prevajalskega simpozija, mdr. posvečenega prevajanju Goethejevih del v slovenščino,⁴ posamezne izsledke pa lahko izluščimo tudi iz številnih njegovih drugih študij. Z recepcijo Goetheja na Slovenskem se je pri nas sicer ukvarjal Lojze Krakar v disertaciji, ki je izšla leta 1970 v nemščini (Krakar 1970) in nato v nekoliko predelani obliki še v slovenščini (Krakar 1972), v njej pa zajema čas od prvih odmevov Goetheja v Zoisovem krogu konec 18. stoletja do prvega prevoda *Fausta* leta 1908. Pri tem se je posvetil zlasti prevodom, deloma pa tudi Goethejevemu vplivu na izvirna

4 V zborniku, ki je izšel po simpoziju, je objavljenih še nekaj drugih študij o prevajanju Goetheja, prispevke so objavili Janko Moder, Janez Gradišnik, Štefan Vevar, Boris A. Novak, Irena Samide, Tone Smolej, Janez Vrečko in Vera Troha. Prim. Smolej, 2000.

dela posameznih literarnih ustvarjalcev. Kljub nekaterim novim odkritjem pa njegovo delo v literarno-znanstvenih krogih ni naletelo na večji odmev. To je lahko posledica tega, da je njegov znanstveni aparat precej pomanjkljiv in nedosleden in je v monografiji tudi kar nekaj napak, bržkone pa tudi tega, kar mu očita recenzent, da sega namreč njegovo zanimanje »v glavnem do tja, do koder seže materialna resnica in bolj ali manj brezosebna dokumentacija stvari« (Paternu, 1971, 324). Kos Krakarjevi publikaciji očitno pozna, saj se nanju v opombah svojih študij tudi občasno sklicuje, vendar je to bolj izjemoma, precej večkrat omenja Slodnjaka (1958, 1959, 1961), Pogačnika (1969), Paternuja (1957) in druge starejše literarne zgodovinarje. Med starejšimi slovenskimi literarnimi znanstveniki, ki so se ukvarjali z Goethejem, naj omenimo zlasti Franceta Bernika, ki je podrobneje raziskal recepcijo *Fausta* (Bernik, 1999), med novejšimi pa izstopata brez dvoma Seta Knop, ki je izčrpno orisala celotni razvoj faustovskega motiva v evropski književnosti (2011), ter Štefan Vevar, ki je podrobneje orisal fenomen Goetheja in njegovo vlogo v literarnem življenju 20. in 21. stoletja, celostno opredelil Goethejevo estetiko in poetiko ter s študijo primera treh slovenskih prevodov Goethejevega *Fausta* (Voduškovega, Modrovega in prevoda Erike Vouk) znanstveno ovrednotil literarno prevajanje (Vevar, 2012).

Raziskovanje vpliva Goetheja na slovenske književnike začena Kos pri razsvetlenskih avtorjih, Zoisu, Linhartu in Vodniku, pri čemer ugotavlja, da ni prav nobenih znamenj, po katerih bi lahko sklepali, da je Goethe pri njih vzbudil kakšno posebno zanimanje (Kos, 2000, 11). Mladi Linhart naj bi se po modernejših razlagah na Dunaju sicer поблиže spoznal z dramami nemškega viharništva, med njimi Klingerjevimi, zato ni presenetljivo, da nekateri literarni zgodovinarji, kot so npr. M. Zupančič, F. Koblar in A. Slodnjak, pri njem poudarjajo pomen viharništva, vendar pa Linhart Goetheja nikjer eksplicitno ne omenja, zato po Kosovem mnenju tudi ossianističnega vpliva nanj ni mogoče izpeljati neposredno prek Goethejevega *Wertherja* (Kos, 2001, 31). Dokazano pa je, da je na Linharta zagotovo vplival Lessing, zlasti njegova *Miss Jenny Love* se v marsičem, ne le v naslovu, navezuje na Lessingovo *Miss Saro Sampson*, pa tudi na *Emilio Galotti*, vendar gre tu po Kosu evidentno še za razsvetlenske (in ne predromantično-viharniške) prvine ter za tradicijo meščanske tragedije (Kos, 2001, 37). Tako kot Linhart je tudi Valentin Vodnik, ki ga Kos umešča v

poznorazsvetljenski sentimentalizem, daleč od predromantike (Kos, 2001, 51), s tem pa tudi daleč od Goetheja.

Prva na Slovenskem, ki se ju je Goethe dotaknil, sta po Kosovem prepričanju Janez Nepomuk Primic in Jernej Kopitar, ki je leta 1808 v svoji *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* Goetheja tudi neposredno omenil in citiral (Kos, 2000, 11). Kos je prepričan, da ga je Kopitar zelo cenil, pa čeprav podrobnejših podatkov o tem, na katera dela in na katere ideje se je osredotočalo njegovo zanimanje, nimamo. Kot dokazuje Kos, je v Kopitarjevem razmerju do Goetheja »prevladoval razsvetljenski vidik racionalnosti in čutnosti«, ki ga je Goethe v weimarskem obdobju zavestno vgradil v predromantični subjektivizem (Kos, 2001, 60), ta razsvetljenska podlaga pa naj bi ga pritegnila zlasti v tistem delu, ki je odseval razmeroma konservativno družbenopolitično in socialno-moralno držo (Kos, 2001, 60). Primica, ki mu je bil Goethe brez dvoma blizu, označuje Kos sicer kot prvega slovenskega »verterjanca« (Kos, 2000, 12), čeprav skorajda v isti sapi ugotavlja tudi, da pri njem ni zaznati »tistega predromantično mrzličnega zanosa, ki je bil značilen za 'wertherijanstvo' 70. let« (Kos, 2001, 73). Vsekakor pa se je Primic nesporno zapisal kot prvi prevajalec Goethejevih del: Kos spominja ndr. na Primičev prevod druge Mignonine pesmi »Nur wer die Sehnsucht kennt« iz romana *Učna leta Wilhelma Meistra* ter nekaj odlomkov iz *Wertherja* (Kos, 2000, 12; Kos, 2001, 70), pri čemer pa se kar nekoliko presenetljivo ne sklicuje na Krakarja, ki je dejansko odkril Primičev prvi prevod Goetheja v slovenščino iz leta 1810 (Paternu, 1971, 324) ter podrobneje analiziral tako prevode kot odmeve wertherjanstva v Primičevi izvirni poeziji (1972, 41–55).

Kot prvega zaresnega poznavalca in občudovalca Goethejevih del izpostavlja Kos Matijo Čopa, predstavnika generacije, ki je tudi že v šoli spoznavala Goetheja kot splošno priznanega evropskega avtorja (Kos, 2000, 12); poleg pesniških del je Čop poznal tudi njegove teoretične spise ter umetnostno-estetska stališča; prav Goethe je bil po Kosovem mnenju zanj še bolj kot brata Schlegla »poglavitna avtoriteta v zadevah umetnostnega okusa in sodbe« (Kos, 2000, 12; Kos, 1970, 86). Na podlagi Čopovih pisem Kos sklene, da je cenil zlasti Goethejev ep *Herman in Doroteja* ter *Zahodno-vzhodni divan*, seveda pa tudi romane in drame, zlasti *Fausta*, poznal pa je tudi prispevke, ki so izhajali v časopisu *Über Kunst und Alterthum*. Ob tem opozarja na dejstvo, da je Čop razumel Goetheja

prvenstveno kot romantika in ob tem zelo cenil Goethejevo »evropsko usmerjenost« (Kos, 1979, 79), s katero se je ta upiral »avtohtonistično-purističnim in samozadostnim težnjam nekaterih nemških narodnih preroditeljev in romantikov« (Juvan, 2011, 117). Ob tem opozarja Kos tudi na pojem *Weltliteratur* pri Čopu: Goethejeve fragmentarne oznake o pojmu svetovne književnosti so sicer znane iz Eckermannovih *Pogovorov z Goethejem* iz leta 1836, a so večinoma bile že prej raztresene po Goethejevih objavljenih in nenatisnjenih prispevkih za revijo *Über Kunst und Alterthum*, zato je precej verjetno, da je Čop prav tu leta 1827 naletel na Goethejevi prvi javni omembi *Weltliteratur* (Kos, 1986, 314; prim. tudi Juvan 2011).

O odnosu med Prešernom in Goethejem se je Kos razpisal na več mestih, najobširneje v monografiji *Prešeren in evropska romantika* (Kos, 1970, 82–89). Ne glede na Čopove zadržke do Schillerja Kos ugotavlja, da je z »območja »weimarske klasike« [...] v zrelo Prešernovo poezijo močnejše segel Schiller kot pa Goethe« (Kos, 2001, 98). Od Goetheja je Prešeren po Kosu črpal kvečjemu posamezne motivne drobce in večje sklope, ki jih je nato vključeval v drugačne kontekste, pa naj gre tu za Ifigenijo in Oresta, motiv vampirske deklice, Tassove ljubezni do Leonore ali pa motivno-tematske in idejne reminiscence iz *Wertherja* in *Fausta* (Kos, 2001, 98). Ob tem pa Kos zastopa tezo, da se Prešernove balade bistveno, tako v snovi, ideji kot obliki, razlikujejo od Goethejevih zgodnjih balad, kot sta npr. »Der Fischer« in »Erlkönig«; osnovni problem pri Goetheju je panteistični pogled na naravo in s tem v zvezi problem posameznika v odnosu do magičnih vesoljskih sil (Kos, 1970, 84); tudi tam, kjer bi lahko govorili o delnem vplivu, je Prešeren idejno-etični tip balade prenesel v popolnoma drugačno vsebinsko in estetsko sfero. Čepprav se je Prešeren z weimarsko klasiko spoznal že v šoli (Kos, 1970, 83) in se posamezni elementi njegovih pesmi naslanjajo na Goetheja, pa je bil, gledano v celoti, Goethejev dejanski vpliv na Prešerna razmeroma majhen, saj je motivom tako Goethejevih kot Schillerjevih del »pogosto jemal prvotni smisel in jih prestavljal v okvir svoje duhovne problematike« (Kos, 1970, 98).⁵

---

5 Povsem drugačen vpliv na Prešerna je imel po Kosovem mnenju npr. avstrijski dramatik in pesnik Franz Grillparzer (1791–1871). Kot je utemeljeno pojasnil (Kos, 1970, 99 ter Kos, 1990), je Prešeren motiv Sapfo, ki mu je postala simbol pesnika in pesništva in jo je najbolj prepričljivo ubesedil v sonetu *An eine junge Dichterin*, prevzel neposredno iz Grillparzerjeve tragedije *Sappho*, pri čemer ne gre le za zunanjo formo, temveč ga je »sprejel že z izdelano idejo, ker je pač natanko ustrezala njegovemu življenjskemu pojmovanju« (Kos, 1970, 99).

Podobne dvome glede neposrednega vpliva Goetheja na Prešerna ima Kos tudi z ozirom na antične pesniške forme, ki sta jih Goethe in Schiller uveljavila v času weimarske klasike. Prešeren je namreč heksameter in pentameter v epigramih začel uporabljati šele po letu 1840, zato se zdi Kosu bolj verjetno, da jih ni prevzel neposredno od Goetheja, temveč od avtorjev jenske romantične šole. Podobno velja po njegovem tudi za idejo epigrama kot sredstva za satirično posmehovanje sodobni literarni produkciji in literarnim vrednotam: resda sta epigrame v klasični obliki distihov v Nemčiji s svojimi *Ksenijami* (*Xenien*, 1796) uveljavila Goethe in Schiller, Prešeren pa je v »Sršenih« – četudi ne v distihu, temveč v obliki rimanih kitic – uporabil podobne principe, vendar so to prakso uspešno nadaljevali tudi zgodnji nemški romantiki, zlasti brata August Wilhelm in Friedrich Schlegel, zato Kos zagovarja tezo, da je Prešeren tudi to zamisel prevzel posredno od nemških romantikov (Kos, 1970, 100).

Tako so, kot argumentira Kos, vplivi Goetheja postali pomembnejši šele po letu 1848, v času med romantiko in realizmom (Kos, 2001, 74). V tem obdobju razlikuje Kos glede na odnos do Goetheja med tremi generacijami. Prva, v katero sodita Trdina in Levstik, je na piedestal postavljala predvsem Schillerja, medtem ko je imela do Goetheja nekoliko ambivalenten odnos. Tako se je npr. Trdina v avtobiografskem delu *Moje življenje* sicer pohvalil, da je prebral vsega Goetheja in da »ceni njegove romane, da pa zavrača 'nesramnost', kakršno si je Goethe dovolil v romanu *Die Wahlverwandtschaften*« (Kos, 2000, 13). Več stičnih točk z Goethejevim pisanjem vidi Kos pri Levstiku, pri katerem lahko v dramatikii zaznamo jasne vzporednice med *Tugomerjem* in Goethejevim *Egmontom* (Kos, 2001, 193). Tako kot Trdina pa je tudi Levstik imel, kot poudarja Kos, do Goetheja pomisleke: tako je iz moralnih razlogov npr. obsodil Goethejevo »Vor Gericht«, ne pa tudi Prešernove »Nezakonske matere« (Kos, 2000, 13). Ne glede na to pa se, kot dokazuje Kos in se pri tem sklicuje tudi na številne druge literarne znanstvenike, ki so raziskovali Goethejev vpliv na Levstika, od Ocvirka do Paternuja, Slodnjaka in Krakarja, Levstik v svojem zrelem obdobju, tj. v fazi »Toninih pesmi«, rad opira na Goethejevo mladostno liriko iz časa viharnišтва, tj. na doživljajsko poezijo o naravi, ljubezni in razpoloženju, medtem ko v reflektivnih pesmih sledi Goethejevi zreli in pozni poeziji (Kos, 2001, 130–131). Če pri Levstikovih pesmih za Franjo Koširjevo Kos ne opaža Goethejevega

vpliva, pa je to drugače pri njegovem epskem pesništvu, kjer se tako tematsko kot formalno izrazito zgleduje po njem (Kos, 2001, 32).

Močnejši vpliv, tako prevodno kot izvorno, je imel Goethe, kot poudarja Kos, na drugo obdobjno generacijo, kamor sodijo Jenko, Mencinger, Mandelc, Valjavec, Jurčič in zlasti Stritar. Medtem ko ima Goethe v Jenkovi poeziji zgolj obstransko vlogo, so v Mencingerjevem romanu *Abadon* vplivi Goetheja in zlasti njegovega *Fausta* že precej bolj vidni (Kos, 2001, 176), Goethejev *Werther* pa deloma odmeva v Jurčičevem *Desetem bratu*, zlasti v fiziognomiji Lovra Kvasa (Kos, 2001, 166), četudi je Jurčičev roman po Kosu večinoma prežet z razsvetljensko maniro. V tem času so nastali tudi prvi resnejši prevodi, žal pa je prvi del *Fausta* v prevodu Valentina Mandelca iz leta 1862 ostal le v rokopisu, prav tako je tudi Valjavčeva *Ifigenija na Tavridi* doživela le nepopolno revijalno objavo (Kos, 2000, 13).⁶ Poglavitni nosilec Goethejeve recepcije v drugi polovici 19. stoletja je bil po Kosovem mnenju brez dvoma Josip Stritar, ki se je pri njem inspiriral tako v liriki in prozi kot esejistiki (Kos, 2000, 13). Nanj ni vplivala le doživljajska lirika mladega Goetheja, temveč tudi njegova poznejša dela (Kos, 2001, 140–141); tako se »Dunajske elegije« po formi jasno navezujejo na Goethejeve »Römische Elegien« (Kos, 2001, 143), pa čeprav je, kot zatrjuje Kos, pri Stritarjevi »eklektični poeziji« (Kos, 2001, 141) včasih težko ločevati med Goethejevim in Heinejevim vplivom. Stritar je na Goetheja in njegovo klasičnost v veliki meri oprl tudi svoja kritiška načela, obenem pa se je pri njem inspiriral pri proznem ustvarjanju, z Zorinom pri *Wertherju*, z Rosano pri *Wilhelmu Meistru* (Kos, 2000, 13; Kos, 2001, 173–175). Ob opisovanju močnega vpliva Goethejevega romana *Trpljenje mladega Wertherja* ter pri primerjavi lika Mignon iz *Wilhelma Meistra* in *Rosane* v istoimenski povesti iz leta 1877 Kos omenja tudi Slodnjaka in Koblarja ter številne druge starejše literarne znanstvenike, ki so prav tako že ugotavljali Goethejev vpliv.

V tretji generaciji tega obdobja, ki jo predstavljajo Kersnik, Tavčar in Aškerc, je navezava na ideje in načela obeh weimarskih klasikov, Goetheja in Schillerja, že skorajda povsem zbledela, vendar to ne pomeni, da sta bila ob tem pozabljena. Nenazadnje je pod okriljem generacije tik pred začetkom moderne, ki jo Kos

6 Kos ima pri tem v mislih Valjavčev prevod prvega dejanja, ki je izšel v *Ljubljanskem časniku* leta 1850: *Ifigenije na Tavriškim*. Igre petih djanj, iz nemškega od »Göthe« posloveniti skušal Matija Valjavec. Pervo djanje. *Ljubljanski časnik* 1850, št. 29, 116; št. 30, 120; št. 31, 24 in št. 32, 128. Besedilo je dostopno tudi v Digitalni knjižnici Slovenije.

označuje s terminom epigonska, leta 1908 izšel prvi del Goethejevega *Fausta* v slovenskem prevodu Antona Funtka. Kos ob tem izrecno opozarja, da se je v 20. stoletju – v nasprotju s Schillerjem, ki ni več puščal tako močnih sledov⁷ –, »Goethejev pomen za slovensko literarno ustvarjalnost v tem obdobju ohranil, deloma celo okrepil« (Kos, 2000, 14). Po Kosovem mnenju so vplivi Goetheja na Cankarja (pri katerem je v mladostni poeziji prevladoval Heine) vidni zlasti v *Pohujšanju v dolini Šentflorjanski* in *Kurentu*, kjer lahko izluščimo jasne aluzije na Mefista iz *Fausta*⁸, pri Ketteju pa so opazne sorodnosti v razpoloženski, ljubezenski in življenjsko izpovedni liriki (Kos, 2001, 213). Za Josipa Murna Kos ugotavlja, da je Goetheja sicer cenil, da pa ni mogoče opaziti večjega konkretnega vpliva nanj (Kos, 2001, 214). Največ sorodnosti, tako po motivih in temah kot razpoloženju in tonu, dinamiki in ritmu, pa tudi glede njegove splošne miselnosti, nazora in življenjske orientacije, lahko, tako Kos, v času moderne zasledimo pri Otonu Župančiču, pri katerem izpostavi Kos še zlasti njegov veliki, čeprav neizvedeni poskus filozofsko-satirične pesnitve *Jerala*, ki je nastajal po zgledih iz *Fausta* (Kos, 2000, 14).

V poznejših obdobjih ekspresionizma in socialnega realizma omenja Kos predvsem dva avtorja, ki sta (vsaj delno) stopala po Goethejevi poti: esejist Josip Vidmar je enemu svojih velikih vzornikov ostajal zvest tako z mislimi o posebnem etosu umetnosti in genialnem posamezniku kot v zvezi z Goethejevo pozno, bolj konservativno in umirjeno, zoper romantiko usmerjeno misel (Kos, 2000, 14). Vidmar je Goetheja tudi prevajal (njegov prevod Eckermannovih *Pogovorov z Goethejem* je izšel leta 1959) ter napisal spremno besedo k Voduškovemu prevodu 1. dela *Fausta*. Boža Voduška okarakterizira Kos kot »drugega velikega dolžnika Goetheju«, pri čemer s tem ne misli le na njegovo prevajanje *Fausta*, temveč zlasti na poglede Mefista, s katerim korespondira po njegovo marsikatera Voduškova misel (Kos, 2000, 14). Kos poudarja, da je imel *Faust* med vsemi Goethejevimi deli zagotovo najdaljšo, najbolj počasno, pa tudi najbolj odmevno usodo; opozarja na vsa tista dela, ki se ne zgledujejo neposredno po Faustu, temveč želijo ustvariti po njegovem zgledu »veliki tekst o človekovem spopadu s svetom in zlemi silami v njem« (Kos, 2000, 15), med drugimi so bili to *Vergerij* Mirana

7 Celovit pregled recepcije Friedricha Schillerja na Slovenskem še vedno ostaja deziderat, glede njegove gledališke in šolske recepcije ter kanonizacije na Slovenskem prim. Samide, 2016.

8 O Kosovih pogledih na Ivana Cankarja prim. prispevek Vanese Matajc v pričujočem zborniku.

Jarca in Lovrenčičeva pesnitev *Šolar iz Trente*, *Faust* pa odmeva tako v delih Ivana Mraka kot pri Dominiku Smoletu, Gregorju Strniši in Danetu Zajcu.

Kosov pogled na Goetheja

Kot že uvodoma omenjeno, se je Kos celoviteje ukvarjal zgolj z enim Goethejevim besedilom, romanom *Izbirne sorodnosti* (Kos, 1996), v spremni besedi pa je na kratko označil tudi druga Goethejeva prozna dela. Če je tako Goethejevo viharšiško delo *Trpljenje mladega Wertherja* »njegov najbolj berljin in popularen roman«, *Učna leta Wilhelma Meistra* »najbolj reprezentativno, ugledno in že kar »klasično« delo«, *Popotna leta Wilhelma Meistra* pa »globokoumen, hermetičen in bralcem ne preveč priljubljen roman Goethejeve starosti« (Kos, 1996, 225), so *Izbirne sorodnosti* njegov najbolj »skrivnosten roman«, ki obravnava večne teme, kamor sodijo zlasti razmerja med spoloma ter nepremostljivo nasprotje med družbenim okoljem in posameznikom, med svobodo in odgovornostjo. Obenem označuje Kos roman za »sicer 'klasično', pa vendar hkrati nenavadno in vznemirljivo besedilo; po zgodbi preprosto in po idejah globokoumno«, po slogu »jasno in tekoče, obenem pa hladno in brezosebno« (Kos, 1996, 225). V nadaljevanju se Kos posveti romanu s treh glavnih vidikov: vprašanja krščanske morale, ubesedenja Goethejeve osebne izkušnje ter postavitve romana v kontekst evropskega ljubezenskega romanopisja. Pri tem poudarja, da je bilo romantikom vsič Goethejevo strogo stališče do zakonske zveze, saj so po letu 1800 mnogi prestopili na katoliško stran (Kos, 1996, 225) in so ga prav zato, ker je v romanu v ospredju *Entsagung*, odpoved, imeli za »najlepši primer krščanske ali celo katoliške romantične poezije« (Kos, 1996, 227), Thomas Mann ga je leta 1925 razglasil celo za Goethejevo »najbolj krščansko delo« (Kos, 1996, 228). Kos se ozre tudi na slovensko recepcijo romana in izpostavi Trdino, ki je obsodil roman kot nemoralen, češ da je že zgolj dejstvo, da so protagonisti med spolnim aktom *mislili* na drugega, dovoljšen greh. Kos zavzame pri tem vprašanju nekoliko nekonvencionalno stališče in pojasnjuje, zakaj roman »kljub svojemu nedvomno moralčnemu namenu ni krščanski, morda pa tudi ne v skladu s Kantovim kategoričnim imperativom« (Kos, 1996, 231), razloge pa vidi v tem, da po njegovem dejansko ne moremo govoriti o pravem odpovedovanju: Otilie in Eduardo namreč raje umreta, kot pa da bi se v resnici odpovedala ljubezni, zatorej gre »za

zmago ljubezenske strasti nad življenjem« (Kos, 1996, 231), podobno kot lahko to po Kosovem mnenju vidimo pri Prešernu, v »Zdravilu ljubezni«, »Prekopu« ali »Neiztrohnjenem srcu«, kjer pevca odreši ljubezenske nesreče šele smrt, prostovoljna ali naravna. Kos ob tem postavi tudi tezo, da sta njuni smrti morda posebna oblika samomora, kar pomeni, da konec ni krščanski, pač pa »izrazito romantičen« (Kos, 1996, 232). Tudi sicer Kos v *Izbirnih sorodnostih* odkriva kar nekaj romantičnih elementov, od posameznih motivov in tem do same ideje in konca romana, ki ga zaradi »nabožno« obarvanih prizorov in podob označi kot posebno obliko »katoliške romantike« (Kos, 1996, 233), po drugi strani pa je po njegovem zaznati v romanu tudi veliko »poganskega« (Kos, 1996, 232), Goethejev panteizem in oboževanje naravnih sil. Kos opozarja na to, kako se Goethe nikoli ne postavlja izrazito na eno ali drugo stran, tako se tudi tu – kot v večini drugih del – ne »izreka niti za popolno svobodnost niti za železno nujnost, pač pa priznava oboje in poskuša med njimi ohranjati ravnotežje, kolikor je to človeškemu bitju mogoče« (Kos, 1996, 233).

Drugo vprašanje, ki se mu Kos posveti, je vprašanje osebne izkušnje. Opozarja nas na to, da Goethejeve znane izjave, da »so vsa besedila, ki jih je dal iz rok, osebna izpoved« (Kos, 1996, 228), nikakor ne smemo razumeti kot dobesedno izpoved, saj Goethe kot vsi literarni ustvarjalci biografska dejstva prilagaja po svoje, zato je Kos tudi tu prepričan, da romana nikakor ne moremo in ne smemo razumeti »samo iz pisateljevih doživetij v času nastanka, pač pa veliko bolj iz vsega tistega, kar obstaja v samem besedilu in mu daje čisto posebne motivne, pripovedne in celo slogovne značilnosti« (Kos, 1996, 229). Žanrsko uvršča Kos roman na začetek velikih romanov 19. stoletja, kamor sodijo med drugim Flaubertova *Madame Bovary*, Tolstojeva *Ana Karenina* ali Fontanejeva *Effi Briest*, po njegovem pa lahko povlečemo marsikatero vzporednico tudi med *Kneginjo Klevsko* in *Novo Heloizo* ter celo Goethejevim *Wertherjem* (Kos, 1996, 229), razlika med vsemi temi romani in *Izбирnimi sorodnostmi* pa je po njegovem v tem, da gre tu za ljubezenski četverkotnik (in ne trikotnik, kot je pravilo drugod), obenem pa gre zaradi celotne postavitve ljubezenskega razmerja, stvarnega prikaza moškega, z vsemi njegovimi »strastmi, hotenji in življenjskimi zagatami« (Kos, 1996, 230) za izrazito »izviren roman«, izjemna je »tudi njegova rešitev erotičnih zapletov in njihovih socialnih posledic« (Kos, 1996, 230).

Povzamemo lahko, da Janko Kos v svoji interpretaciji romana *Izbirne sorodnosti* sledi predvsem Goetheju: namesto da bi se postavil na eno stran in zagovarjal parcialna stališča, poskuša čim bolj plastično predstaviti vso različnost, mnogoglasnost in kontroverznost, ki se razstirajo pozornemu bralcu. Roman se po njegovem nenehno suka med dvema poloma, med povelečevanjem naravne človekove sile in strasti ter krščansko askezo in odpovedovanjem čutnemu užitku, med moralo in nemoralo, med panteizmom in krščanstvom, med individualizmom in pristajanjem na družbene nujnosti. Verjamem, da bi bil s Kosovo spremno besedo zadovoljen tudi Goethe.

H Goetheju pa se Kos posredno vrača tudi v spremni študiji k *Doktorju Faustusu* Thomasa Manna (Kos, 2009). Ne glede na to, da Thomas Mann, kot opozarja Kos, v obsežnem esejističnem spisu *Nastanek doktorja Fausta* (*Die Entstehung des Doktor Faustus*) iz leta 1949, v katerem je podrobneje opisal zunanje okoliščine nastanka dela, ustvarjalne možnosti, med katerimi je izbiral, in vplive, ki so imeli zanj odločilno vlogo, Goetheja med vsemi nemškimi ustvarjalci presenetljivo sploh ne omenja, pa je, tako Kos, iz Mannovega političnega spisa *Nemčija in Nemci* (*Deutschland und die Deutschen*) iz leta 1945, ki je nastal v času, ko je še pisal svoj roman o Faustu, več kot razvidno, da se je v svojih svetovnonazorskih stališčih vrnil prav h Goetheju, v katerem je »našel najustrežnejši in v glavnem tudi edini primer nemške osebnosti, ki je v sebi sicer nosila zapletene, v nevarne globine segajoče značilnosti nemškega duha, a jih je znala obvladati z odločnim obratom vstran od domovinskega nacionalizma v svetovni univerzalizem, proč od samozarzne domovinske ideje v Evropo, iz ozkega pojma nemške kulture v svetovno civilizacijo« (Kos, 2009, 580). Prav v tem spisu je namreč Mann legendo o Faustu spravil v najtesnejšo zvezo s svojo predstavo o nemštvu, »in sicer tako zelo, da že ni več mogoče dvomiti o smislu njegovega razmišljanja« (Kos, 2009, 580), obenem pa je jasno odgovoril na vprašanje, katera točka nemške kulture lahko postane nasprotna utež njenim problematičnim stranem in hkrati merilo, s katerim jih je mogoče ustrezno presojeti. To je, kot poudarja Kos, brez dvoma Goethe, on je za Manna tisto

žarišče, iz katerega lahko edino nemška usoda dobi nov, drugačen smisel. Goethe je edini premagal usodno demoničnost nemštva,

njegovo odtujenost zahodni civilizaciji, razumu in socialno politični sferi življenja z njenimi praktičnimi nujnostmi. Čeprav je nosil s sabo precejšen delež značilne nemške demoničnosti, razklanosti in spekulativne odtujenosti svetu, ga je vendarle premagoval z odločnim obratom stran od nemštva in luteranstva, samotarskega individualizma in nacionalnega subjektivizma, s tem ko se je zapisal svetovljanstvu, evropejstvu, veri v civilizacijo in razum, zdravju v antičnem pomenu besede in naravnemu ravnotežju. (Kos, 2009, 582)

Z besedami, s katerimi je Kos poskušal razložiti Mannov odnos do sveta ter Goethejev vpliv nanj, je gotovo vsaj delno opisal tudi svoj pogled na Goetheja. Iz njegovih razprav namreč ni prav preprosto izluščiti, kakšen je njegov osebni odnos do tega velikana nemške književnosti. Po eni strani se zdi, da, tako kot Prešeren, izgovarja njegovo ime »s posebnim spoštovanjem, kot da mu pomeni že kar najvišje, kar je mogoče najti v sodobnem evropskem slovstvu« (Kos, 1970, 85), po drugi strani pa ni nobenih dokazov, da bi Goethe pri njegovem lastnem razvoju in karierni poti igral kakšno posebno vlogo. V svojih spominjanjih *Umetniki in meščani* (Kos, 2015), v katerih sicer mrgoli najrazličnejših referenc, Goetheja nikoli ne omenja, zato pa npr. prizna, da je v otroških in mladinskih letih najraje prebiral Karla Maya, »čigar prigode je bilo treba prebrati od začetka do neskončnega konca« (Kos, 2015, 97). V tem kontekstu je brez dvoma zelo pomenljiv intervju za *Primorske novice* iz leta 2015 (Gombač, 2015). Na vprašanje, kdo od avtorjev, s katerimi se je ukvarjal, mu ni najbolj blizu, je izpostavil namreč prav Goetheja: »Zdaj sem se spomnil še enega, ki mi ni najbolj ustrejal – Goethe. Najbrž sem na Vidmarjevo željo moral napisati spremno študijo h Goethejevimi *Izbirnim sorodnostim*. Roman je seveda odličen, o njem sem pisal z vsem spoštovanjem in prizadevnostjo, ne morem pa reči, da mi je bil duhovno kakorkoli blizu. Mogoče čutim celo odpor do tega goethejevskega vzvišenega sveta 'boljših' ljudi, ki se trudijo biti spodobno moralični, pa se jim to zmeraj ne posreči. Mislim, da to ni moj svet. To je svet visokega meščanstva, Goethejev svet.« (Gombač, 2015)

Literatura

- Bernik, France, 1999: Recepcija Goethejevega Fausta pri Slovencih. *Primerjalna književnost*. 22/2. 1–11.
- Beutin, Wolfgang in drugi, 2013: *Deutsche Literaturgeschichte: Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Heidelberg, Berlin: Metzler Verlag.
- Boyle, Nicholas, pod geslom: Johann Wolfgang von Goethe, *Encyclopedia Britannica*. 12. februar 2023. Dostopno na naslovu: <https://www.britannica.com/biography/Johann-Wolfgang-von-Goethe> (citirano 15. maj 2023).
- Drügh, Heinz in drugi, 2012: *Germanistik*. Heidelberg, Berlin: Metzler Verlag.
- Gombač, Andraž, 2015: Slovenski literati se hitro užalijo in imajo dober spomin. Intervju z Jankom Kosom. *Primorske novice*. 21. 2. 2015. Dostopno na naslovu: <https://primorske.svet24.si/plus/7--val/-slovenski--literati--se-hitro-uzalijo--in-imajo-dob> (citirano 15. 5. 2023).
- Juvan, Marko, 2011: Svetovna književnost na Kranjskem: transfer romantičnega svetovljanstva in oblikovanje nacionalne literature. *Primerjalna književnost*, 34/3. 107–126.
- Knop, Seta, 2011: *Od doktorja do mojstra: razvoj faustovskega motiva v evropski književnosti*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Kos, Janko, 1990: Sapfo, Grillparzer in Prešeren. *Primerjalna književnost*. 13/2. 1–10.
- Kos, Janko, 1970: *Prešeren in evropska romantika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kos, Janko, 1979: *Matija Čop*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Kos, Janko, 1986: Uvodno pojasnilo; Uvod; Opombe. V: *Matija Čop. Pisma Matija Čopa*. 1. knjiga (ur. Slodnjak, Anton in Kos, Janko). Ljubljana: SAZU, 1986. 9–29, 299–351.
- Kos, Janko, 1987: *Predromantika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kos, Janko, 1989: *Literarne tipologije*. Ljubljana: DZS.
- Kos, Janko, 1996: Goethe in Izbirne sorodnosti. V: *Izbirne sorodnosti*. Johann Wolfgang von Goethe. Prev. Stanka Rendla. Ljubljana: Mihelač. 225–233.
- Kos, Janko, 2000: Goethe pri Slovencih. V: *Goethe v slovenskih prevodih. Prevod stripa in slikanice. Asterix v evropskih jezikih*. 25. prevajalski zbornik (ur. Smolej, Tone). Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev. 11–15.

- Kos, Janko, 2001: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kos, Janko, 2005: *Pregled svetovne književnosti*. I. prenovljena in dopolnjena izdaja. Ljubljana: DZS.
- Kos, Janko, 2009: Doktor Faustus ali roman o nemštvu. *Svetovni roman*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura. 572–599.
- Kos, Janko, 2015: *Umetniki in meščani*. Ljubljana: Beletrina.
- Krakar, Lojze, 1970: *Goethe in Slovenien: die Rezeption seines Werkes bis zur ersten Übersetzung von „Faust I“*. München: R. Trofenik (Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen; Bd. 6).
- Krakar, Lojze, 1972: *Goethe pri Slovencih*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Paternu, Boris, 1957: *Slovenska proza do moderne*. Koper: Lipa.
- Paternu, Boris, 1971: Nova razprava o Goetheju pri Slovencih. *Slavistična revija*. 19/3. 323–326.
- Pogačnik, Jože, 1969: *Zgodovina slovenskega slovstva. II. Klasicizem in predromantika*. Maribor: Obzorja.
- Richter, Simon, 2005: *The literature of Weimar Classicism*. New York: Camden House. (Camden House History of German Literature, Vol. 7).
- Samide, Irena (2016): Evropski kulturni svetnik Friedrich Schiller in njegova kanonizacija na Slovenskem. V: *Kulturni svetniki in kanonizacija* (ur. Dovič, Marijan). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 119–136.
- Slodnjak, Anton, 1958: *Geschichte der slowenischen Literatur*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Slodnjak, Anton, 1959: *Zgodovina slovenskega slovstva II*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Slodnjak, Anton, 1961: *Zgodovina slovenskega slovstva III*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Smolej, Tone, 2000 (ur.): *Goethe v slovenskih prevodih = Goethe in Slovenian translations. Prevod stripa in slikanice = Translation of comics and picture books. Asterix v evropskih jezikih = Asterix in European languages: 25. prevajalski zbornik*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev = Association of Slovene Literary Translators.

Vevar, Štefan, 2012: *Fenomen Goethe: njegova estetika in poetika med originalom in slovenskim prevodom*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

Družina Kos leta 1969.

Jože Javoršek in Janko Kos.

Kos in Cankar

Vanesa Matajc

Kosov 'Cankar': neločljiv od Kosove primerjalne literarne zgodovine

Ivan Cankar je ena izmed osrednjih in celo 'temeljnih tem' v – sicer velikanskem – raziskovalnem opusu Janka Kosa: Cankar s svojimi literarnimi besedili, Cankar s kulturno- in politično-kritičnimi gestami avtorskega angažmaja v času svoje sodobnosti, nič manj pa tudi mogočna intenziteta Cankarjevega vpliva v slovenskem kulturnem prostoru 20. in 21. stoletja. Cankar, ki je skupaj s Francetom Prešernom – prav tako 'temeljno temo' v Kosovih raziskavah – postal eden od obeh 'vrhov' slovenskega literarnega kanona, je s tem seveda tudi eno od raziskovalnih središč slovenske, nacionalne literarne zgodovine. A v Kosovih obravnavah sta tako 'fokusna tema Cankar' kot tudi slovenska književnost tako rekoč od samega začetka neločljivo vpeti v evropsko primerjalno literarno zgodovino, zelo kmalu pa tudi v njeno – za Kosa značilno in nespregledljivo – eksplicitno nadgradnjo s filozofsko, duhovnozgodovinsko metodo. Najcelovitejši 'posledici' te nadgradnje sta Kosovi monografiji *Primerjalna zgodovina slovenske literature* (prvi izid l. 1987, dopolnjena izdaja l. 2001) in *Duhovna zgodovina Slovencev* (1996). In tako se pravzaprav sploh ne zdi mogoče, da bi se dalo Kosove poglede na Cankarja – temo tega prispevka – prikazati brez

sočasnih 'sklicev' tudi na Kosovo oblikovanje primerjalne literarne zgodovine z duhovnozgodovinsko metodo in na Kosovo široko zasnovano opredelitev osrednjih kulturnih/političnih silnic v zgodovini slovenskega kulturnega prostora. Prvi, primerjalni literarnozgodovinski kontekst je ob 'fokusni temi Cankar' v Kosovih raziskavah še prav posebej razviden ob Cankarjevem romanopisju, zato bo to poglavje obsežneje predstavilo Kosov pogled na Cankarjeve romane in se hkrati tematsko širilo tudi v Kosovo literarnozgodovinsko in teoretsko raziskovanje literarne zvrsti roman. Tematska širitev v oris tudi drugega konteksta pa se zdi nepogrešljiva za prikaz Kosovih refleksij in odgovorov na, povzeto rečeno, vprašanje, zakaj in s čim vse se 'fenomen Cankar' v slovenskem kulturnem prostoru znova in znova reaktualizira – kot nespregledljiva referenca tudi v naši sodobnosti. Obe tematski širitvi tega poglavja bosta – prav zaradi pomena obeh širših kontekstov, ki ju razvija Kosov raziskovalni opus –, občasno, ob katerem od vidikov Kosovega pogleda na Cankarja, vključili tudi primerjave med njim ter predhodnimi ali sočasnimi pogledi na Cankarja, a tudi na književnost moderne, roman itn.

V Kosovem več kot polstoletnem raziskovanju 'teme Cankar' se razbirajo vsi tisti vidiki Cankarjevih literarnih besedil, dokumentiranih stališč in kulturnega/političnega delovanja, ki jih ponovno aktualizira sodobnost slovenskega kulturnega prostora. Za tukajšnje naštevanje vseh jih je vse preveč, povzeto povedano pa zaobsegajo zlasti Cankarjev odnos do socializma in do krščanstva, Cankarjevo vlogo angažiranega 'kulturnika', Cankarjevo razbijanje moralnih/moralizatorskih tabujev v 'domeni' erotike ter tudi zaris Cankarjeve 'podobe ženske'. Ne glede na to, ali katero od najsodobnejših branj 'fenomena Cankar' Kosovim odgovorom na ta vprašanja pritrjuje ali pa morda ne, je dejstvo, da Kosov pogled na Cankarja prav ta vprašanja premišljuje – ne šele v sodobni in eksplicitno na sodobnost osredinjeni razpravi Aktualnost Ivana Cankarja za 21. stoletje (nastali l. 2010) v monografiji *Misliti Cankarja*,¹ marveč že dolgo pred prelomom tisočletja, drugi dve od zgoraj navedenih štirih pa še posebej izrazito ob Cankarjevem romanu *Hiša Marije Pomočnice*. S Kosovo spremno razpravo k temu romanu se bo naš prikaz Kosovega pogleda na Cankarja tudi začel. Razlog

1 Monografija *Misliti Cankarja* obsega izbrane razprave in predavanja iz Kosovega opusa kot l. 2018 oblikovano celovitost Kosovega pogleda na Cankarjev umetniški opus, pisateljevo kulturno/politično delovanje in vpliv oziroma vlogo ene od osrednjih, tako rekoč 'referenčnih točk' v slovenskem prostoru 20. in 21. stoletja.

za to podaja spodnji opis okoliščin ponatisa tega romana l. 1976: v kateri knjižni zbirki je izšel in zakaj prav tam?

Leta 1976 se je torej v načeloma prevodni slovenski knjižni zbirki Sto romanov, v uredništvu Antona Ocvirka kot nestorja slovenske primerjalne književnosti, presenetljivo in tako rekoč izjemoma pojavil tudi en *nepreveden*, slovenski roman: to je bila Cankarjeva *Hiša Marije Pomočnice* (1904). Te 'izjeme' ne gre pripisati kaki 'patriotsko' pristranski uredniški gesti, ki bi si silno želela vsaj en roman iz slovenske književnosti videti med literarno vrhunskimi in zvrstno-razvojno posebej tehtnimi romani svetovne književnosti. Umestitev *Hiše Marije Pomočnice* v (slovensko postavljeni) kanon svetovnega romana temeljito in natančno primerjalno literarnozgodovinsko argumentira Kosova spremna razprava k ponatisu, pod naslovom Cankar in problem slovenskega romana. Argumente povzema v presoji, »da se v *Hiši Marije Pomočnice* pa tudi v drugih Cankarjevih romanih kaže čisto poseben, za Slovence nov, celo v evropskem okviru izviran tip romanopisne pripovedi« (Kos, 1976, 28; označila V. M.). In zakaj še prav posebej v *Hiši Marije Pomočnice*? To je, povzema Kos pozneje v monografiji *Primerjalna zgodovina slovenske literature*, »Cankarjev najbolj reprezentativen roman« (Kos, 2001, 238). Tako v tej monografiji kot že prej v spremni razpravi k Cankarju v zbirki Sto romanov je Janko Kos, ki je od Ocvirka nasledil vlogo najvplivnejše 'silnice' slovenske komparativistike, utemeljil ustvarjalno inovativnost Cankarjevega romanopisja v zvrstno-teoretskih ter literarnozgodovinsko-razvojnih in tipoloških vidikih romana. To je bilo izvedljivo seveda le s širšim in najširšim, v Kosovem primeru res velikanskim primerjalno-literarnim vpogledom v zgodovino in teorijo slovenskega in evropskega ali celo svetovnega romana. Kosova spremna razprava k *Hiši Marije Pomočnice* s tem predstavlja nespregledljiv raziskovalni prispevek za slovensko literarno zgodovino in hkrati nespregledljiv 'študijski primer' Kosovega pristopa k zgodovini romana nasploh – kar postane dodatno razvidno v kontekstu njenega ponatisa, namreč v Kosovi monografiji *Svetovni roman*² (2009). In na tej točki se prikaz Kosovega pogleda na Cankarja lahko zares prične.

---

2 *Svetovni roman* je monografski zbir Kosovih predhodnih spremnih razprav k romanom zbirke Sto romanov, ki jih povezuje nova, uvodna razprava s sintetičnim zarisom zgodovine romana. (Kos, 2009, 7–20). Kot 'govori' njen podnaslov – Manom Dušana Pirjevca –, se reflektivno nanaša tudi na predhodno, Pirjevčevo zgodovino/teorijo evropskega romana, zaobseženo v monografiji *Evropski roman*.

Cankarjev roman: 'študijski primer' Kosove teorije in zgodovine zvrsti

Ivan Cankar je s svojim pripovedništvom vsaj do neke mere postavil slovensko 'cankarologijo' pred zagato, saj sta bili v njegovi sodobnosti v slovenskem kulturnem prostoru 'v obtoku' dve, tedaj nič kaj jasno pomensko razlikovani oznaki za daljšo pripovedno prozo, namreč povest in roman. Tudi sam Cankar je uporabljal oba pojma, vendar Kos v svoji spremni razpravi k *Hiši Marije Pomočnice* l. 1976 ta problem analitično tudi razreši: skozi pregled 'poetik' romana, ki so bile na Slovenskem aktualne v drugi polovici 19. stoletja, ter Cankarjevih dokumentiranih uporab obeh pojmov v, recimo z Genettom, različnih peri- in epitekstih Kos torej analitično argumentirano izriše Cankarjevo razumevanje pojma roman in ga hkrati primerja s kriteriji dveh najvplivnejših teorij romana v 20. stoletju, torej Lukácseve in Bahtinove. Na tej podlagi Kos utemelji/opredeli kot romane v Cankarjevem opusu – ne glede na razmeroma krajši obseg nekaterih – besedila pod naslovi *Tujci* (1901), *Na klanču* (1902), *Hiša Marije Pomočnice*, *Gospa Judit* in *Križ na gori* (1904), *Nina* in *Martin Kačur* (1906), *Marta* (ki jo je Cankar začel pisati in snovati kot roman, a ne dokončal), *Novo življenje* (1908) ter *Milan in Milena* (1913). Ta opredelitev (Kos, 1976, 8–9), z izjemo nato neomenjene (nedokončane) *Marte*, ostaja argumentativno veljavna tudi v *Primerjalni zgodovini slovenske literature* (prim. Kos, 2001, 231), kjer Kos v konkretnih primerjavah (med drugim) motivno-tematskih vidikov teh Cankarjevih besedil s podobnimi iz evropske književnosti druge polovice 19. stoletja večinoma oriše tudi njihove 'žanrske identitete',³ primerjave pa ponatanči z zdaj že povsem očitno nadgradnjo z duhovnozgodovinsko metodo.

Z duhovnozgodovinsko metodo, značilno in prepoznavno za veliko večino njegovega znanstvenega opusa, Kos domisli bistvene specifikke vodilnih literarnih smeri v evropski moderni ter v luči teh 'poetskih' specifik hkrati tudi na novi ravni prikaže Cankarjevo avtorsko-izvirno predelavo evropskih

3 Ista Cankarjeva daljša pripovedna besedila kot romane obravnava tudi Alojzija Zupan Sosič (2018, 201) v sodobni monografiji *Ivan Cankar: literarni revolucionar*, rahle razlike so zaznavne v nekaterih žanrskih opredelitvah, npr.: Zupan Sosič (prav tam, 203, 205) opredeli *Tujce* kot »prvi [slovenski] ljubezenski roman«, Kos (2001, 233) s primerjalnim pogledom na Zolajev roman *Umetnina (L'Œuvre)* kot »umetniški roman«. O Kosovem pogledu na *Tujce* in *Umetnino* glej tudi Smolej (2007, 67–79).

literarnih vplivov na njegovo ustvarjalnost. Te vplive je v svoji mogočni komparativistično-’cankarološki’ monografiji *Ivan Cankar in evropska literatura* l. 1964 temeljito raziskoval Kosov starejši kolega Dušan Pirjevec: tako idejne novosti, ki so proti koncu 19. stoletja ‘brnele’ v evropskem intelektualnem/umetniškem ozračju, kot Cankarjev recepcijski ‘horizont’ časopisov in revij v nemškem jeziku, predvsem pa seveda avtorsko-opusne literarne vplive na Cankarjeva literarna besedila. Pirjevčevo primerjalno literarnozgodovinsko metodo vodi pri tem predvsem vidik konkretnega vpliva (prim. Pirjevec, 1964). Kosove literarnozgodovinske primerjave v *Primerjalni zgodovini slovenske literature*, med drugimi poglavje Problem Cankarjevih romanov (prim. Kos, 2001, 230–243), vključujejo tudi literarna besedila (zlasti druge polovice 19. stoletja), ki niti niso nujno ‘navzoča’ v Cankarjevem ‘literarnem horizontu’, a so s Cankarjevimi tako ali drugače primerljiva v motivno-tematskih ali formalno-stilnih ali idejnih vidikih. Besedilne primerjave pa nadgrajuje refleksija Cankarjevih besedil z vidika torej bistvenih specifik predvsem nove romantike, dekadence in simbolizma kot duhovnozgodovinsko opredeljenih literarnih smeri. Rezultat je še natančnejša razvidnost Cankarjeve modernizacije slovenske književnosti in tudi avtorsko-izvirnega ustvarjalnega ‘deleža’ v modernizaciji evropske književnosti v obdobju moderne. Oboje pa je torej ena od osrednjih tem že v Kosovi razpravi o Cankarjevi *Hiši Marije Pomočnice* in Cankarjevem romanopisju.

Cankarjeva inovacija skozi Lukácsevo in Bahtinovo teorijo romana

Kosova utemeljitev *modernosti* in umetniške inovativnosti Cankarjevega romanopisja v slovenskem in evropskem/svetovnem literarnem kontekstu izhaja iz Kosovega globinskega vpogleda v literarnozgodovinsko razvojno-strukturno dinamiko svetovnega romana – a tudi velikanskega razgleda po svetovni književnosti,⁴ saj prav roman v njegovi zvrstni zgodovini opredeljuje nenehno

⁴ V Kosovem opusu to predočajo številne pregledne monografije s področja literarne teorije in zgodovine, ki so izšle v strokovni zbirki Literarni leksikon pri (tedanji) Državni založbi Slovenije. Literarnoteoretske teme obravnavajo *Literatura, Morfologija literarnega dela, Literarne tipologije, Lirika in Roman*. Iz naslovov oziroma literarnozgodovinskih tem monografij *Razsvetljenje, Predromantika in Romantika* pa je hkrati razvidno, da se je Kosovo osrednje zanimanje usmerilo v duhovnozgodovinsko obravnavo torej tistih literarnih obdobj, ki jih v evropskem novoveškem mentalitetnem kontekstu vzpostavlja sicer – rečeno s F. Braudelom – »dolgo trajanje«, a hkrati tudi fazno-modernizacijsko intenziviranje družbenozgodovinskih procesov v stoletju, ki se je izteklo v francosko meščansko revolucijo, in nato pol stoletja po njej: čas obdobj, ko se je – v ožjem pomenu tega pojma

preobražanje s 'posvojitvami' značilnosti drugih zvrsti, celo tistih iz literarnih vrst lirike ali dramatike: tudi Kos je ob argumentaciji *modernosti* Cankarjevih romanov uporabil Bahtinov pojem »protejskost« (Kos, 1976, 11).

Bahtinova – sicer v posameznih razpravah in ne avtorsko celovito zaokroženo izdelana – teorija romana⁵ in še pred njo drugačna, duhovnozgodovinsko in celovito zasnovana Lukáčseva⁶ sta tisti dve teoriji romana, ki sta v 20. stoletju verjetno 'delovali' kot najreferenčnejši (Bahtinova, kot se zdi, predvsem s 'kategorijo' »protejskosti« romana takšna ostaja tudi danes).⁷ Kos ju je v 'vmesnem času' med razpravo o Cankarjevi *Hiši Marije Pomočnice* in monografijo *Primerjalna zgodovina slovenske literature* natančneje predstavil in kritično reflektiral v pregledni teoretski monografiji *Roman* (1983),⁸ nanju pa se – sicer prav tako že kritično – navezuje že v razpravi o Cankarjevi modernizaciji romana l. 1976. Zdi

---

– formirala zahodna modernost. 'Vrh' in hkrati že 'prebolevanje' teh modernizacijskih mentalitetnih menjav v zahodni književnosti pretežno zadnje četrtine 20. stoletja pa Kos obravnava v literarnem leksikonu *Postmodernizem* (1995). V tem delu je morda najbolj razvidno, kako Kos z duhovnozgodovinsko metodo ustvarja zanj značilno literarnozgodovinsko sistematiko in znotraj nje razlikovanje med periodizacijskima pojmoslovska literarne smeri in obdobja, v tem primeru med postmodernizmom kot smerjo ter postmoderno kot širšo oznako obdobja v literaturi in kulturni zgodovini. (Ta problem razrešuje tudi Kosova monografija *Na poti v postmoderno*.) V tem pristopu pa je Kos obravnaval tudi na prvi pogled povsem teoretske, morfološke vidike literarnih besedil, zlasti še kategorijo pripovedovalca, ki jo je – ob dveh ahistoričnih tipologijah – s ponatančenjem in dopolnilom Steigerjevega predloga oblikoval v historično tipologijo na podlagi zgodovinsko-razvojnega različnega razmerja med pripovedovalcem kot epskim subjektom, resnico in resničnostjo. Slednje omogoča prepoznavo specifično postmodernističnega historičnega tipa, tj. »virtualnega pripovedovalca« (prim. Kos, 1998).

5 Bahtinova teorija je nastajala ob koncu tridesetih let 20. stoletja, njen nekako 'osrednji' tekst, Ep in roman, ki ga Kos v svoji razpravi tudi upošteva, pa je bil objavljen npr. šele l. 1970 in knjižna celota te teorije l. 1976.

6 Lukáčseva *Teorija romana* se je objavljala l. 1916, v knjižni obliki je izšla l. 1920.

7 O tem se da sklepati npr. iz uredniškega uvoda (On the Novel) in same zasnove obravnave v orjaški teoretski/zgodovinski monografiji o (svetovnem) romanu *The Novel* (Moretti, 2006, ix–x).

8 V zvezi z Lukáčsevo teorijo romana je najočitnejši problem seveda njena povsem preozka (filozofsko-) historična zamejitev na roman kot izključno in specifično novoveško evropsko zvrst, v zvezi z Bahtinovo teorijo pa Kos kritično prikaže tako občasno preozkost in nedoslednost posameznih Bahtinovih vsebinsko-formalnih določil romana (»plurilingvizem« ter »merilo sedanjosti, brezdistančnosti in familiarizacije«) kot tudi njihovo preširoko zastavljenost v razmerju razlik z drugimi zvrstmi (Kos, 1983, 102–103). V primerjanju Lukáčseve in Bahtinove teorije Kos prepozna torej redukcijem obeh in sklene, da potekajo »bistvene razlike [...] med njima] iz nasprotujočih si ocen socialnopolitičnega razvoja in pa ideoloških meril, s katerimi ga ocenjujeta« (Kos, 1983, 102). Pozneje, v monografiji *Svetovni roman*, pa Kos zavrne Bahtinovo (predvsem ob obravnavah Rabelaisovega romana *razvito*) povezovanje »bistva romana« z »ljudsko kulturo«, »karnevalskostjo« in »grotesknim realizmom« kot »podlago, ki je ne samo izrazilo [...] ideološka [vsekakor v smislu proti-elitnosti], ampak že tudi ahistorična« (Kos, 2009, 14). – K temu dodajam, da bi se v zvezi s Cankarjevim romanopisjem sicer vsaj ponekod dalo iskati potencial subverzivnosti, kakršnega te Bahtinove kategorije implicirajo, namreč subverzivnosti do prevladujočih prepričanj, vrednot in tabujev, ki so bili v Cankarjevi sodobnosti v obtoku v slovenskem in/ali širšem avstro-ogrskem prostoru.

se, da v njej večjo vlogo igra Lukáčseva teorija, namreč še posebej z enim od v njej utemeljenih tipov romana, tj. »romana deziluzije«. Povezava s Cankarjevim romanopisjem se zarisuje preko zanj vplivnega Jacobsenovega romana iz obdobja moderne, to je roman *Niels Lybne*.

Več je razlogov, zakaj je smiselno ob Kosovih pogledih na Cankarja upoštevati tudi Kosovo pretehtanje Lukáčseve in Bahtinove teorije romana, eden pa je gotovo tudi primerjalni. Do nastanka Kosove študije o Cankarjevi *Hiši Marije Pomočnice* in njegovem romanopisju so izšle v zbirki Sto romanov tudi obsežne spremne študije Dušana Pirjevca, ki na svoj način in skozi kritično nanašanje na Lukácsa in Bahtina prav tako zarisujejo 'svojo' teorijo in zgodovino romana, pri njem postopno predvsem v navezavi na (Heideggrovo) zgodovino evropskega nihilizma.⁹ Poleg same zvrsti roman pa je eno izmed velikih tematskih stičišč Kosovih in Pirjevčevih raziskav prav Cankarjeva književnost. To tematsko stičišče je v kontekstu razmerja 'Cankar – roman' znotraj Pirjevčevega opusa najočitnejše v njegovi razpravi *Proza Ivana Cankarja* (1974). Pirjevčevo razumevanje Cankarjevega romanopisja Tomo Virk (1998, 236) komentira kot razpravo »iz časa, ko je bil pod večjim Bahtinovim vplivom« – kar pa se, kot kaže, nanaša predvsem na Bahtinovo razširitev zgodovine romana nazaj v grško-rimsko antiko in na sposobnost historičnih preobrazb zvrstne 'identitete' (prim. Kos, 2009, 11–13), še posebej kar zadeva preobražanje zvrsti roman v moderni roman.¹⁰ Tako Pirjevčev kot Kosov pristop k zvrsti roman sicer oba nasploh izhajata iz 'domene' filozofskih metod, a Pirjevčeva refleksija se tudi v razpravi o Cankarjevem romanopisju izrazito navezuje na pojmovnik heideggerjanskega mišljenja. V Kosovi razpravi o Cankarjevi *Hiši Marije Pomočnice* filozofski pristop 'iz ozadja' deluje v primerjalni literarnozgodovinski metodi, v kateri je razvidna tudi že malce poznejša Kosova teoretska opredelitev romana¹¹ iz monografije *Roman* – v njej pa vsaj posredno odmeva bahtinovska ugotovitev o spremenljivosti te zvrsti kot referenca tudi

9 Natančneje: gl. Virkovo razpravo Dušan Pirjevec in slovenski roman (Virk, 1998).

10 Vendar slednje v smislu Pirjevčeve interpretacije Kafkovega romana (prim. Virk, 1998, 238).

11 Kos za osnovne karakteristike zvrsti roman določi dve formalni in eno »notranjeformalno«, to so: približno opredeljiv, a vsekakor formalno daljši obseg od kratkoprotnih zvrsti, prozni govor in prevladujoča epskost oziroma pripovednost. Ob njih pa – tako rekoč kot simptom spremenljivosti zvrsti – hkrati prikaže njihovo zgolj relativno veljavnost. Primerjava z najsodobnejšimi konceptualizacijami romana 'potrjuje' to 'neujemljivost', naj gre za zvrstno-definicijsko geslo v sodobnem oxfordskem literarnoteoretskem pojmovniku (prim. Baldick, 2004, 173) ali za pregledni vpogled v komajda zajemljivo raznolikost 'podob' svetovnega romana v orjaški monografiji *The Novel* (prim. Moretti (ur.), 2006).

že za Kosovo argumentacijo *modernosti* Cankarjevega romanopisja: »roman [je] tako zelo spremenljiva, nedovršena, pravzaprav že kar protejska zvrst, da nobeno določilo ob njem čisto do kraja ne drži. Njegov razvoj zmeraj znova dokazuje, da si s presenetljivo lahkoto prilašča elemente vseh mogočih zvrsti« (Kos, 1976, 11). To »prilaščanje« obsega seveda tudi potencial izrazite lirizacije, s katero se, zelo očitno tudi pri Cankarju, (med drugim) prenavlja evropski roman v obdobju moderne, v prepletih *fin de siècle*ovskih literarnih smeri.

Kljub temu pa se zdi Kosova argumentacija *modernosti* Cankarjevega romanopisja vendarle malce bolj navezana na Lukácsevo teorijo romana, namreč z vidika »zgodovinskega pojmovanja romana«, ki je nekako sploh pogoj za prepoznavanje modernizacije zvrsti. »*Don Kihot* seveda ne more obveljati za začetek romana nasploh, pač pa lahko v njem upravičeno iščemo začetek nove epohalne oblike romana, ki ji pritiče ime novoveški roman« (Kos, 2009, 14). Kosovo razumevanje romana torej ne sprejema ne Lukácseve teze o koncu romana z razkrojem »romanesknega« sveta, ne Lukácseve sumničavosti do prenovitvenih potencialov lirizacije in psihologizacije (v principu epsko opredeljenega) romana na prehodu v 20. stoletje in tudi ne Lukácseve hudo nevzdržne redukcije 'romanu ustreznega svetovnega romanopisja' na zgolj tisto, v katerem je prepoznaven zgubljeno epsko totaliteto iščoč »problematični posameznik« (prim. Kos, 1983, 93–96) – pač zato, ker se v Lukácsevi filozofski argumentaciji tak (tako rekoč 'post-epski') junak, junak romana, lahko vzpostavlja le kot značilno in izključno novoveški subjekt: razklan med idejo ali hotenja, ki obvladujejo njegovo subjektiviteto, in objektivno stvarnostjo, v kateri jih ni mogoče udejanjiti oziroma spremeniti objektivne stvarnosti v 'istovetno' s subjektiviteto subjekta in tako doseči 'zacement' razcepa med njima. »Kljub svoji problemski tehtnosti je takšna opredelitev romana kvečjemu ustrezna za novoveško romanopisje« (Kos, 2009, 16), in še to bolj ali manj le za del njega. A ravno ta del je najbrž ključen za Kosovo 'branje' Cankarjevih romanov, saj se zdi, da Kos pri tem, kot rečeno, precej izhaja iz tiste 'možnosti' novoveškega subjekta, ki v Lukácsevi tipologiji romana ustvarja »roman deziluzije«. In predvsem s tega vidika, pozicioniranja subjekta v podobi junaka romana, Kos razlagalno osmišlja prepoznane Cankarjeve formalne, stilne, motivno-tematske in idejne inovacije v slovenskem romanu ter zvrsti roman. Če na splošno povzamemo Kosovo argumentacijo, Kos te

inovacije utemelji kot ustvarjenje modernega romana v zgodovini slovenskega romana, v zgodovini zvrsti roman pa kot soustvarjanje njegove modernosti. Kako, konkretno?

Junaki/-nje in struktura romana: 'bistvo' Cankarjeve modernizacije

Kos v razpravi o *Hiši Marije Pomočnice* in Cankarjevem romanopisju utemelji Cankarjevo moderniziranje slovenskega romana ob primerjavi (razbiranje razlik, a tudi podobnosti) s sicer 'kratko zgodovino' predhodnega slovenskega, tradicionalnega, v Kosovi opredelitvi (1976, 32–33) tudi »meščanskega« romana. Jedro te primerjave se zdi prav presoja razmerja med junakom romana in objektivno stvarnostjo, v kateri junak deluje oziroma – no, v tem primeru ... nekako komajda 'deluje'.

Junak slovenskega romana, kot ga je izoblikovalo 19. stoletje, praviloma že od vsega začetka bolj ali manj jasno teži k prividu čutno-čustvene sreče [...]. Kjer se ta sreča na koncu romana ure-sniči, se seveda izkaže, da gre za močno statičen položaj [...] Prav tako ali pa še bolj pogosto junak ne pride do cilja, v tem primeru ga namesto mirne zadovoljenosti navdaja razbolena melanholi-ja, trpka razneženost ali že kar sentimentalna resignacija. Toda v obeh primerih mu je sreča predvsem in samo pasivno čutno-ču-stveno stanje, [in posledično je pasivno tudi iskanje, namreč kot] pasivno pričakovanje. (Kos, 1976, 52)

Enako težnjo razbira Kos v Cankarjevih likih, a z važno razliko:

Cankarjevim junakom je ta sreča že od vsega začetka odtegnje-na, skoraj sleherni njegovih romanov se začne v položaju, ko je bralcem, podzavestno pa tudi samim junakom jasno, da jim je cilj nedosegljiv. Kljub temu pa seveda k njemu toliko bolj nezadržno težijo; lahko bi celo dejali, da jim prav zaradi svoje apriorne tran-scendentnosti postaja skoraj nekaj svetega, čudežnega, skrivno-stnega. (Kos, 1976, 53)

Ta razlika pa med drugimi ustvarja tudi različnost v strukturaciji romanesknih besedil. Predhodni slovenski roman predoča podobo sveta, ki je »praviloma zaokrožen, zaprt sam vase in sklenjen, na znotraj pa zgrajen tako, da se vse v njem dogaja logično, v strogi sosledici vzrokov in učinkov, z natančnimi prehodi od pripetljaja do pripetljaja, s strogo določenim začetkom, sredino in koncem«, in sicer z izključno ali »srečnim koncem ali pa z junakovim propadom« (prav tam, 33). Upošteva 'kriterije', ki si jih izposojam iz Kosovih poznejših duhovnozgodovinskih orisov literarnih smeri,¹² gre za podobo sveta, ki (še) temelji na takšni ali drugačni trdni resnici; ta deluje kot objektivno veljavna in iz nje se podeljuje razviden smisel predstavljeni resničnosti – (v novoveškem kontekstu) junakovi 'notranji' resničnosti in 'zunanji' stvarnosti oziroma razmerju med njima. V Cankarjevih romanih pa je resnica 'premeščena' v samega junaka/junakinjo, slutenjsko-občutenjsko se zarisuje v subjektiviteti subjekta. S Kosovimi besedami: »prava resničnost se skriva v 'trenutkih' [...], vendar ne v trenutkih, kakršni so sami na sebi, v svoji neposredni snovnosti, ampak v njihovem globljem, samo notranjemu očesu vidnem pomenu.« Tako Kos (prav tam, 16) povzema refleksijo junaka v Cankarjevi črtici *Nenapisani romani*, iz katere razbira Cankarjevo (pravzaprav kar) »teorijo romana« (prim. Kos, 1976, 8–10, 13–16). V *findesièlovskem* kontekstu stopnjevani subjektivizem za svoje izraze išče in terja drugačne, *moderne* strukturacije romana: namesto pripovedno-linearne prikaza razvoja junaka do, recimo, zanj bistvenega spoznanja o sebi in svetu in razmerju med njima se junak (nejasno) 'prepozna' torej v trenutkih, pripovedovanih v »redu [ki] je diskontinuiran« (prav tam, 17). V Cankarjevi strukturalni inovaciji pa ga – kot se zdi, soodvisno od 'resnice', ki je čedalje bolj preumeščana v subjektiviteto subjekta – ustvarja ciklično organizirani/prikazani naniz tistih »trenutkov« ali »izsekov« ali »življenjskih položajev« junaka, v katerih se ta njegova 'notranja' resnica najintenzivneje izraža. Vendar se ne razkriva kot pojmovno ujemljiva, saj je v svoji »apriorni transcendentnosti« skrivnostna in zastrta in torej 'zgolj' sugestivno prikazljiva, kot, recimo, 'privid' simbolno-motivne *rože čudotvorne*. Prikazane »trenutke« junakovega življenja torej – v dogajalni

12 Npr. še posebej koncizno v monografijah *Na poti v postmoderno* (1995) ali *Postmodernizem* (1995), ki se zaradi svoje tematike najočitneje osredineta na duhovnozgodovinski prikaz razvojnih sprememb v 'domenah' spoznavne in ontološke (ne)gotovosti.

strukturi »izsekov« – povezuje oziroma jim podeljuje »višjo enotnost« (prav tam, 20) njihova ponavljajoča se in s tem istovetna tema/intenzivno občutje. Kos že v tej razpravi o Cankarju (s primerjalnim pogledom na Jacobsenov roman) opredeli to (samo)občutje Cankarjevih junakov in junakinj romana kot (neizpolnljivo) »hrepenenje« – nejasno predstavo »čutno-čustvene sreče«, ki bi dejansko pomenila samoizpolnitev, nekako 'absolutno' uresničitev emotivnega 'bistva' junaka (ali več podobnih si junakov), kar pa je v objektivni stvarnosti *a priori* neuresničljivo.

Takšna »višja enotnost cikličnega romana« (prav tam, 20) se v Kosovem razbiranju *modernosti* Cankarjevega romanesknega pripovedništva vzpostavlja vsaj v dveh oblikah. V prvi obliki

ena sama oseba v kronološkem zaporedju doživlja podobne, enake, paralelne ali simetrično razvrščene dogodke, stanja in položaje, ti pa so bili seveda samo zunanji nosilci tistih pomembnih, za njen obstoj zares bistvenih 'trenutkov', ki so šele v sosledju z drugimi podobnimi 'trenutki' do kraja razodeli svoj globlji, simbolično značilni smisel. Druga oblika cikličnosti [pa je] v takšnem romanu, kadar več junakov, ki so prostorsko in časovno med sabo povezani ali pa seveda tudi ne, doživlja sočasno, paralelno ali že kar simetrično podobno usodo, enake dogodke in položaje, iste simbolično pomembne 'trenutke'. Lahko pa si seveda zamislimo še druge možnosti, v katerih se oba tipa cikličnosti prepletata ali kako drugače ustvarjata še druge, bolj zapletene oblike. (Kos, 1976, 20–21)

To pa dejansko pomeni, da je novo dojemanje junaka/junakinje (ali skupine podobnih si junakov) kot modernega subjekta tisto, ki 'terja' to novo strukturacijo pripovedi¹³ o njem: tudi če Cankarjeva pripoved razvija zgodbo v razvidnem

---

13 Kosovo 'branje' Cankarjevih romanov v njih odkriva postopnost odkritja takšne inovativne strukturacije: na začetku Cankarjevega romanopisja, torej v *Tujcih* in tudi še v *Križu na gori*, je še ni (in poznejša izjema je roman *Martin Kačur*). Cankarjevo iskanje in odkritje ustrezne pripovedne strukture za sugestivno razkrivanje 'bistva' junakinjinega življenja najde Kos v odlomku iz Cankarjeve korespondence iz l. 1902 o nastajanju novega romana in nato v prvi uresničitvi te inovacije v tem romanu, ki je – istega leta objavljeni – roman *Na klanecu*.

»zunanjem kronološkem poteku« junakinjine usode, to pripoved vodi »posebna idejno emocionalna logika« pripovedne prezentacije »vračanja istih duhovnih stanj«. Nizanje le-teh v skorajda novelistično zaokroženih »izsekih« (Kos, 1976, 23) notranje povezuje junakinjino ponavljajoče se doživljanje lastne nemožnosti v vsem, kar vzpostavlja 'zunanj' resničnost okoliščin (njenegega) življenja – v Franckinem primeru vaško-proletarskih okoliščin (*Na klanecu*), v primeru deklet iz *Hiše Marije Pomočnice* velemestno-proletarskih, v primeru Judit (*Gospa Judit*) kot eksistencialne nemožnosti v socialno-prostorsko že najrazličnejših okoliščinah, kot eksistencialne nemožnosti tudi povsem očitno – v simbolnih okoliščinah umiranja – v primeru *Nine* in naposled – v jasni *fndesièclovski* konceptiji neločljive povezanosti¹⁴ 'eksistencialij' erotike in smrti – v primeru *Milana in Milene*. V tem romanu je prikazana tudi tako rekoč po principu moderno-dramske simultanosti. – Dramske ali lirske?

Slovenska literarna veda je v zvezi s Cankarjem, zahodna literarna veda pa v zvezi z literaturo moderne nasploh te spremembe prepoznavala kot 'lirizacijo' (daljše in kratke) pripovedne proze: Kosovo 'branje' Cankarjevih romanov ugotavlja pisateljev suvereno ustvarjalni 'prenos' značilno simbolistično-poetskih specifik iz 'domene' lirike (*fin de siècle*) v pripovedništvo: v zvrst roman. A v Kosovi analizi Cankarjevih romaneskno-strukturnih inovacij lahko razberemo kar nekaj pravih prvih, ki so po Volkerju Klotzu značilnost (pretežno moderne) »odprte forme« – drame.

Za junaka bistveni »trenutki«, strukturno gledano »izseki«, ki so nanizani v »diskontinuiranem redu«, predvsem pa »cikličnost«, v katero jih povezuje ista tema ponavljajočega se (samo)občutja junaka, so strukturne prvine, s katerimi tudi »odprta dramska forma« prikazuje modernega junaka. Modernega dramškega junaka, drugače od tradicionalnega, ne ogroža več nek določen in jasno prepoznaven antagonist v jasno prepoznavnem konfliktu ali, recimo, kršitvi občveljavnega reda v smislu trdne in skupne 'resnice' – saj slednja ni prepoznavna in ujemljiva ali je celo sploh ni več. Tako ostaja samo nejasno občutje vsestranske ogroženosti, v kateri je »protiigralec« junaku ves (v izsekih prikazani)

14 V monografiji *Misliti Cankarja* se Kos posveti temu tematskemu vidiku Cankarjeve modernosti v razpravi *Zapiski o Hiši Marije Pomočnice*: »[s]polnost je področje, kjer se doživljanje sveta neprestano srečuje z naslodo, poželenjem in naveličanostjo, z obupom, tesnobo in grozo, z grešnostjo, zavrženostjo in grdoto. [...] Lepota, čistost in odrešenje so mogoči šele onstran vsega telesnega, rešilna pot iz nečistega sveta je lahko samo smrt« (Kos, 2018, 198).

svet, junak (ali, ne nazadnje, skupina podobnih si junakov) pa s tem deluje v položaju »monagonista« – in rešitve ni. 'Konec' dramskega dogajanja je odprt in ničesar ne razreši. To pa je še posebej očitno prav v ciklični strukturi, ki jo odprta dramska forma ustvari v obliki t. i. »dramatike postaj«. Skoznje ponavljajoče se občutje – zgolj sugestivno (!) – 'povzemajo' strukturacijske strategije, kot so »metaforični spoj« ponavljajočih se besed (ali motivov), »centralni jaz«, v primeru *Hiše Marije Pomočnice* pa bi najbrž lahko prepoznali načelo »komplementarnih linij«, kjer »kolektivno linijo« ustvarja skupina umirajočih deklet, »zasebno« pa 'prizori' z doživljanjem te ali one izmed njih kot posameznice (prim. Klotz, 1996, 96–106). Vse to seveda ne pomeni, da bi bilo »lirizacijo«, s katero se označuje modernizacija pripovedne proze v obdobju moderne in v Cankarjevih romanih, treba nadomestiti z »dramatizacijo« kot ustrežnejšim pojmom – ne nazadnje je teoretik in zgodovinar drame Peter Szondi sprva tudi *findesièclovsko* dramatiko opredelil kot »lirsko dramo«,¹⁵ kar govori o tem, da je tudi drami, ne le pripovedni prozi obdobja moderne, zavladata 'najs subjektivnejša' literarna vrsta, za kar velja lirika. Pač pa nam primerjava Cankarjevih inovacij, ki jih prepozna Kos v njegovih romanih, z inovacijami v tedaj moderni dramatiki razkriva intenzivirano transgresivnost ne le literarnih zvrsti, temveč celo treh literarnih vrst nasploh – 'simptom' že romantične estetske svobode, ki izraža intenzivirano subjektivnost v obdobju moderne. In s tem argumentom lahko še dodatno potrdimo Kosovo analitično utemeljitev modernosti Cankarjevih romanov (in tudi njihovo poznejšo, v *Primerjalni zgodovini* argumentirano opredelitev z literarno smerjo nove romantike).

Kosova utemeljitev Cankarjevih inovacij izhaja torej iz dejansko neločljive povezanosti junaka/junakinje in pripovedne strukturacije modernega romana, ki je v *findesièclovskem* kontekstu intenziviranega subjektivizma iskal nove izrazne možnosti za na novo pozicioniranega junaka – ali, lahko bi rekli, za nove koncepcije subjekta v (novoveški) zgodovini zahodne modernosti. Prepoznamo jih v Kosovi duhovnozgodovinski utemeljitvi literarnozgodovinske sistematike za obdobje moderne.

---

15 Prim. Peter Szondi, *Das lyrische Drama des Fin de Siècle in Theorie des modernen Dramas*. (Slovenski prevod je spremenil naslovni pojem »moderno« v »sodobno«, kar pa je zaradi literarnozgodovinske določnosti sintagme »moderna drama« problematično, zato tu navajam naslov izvirnika.)

Kontekst: dekadenca, simbolizem, nova romantika kot literarne smeri

Kosova razprava o *Hiši Marije Pomočnice* l. 1976 sklepno opredeli Cankarjevo romanopisje kot »problemski roman«: »[v]prašanje o cilju [Cankarjevih junakov/junakinj] ostaja v teh romanih odprto, s tem pa nerešen in morda nerešljiv problem. Kako je mogoče, da čuti človek v sebi hrepenenjsko težnjo k najvišji sreči, pa mu je vendarle nedosegljiva?» (Kos, 1976, 58). Izhodišče te opredelitve je torej junak romana v razmerjih z 'zunanjo' resničnostjo, ki ga pozicionirajo kot novoveški subjekt, do določene mere upošteva Lukáčevo stališče o romanesknem junaku. A ta oznaka je za literarno- in sploh umetnostnozgodovinske specifikke romanopisja v obdobju moderne preširoka in s tem nič kaj zelo povedna. Komajda kaj bolj zgodovinsko osvetljuje specifikke Cankarjevih literarnih likov – in s tem romanov – možnost, da jih beremo v luči Lukáčevega tipa »romana deziluzije«, tj. kot »drugi tip nujno neprimernega odnosa med dušo in resničnostjo: neustrežanje, ki je posledica tega, da je duša zasnovana širše in obsežneje kot usode, ki ji jih lahko ponudi življenje« (Lukács, 2000, 85). Res je sicer, da je v Lukáčevi tipologiji kot »deziluzijski roman« izpostavljen tudi Jacobsenov roman *Niels Lyhne* (prim. Lukács, 2000, 90–91), nastal l. 1880 oziroma prav v – Cankarju sodobnem – obdobju *fin de siècle*. A v tem obdobju se na izzive že problematizirane modernosti ustvarjajo in soobstajajo precej različni umetniški 'odgovori' – in s tem tudi poimenovanja njihovih specifik (ali, na kratko rečeno, velika literarnozgodovinska zmeda). Tako v Jacobsenovem *Nielsu Lyhneju* npr. D. Pirjevec vidi »na podlagi nekaterih Kierkegaardovih idej [ustvarjen] nov tip človeka, ki ima že izrazite dekadencijske lastnosti« (Pirjevec, 1964, 40). Drugače Janko Kos, ki v razpravi iz l. 1976 opredeli ta Jacobsenov roman kot simbolističen – in, primerjalno z njim, je Kosova tedaj 'vodilna' literarnozgodovinska oznaka tudi za Cankarjeve romane: simbolizem.

Temu po eni strani verjetno botruje mednarodno uveljavljano poimenovanje *findesièlovsk*e literature s pojmom simbolizem, po drugi pa gotovo formalno-stilne 'strategije', ki so – od vključno romantike dalje, intenzivirano pa v *findesièlovskem* simbolizmu – privilegirale umetniško-reprezentacijsko moč simbola in se vgrajujejo v Kosovo analizo Cankarjeve modernizacije romana. Cankarju so torej kot

čisto posebna, nova kompozicijska, stilna, formalno tehnična sredstva [...] za novo obliko romana s pridom rabile predvsem sestavine, ki so nastale v območju evropskega simbolizma. Ta jih je uporabljal predvsem v poeziji, a se jih je dalo s primernimi spremembami uporabiti tudi v pripovedni prozi, med drugim tudi v romanu: simbole, simbolistične paralelizme, paralelno ali antitetično ponavljanje motivov, idej in simbolov skozi tekst, rabo tako imenovanih vodilnih motivov, da se v besedilu prepletajo in navezujejo drug na drugega po višji logiki osrednje ideje, problema ali občutja; poleg tega pa še čustveni patos, emocionalno pridvignjeni ton [...] ter] evokacija razpoloženj, afektov in v višjem smislu izrazitih duhovnih stanj. (Kos, 1976, 21)

Kos pri tem seveda ne prezre tematizacije konkretnih družbenozgodovinskih okoliščin kot 'zunanje' resničnosti v Cankarjevih besedilih, ki se (tudi zato) razlikujejo od npr. Mallarméjevega, Maeterlinckovega, Georgejevega itn. simbolizma, vendar ugotavlja: »[s] takšnimi sredstvi bi se dalo [oziroma se je v Cankarjevi ustvarjalnosti dalo] še tako konkretno socialno, nacionalno ali etično problematiko dvigniti iz vsakdanjega stvarnega poteka, jo prestilizirati« (prav tam). Vprašanje pa je, ali Cankarjev privzem teh značilno simbolističnih sredstev 'zadostuje' za zaznavanje specifik Cankarjeve književnosti v obdobju moderne.

V poznejši Kosovi refleksiji, v *Primerjalni zgodovini slovenske literature*, je očitno, da ne. V *Primerjalni zgodovini* Kos namreč močno ponatanči tako razbiranje notranje literarne raznolikosti obdobja moderne kot tudi specifik Cankarjevih romanov znotraj nje, in sicer s povsem razvidno duhovnozgodovinsko metodo, s katero razbira različna pozicioniranja subjekta v različnih literarnih smereh tega obdobja. V Kosovi literarnozgodovinski sistematiki je simbolizem ena izmed njih, a se torej – z vidika različnih razmerij med junakom, empirično stvarnostjo in metafizično transcendenco v literarnih delih moderne/*fin de siècle* – razlikuje od (sočasnih) smeri dekadence in smeri nove romantike, upošteva seveda tudi njihove raznovrstne formalne, stilne, motivne itn. preplete v konkretnih literarnih besedilih.

Posledično se v *Primerjalni zgodovini slovenske literature* l. 2001 spremeni tudi literarnozgodovinska opredelitev Cankarjevih romanov: Kos jih, kot že rečeno, zdaj utemelji kot prevladujoče¹⁶ novoromantične. Utemeljitev izhaja prav iz (ponovne) primerjave z Jacobsenom:

novosti Jacobsenovega romana [tj. »psihologistična«, »poetično refleksivna in meditativna« pripoved] so napravile na Cankarja neizbrisen vtis že leta 1898, vendar je trajalo nekaj časa, da jih je povzel v zasnovo svojih lastnih romanov [...] tako, da jih je sicer spojil s prvina realistično-naturalistične tradicije, obenem pa izvirno predelal. [...] Glavna novost je ta, da je Cankar sprejel [...] Jacobsenovo] temo hrepenenja, kar pomeni, da je napravil odločilen korak k novi romantiki. Ta dobiva v mnogih tekstih redoma tudi dekadence poteze, toda po svojem bistvu ostaja v območju novoromantične subjektivitete, saj se utemeljuje predvsem v lepoti notranjega etosa, ki ga je dekadence poskušala preseči z amoralnim načelom zgolj esteticistične lepote. (Kos, 2001, 235)

Izvirno – in odločilno – ustvarjalno preobrazbo Jacobsenovega vpliva pa Kos (prav tam) razbira v predrugačenju hrepenenja, ki »ga je Cankar intenziviral in mu s tem podelil izrazito novoromantično moč«: v kontekstu intenziviranega subjektivizma v obdobju moderne je 'na polno' razvil dediščino stare romantike.¹⁷

16 Kot izjemi med njimi delujeta predvsem postromantični prvi roman, *Tujci*, in zadnji, *Milan in Milena*, ki s svojim sklepom »kaže na metafizično transcendenco simbolizma« (prim. Kos, 2001, 243).

17 Pojem nova romantika se je lahko pojavljala tudi kot krovni pojem za poimenovanje silovitih modernizacij v evropski umetnosti v obdobju, ki se je sicer lahko nevtralneje poimenovalo tudi zgolj s časovno oznako *fin de siècle* ('konec stoletja', *the turn of the centuries*). Tedaj, okoli l. 1900, je pojem nova romantika krožil pretežno v kulturno-prostorskih 'dometih' nemško-jezikovnih umetnostnih 'središč' tega obdobja: t. i. berlinske, Münchenske in zlasti še dunajske moderne (tudi v povezavi z Bahrovim kulturno-publicističnim vplivom), kjer pa je vlogo krovnega pojma za to obdobje pogosteje prevzemalo poimenovanje 'moderna' (*die Moderne*) (prim. Kiesel, 2004). Ta obdobjni pojem se v precejšnji meri ohranja tudi v sodobnih srednjeevropskih (nacionalnih) literarnih zgodovinah, v slovenski brez dvoma tudi ob upoštevanju programskega samopoimenovanja skupine osrednjih akterjev slovenske literarne moderne pod vplivom dunajske. Krovni, obdobjni pojem je moderna tudi v Kosovi (primerjalni) literarnozgodovinski sistematiki. Drugače ravna Matjaž Kmecl v literarnozgodovinski monografiji *Tisoč let slovenske literature*, ki se izogne tako pojmu moderna kot pojmu nova romantika: čas zasnutja modernizacije v slovenski literaturi naslovi kot »Konec stoletja. Zaton klasike«, čas razcveta te modernizacije pa z njenim ključnim agensom: »Veliki pok subjektivizma«, v eni njegovi pojavnosti z dodatkom »katastrofizem«, v drugi z dodatkom »vesela sprostitve« (prim. Kmecl, 2004, 218, 239, 259). Z obojimi Kmecl začenja razdelek o slovenski

Romantično nasledstvo in prenovitvena preseganja 'konflikta med stvarnostjo in idealom' v obdobju moderne je v različicah (včasih bližje dekadenci, včasih simbolizmu) zaznavala tudi osrednja avtoriteta umetniške dunajske moderne, publicist Hermann Bahr, ki je npr. novosti Ibsenove drame označil za »sintezo naturalizma in romantike« (prim. Matajc, 2017, 618). Bahrove vplivne razprave o silovitih modernih prenovah umetnosti okrog »konca stoletja« so izhajale v literarnih revijah in časopisih in jih je Cankar spoznaval in premišljal (vsaj) v času svojih bivanj na Dunaju (prim. Pirjevec, 1964, 37–41, 44–45, 72–73). S tem Cankarjevim novoromantičnim predrugačenjem jacobsenovskega hrepenenja Kos l. 2001 utemelji tudi specifiko Cankarjevega privzema značilno-simbolističnih

---

literaturi 20. stoletja, ki jo naslovno opredeli kot »sodobno«, kar pa je z vidika zgodovine idej, v kateri je pojem modernost v (zahodni) zgodovini dobil precej bolj določne pomene kot zgolj časovno označevalnost (in so ne nazadnje povezani tudi s stopnjevanjem omenjenega subjektivizma), manj prepričljiva literarnozgodovinska opredelitev. – Sicer pa je v slovenski literarni zgodovini pridobil vlogo alternativnega krovnega poimenovanja tega obdobja tudi pojem 'simbolizem', tako npr. v *Obdobjih in slogih v slovenski književnosti* Borisa Paternuja, ki upošteva zlasti argumentacijo R. Welleka in A. Warrena, ali v razpravah Borisa A. Novaka, npr. v monografiji *Simbolistična lirika*, med drugim tudi upošteva opredelitev simbolizma kot »gibanja«, ki opredeljuje *findesièclovsko* književnost, v monografiji *Mednarodne zveze primerjalne književnosti (ICLA)* iz l. 1984. Z vidika silovitega razrasta stilno-kompozicijskih postopkov simbolizacije in njenega idejnega pomena v umetnosti *fin de siècle* je prepoznanje simbolizma kot osrednje značilnosti obdobja, ki vodi tudi v njegovo poimenovanje, sicer dokaj upravičeno, vendar pa, strogo vzeto, ne gre za literarno 'gibanje' in hkrati ta oznaka tudi nekoliko 'prikriva', da se ta značilnost »konca stoletja« kot značilna in pomenljiva uveljavi že v romantični refleksiji in umetniški praksi in tako vzpostavlja čezobdobni literarni tok (prim. Matajc, 2004). Nadaljnji pomislek je, da simbolizem kot obdobjni pojem izpostavlja le eno izmed osrednjih značilnosti njegove umetnosti in s to 'izključnostjo' ne more zajeti tistih avtorskih tematskih fokusov, ki so postavljeni v razmerje posameznik- družbena (moralna, politična) stvarnost, a zato niso manj 'tipični' za umetnost obdobja moderne. Med drugim npr. večina Cankarjevih dram in mnoge njegove črtice ali literatura Zofke Kvedrove ali od nje spet zelo drugačna besedila avstrijskega modernista Arthurja Schnitzlerja itn. ... ne temeljijo na oblikovnih postopkih simbolizacije in/ali sugestivnem priklicanju čezčasnega skrivnostnega 'onstran'. Kosova ohranitev pojma moderna kot krovnega, obdobjnega pojma v *Primerjalni zgodovini slovenske literature* se zdi zato zelo upravičena, saj tudi s primerjalno literarnozgodovinsko metodo zelo konkretno predoča izjemno notranjo raznolikost slovenskih in evropskih literarnih modernizacij v moderni in jih duhovnozgodovinsko, s pogledom v različna moderna pozicioniranja subjekta v odnosu do objektivne stvarnosti in takšne ali drugačne transcendence, povezuje in utemelji kot tri različne literarne smeri moderne, to so dekadenca, simbolizem in - nova romantika. V tem smislu pojem nova romantika uporablja tudi češki literarni zgodovinar Viktor Kudělka kot eden od avtorjev razprav o Cankarju, ki jih tu berem primerjalno s Kosovimi pogledi na Cankarja (prim. Kudělka, 1977). Kosova *Primerjalna zgodovina* torej literarnozgodovinsko sistematično opredeli dekadenco, novo romantiko in simbolizem kot tri smeri, ki ob nadaljnjem delovanju predhodnega realizma in naturalizma soustvarjajo literaturo moderne. Kosova literarnozgodovinska sistematika pa hkrati ne zabrisuje kompleksne 'identitete' obdobja moderne, marveč jo celo poudarja, s tem ko natančno prikaže raznolikost prepletanj stilnih, motivno-tematskih in idejnih 'karakteristik' dekadence, nove romantike in simbolizma (in naturalizma) v konkretnih literarnih besedilih, v tem primeru v Cankarjevem avtorskem opusu.

stilnih in strukturnih sredstev oziroma še natančneje utemelji tudi prej opisano Cankarjevo strukturno inovacijo, tj.

ciklično kompozicijo, ki je Jacobsen ni poznal. Pri Cankarju je v tesni zvezi z notranjo naravo hrepenenja njegovih junakov. Ta je sama na sebi ciklična, tj. neprestano krožeča v smeraj enakih krogih od upanja k razočaranju, od vere k obupu; to pa je mogoče samo zato, ker je po svojem bistvu dinamična. Pri Jacobsenu je bilo hrepenenje statično, zato ni poznalo dinamično-ciklične dialektike, ki jo je v svojih romanih razvil Cankar. (Kos, 2001, 236)

Ciklično strukturirano upodabljanje življenjskih zgodb Cankarjevih literarnih oseb v zanje bistvenih »izsekih« življenja povezuje in enoti torej prav specifično dojemanje hrepenenja kot 'bistva' subjekta, ki se izraža v Cankarjevih junakih in junakinjah: moči čustva in imaginacije, ki presega silnice 'zunanje' resničnosti. Tudi če je hrepenenje v principu neizpolnljivo – in se v tem odločilno razlikuje od 'želje', kot vemo iz študije Tineta Hribarja *Lepa Vida* – oziroma prav ta neizpolnljivost Cankarjeve junakinje in junake žene v nenehno novo iskanje njihove 'rože čudotvorne', dokler ga ne prekine (ne pa tudi razveljavi) smrt. In tako se zdi, da Lukáčseva tipska oznaka »roman deziluzije« za večino Cankarjevih romanov le ne bi bila povsem prepričljiva. Hrepenenje, kakršno (torej v večini Cankarjevih romanov) kot bistveno opredeljuje junakinje in junake,

je izrazito novoromantično [...]. Izvira iz stopnjevanega in radikaliziranega romantičnega pojmovanja ponotranjene subjektivitete kot nečesa lepega, neskončnega, polnega, samo na sebi najbolj resničnega, zato temeljnega za hrepenenjski zagon proti transcendenci, skriti prav v takšni subjektivnosti, ne pa v nadčutni onstranpojavnosti simbolistične metafizike (Kos, 2001, 238),

in tudi ni isto kot dekadencijska razpetost želje med skrajna pola 'samozadostne' čutnosti, erotiko in smrt.

Prav ob temi smrti Kos že v razpravi o *Hiši Marije Pomočnice* izpostavi eksistencialno razsežnost Cankarjevega romanopisja (povezano z modernim problemskim romanom): »smrt je v Cankarjevih romanih znamenje, da se življenje v njih giblje okoli problema, ki je nerešljiv, pa prav zato ostaja neprestano živ. Smrt je s tem znamenje samega življenja, toda življenja v njegovi problemski odprtosti in neskončnosti, ki prehaja vse končno in s tem tudi samo smrt« (Kos, 1976, 59). Ne nazadnje to zelo jasno predočata 'odprta konca' *Hiše Marije Pomočnice*, tj. Malčina predsmrtna vizija, ter *Milana in Milene*, tj. doživljanje obeh junakov v trenutkih umiranja: v obeh subjektivna resničnost še posebej očitno popolnoma nadvlada, tako rekoč 'izbriše', izniči objektivno resnico (smrti) – četudi, saj gre za trenutek umiranja, to seveda hkrati pomeni tudi razblinjenje same eksistence junaka. A pripoved, ki se 'izteče' izključno s podobo tega, kar junak ali junakinja v tem trenutku 'vidi' (imaginira) in občuti/doživlja, sugerira, da je izničevanje junakove eksistence zanj ali zanjo irelevantno.

Kos najeksplicitneje obravnava eksistencialno razsežnost Cankarjevega romanopisja nato v poznejši razpravi oziroma poglavju *Zapiski o Hiši Marije Pomočnice* v monografiji *Misliti Cankarja*, namreč v horizontu zgodnje-Heideggrovih »eksistencialov« kot »osnovnih načinov, kako in kaj je človek« (Kos, 2018, 195). Iz njih Kos izpeljuje ponatančen vpogled v »celo skalo 'eksistencialov'«, ki so v *Hiši Marije Pomočnice* postavljeni v »antitetične dvojice. Takšno je nasprotje življenja in smrti, zdravja in bolezni, na katero je uglašena celotna pripoved. Znotraj tega temeljnega navzkrižja se naseljujejo vsi drugi 'eksistenciali' – tesnoba, strah in groza, upanje in brezup, čistost in grešnost, zavrženost in odrešenje, ljubezen in sovraštvo, gnus in naslada, poželenje in odpoved, naveličanost in hrepenenje« (Kos, 2018, 196). V tem Kosovem 'branju' *Hiše Marije Pomočnice* se Cankarjevo tematiziranje smrti najeksplicitneje poveže s temo erotike – in znotraj nje seksualnosti (prav tam, 196–202).

Njena zgodba in njeno doživljanje: osrednji lik postane ženska

Neločljiva povezanost erotike in smrti je, ne brez povezave s krščanskim izročilom, praviloma utelešena v ženski ali deklinški figuri, kar 'odmeva' tudi v Cankarjevi *Hiši Marije Pomočnice* in še jasneje v nekaterih prizorih *Gospe Judit*. In čeprav

Jacintin ples v *Pobujšanju* ni tematiziran v razmerju erotike in smrti, sugerira ekstatično zmagoslavje čutnosti, ki pa je ujeto v trenutnost in minljivost. Manjši del Cankarjevega opusa torej presega prisvajanje zgolj značilnih motivov dekadencega uvida v položaj človeka, v navedenih besedilih v podobah ženske, saj je razmerje erotika – smrt osrednje v dekadenci imaginaciji človekove eksistence: izraz do skrajnosti prignanega dualizma ‘duše in telesa’. Vpeto v moderno idejo časa sugerira minevanje, razkroj, propad ... razvrednotenost vsega čutnega in v tem rastoče občutje tesnobe in obupa, hkrati pa tudi ‘absolutizirano’ doživljanje čutnosti kot trenutka ekstaze (prim. Matajc, 2017, 615–617). Vendar tudi v vseh navedenih Cankarjevih besedilih v tem dualizmu – in nasprotno dekadencnemu amoralizmu – zmaguje »lepa duša« oziroma, po Kosu, v novoromantični subjektiviteti utemeljena »lepota notranjega etosa« (2001, 235). In ta je v mnogih Cankarjevih romanih upodobljena v ženskem liku. Kos to izpostavi že l. 1976 v razpravi o *Hiši Marije Pomočnice*: »gotovo pomembna značilnost Cankarjevih romanov [je] prav ta, da postavlja v središče dogajanja predvsem in največkrat žensko. V tem smislu so Cankarjevi romani večidel romani ženske« (Kos, 2018, 137). Ta razsežnost Cankarjeve modernizacije slovenskega romana se zdi še posebej pomembna za sodobne revizije reprezentacij ženske v književnosti: Alojzija Zupan Sosič (2018, 232) to »postavljanje žensk za osrednje literarne osebe« navede med najpomembnejšimi Cankarjevimi novostmi v slovenski književnosti. Ta novost je sicer zamejena na romane in kratko pripovedno prozo, kajti z izjemo figure Lepe Vide, ki pa je ‘nosilka’ hrepenenja in postavljena v zvrst poetične drame, v Cankarjevih družbeno(politično)kritičnih dramah ženska kot protagonistka ne nastopi. Recimo, da je to mogoče razložiti iz konteksta ‘javnega življenja’ tedanje, za te drame referenčne (slovenske) političnozgodovinske stvarnosti.

V Kosovi *Primerjalni zgodovini* pa lahko njegove argumente o Cankarjevem inovativnem prekoncipiranju Jacobsenove teme hrepenenja izpeljemo tudi v argument za še širšo, primerjalno literarnozgodovinsko utemeljeno Cankarjevo inovacijo – tudi v zgodovini evropskega romana, saj Cankarjeve ženske kot osrednje romaneskne like opredeljuje prav to inovativno, v novoromantični subjektiviteti ‘utemeljeno’ hrepenenje in se zato v svoji gnanosti seveda močno razlikujejo od junakinj romana, kot so npr. v Cankarju predhodnih literarnih smereh realistično zasnovane *Gospa Bovary* ali *Ana Karenina* ali naturalistično

zasnovane Gervaise iz Zolajeve *Beznice* (*L'Assommoir*) in *Nana*, z odmevi v Tončki v Govekarjevem romanu *V krvi* (1896), ali Maupassantova Jeanne (*Une vie*), z odmevi v Tildi v romanu Zofke Kvedrove *Njeno življenje* (1914). Razlikujejo pa se tudi od junakinj, s kakršnimi je moderniziral evropsko dramatiko Cankarjev dramski zgled Henrik Ibsen, na kar opozori Kos (2001, 238) v kratki primerjavi *Hedde Gabler* in Cankarjeve gospe Judit. Z vidika Cankarjeve inovativne 'predelave' hrepenenjske teme in njene umestitve v žensko kot osrednji lik romana (a tudi mnogih njegovih kratkih pripovednih proz)¹⁸ se dejansko zdi, da jim je vsaj do neke mere primerljiva Hanica v svojih uničujočih socialno-moralnih življenjskih okoliščinah in s samoizpolnitvijo v predsmrtnem doživljanju 'absolutne' sreče v Hauptmannovi drami *Haničina pot v nebesa* (*Hanneles Himmelfahrt*). Prav to dramo Kos primerja s *Hišo Marije Pomočnice* in zlasti zaradi premestitve dogajanja v zaključno deklinično predsmrtno vizijo v obeh besedilih sklene, da se je pri Cankarju, podobno kot v tej Hauptmannovi drami, »združila naturalistična motivika z novoromantično temo« (Kos, 2001, 239).

Cankarjeva postavitev hrepenenja kot 'bistva' novoromantične subjektivitete seveda ne vodi v 'družbenospolno izključujoče' upodobitve človeka: nosilec hrepenenja oziroma »lepa duša« je v njegovem opusu lahko tako ženska kot moški. S tega vidika Kos l. 1976 misli, da pravzaprav »v Cankarjevih romanih ne gre za žensko kot tako, ampak za človeka nasploh« (Kos, 2018, 138). Praviloma pa gre za človeka v skrajno deprivilegiranim družbenem položaju (tako rekoč nemogućnostih) in tu lahko morda iščemo enega od razlogov, da je, glede na razmere v Cankarjevi sodobnosti, v večini njegovih romanov in mnogih kratkih prozah ta, skrajno deprivilegirani človek doraščajoče dekle ali ženska, ki s tem postane tudi osrednji lik romana. Ta Cankarjeva inovacija gotovo prispeva k avtonomizaciji ženske kot osebe v slovenski književnosti.¹⁹ Ima pa ob »koncu stoletja« širši kontekst,

18 Na to je pozorna Jožica Čeh Steger v svoji sodobni obravnavi Cankarjevih zbirk kratke proze, ki sicer označi hrepenenje Cankarjevih oseb kot simbolistično: med Cankarjevimi liki z družbenega obrobja, npr. iz ottakriškega predmestja, so ob delavcih in otrocih izpostavljena kot žrtve najhujših socialnih krivic dekleta, ki »nosijo v sebi simbolistično hrepenenje po lepoti in umetnosti, razklane so med realnim življenjem in sanjami, kar jih največkrat uniči, tako da poiščejo edino rešitev v smrti« (Čeh Steger, 2018, 97). Oziroma: »nosijo v sebi hrepenenje po boljšem življenju, lepoti, človeški bližini [...]. Toda njihova hrepenenja ostajajo neuresničljiva« (prav tam, 98).

19 »Cankar je tudi eden prvih pisateljev, ki je začel v svoja dela vključevati ženske kot avtonomna bitja, saj imajo glavno vlogo v več kot polovici njegovih romanov, natančneje v *Na klancu*, *Hiša Marije Pomočnice*, *Gospa Judit*, *Križ na gori* in *Nina*, medtem ko se v romanu *Milan in Milena* glavni vlogi obeh naslovnih junakov enakovredno izmenjujeta« (Zupan Sosič, 2018, 206). Kos pa l. 1976 tudi ob *Milanu in Mileni* prepoznava, da pripada v njem »odločilen delež ženski«. Dodatno pa opozori tudi

ki je pravzaprav precej kompleksen. Če tu (ker je ta tema vse preobsežna celo za kratko povzemanje) pustimo ob strani emancipacijsko uspešne vstopne žensk v javno intelektualno življenje – kakor deluje npr. Cankarjeva korespondentka, urednica in pisateljica Zofka Kveder²⁰ –, ki jih lahko umeščamo v tisto razsežnost modernosti, ki je progresistično in optimistično naravnana (po Calinescuju)²¹ »meščanska modernost«, je druga razsežnost, namreč (po Calinescuju) »estetska modernost« v tem pogledu zagonetnejša. Dvom *modernih* o spoznavnem 'dometu' pozitivnih znanosti je lahko premeščal nosilstvo uvida 'višje resnice' v tiste pole binarnih opozicij, ki jih je, kot prikaže H. Cixous v *Smehu meduze*, zahodna tradicija povezovala z ženskim: čustvo, intuicija, čutnost ... ali pasivnost. Tudi za dunajsko moderno Helmuth Kiesel presoja, da sta »feminizacija in erotizacija intelektualnega življenja vodili k izjemni poprefinjenosti sposobnosti za občutenje«, in navaja med drugim Rilkejevo opredelitev »najglobljega doživetja ustvarjalnosti« kot »ženskega« (*weiblich*) (Kiesel, 2004, 97). V tem kontekstu je 'pasivnost' kot pripisana opozicija 'moškosti' pozitivno ovrednotena. Kos l. 1976 tudi v Cankarjevih junakih prepozna takšno pasivnost, vključno in še bolj z junakinjami, kot »predvsem pasivno vztrajanje na neogibni poti, ki je človeku namenjena, ta pasivnost pa ni nekaj zgolj tipično ženskega, ampak je znamenje same človeške eksistence, njenega ustroja in smisla, saj ji sredi sveta [kot je v teh romanih] ni mogoče enakovredno postaviti nasproti aktivnosti, ki ponavadi velja za moško načelo.«. Najočitneje je po Kosovi presoji to izraženo v *Hiši Marije Pomočnice*, »kjer je vse dogajanje zaobseženo v ženskem svetu in so moški samo tujki [...] Z njimi prihaja v svet pasivnosti [tj. vase zaprtosti v notranji svet »lepe duše«] moška aktivnost kot tista negativna, sovražna sila, ki je ta svet ne more sprejeti vase, ampak beži pred njo, da bi ostal nedotaknjen« (Kos, 2018,

---

na Cankarjevo nedokončano besedilo *Marta*, »ki naj bi postalo njegov najboljšežnji roman [in ga je] spet zasnoval na motivih ženske usode« (Kos, 2018, 138).

- 20 Pomen delovanja Zofke Kveder v žensko-emancipacijskem procesu v prostoru avstro-ogrske monarhije v obdobju moderne je z novo metodologijo s področja ženskih študij, najprej z diskurzivno analizo relevantnih revialnih in časopisnih publikacij oziroma besedil prikazala Katja Mihurko Poniž že v svoji monografiji *Evine hčere* (2009). Bistveno prenovljeni pogled na literarni pomen Zofke Kveder za slovensko književnost je nadalje vodil k pisateljičini umestitvi v slovenski literarni kanon, tj. Zbrana dela slovenskih pisateljev, s spremnimi študijami Katje Mihurko Poniž. Krog korespondenčnih in publikacijskih stikov, ki jih je vzpostavila Zofka Kveder v Pragi, dodatno govori o aktivni vpetosti v žensko-emancipacijski proces (prim. Jensterle Doležal, 2014, 99).
- 21 Matei Calinescu v kulturnozgodovinsko zasnovani raziskavi moderne (zahodne) literature razbere »pet obrazov modernosti« (prim. Calinescu, 1987).

137–138). Pozneje, v *Primerjalni zgodovini* pa je Kos to »pasivnost« natančneje utemeljil kot hrepenenje, ki se v Cankarjevi podobi razlikuje od Jacobsenovega (»pasivnega, utrujenega in fatalističnega«, »statičnega«), saj »je postavljeno kot izrazito aktivno načelo, s katerim se [notranja] idealnost obrača zoper stvarnost« (Kos, 2001, 236, 238). To lahko velja celo za gospo Judit, ki si sicer tudi v stvarnosti aktivno, z emancipacijskimi gestami na področju erotike oziroma tozadevnih moralnih konvencij in njihove hipokrizije v Juditinih družbenih sredinah, sama začrta svoje življenje. Na podlagi Kosovih ugotovitev o Cankarjevih podobah ženske kot junakinje romana je še posebej ob gospe Judit mogoče širiti to temo v še drugačne vidike obravnave.

Idejne in politično-ideološke razsežnosti Cankarjevih del in delovanja

Dolg niz Kosovih obsežnejših obravnav Cankarja začnjenja že l. 1956 objavljena razprava *Idejni izvori Cankarjeve literature*.²² Sodobni izbor Kosovih pogledov na Cankarja, torej monografija *Misliti Cankarja*, pa na mesto začetka postavi razpravo o tistem Cankarjevem literarnem besedilu, ki v slovenski kulturni zgodovini 20. stoletja in vse do danes najbrž najvztrajneje priključuje odzivno refleksijo, seveda z razlogom. Cankarjeva drama *Hlapci* (1910) se motivno-tematsko resda nanaša na slovenske politične in socialne okoliščine v času svojega nastanka, vendar s protagonistovim 'sklicem' na usodo slovenskih protestantov poveže svojo (kulturno) politično sodobnost v slovenskem prostoru z njegovo zgodovino in – ne glede na protagonistov umik iz političnega angažmaja, ko ga sam prepusti svojemu dramskemu pomočniku – tudi s prihodnostjo družbe slovenskega naroda (»Ta roka bo kovala svet.«). S tako eksplicitno *zgodovinsko* umestitvijo tedanje slovenske sodobnosti med njeno preteklost in prihodnost torej prav to Cankarjevo literarno besedilo, *Hlapci*, najbrž najočitneje 'uprizarja' »zgodbo, ki jo ljudje [v tem primeru: slovenska skupnost] pripovedujejo sami sebi o samih sebi« (C. Geertz) v novih in novih reaktualizacijah, tako uprizoritveno na gledaliških odrih kot tudi refleksivno v literarni vedi, sociologiji literature in publicistiki. Med drugim (in nepresenetljivo za sedemdeseta leta) so bili *Hlapci* najpogosteje omenjano Cankarjevo besedilo na simpoziju o Ivanu Cankarju

22 Izšla je v dveh delih v reviji *Beseda* (1951–1957).

(Slovenska matica, 1976). A tako za slovensko 'cankaroslovje' kot za širše humanistično sodobno refleksijo modela »kulturnega naroda« sta pomenljivejši dve temu simpoziju predhodni razpravi, obe iz l. 1968: to sta Pirjevčeva *Hlapci, heroji, ljudje* ter Kosova Cankarjev Jerman in problem nekonformizma. Pirjevčeva razprava izhaja iz 'reference Cankar', a jo odpira v precej širšo temo nacionalno-politične 'funkcionalizacije' kulture v zgodovini slovenskega naroda. Kosova razprava pa je primerjalno literarnozgodovinska, osredinjena na protagonista *Hlapcev* in njegovo umestitev v idejni tok nekonformizma znotraj evropske dramatike. Vendar se skozi oris protagonistovih razmerij s tedanjo slovensko socialnozgodovinsko resničnostjo tudi Kosova razprava, posredneje, odpira v precej razsežnejšo problematiko slovenskega naroda in tako rekoč napoveduje njeno obravnavo – ki bo kot sistematičen razlagalni pregled izšla čez skoraj trideset let, v monografiji *Duhovna zgodovina Slovencev* (1996).

Duhovna zgodovina Slovencev ter primerjava dveh pogledov na Cankarja

Kosova *Duhovna zgodovina Slovencev* prikazuje, analizira in razlaga nazore nacionalno vplivnih slovenskih posameznikov ter s tem zarisuje slovensko kulturno, družbeno in politično stvarnost v njenem zgodovinsko-razvojnem gibanju predvsem, kot se zdi, med dvema poloma, ki ju Kos posplošeno označi kot svobodomiselnost in krščanstvo. Tako je v več Kosovih sodobnih razpravah prikazan tudi Cankarjev »svetovni in življenjski nazor«: »Cankar je bil po lastnem prepričanju svobodomislec, tako kot je znaka *Freigeist* veljala že za Linharta in Prešerna, pa tudi za mnoge Cankarjeve predhodnike in sodobnike. Podobno kot pri drugih je bilo njegovo svobodomiselstvo ne popolnoma trdno in se je zato z leti in vse do smrti spreminjalo« (Kos, 2018, 215–216).

Kos že l. 1968 razbira spremenljivost Cankarjevega svobodomiselstva v zaporedju njegovih življenjskih obdobj. Primerjalno gledano, osem let pozneje (1976) na že omenjenem simpoziju o Cankarju Josip Vidmar v praksi prav tako sledi Cankarjevimi biografskim fazam, ko razbira »tri Cankarjeve orientacije«, a v tem primeru so razložene iz konteksta historično-materialističnega branja Cankarja, ki ga Vidmar tu 'zastopa' kot avtoriteta povojne slovenske socialistične kulturne politike. Vidmarjeva razlaga teh treh orientacij se ne zanima za Cankarjev odnos do krščanstva ali ga kvečjemu morda zelo, zelo posredno nakazuje skozi

nekaj 'občih mest', ki imajo pomembno vlogo v Cankarjevem opusu in jih, glede na Cankarjevo okolje, lahko povezujemo s krščanskim imaginarijem, a so v teku zgodovine ob religiozni pridobile tudi sekularizirano osmislitev (krivda in vest, romanje, mati kot svetnica). Vidmar torej teh 'občih mest' ne povezuje s Cankarjevo dojemljivostjo za krščanstvo in tudi umesti jih v zaporedju Cankarjevih biografskih faz pretežno v drugo biografsko fazo, torej nekoliko drugače²³ kot Kos, ki pa na podlagi tekstnih dokumentov ugotavlja Cankarjevo reflektiranje krščanstva in dojemljivost zanj zlasti v njegovem zadnjem življenjskem obdobju.

Vidmarjev pogled je tu omenjen (gl. tudi op. 23) zaradi primerjalne zanimivosti njegovega orisa zlasti tretje, zadnje Cankarjeve »orientacije« s Kosovim orisom Cankarjevega »duhovnega 'testamenta'« (Kos, 2018, 222) v razpravi Aktualnost Ivana Cankarja za 21. stoletje (nastali l. 2010). Vidmar kot Cankarjevo sklepno programsko-umetniško odgovornost bere *Podobe iz sanj*, v katerih pa izpostavlja avtorjevo osredinjenost na narod, v tako rekoč eshatološki perspektivi. Osredinjenost na slovenski narod v tej, zadnji Cankarjevi biografski fazi ugotavlja tudi Kos. Prav tako je v *Podobe iz sanj* umeščeno tisto Cankarjevo besedilo, ki ga Kos 'bere' kot »testament«, zgošča pa se v zagonetno razmerje pojmov »Mati – Domovina – Bog«. Te tri pojme Kos (2018, 222) opredeli kot Cankarjeve »tri temelje smisla [...] eksistence«, ki »so očitno presežni, po svojem globljem smislu metafizični« (prav tam, 224). Eshatološko perspektivo si marksizem in krščanstvo delita in 'odrešitev', ki si jo ena in druga 'domena' zamišljata sicer temeljno različno, je v Cankarjevem opusu razberljiva tako z vidika odrešitve trpeče duše kakor z vidika odrešitve skupnosti iz socialnoekonomsko uničujočega položaja in seveda (izpeljano v različicah iz sicer univerzalistične marksistične ali

---

23 V Vidmarjevem prikazu so Cankarjevi nazori biografsko razporejeni v pravzaprav dialektično razmerje. Prva faza zajema »boj zoper strašno [slovensko] duševno uboštvo v obeh sferah, v mentalni in moralni«, »[v]zporedno s tem obsežnim opusom pa mu nastajajo tudi dela socialnokritične vsebine, saj skoraj ves čas živi na Dunaju v Ottakringu, znanem delavskem okraju« (Vidmar, 1977, 8). Drugo fazo oziroma »umetniško orientacijo« opredeli – kot neke vrste 'antitezo' prve – kot »nenavadno subjektivistično«, kot »smer v notranjost«, »romanje [misli] po temačnem labirintu srca« (prav tam, 10, 9). Cankarjevi »tretji in zadnji smeri«, ki po Vidmarju sovpadе z začetkom I. svetovne vojne, pa je pripisana nazorska osredinjenost na slovenski narod v prelomni in kritični situaciji: Cankar »prične ustvarjati sporočila, kakršna so bila potrebna narodu v tistem času [...] evropske katastrofe«, »podobe, ki so polne spokorne misli in tolažbe za veliko trpljenje; pa tudi vizije in slutnje o Našem velikem jutru«. S to »orientacijo« (ki se v Vidmarjevem prikazu torej zdi kot dialektična 'sinteza' prvih dveh) se izraža programsko-umetniška odgovornost umetnika in se z zbirko črtic *Podobe iz sanj* po Vidmarjevi presoji zaključuje (Vidmar, 1977, 10–11).

krščanske misli) tudi z vidika odrešitve naroda/narodov²⁴ v svetovni katastrofi (I. svetovne vojne) – slednje torej izpostavlja Vidmar in zelo upošteva Kos. Lahko se razbira tudi v pojmu »Domovina« kot enem od Cankarjevih treh »temeljev«, ki pa jih Kos prepozna kot metafizično osmišljene.

Kosova razlaga Cankarjevega zgoraj navedenega zagonetnega teksta in Cankarjevega razmerja s krščanstvom se (v natančnejših razlagah spremenljivosti tega razmerja) izteče v sklep, da ga je »sprememba [... po l. 1909] iz dogmatičnega svobodomiselnosti vodila v kritično 'svobodno misel'«²⁵ in nato, da se tudi v vrednotah, povezanih s tremi temelji smisla eksistence, »kot v vsem njegovem delu, srečujeta oba pola – krščanstvo in svobodomiselnost« (Kos, 2018, 217, 224). Problematika tega razmerja oziroma »problem, ki hkrati s Cankarjem, iz njega in po njem, ostaja aktualen tudi za 21. stoletje« (prav tam, 217), vpenja Kosovo obravnavo Cankarja torej tudi v širši horizont *Duhovne zgodovine Slovencev*. Hkrati je ta, kot se zdi, osrednja problematika te Kosove monografije vsaj posredno vgrajena tudi v Kosove razprave na temo Srednje Evrope, med drugim s tezo o (tudi Cankarjevi) vpetosti v slovensko tradicijo, ki »po svojih geopolitičnih, socialno-historičnih in kulturno-literarnih izviri pripada širšemu prostoru srednje Evrope med Donavo in Jadranom« (Kos, 2018, 154–155).²⁶ V

24 Eshatološka perspektiva se v nacionalno-emancipacijskih gibanjih v evropskem 19. stoletju (kar lahko razširimo tudi na prelomni čas prve svetovne vojne v avstro-ogrskem prostoru) nemalokrat razkriva v »religiozno konotiranih izrazih, alegorijah, simbolih, temah in motivih«, kot Mary Ann Perkins povzema Marko Juvan (2012, 326). K temu kaže dodati, da so se v tem kontekstu ti izrazi uporabljali ali v sekulariziranem smislu ali pa kot izrazi ideje o neločljivi povezanosti te ali one nacionalne identitete z religijo, kot npr. poljske s krščanstvom. Odvisno pač od vsakokratnih avtorskih svetovnonazorskih ter v skupnosti prevladujočih religioznih in političnih zgodovinskih okoliščin, ki jih – z drugačno metodo, a posredno dobro razvidno za slovenski prostor – prikazuje Kosova *Duhovna zgodovina Slovencev*.

25 V razpravi Cankarjeva razmerja do krščanstva, revolucije, spolnosti pa Kos opredeli poznejšo Cankarjevo držo kot razrešitev (nasprotja med obema silnicama): »[...] tako, da je svojo svobodomiselnost pomiril s krščanstvom prek posebne oblike krščanske mistike« (Kos, 2018, 166).

26 Navedek je iz Kosove razprave Ivan Cankar na križpotju romanskih, germanskih in slovanskih literatur, objavljene tudi v monografiji *Misliti Cankarja*. V širšem in najširšem zajemu Srednjo Evropo kot politično-, religiozno- in kulturnozgodovinski kontekst slovenske književnosti obravnava Kosova razprava *Slovenska literatura in Srednja Evropa* (1990), argumente za opredelitev Srednje Evrope kot posebne literarne regije – in v kakšnem obsegu – pa razprava *Srednja Evropa kot literarnozgodovinski problem* (1991). Obe sta, kot se zdi, nastali v času (tudi) geopolitične reaktualizacije ideje Srednje Evrope nedolgo pred propadom evropskih socialističnih držav. Literarnozgodovinsko aktualnost srednjeevropskih vidikov slovenske književnosti, ki jih je začel sistematično obravnavati Janko Kos, izražajo – v sicer drugačnih raziskovalnih metodah – sodobne raziskave, kot med drugimi monografija Alenke Jensterle *Doležal Avtor, tekst, kontekst, komunikacija: poglavja iz slovenske moderne* (2014) ter uvod (Introduction) in ustreza poglavja v večknjižni monografiji *History of the Literary Cultures of East-Central Europe* (2004–2010) (prim. Cornis Pope, Neubauer).

Kosovem razbiranju teh izvirov je eden od dejavnikov, ki vzpostavljajo Srednjo Evropo kot (literarno) regijo (gl. op. 26), tudi religija, ki je v prostoru 'dolgega trajanja' habsburške oblasti prevladujoče katoliška. In prav v času pred nastankom Cankarjevih *Hlapcev*, primerjalno brano z *Duhovno zgodovino Slovencev*, se uveljavljajo dolgoročni učinki religioznega (in z njim povezanega političnega) konflikta med katolištvom in protestantizmom, na katerega se sklicuje protagonist v Cankarjevi drami, pa tudi ideološko-politični konflikti med Katoliško cerkvijo in liberalno strujo, ki so v Cankarjevi sodobnosti že jasno oblikovani v t. i. (slovenski) »kulturni boj«. ²⁷

Kosovo 'branje' *Hlapcev*, primerjalno v zgodovini evropskih idej in drame

Kos opredeli dramo *Hlapci* kot »za slovensko kulturo morda celo odločilno delo«. V tematskem središču njegove razprave pa je pravzaprav – za slovensko kulturo ali kar za nacionalno samopodobo nekoliko neprijeten, dolgo znan – paradoks: Jerman kot osrednja dramska oseba te kulturno najreferenčnejše Cankarjeve drame deluje šibko. Tako kot karakter, torej v psihološkem vidiku, kot tudi z vidika njegove, lahko bi rekli, dramsko-aktantske funkcionalnosti ali vloge protagonista.

Vprašanja, ki se odpirajo ob Jermanu, so še širša od tematskega fokusa te Kosove razprave, ki psihološko analizira in na tej podlagi idejno identificira Jermanov »problem« kot Cankarjevo prezentacijo ideje nekonformizma v kontekstu evropske zgodovine idej. Ne nazadnje lahko Kosov pristop k Jermanovemu »problemu« beremo v simetriji z njegovim pristopom k figuri Kantorja v Cankarjevi drami *Kralj na Betajnovi*, tj. v simetriji s Kosovo razpravo Ideja volje do moči v Cankarjevih dramskih delih, ki je tudi izšla istega leta 1968 in je ponatisnjena v monografiji *Misliti Cankarja* takoj za razpravo o *Hlapcih*. A posebej v zvezi s *Hlapci* eno od teh širših vprašanj lahko zastavlja tudi sam naslov drame, pomenljiv peritekst, ki '(pre)usmerja' razbiranje sporočilnosti

---

²⁷ Zgodovinopisni vpogled v konkretne slovenske kulturnopolitične okoliščine v Cankarjevem času podaja zlasti poglavje *Kulturni boj* v enako naslovljeni monografiji Ervina Dolenca, ki sicer obravnava predvsem obdobje med obema vojnama, a se v tem nanaša tudi na njegovo 'predzgodbo' (prim. Dolenc, 1996, 95–104). Kos se pri tej temi osredinja zlasti na Cankarjevo delovanje v času okrog drame *Hlapci* in na Cankarjevo predavanje *Slovensko ljudstvo in slovenska kultura* (prim. Kos, 2018, 187).

drame od osrednje dramske osebe kot potencialnega protagonista na 'kolektiv'. Resda ta kolektiv, po neuspelem poslednjem poskusu vpliva nanj, s to naslovno, slabšalno metaforo hlapčevstva opredeli prav osrednji dramski lik oziroma njegova 'sodba' (»za hlapce rojeni« itn.), a s takšnim naslovom se Cankarjeva drama torej ponatanči v (ne samo dramaturško) vprašanje, 'kdo je pravzaprav glavni junak drame', Jerman ali družbenoslojno raznoliko slovensko ljudstvo, ki ga v drami obdaja in zavrne sprejem njegovih prepričevanj. S tem se teža omenjenega 'nacionalno-kulturnega' paradoksa za nacionalno avtoimaginacijo še poveča, saj sta v psihološkem smislu, vsak na svoj način, šibka – oba, Jerman in njegov kolektiv (izvemši župnika kot Jermanovega nasprotnika in, pogojno, kovača kot pomočnika). Dvoumnost strukture drame, ki jo nakazuje naslov, se torej razrašča tudi v kulturnopolitično dvoumnost, predvsem v razmerju treh 'sodb', ki jih izreka osrednji dramski lik o kolektivu: z naslovom podprte, pesimistične 'sodbe' (»za hlapce rojeni«) in dveh, ki prvi oponirata z bolj optimistično zazrtostjo v (oddaljeno) prihodnost družbe slovenskega naroda (»ta roka bo kovala svet« in »narod si bo pisal sodbo sam, ne frak mu je ne bo in ne talar«). Morda tudi ta dvojnost in dvoumnost, ki v različnih časih/okolščinah nacionalne zgodovine in vsakokratnih 'konstelacij' politično-ideološko opredeljenih družbenih skupin v tej zgodovini omogoča postavljanje poudarka na eno ali drugo 'sodbeno' težišče te Cankarjeve drame, prispeva k vztrajnosti njenih reaktualizacij.

Kosovo razreševanje težav s *Hlapci* je l. 1968 postavljeno predvsem v Jermana oziroma njegov »problem«, ki se razpira med njegovim javnim in zasebnim delovanjem. Čeprav Kos razbira karakterizacijsko nedomišljenost Jermana, ta njegov problem, kot se zdi, prepozna (v različicah) tako v njegovi javni kot tudi zasebni sferi delovanja, in jo identificira kot Jermanovo zaprtost v lastni duševni svet, dosledno samozadostnost. Ta se seveda lahko razkriva in (dramsko) udejanja samo skozi njegova razmerja z različnimi drugimi, od intimno bližnjih, kot so izbranka Anka, prijateljska učiteljica Lojzka ali (in predvsem) mati, torej v njegovi zasebnosti, pa do oseb v različnih vlogah reprezentacije družbenega dogajanja, torej oseb 'javnosti', kot so nadučitelj, Jermanov politični 'sobojevnik' kovač Kalander ali politični nasprotnik, ki je župnik – vsi ti dejansko delujejo v vlogah aktualnih ali perspektivnih

nosilcev ali vsaj izvajalcev oblasti, ki predpisuje pravila družbeni celoti in posamezniku. V Kosovem razbiranju Jermana le-tega kot posameznika karakterizira posebnost, da pravil oblasti, in to nobene oblasti, ne sprejema in se jim ne namerava prilagajati. Celo ne v preudarno podporo svojemu predhodnemu agensu, tj. (njegovi) družbenopolitični ideji: celo ne v prid njenemu dolgoročnemu uveljavljanju. »Hlapci so drama o nekonformizmu kot eni od trajnih, neprestano navzočih sil evropskega družbenega in kulturnega življenja« (Kos, 2018, 27–28).

Kos to idejno-problemsko razsežnost Cankarjevih *Hlapcev* utemeljuje z literarnozgodovinskim orisom (v tem vidiku) primerljive evropske dramske klasike, od Ajshilovega *Vklenjenega Prometeja* in Sofoklejeve *Antigone* prek Shakespearovega *Hamleta* idr. do seveda Ibsenovih dram, ki so najbrž (četudi s Cankarjevimi odmiki) najreferenčnejši dramsko-strukturni model za, recimo, družbenokritične Cankarjeve drame. V primeru *Hlapcev* to še posebej velja za tematsko-primerjalno najrelevantnejšo Ibsenovo dramo *Sovražnik ljudstva* (prim. Kos, 2018, 28–29, 35–36). Spet pa lahko opazimo, da med dramami, ki jih Kos navede iz konteksta idejnega toka nekonformizma v evropski zgodovini idej, Cankarjeva drama rahlo izstopa prav z naslovom: njen naslov torej, v nasprotju z našeto evropsko dramsko klasiko, ne usmerja v osrednjo dramsko osebo kot – z imenom ali bistveno značilnostjo poimenovanega – ‘nosilca’/protagonista vsakokratnega nekonformizma, pač pa usmeri ‘odrsko luč’ (tudi ali celo predvsem) na ‘konformistični’ kolektiv. Tudi ta mala razlika pa posredno podpira eno od Kosovih sklepnih misli o *Hlapcih* in določeni specifikki Cankarjeve reprezentacije nekonformizma: referenčni (tedanji slovenski) »socialni ustroj [...] se nam v *Hlapcih* kaže [...] zelo jasno razslojen na deloma komplementarne, deloma pa antagonistične svetove vodilnega, uradniškega in reprezentativnega, pa tudi srednjega in nižjega sloja. [...] In tako bi lahko dejali, da je igra o Jermanu skozi problem nekonformizma v živi in slikoviti podobi prikazala konkretno socialno strukturo, ki je postala za slovensko družbo značilna na določeni stopnji njenega razvoja« (Kos, 2018, 41–42). Kosov sklep lahko izpeljujemo v domnevo, da ‘konstelacija’ skupin v tej socialni strukturi, ki jo prikaže Cankar in ki se vzpostavi manj kot desetletje pred politično emancipacijo slovenskega naroda po razpadu Avstro-Ogrske,

postane dovolj značilna za nadaljnjo (doslejšnjo) nacionalno zgodovino, da kot referenca vedno znova priklicuje 'citatno' prevpraševanje prej omenjenih treh 'sodb' o njej.

Drugi 'čezdramski' reaktualizacijski potencial *Hlapcev* pa je v Kosovi refleksiji mogoče razbrati tudi z vidika nekonformizma kot »idealne vrednote«, v kar se je »iz nečesa naključnega ali po splošnem mnenju negativnega spremenil« do že vključno klasične dobe starogrške antike (Kos, 2018, 29). Kos s pogledom na prej orisano dramsko podobo slojno raznolike socialne stvarnosti v slovenskem prostoru okoli l. 1910 povezuje Jermanov nekonformizem z njegovim socialno-slojnim položajem intelektualca, natančneje: razmerja med intelektualcem in (vsakokratno zgodovinsko) oblastjo. Zgodovinske okoliščine nastanka Kosove razprave (1968) so tako rekoč 'terjale' premislek *Hlapcev* z vidika historičnega materializma, vendar pa Kosova argumentacija razmerja med razrednim bojem in nekonformizmom v Cankarjevi drami nakazuje dejstvo, da nekonformizem kot načeloma »idealna vrednota«, posebej še tedaj, ko se aktivira za spremembo družbeno neustreznih razmer, ne pomeni nujno tudi podpore oblasti, ki te spremembe, tu v smislu razrednega boja, dovršuje. »Razredni boj je boj za oblast, nekonformizem pa je v svojem najglobljem bistvu predvsem odpor posameznika [do] oblasti.« In »Jermanov nekonformizem je upor intelektualca, ki črpa samozavest iz občutka svoje socialne reprezentativnosti, nato pa iz tega občutka odreka vodilnemu sloju, zasidranemu v moči organizacije, pravico do vsega, kar si je prilastil« (Kos, 2018, 30, 39). Pogoji, da se ta status intelektualca vzdržuje, je torej vztrajanje v nekonformizmu, ne glede na zgodovinske spremembe, v katerih na položaju oblasti nek socialni sloj nadomesti predhodnega. S tem se Kosovo razmišljanje o *Hlapcih* l. 1968 vključuje v slovenski literarni kontekst povojnih dilem (med drugim pri Edvardu Kocbeku ali Primožu Kozaku²⁸), kaj

28 To vprašanje se razbira v eksistencialistično zasnovani dramatici Primoža Kozaka. Akomodacija eksistencialistične filozofije v okoliščinah socialistične oblasti v slovenskem prostoru pa se razbira v Kozakovi refleksiji Cankarjevih *Hlapcev* na že omenjenem simpoziju o Ivanu Cankarju l. 1976. Tudi Kozak se pri tem osredini na razmerje med Jermanom in »množico«. Slednjo pa razdeli na »svet oportunistov, korumpiranih in ciničnih«, ter tistih, »s katerimi je zaradi njihove nevednosti, nepoučenosti, zaslepljenosti, pa tudi previdnosti mogoče manipulirati«. V razmerju dveh idejnih nasprotnikov, Jermana in župnika, do »množice« se Jerman bori za »pamet«, župnik pa »ljudi drži v pokorščini« s »kruhom«. »Pamet« in »kruh« se (v drami) urazmerjata v »antinomijo«, »[v]endar Jerman kot individualna eksistencialna skušnja te antinomije ne more preseči – preseže pa jo Kalandar, ko pamet in kruh sklene v eno – združuje ju prihodnost«. Negativec je v tem kontekstu župnik, tako da je Kozakov sklep l. 1976, »če upoštevamo, da ima kruh v zakupu župnik, se pravi sistem, red sveta, [to] pomeni predvsem spremembo reda sveta« (Kozak, 1977, 146–147).

sama s sabo lahko počne identiteta oziroma drži intelektualca v zgodovinskih režimih oblasti. Tudi v tem vidiku se aktualnost Cankarjeve drame v slovenskem prostoru nadaljuje tudi v 21. stoletje.

Kosov pogled v primerjavi pogledov na socializem in revolucijo pri Cankarju

Kosov pristop k tej problematiki, ki je tudi eden od sodobnejših tematskih fokusov v njegovih obravnavah Cankarja, poteka v refleksiji Cankarjevih dokumentiranih izjav, primerjalno v luči posameznih Cankarjevih literarnih besedil, in močne povezave tako s tedanjim slovenskim kot tudi širšim avstro-ogrskim in evropskim kontekstom v obdobju moderne. – Kratek oris tega konteksta naj pojasni utemeljenost Kosovega pristopa k tej razsežnosti Cankarjeve referenčnosti v slovenski zgodovini 20. stoletja in sodobnosti.

Poslednja desetletja v 'dolgem trajanju' habsburške monarhične oblasti v srednjeevropskem prostoru odpirajo – lahko bi rekli – 'vnetna' žarišča oziroma ideje, ki spodnašajo njeno veljavo v najrazličnejših zgodovinskih razsežnostih. Ne gre samo za – v zvezi s Cankarjevim umetniškim angažmajem v kulturi in politiki čedalje močnejši – dejavnik nacionalizmov v procesu politične emancipacije njenih narodno (samo)opredeljenih skupnosti zlasti na avstro-ogrskih 'periferijah'. Prav tako važen je socialnoekonomski dejavnik, ki pridobiva na intenzivnosti tako s pojavom urbanega proletariata v tem prostoru kot tudi s čedalje težavnejšo preživetveno ekonomijo malega kmetstva in trškega maloobrtništva na podeželju, kar poraja različne politično-ideološke koncepte za preseganje tega problema. Oba dejavnika se, gledano z vidika zgodovine mentalitet, vsaj posredno povežeta z razkrajanjem tradicionalnih vrednot, na katerih se je utemeljevalo to 'dolgo trajanje' habsburške, katoliško-monarhične oblasti. Razkroj tradicionalnih vrednot v 'habsburškem' prostoru prepoznavajo različne raziskave dunajske moderne, npr. kot občutenje konca, kar zaznava Claudio Magris v njeni književnosti, ali kot »krizo identitete«, kar v intelektualni dejavnosti dunajske moderne zaznava Jacques Le Rider (prim. Le Rider, 2017). A zdi se, da ne eno ne drugo ne zadošča za refleksijo Cankarjevega dela, ki ga (prim. Jensterle Doležal, 13–14) opredeljuje »nomadstvo« med prestolniškim 'centrom' in slovensko-prostorsko 'periferijo' mnogonacionalne monarhije in se najbrž tudi zato zastavlja kot precej kompleksnejši problem.

Iz Kosovih branj Cankarja je razvidno, da se – in kako se – v njegovem opusu in angažmaju soočajo ali tudi na nov način prežemajo nove, moderne ideje in tudi še močne, recimo temu, tradicionalnejše vrednote. Nova, moderna je vsekakor ideja volje do moči, ki je v zvezi s Cankarjevim opusom prvokrat deležna natančne filozofske obravnave v Kosovi razpravi o *Kralju na Betajnovi* (1968), skozi 'prizmo' ideje volje do moči pa se občasno presoja tudi Cankarjev (socialno)politično angažma v sodobnih Kosovih razpravah. Nietzschejevo mišljenje, ki je v součinkovanju s Spenglerjevo filozofijo kulture razglašalo dekadentnost obdobja moderne in terjalo »prevrednotenje vrednot«, se je – nikakor ne nujno v neposredni recepciji Nietzschejevih besedil – 'kapilarno' širilo po nemško jezikovnih 'centrih' evropske moderne, vključno z dunajskim.²⁹ Ampak torej: nikakor ne nujno neposredno. Tak (zgolj) posredni vpliv Nietzscheja v primerjalni idejni analizi prepozna Matevž Kos tudi ob raziskavi Cankarjevega opusa ter njegovega filozofskega in literarnega horizonta, posebej seveda ob *Kralju na Betajnovi*.³⁰ Morda tudi zaradi takšne posrednosti, ki še olajšuje avtorsko-selektivne in 'svojevoljne' kreativne obdelave Nietzschejevega vpliva, Mateja Pezdirc Bartol pri *Kralju na Betajnovi* prepozna možnost, da dramo

---

29 Vidiki Nietzschejeve kritike modernosti, ki so po letu 1890 začeli odmevati najprej v nemško-govorečem prostoru Evrope, naj bi npr. po mnenju Dušana Pirjevca (vsaj) na področju umetnosti in kulturnega reformatorstva ustvarjali razliko med francoskim in angleškim »koncem stoletja« ter nemško-avstrijsko »moderno« (prim. Pirjavec, 1964, 42). Nietzschejeve odmeve razbira v reduciranih prisvojitvah, npr. v Hofmannsthalovi predstavi o umetniku, v Dehmlovi, drugačni predstavi o umetniku, v različnih vidikih kritike krščanstva itn., kar je Cankar spoznaval skozi revije in časopise v nemškem jeziku. V tem kontekstu se zdi posebej zanimiva revija, ki prihaja v Cankarjevo dunajsko čtivo iz Münchenskega 'centra' srednjeevropske moderne, to je *Simplicissimus*: ob »kritiki meščanstva in filistrstva«, vitalističnega »senzualizma in blasfemičnosti« tudi »politično borben« tednik in po Pirjevčevi presoji »socialistično usmerjen« (prim. Pirjavec, 1964, 78–79). Glede na že omenjene katoliško-krščanske vrednote, na katerih se utemeljuje in vzdržuje habsburška monarhija, je prostor pod njeno oblastjo vsekakor zelo dovzeten za Nietzschejevo kritiko krščanstva in z njo (z vidika Nietzscheja paradokсно) uskladjivih modernizacijskih procesov na številnih področjih, a iz istega razloga je recepcija Nietzscheja v njem toliko *manj* nedvoumna in toliko *bolj* raznolika (ali svojevoločna).

30 »Pri analizi *Knjige za labkomiselne ljudi* in *Kralja na Betajnovi* se zato ni moč izogniti razmisleku, ali je 'nadčlovek', kot ga izrisuje Cankarjeva literatura, identičen 'nadčloveku', ki ga srečamo pri Nietzscheju. V neposredni zvezi s to dilemo je najbrž tudi odgovor na vprašanje o naravi ničejanstva pri Cankarju.« Odgovor prihaja med drugim iz ugotovitve, da se »bremena vesti [...] Kantor več ne more znebiti«, potem ko mu Maks s tem bremenom »vkuje noge«, in to ne glede na Kantorjev 'imperativ' »moram« naprej, četudi preko trupel. Ne nazadnje se v Cankarjevi drami Kantor kot akter volje do moči sooča z nasprotnikom, ki deluje iz pozitivnejše osmišljene (čeprav ne 'črno-belo' konstelirane) gnanosti: »[n]a tej ravni bi morali razpravljati tudi o globoki zarezi med Cankarjem, ki je z Maksom, Kantorjevim protigralcem, upodobil zagovornika etičnega principa, v osrčju katerega stoji individualna vest, naslonjena na občestveni (socialistični) etos, in Nietzschejem, kritikom morale, krščanstva in drugih 'modernih' idej« (M. Kos, 2003, 163, 177).

beremo tudi v luči, ki širi pozornost z ideje nadčloveka tudi na družbo okrog njega,³¹ torej do neke mere podobno dvoumnosti, ki sem jo orisala v zvezi s *Hlapci*.

Kljub posrednosti (in avtorski predelavi) Nietzschejevega vpliva pa Janko Kos ugotavlja, da je Cankar »v slovenskem duhovnem in literarnem prostoru sočasno z Župančičem brez dvoma prvi dojel problem volje do moči v njenem globljem, za sodobno Evropo važnem pomenu. Iz razsula dotlej veljavnih socialnih in moralnih norm se mu je najprej prikazala kot tista vabljava točka [...]«, ki pa se mu nato razkrije v njeni »usodni nezadostnosti« (Kos, 2018, 74). V tem kontekstu, naj gre za delovanje nietzschejevske volje do moči ali pa za njeno 'funkcionalizacijo' v zgodovinsko konkretne politično-ideološke, ekonomske in kulturne oblasti, pa Cankarjeva tematiziranja moči, posebej kot tudi 'oblasti', razpirajo – v vsej svoji kompleksnosti in tudi spremenljivosti avtorjevih dokumentiranih stališč – (potencialno) revolucijski 'naboj' Cankarjevega pisanja in delovanja. Kos ga obravnava kot vprašanje o Cankarjevem odnosu do revolucije najeksplicitneje v razpravah Cankarjevo razmerje do krščanstva, revolucije, spolnosti (1996), Cankarjev svetovni nazor in njegovi politični posegi (2007)³² ter Aktualnost Ivana Cankarja za 21. stoletje (2010). Ponatisnjene so v monografiji *Misliti Cankarja*.

V Cankarjevi političnozgodovinski sodobnosti je ideja revolucije vgrajena v politično ideologijo socializma. Podvprašanje je torej, kakšen naj bi bil Cankarjev odnos do socializma, še posebej glede na Cankarjev politično-kritični (implicitni ali eksplicitni) 'lajtmotiv' do začetka prve svetovne vojne, tj. zavračanje tako meščanskega liberalizma kot političnega katolicizma v kontekstu »kulturnega boja« in širše. V najneposrednejšem Cankarjevem literarnem 'odzivu' na sočasno slovensko politiko oziroma politično-katolicistični prevzem oblasti se osrednji lik *Hlapcev*, Jerman, »v svojem boju veže s kovačem Kalandrom, prek tega pa s proletarskim svetom, v katerem naj se uresniči novi vrednostni sistem socialnih in moralnih norm. Da gre za nadaljevanje boja, s katerim je začel Maks Krnec v *Kralju na Betajnovi*, ne more biti dvoma« (Kos, 2018, 72). Vprašanje je torej, na kakšen način. Natančneje (in podobno, kot to velja za idejo »volje do moči«):

---

31 »Del družbene odgovornosti, da Kantor lahko uspeva in kraljuje, tako nosijo tudi sokrajani in družbene inštitucije, ki zgolj ustvarjajo videz reda in pravice, v resnici pa dopuščajo nasilje in trgujejo z zločincem« (Pezdirč Bartol, 2018, 171).

32 Ta razprava je najprej izšla v Kosovi monografiji *Slovenci in Evropa* (2007).

»Cankar je bil v slovenski kulturi prvi, ki se je odločno soočil z idejo revolucije, jo literarno opesnjeval, a se ji je okoli leta 1910 odpovedal. [...] Za kakšno revolucijo mu je šlo?« (Kos, 2018, 170)

Kos zastavi obravnavo tega vprašanja po eni strani v luči časovnega zaporedja Cankarjevih (predvsem) eksplicitnih formulacij potrebe po spremembi socialnih/ socialnopolitičnih okoliščin v njegovih literarnih besedilih, esejistiki, predavanjih in korespondenci ter po drugi strani v luči ideološko-kritičnega ponatančenja 'pojavnih oblik' socialističnih idej v Cankarjevem prostoru in času: socializem

se je proti koncu 19. stoletja uveljavljal po Evropi v različnih smereh, vendar tako, da je bilo v njem mogoče ločiti dvoje glavnih usmeritev – libertarno in avtoritarno. V prvo je sodil anarhizem, ki se je razmahnil zlasti v Franciji, Španiji, Rusiji in Italiji, v drugo socialna demokracija, ki se je na marksistični podlagi organizirala v Nemčiji in Avstriji. Iz te se je po letu 1903 kot njen skrajni doktrinarni del izoblikoval Leninov boljševizem, s prevzemom nekaterih anarhističnih elementov. (Kos, 2018, 181)

Cankarjev prostor in čas sta seveda srednjeevropska 'križiščna' ali 'kontaktna cona' obeh, po Kosu torej libertarne in avtoritarne usmeritve tedanjega socializma.

Prva od obeh je splošnejša in, lahko bi rekli, nekako relativira konkretnije socialno-politične vsebine revolucionarnosti v Cankarjevem opusu in delovanju. Kos ponazori »libertarno« razsežnost (precej raznoliko dojemane) socializma v umetniško-modernizacijskem angažmaju proti koncu 19. stoletja s primerom Oscarja Wilda. K temu bi lahko dodali še ilustrativnejši podatek, da je, kot ugotavlja D. Pirjevec, v tedanji francoski književnosti »eden izmed glavnih organizatorjev dekadencnega gibanja in zlasti dekadencnega tiska, Anatole Baju, postal pravi socialistični agitator ter je leta 1892 v posebni brošuri izjavljal, da je zadnje geslo: *socialna umetnost* [...]« (Pirjevec, 1964, 22). A treba je upoštevati kontekstne implikacije teh dveh 'ključnih besed': ena osrednjih francoskih dekadencnih revij je svojo tradicijo iskala v politični filozofiji Proudhona kot (samooklicanega) »prvega« anarhista (gl. prav tam, 21). V polju tovrstne umetniško-modernizacijske dekadence se zgodnja Cankarjeva književnost primerljivo izraža med drugim z

značilno dekadenco-umetniškimi motivno-tematskim in idejnim razbijanjem (katoliško-moralnih) tabujev. Kos v zvezi s tem izpostavlja liriko *Erotike*, *Vinjete* in *Knjigo za lahkomiselne ljudi*. V poznejšem Cankarjevem opusu Kos povezuje z dekadenco (in ničejanstvom) zlasti lik umetnika v 'zahojeni' srenji, posebej v drami *Pobujšanje v dolini Šentflorjanski*. Primerjalni kontekst umetniško-modernizacijskih angažmajev – ki so v svojih politično-ideoloških vodilih in revolucionarnih težnjah praviloma precej ohlapni – je torej širši in (z implikacijo umetniškega utopizma) zajema *findesièclovsko* Evropo nasploh. V skladu s tem poveže Kos tovrstne umetniške težnje po 'prevrednotenju vrednot' z anarhizmom: ta je bil »v tem času ne samo izrazito politično gibanje, ampak [...] je segal tudi v kulturo« (Kos, 2018, 181). Takšno obojestransko izražajo tudi sodobna slovenska kulturnopublicistična reaktualizacija Cankarjevega simbola »vrabca anarhista« iz *Hiše Marije Pomočnice*, v pomenskem kontrastu s simbolom zarešetkanega kanarčka.

Vprašanje je sicer, ali je umetniški »utopizem« kot (po Calinescuju) značilen fenomen modernosti popolnoma brez preostanka 'istoveten' s Cankarjevim delom in delovanjem. Tudi če začasno odmislimo specifično-kontekstni dejavnik 'nacionalnega vprašanja' v avstro-ogrskem prostoru, se Cankarjev položaj in razgled – avtorjeve osebne biografske okoliščine in bivalno-prostorska izkustva – nekoliko razlikujeta od npr. Wildovih ali tistih s pariške »rive gauche«. Že Cankarjev socialnoslojni 'izvor' je brez dvoma moralno krepko izostriti Cankarjevo zaznavanje oziroma občutljivost za težke socialnoekonomske razmere t. i. nižjih slojev slovenskega tako podeželskega kot mestnega prebivalstva. Nadaljnje osebnoizkustvene okoliščine so Cankarjeva bivanja v proletarskem dunajskem predmestju Ottakring, z neposrednim vpogledom v obupne socialnoekonomske razmere ljudi, ki jih kulturno najvplivnejši glasovi/tvorci dunajske moderne praktično niti niso zaznavali (prim. Matajc, 2017, 624). Izkustva proletarskega Ottakringa, vpisana v Cankarjeve črte, v sodobni literarni vedi obravnavata razpravi Toneta Smoleja (2021, 72–89) in Andreja Šurle (2020, 127–132), zadnja sicer osredinjena na Cankarjevo tematizacijo čeških priseljencev v prestolniško metropolo. Ta izkustva slovenskega in ottakringiško-dunajskega prostora se združujejo v Cankarjevem danes znova aktualiziranem³³ eseju *Kako sem postal*

33 Pod tem naslovom, natančneje, *Kako sem postal socialist in drugi spisi*, je izšel l. 2017 v zbirki Knjižnica Kondor pri založbi Mladinska knjiga sodobni ponatisni zbir Cankarjevih esejev in predavanj z uredniško spremno razpravo Primoža Viteza Uporni duh Cankarjevega socializma.

socialist (1913) in so najbrž precej povezljiva z njegovo politično akcijo. In težko bi jih odmislili pri refleksiji Cankarjevega dojemanja revolucije.

Kot rečeno, Kos zaznava – večjo ali manjšo – navzočnost tako »libertarnega« oziroma anarhistično naravnane kot tudi »avtoritarnega socializma« v Cankarjevih različnih pisanjih in delovanju, ki se je skozi Cankarjeve biografske faze spreminjala. V zgodnji fazi Kos izpostavi med drugimi Cankarjevo kratko prozo *Spomladanska noč* (1901) z idejo »prave in poslednje«, tj. spontane in ne oblastniško-organizirane revolucije: »Iz konteksta je razvidno, da so glavni sovražniki svobodnega človeka država, gospostvo, oblast [...], kar je izvorno anarhistično stališče« (Kos, 2018, 183). Cankarjev delovalni premik v organizirano-politični angažma, torej kandidaturu na listi socialdemokratske stranke, stvar nekoliko spremeni. Kos opredeli »slovensko oziroma avstrijsko socialdemokracijo [... kot] eno izmed oblik evropskega avtoritarnega socializma pred prvo svetovno vojno«. V Cankarjevi korespondenci že l. 1901 prepozna »ideologijo z marksizmom podprte socialdemokracije avstrijsko-nemškega tipa. Glavno ji je razredni boj, ki naj delavstvo popelje do zmage nad buržoazijo in kapitalizmom«, ob čemer Kos dodaja, da »ostaja odprto vprašanje o Cankarjevem poznavanju dejanske marksistične teorije in prakse«. To vprašanje se mu giblje med Cankarjevim političnim čtivom, kot sta *Komunistični manifest* in socialdemokratski časopis *Arbeiterzeitung*, ter dvomom o Cankarjevem poznavanju notranje cepitve nemške/avstrijske socialdemokracije na »ortodoksno« in »revizionistično smer« (Kos, 2018, 185) – to, drugo, bi bilo seveda kar precej bistveno za rešitev vprašanja o Cankarjevem odnosu do revolucije, ki pač pomeni (neparlamentarno, praviloma udarno ali nasilno) radikalno in vseobsežno spremembo socialno-politične ureditve. Socialistična revolucija je mišljena kot proletarska revolucija. Neradikalni del tedanje avstrijske socialne demokracije se je usmerjal k zmagi delavskega razreda po demokratični (parlamentarni) poti. Kakšno bi utegnilo biti Cankarjevo 'stališče'? Zgodovino 'odgovorov' na to vprašanje bi lahko označili kar s pojmom »deljena zgodovina«, predvsem kar zadeva interpretacije *Hlapcev*, *Kralja na Betajnovi* in – nemara od vseh Cankarjevih besedil najbolj – povesti *Hlapec Jernej in njegova pravica*.

V Jernejevih poskusih povedati problem in argumentirati svojo socialno pravico oziroma sploh najti inštanco oblasti, ki bi 'slišala njegov glas', demokratična

pot ne deluje. Iz česar sledi Jernejeva destruktivna – in avtodestruktivna – akcija. Celotna pripoved ne dopušča nikakršnega dvoma glede obsodbe prikazanih brutalnih socialnoekonomskih razmer; pripovedovalec in implicitni (nakazani) avtor sta 'poistena' in glede na Cankarjeva druga pisanja bi najbrž težko znikali, da se od njiju razlikuje uvid tudi realnega avtorja. Pač pa posebej z vidika konca pripovedi (»Bog se usmili Jerneja in njegovih sodnikov in vseh grešnih ljudi«) argumente zoper poistenje Jerneja, protagonista, z realnim avtorjem/Cankarjem oziroma izjav enega s stališči drugega oblikuje Vid Snoj (2005, 119), sicer v kontekstu refleksije o Jernejevem »izneverjenju hrepenenju«, ki vodi značilne Cankarjeve like, in ga je l. 1985 ob Jerneju prepoznal Kos. Kako torej brati iztek pripovedi oziroma konec Jernejeve zgodbe? Ali je akcija izničena prikazana kot nekako *a priori* tudi že avtodestruktivna in s tem dvomu izpostavljena nihilistična akcija? Ali pa usmritev Jerneja kot posledica njegove destruktivne akcije pomeni poslednjo in dokončno konkretizacijo krivice (na katero v pripovednem izteku omenjeni Bog ne odgovarja), ki vseskozi zanikuje socialnoekonomske pogoje same Jernejeve eksistence, in se s tem vzvratno 'upravičuje' destruktivnost Jernejeve akcije? Iztek pripovedi je podoba (vsaj tosvetne) katastrofe, odprta sugestivnost te podobe pa lahko dopušča različne interpretativne 'izpeljave' oziroma odgovore na vprašanje, ali je mogoče – in če, kako – preseči to (vsaj tosvetno) katastrofo (Jerneja, družbene okolice, vseh »grešnih ljudi«). Interpretativne možnosti tako vključujejo ali 'upravičevanje' ali zavrnitev 'prenove sveta' z nasiljem in politično-revolucionarnim nasiljem. Kosovo branje *Hlapca Jerneja* to Cankarjevo povest opredeli kot »socialistično tendenčno,³⁴ vendar bolj anarhistično kot marksistično« (Kos, 2018, 184) (prim. tudi prav tam, 172–173). Kot ugotavlja Matic Kocijančič (2020, 86), pa religiozna, torej v tem primeru krščanska razsežnost *Hlapca Jerneja* »potrjuje tezo Toma Virka [iz l. 1983], da to ni tendenčno delo, marveč spontani odraz obdobja«. Kot socialistično tendenčno, v tem primeru v pozitivnem pomenu besede, je Cankarjevo povest lahko iz prej orisanih razlogov brala literarna veda v kontekstu socialistične oblasti³⁵ in tudi že pred letom

34 S pogledom iz jugoslovanske »književne levice« med obema vojnama tudi Stanko Tomašič tako opredeli Cankarjevo delo: »On [Cankar] je tendenciozen. A je hkrati tako močan umetnik, z ogromnim registrom občutljivosti, da tendenca misli deluje posredno: prek srca bralca in njegovega uma« (nav. po Rotar, 1977, 63).

35 V tem kontekstu, na že omenjenem simpoziju o Ivanu Cankarju l. 1976, Janez Rotar izriše komentirani pregled (pretežno) literarno-kritičskih odzivov t. i. jugoslovanske »književne levice« v obdobju med obema vojnama na Cankarjevo delo: za »prvo marksistično obravnavanje in utemeljevanje

‘45: Kos glede tega polemično zavrne npr. opredelitev Ivana Prijatelja, ki l. 1921 označi *Hlapca Jerneja* kot »prepesnitev Marxovega Komunističnega manifesta«:³⁶ »Cankar je ta manifest seveda bolj ali manj natančno poznal, kljub temu njegova proletarska povest ne ustreza« natančno opredeljenim konkretnim političnim in ekonomskim ciljem socialnozgodovinskega razvoja v *Manifestu*. »Povest govori o pravici delavca do sadov njegovega osebnega dela in s tem do lastnine, ne o njeni odpravi, nacionalizaciji in kolektivizaciji.« Kos zato postavi *Hlapca Jerneja* bližje Proudhonovi politični filozofiji. »Zažig domačije na koncu povesti je bolj prisposoda za ‘pravo in poslednjo revolucijo’ [gl. zgoraj ob tekstu *Spomladanska noč*] v znamenju anarhistične destrukcije kot revolucije za diktaturo proletariata« (Kos, 2018, 184). Podobno je o tem l. 1935 presodil Tržačan Vladimir Martelanc v razpravi Nekaj misli o slovenskem narodnem in slovstvenem razvoju: »Tako je tudi končna ideja Hlapca Jerneja – sklepa Martelanc –, mnogo bolj anarhistično puntarska, kakor socialistično revolucionarna. Jernejev požig bolj simbolizira spontan izbruh ljudskega srda, kakor pa socialni preobrat« (nav. po Rotar, 1977, 63). V drugačni luči in vlogi je Cankarjeva povest, kot se zdi, delovala v kontekstu partizanskega gibanja: po ugotovitvi Miklavža Komelja je bilo uprizarjanje dramatizacije *Hlapca Jerneja* med drugo svetovno vojno »ena najpriljubljenjših točk partizanskega repertoarja« (Komelj, 2009, 444). Kos o *Hlapcu Jerneju* sklene, da »je s svojo podobo tragičnosti anarhizma vrh in obenem preklic njegovih ideoloških obrazcev«. Upošteva avstromarksistični kontekst Cankarjevega socialdemokratskega političnega delovanja, Kos ugotavlja, da bi za Cankarja »utegnila biti pomembnejša usmeritev, ki so jo v avstrijsko socialdemokracijo takoj po letu 1900 vnesli V. Adler, Bauer in Vorländer, vodila pa je iz slepe vere v ekonomski determinizem k etični utemeljitvi socializma [...]« (Kos, 2018, 186).

Kosova aktualizacija Cankarjevih pogledov na (slovenski) narod

V različnosti konceptov socialnih politik, ki so se preigravali v Cankarjevi sodobnosti slovenskega kulturnega prostora, je novo refleksijo v 21. stoletju

---

Cankarjeve razredne pripadnosti in proletarske razrednosti njegove umetnosti« označi članek Bratka Krefta v *Delavsko-kmetskem listu* l. 1925, kot »prvo obsežnejšo razpravo o razrednem značaju Cankarjeve umetnosti« pa uvodnik Boga Teplýja v *Delavski politiki* ob desetletnici Cankarjeve smrti, ki jo nadaljujeta še dve ponatančeni politično-ideološki presoji, Tomašičeva in Martelančeva, z vidika tedaj, med vojnama aktualnih sovjetskih obravnava literature (prim. Rotar, 1977, 62–63).

36 Sedem let pozneje (1928) B. Teplý opredeli *Hlapca Jerneja* kot »proletarski evangelij« (nav. po Rotar, 1977, 62).

priklicala tudi krščanskosocialna misel oziroma angažma Janeza Evangelista Kreka. Iz Kosovih ugotovitev je razvidno, da Cankarjevega odnosa do Krekovega delovanja in zamisli ne gre posplošeno umeščati v Cankarjev pretežno sicer izrazito odklonilen, 'opozicijski' odnos do katoliške Cerkve in političnega katolicizma kot dejavnika oblasti in nasprotnika v Cankarjevem angažmaju v slovenskem »kulturnem boju« 'za narod'. V svojem pogledu na Cankarja Kos na podlagi dokumentiranih Cankarjevih stališč ugotavlja, da se je Cankarjev odnos do Krekovega dela spreminjal. O njem je »zlasti okoli leta 1907, ko je kandidiral na socialnodemokratski listi, sodil ironično kot o 'prirepku' klerikalne stranke – tako je imenoval takratno SLS« (Kos, 2018, 180) kot tedanjo izvajalko ideologije političnega katolicizma na Slovenskem. Po drugi strani pa Kos izpostavi Cankarjevo zabeležbo Krekovega vpliva nanj nekaj let pozneje, v eseju *Kako sem postal socialist: Krekove Črne bukve kmečkega stanu* (1895) so odprle dodaten uvid v socialno bedo in posledično propadanje slovenskega podeželja z večinskim malokmetskim prebivalstvom. Obe Kosovi ugotovitvi sta umeščeni v razbiranje Cankarjevega odnosa do kapitalizma v razpravi Aktualnost Ivana Cankarja za 21. stoletje, ki tudi v tem vidiku prikaže Cankarjevo inovacijo v slovenskem prostoru: med Cankarjevimi slovenskimi pisateljskimi predhodniki, kritiki kapitalizma,

nobeden med njimi ni segel do popolnega zanikanja, naj se kapitalizem odpravi z mirno ali nasilno revolucijo, nato pa nadomesti z novim redom socializma. Tako stališče je zavzel mladi Cankar okoli leta 1900, ko se je na Slovenskem izrazit antikapitalizem že uveljavljal v obeh različicah – v zmernejši, ki jo je znotraj krščanskosocialnega gibanja branil Janez Evangelist Krek, in v radikalni, ki jo je širila slovenska socialna demokracija na podlagi dunajskega avstromarksizma. (Kos, 2018, 209)

Kos razčleni Cankarjevo razumevanje kapitalizma v omenjenem eseju kot marksistično, ugotavlja pa, da se je Cankar l. 1913 »začel politično oddaljevati« od prej 'svoje', socialdemokratske stranke. »Kako se mu je to stališče spreminjalo po izbruhu svetovne vojne, [...] je težko soditi. Ob *Majniški deklaraciji* in ob

Krekovi smrti leta 1917 se je o vlogi obojega izrekel z odkrito simpatijo. Ali je to pomenilo, da je tudi v razmerju do kapitalizma sprejel 'mylejšo' različico antikapitalizma, domišljeno znotraj krščanskosocialnega gibanja?« (Kos, 2018, 209) In torej kot primerno za slovenski narod?

Nakazovanje te možnosti Cankarjevega socializma Kos (prav tam, 213) razbira iz odziva na Krekovo smrt in formulacij iz predavanja *Očiščenje in pomlajenje* (1918). Predavanje, ki je nastalo v prelomnem času prve svetovne vojne, je del Kosove analize, kako se je v Cankarjevem delu in delovanju vprašanje socializma čedalje bolj in posebej v tem prelomnem času spojilo z vprašanjem (slovenskega) naroda, in sicer tako kulturno kot formalno-politično emancipacijsko – slednje tudi v določenem nasprotju z vizijo avstrijske socialdemokracije: »[n]ekdanji 'kulturni boj' zoper Cerkev sta [...] v kontekstu predavanja Očiščenje in pomlajenje] nadomestila nacionalna ideja, ki omejuje razredni boj in terja vsenarodno solidarnost, in pa nov pogled na politične stranke.« Iz možnosti politične preumestitve iz avstro-ogrske v jugoslovansko večnacionalno državo pa Kos v Cankarjevih stališčih o kulturi iz predavanja *Slovinci in Jugoslovani* ugotavlja, da se v njih nakazuje Cankarjevo povezovanje slovenske kulture s Srednjo Evropo – kot neke vrste anticipacija konteksta slovenskega osamosvojitvenega procesa v osemdesetih letih (prav tam, 215).

V Kosovih analizah in argumentih, ki jih oblikuje iz biografsko-dokumentarne, literarnotekstno-analitične ter filozofsko- in politično-kritične raziskave Cankarjevega dela in delovanja, se tako zarisuje, kot se zdi, tudi posebna značilnost umetniškega kulturotvornega »utopizma«, namreč vključitev narodnega vprašanja vanj: vizija preroda družbe skozi kulturo je hkrati vizija preroda naroda, s posebno vlogo umetnika v njej. Povedano z nadgradnjo Calinescujeve razčlembе modernosti, v teh posebnih kontekstnih okoliščinah torej v principu »pesimistično« naravnana »estetska modernost« prevzame progresistični »optimizem« druge, a pri tem – in kot je v Cankarjevem opusu povsem eksplicitno – razvrednoti njeno zasidranost v meščanskih vrednotah oziroma meščanstvu in meščanski kulturi. Izvzemši seveda omenjeni progresizem (prim. Matajč, 2017, 621–622). Mnogoobraznost razmerij med umetnikom in narodom v Cankarjevi literaturi in esejistiki pa je preobsežna, da bi Kosov pogled na Cankarja tu prikazali tudi skozi ta vidik. Kos ga zariše v razpravi, katere naslov lahko razumemo tudi kot

simbolni 'označevalec' trenutne celote Kosovih raziskav Cankarjevega dela in delovanja v slovenski literaturi, kulturi in (socialni) politiki v kontekstu evropske, to je Aktualnost Ivana Cankarja za 21. stoletje.

Za sklep

Ta prispevek je torej poskusil prikazati, kako je Ivan Cankar postal in ostal ena izmed osrednjih in celo 'temeljnih tem' v raziskavah Janka Kosa: Cankar s svojimi literarnimi besedili, s kulturno- in politično-kritičnimi gestami avtorskega angažmaja v času svoje sodobnosti in do danes. S tem Janko Kos nadaljuje in nespregledljivo dograjuje 'tradicijo', ki jo je za primerjalne raziskave Cankarjeve književnosti vzpostavil utemeljitelj slovenske komparativistike Anton Ocvirk in nadalje razvijal Dušan Pirjevec, slednji tudi z razširitvijo svoje primerjalno-literarnozgodovinske obravnave Cankarjevega opusa v refleksijo značilnosti slovenske kulture nasploh. Kosove razprave s 'fokusno temo Cankar' pa oba pristopa nadaljujejo, filozofsko sistematično analizirajo idejne vidike Cankarjevega dela in z – za Kosa značilno – duhovnozgodovinsko metodo ustvarijo novo razumevanje tako Cankarjeve književnosti v slovenski nacionalni in evropski primerjalni literarni zgodovini kot tudi Cankarjevega položaja in mogočne intenzivnosti vpliva v slovenskem kulturnem prostoru 20. in 21. stoletja oziroma v slovenski zgodovini – ki jo Janko Kos torej obravnava v luči duhovne zgodovine, od devetdesetih let naprej osredinjeno zlasti na razmerja med svobodomiselnostjo in krščanstvom.

Literatura

- Balakian, Ana (ur.), 1982: *The Symbolist Movement in the Literature of European Languages*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Baldick, Martin, 2004 [1990]: *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. New York: Oxford University Press.
- Calinescu, Matei, 1987: *Five Faces of Modernity: modernism, avant-garde, decadence, kitsch, postmodernism*. Durham: Duke University Press.
- Cornis Pope, Marcel in John Neubauer (2004): General Introduction. V: *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: junctures and disjunctures in*

- the 19th and 20th centuries*, 1 (ur. Cornis Pope, Marcel in John Neubauer). Amsterdam, Philadelphia: J. Benjamins. 1–18.
- Čeh Steger, Jožica, 2018: *Kratka proza*. V: Ivan Cankar: literarni revolucionar (ur. Harlamov, Aljoša). Ljubljana: Cankarjeva založba. 89–141.
- Dolenc, Ervin, 1996: *Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Jensterle Doležal, Alenka, 2020: Úvod. V: *Z Lublaně přes Viedeň do Prahy. (Ivan Cankar a jeho současníci)* (ur. Jensterle Doležal, Alenka). Praga: Národní knihovna České republiky. 13–23.
- Jensterle Doležal, Alenka, 2014: *Avtor, tekst, kontekst, komunikacija: poglavja iz slovenske moderne*. Bielsko-Biała, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.
- Juvan, Marko, 2012: *Prešernovska struktura in svetovni literarni sistem*. Ljubljana: LUD Literatura.
- Kiesel, Helmuth, 2004: *Geschichte der literarischen Moderne*. München: C. H. Beck Verlag.
- Klotz, Volker, 1996: *Zaprta in odprta forma v dramih*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko.
- Kmecl, Matjaž, 2004: *Tisoč let slovenske literature*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Kocijančič, Matic, 2020: Revolution and Christianity in Ivan Cankar's *Hlapec Jernej*. V: *Z Lublaně přes Viedeň do Prahy. (Ivan Cankar a jeho současníci)* (ur. Jensterle Doležal, Alenka). Praga: Národní knihovna České republiky. 79–86.
- Komelj, Miklavž, 2009: *Kako misliti partizansko umetnost?* Ljubljana: Založba / *cf.
- Kos, Janko, 1976: Cankar in problem slovenskega romana. V: *Hiša Marije Pomčnice* (Cankar, Ivan). Ljubljana: Cankarjeva založba. (Sto romanov). 5–59.
- Kos, Janko, 1983: *Roman*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. (Literarni leksikon).
- Kos, Janko, 1990: Slovenska literatura in Srednja Evropa. *Slavistična revija*. 38/1. 2–26.
- Kos, Janko, 1991: Srednja Evropa kot literarnozgodovinski problem. V: *Srednja Evropa* (ur. Vodopivec, Peter). Ljubljana: Mladinska knjiga. 41–53.
- Kos, Janko, 1995: *Postmodernizem*. Ljubljana: DZS. (Literarni leksikon).

- Kos, Janko, 1996: *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: LUD Literatura.
- Kos, Janko, 1998: Novi pogledi na tipologijo pripovedovalca. *Primerjalna književnost*. 21/1. 1–20.
- Kos, Janko, 2001: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kos, Janko, 2009: *Svetovni roman*. Ljubljana: LUD Literatura.
- Kos, Janko, 2018: *Misliti Cankarja*. Ljubljana: Beletrina.
- Kos, Matevž, 2003: *Poskusi z Nietzschejem*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kudělka, Viktor, 1977: Dramatika Ivana Cankarja in njen evropski kontekst. V: *Simpozij o Ivanu Cankarju 1976* (ur. Vidmar, Josip in drugi). Ljubljana: Slovenska matica. 126–142.
- Kozak, Primož, 1977: Problem množice v Cankarjevi dramatik. V: *Simpozij o Ivanu Cankarju 1976* (ur. Vidmar, Josip in drugi). Ljubljana: Slovenska matica. 143–147.
- Lukács, Georg, 2000: *Teorija romana*. Ljubljana: LUD Literatura.
- Matajc, Vanesa, 2004: Literarnozgodovinski pojmovnik za literaturo moderne: revizija in nekaj predlogov. *Primerjalna književnost*. 27/2. 61–81.
- Matajc, Vanesa, 2017: Paradoksi modernosti v vseevropskem in lokalnem kontekstu dunajskega centra moderne. Spremnja študija. V: Le Rider, Jacques: *Dunajska moderna in krize identitete*. Ljubljana: Studia humanitatis. 607–631.
- Mihurko Poniž, Katja, 2009: *Evine hčere. Konstruiranje ženskosti v slovenskem javnem diskurzu 1848–1902*. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici.
- Moretti, Franco (ur.), 2006: *The Novel*. Princeton, Oxford : Princeton University Press.
- Novak, Boris A., 1997: *Simbolistična lirika*. Ljubljana: DZS.
- Paternu, Boris, 1989: *Obdobja in slogi v slovenski književnosti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pezdirč Bartol, Mateja, 2018: Dramatika. V: *Ivan Cankar: literarni revolucionar* (ur. Harlamov, Aljoša). Ljubljana: Cankarjeva založba. 143–199.
- Pirjevec, Dušan, 1964: *Ivan Cankar in evropska literatura*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Pirjevec, Dušan, 1968: *Hlapci, heroji, ljudje*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Rotar, Janez, 1977: Cankar in književna levica v Jugoslaviji med vojnama. V: *Simpozij o Ivanu Cankarju 1976* (ur. Vidmar, Josip in drugi). Ljubljana: Slovenska matica. 57–72.
- Smolej, Tone, 2007: *Slovenska recepcija Ěmila Zolaja (1880–1945)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Smolej, Tone, 2021: *Mesta, junaki, vojaki. Imagološki spisi*. Ljubljana: Literatura.
- Snoj, Vid, 2005: Smisli hrepenenja: literatura Ivana Cankarja in novozavezno krščanstvo. V: *Nova zaveza in slovenska literatura*. Ljubljana: ZRC SAZU. 109–143.
- Szondi, Peter, 1964 [1956]: *Die Theorie des modernen Dramas*. Berlin: Suhrkamp.
- Szondi, Peter, 2001 [1975]: *Das lyrische Drama des Fin de Siècle*. Berlin: Suhrkamp (Suhrkamp Taschenbücher Wissenschaft, 90).
- Šurla, Andrej, 2020: Čehi (oz. Moravci) v Cankarjevi literaturi. V: *Z Lublaně přes Videň do Prahy. (Ivan Cankar a jeho současníci)* (ur. Jensterle Doležal, Alenka). Praga: Národní knihovna České republiky. 125–136.
- Vidmar, Josip, 1977: Tri Cankarjeve orientacije. V: *Simpozij o Ivanu Cankarju 1976* (ur. Vidmar, Josip in drugi). Ljubljana: Slovenska matica. 7–12.
- Virk, Tomo, 1998: Dušan Pirjevec in slovenski roman. V: *Dušan Pirjevec* (ur. Šeligo, Rudi). Ljubljana: Nova revija. 216–239. (Interpretacije).
- Zupan Sosič, Alojzija, 2018: Romani. V: *Ivan Cankar: literarni revolucionar* (ur. Harlamov, Aljoša). Ljubljana: Cankarjeva založba. 201–233.

Kos in Bartol

Tomo Virk

Janko Kos je posvetil delu Vladimirja Bartola opazen del svoje literarnovedne dejavnosti. Pravzaprav je bilo zanimanje obojestransko, čeprav ne čisto uravnoteženo. Kos je vstopal v javni prostor slovenske literarne kulture, ko je Bartolova literarna muza že zašla; pred seboj je torej že takoj imel celoten Bartolov literarni opus, Bartol pa je lahko spremljal zgolj Kosove literarnokritiške začetke. Bartolov odnos do Kosa je bil dinamičen in bolj nestanovitni kot Kosov do Bartola. To je bilo povezano tudi s tem, da so bile Bartolove sodbe o drugih, celo o tistih, ki jih je najbolj cenil, na primer o Vidmarju ali Podbevšku, odvisne od trenutnega razpoloženja (od tega, ali se je čutil dovolj upoštevanega ali ne) in so glede iste osebe nihale od povečevanja do omalovaževanja. Ta skrajna nasprotja so bila še posebej očitna pri sodbah o tistih poznavalcih literature, ki jih je občudoval in si je zato od njih še posebej želel priznanja (a ga po navadi ni dobil).

Na prvem mestu je bil pri njem glede tega seveda Vidmar, ob njem pa tudi celotna »velika trojka«¹ ljubljanske komparativistike. Predvojni Bartol je imel denimo o poeziji mladega Ocvirka kar dobro mnenje (gl. Smolej & Stanovnik, 25), tudi družil se je z njim, mu kot uredniku *Ljubljanskega zvo*na pošiljal v objavo svojo prozo, ga ob zapletih z »Izpovedjo doktorja Forcesina«² celo predlagal za arbitra, z njim je delil odpor do pretiranega povzdigovanja socialnega realizma,

a obenem je menil, da premalo ceni njegovo prozo in se je v svojih dnevniških zapiskih norčeval iz njegovega ljubezenskega življenja (gl. npr. Bartol, 1982, 767; RB3, 19. 3. 1951). Bolj spoštljiv odnos je imel do Pirjevca, pri katerem si je celo prizadeval videti duhovno sorodnost (ali vsaj sorodnost s svojimi lastnimi predvojnimi ekscesnimi idejami in burnim erotičnim življenjem). Z njim se pred vojno ni družil in je nanj naletel šele po vojni v pisateljskih krogih. Njun prvi stik je bil sicer posreden in, vsaj kar zadeva Bartola, prej neprijeten kot ne. Pirjavec, »ki ga še ne poznam« (RB1, november 1945), kot je zapisal Bartol v svoj dnevnik, je v *Ljudski pravici* kritiziral njegove gledališke zapise, oviral pa naj bi tudi prevod *Alamuta* v češčino. To mu ga seveda ni približalo. Toda sčasoma je začel nanj gledati drugače. Že leto pozneje je – tudi sam vpleten v razna erotična razmerja – v dnevnik skoraj z občudovanjem in včasih s pikantnimi podrobnostmi beležil Pirjevčeve ljubezenske avanture, pa tudi njegove zabavljajške in veseljaške ekscese, leta 1948 na primer tistega znamenitega v navezi z Vitomilom Zupanom, ki je Zupana drago stal. Okoli leta 1951, zlasti ko se je Pirjavec približal Vidmarjevemu krogu, sta se z Bartolom večkrat znašla v isti veseli družini in se tudi pobliže seznanila; Bartol ga je celo obiskoval na domu in z njim popival (gl. npr. RB3, 23. 5. 1951). Njegove sodbe iz tega časa o Pirjevcu so značilne: »Ahac je bister, prav kot Kos«, zapiše 27. 4. 1953 (RB4). Leto pozneje v dnevnik s ponosom vnese domnevno Pirjevčevo izjavo, da je on, Bartol, edini slovenski mistik (RB5, 12. V. 1954). Z veseljem zabeleži tudi Pirjevčevo pohvalo pripovedi v *Al Arafu*, ni mu pa všeč, da se *Alamut* Pirjevcu ne zdi dober roman. To ga celo preseneča, saj sam vidi v Pirjevcu precej duha *Alamuta*. Pirjavec naj bi mu celo priznal, da mu je v partizanih »Alamut veliko pomagal, da si je razčistil, da cilj vselej ne posvečuje sredstev« (RB6, 3. 12. 1956), v duhu naj bi se pa tudi poigral s podobno idejo kot avtor *Alamuta*, kar beleži tale Bartolov dnevniški zapisek:

Toda v salonu DSK je Ahac omenil [...] »vizijo«. Rekel je, da bi si upal napraviti iz Slovencev »čudež«, če bi jih mogel vzeti vsaj tristo s seboj v Afriko ali kamor koli, ki bi si jih sam izbral [...] Ko sta še Hitler in Mussolini razsajala po Evropi in še prej, in sta šele grozila, sem se v teh fantazmagorijah zatekel s peščico Slovencev

na Himalajo in ondi zgradil neko novo, nedotakljivo državo [...] In dokler je živel Stalin, sem se tudi pred njegovo grožnjo zatekel vsak večer na Himalajo, s točno 300 Slovenci [...] In ko sem tisti dan poslušal Ahaca, mi je bilo, kot da bi poslušal lastne najbolj skrite in sramežljivo čuvane fantazmagorije iz njegovih ust. (Prav tam, 18. 10. 1956)

V Bartolovih dnevnikih najdemo še nekaj drobnih, včasih bizarnih, včasih vprašljivih zabeležk o Pirjevcu (na primer, da mu je disertacijo tipkala Vidmarjeva tajnica na SAZU, da je bil trdno prepričan o Podbevškovem plagiiranju Cvelbarja, da je bil likvidator, da je sodeloval v Vidmarjevi zaroti proti Bartolu glede *Alamuta* itn.), česa bolj vsebinskega pa ne več.

Ocvirk in Pirjavec sta bila vsaj nekaj časa del Bartolove prijateljske družine. Z nekoliko mlajšim Kosom se Bartol, nasprotno, zasebno ni družil na ta način, čeprav sta se vsaj okoli leta 1960 osebno spoznala (gl. Kos, 1991, 10)¹ in kdaj tudi srečala, zagotovo v pisateljskem društvu, na kakem uredniškem sestanku, v ožjem krogu pa morda pri Primožu Kozaku, ki ga je Bartol cenil in obiskoval. Na Kosovo ime je Bartol prvič naletel, ko je spremljal dogajanje v povezavi z revijo *Beseda*, pri kateri je bil Kos ne le eden plodovitejših sodelavcev, temveč tudi urednik. Sprva ga je imenoval »razboriti kritik Janko Kos« (RB 2, 19. 4. 1952), malo pozneje pa, kot že omenjeno, da je »bister« tako kot Pirjavec. V družbi z Vidmarjem in Filipom Kumbatovičem Kalanom je potem (le dan po sodbi glede bistrosti) izrekel oceno, ki se je je ob občasnih nihanjih po smislu oklepjal tudi še pozneje:

jaz sem menil, da je Kos sicer zelo bister, oster mislec, a da me spominja na Vebra² tudi v tem, da se zanese predvsem na svoj intelekt, manjka da mu 20 let izkušenj. In še to: ko bereš kak Kosov članek, te preseneti njegova miselna ostrina, a ko potem

1 Po vsej verjetnosti pa vsaj bežno celo nekoliko prej, leta 1954 na beograjskem pisateljskem kongresu.

2 26. 11. 1953 pa zapiše – ob nekoliko drugačni asociaciji na Vebra – takole: »Odkar sledim nebogljenemu otepanju Janka Kosa, Tarasa Kermaunerja, pa, žal, tudi kakega Ziherla o zadevah umetnosti in literature, zmerom bolj mislim, kakšno neumnost so napravile nove oblasti, ko so preprečile Vebro njegovo znanstveno delo. On je imel vsaj logično znanstveno metodo! Znal je disciplinirano misliti in pri njem si se, hočeš nočeš, naučil bolje znanstveno misliti kot iz deseterice knjig najboljših filozofov« (RB9).

sam o tem razmišljaš, vidiš, da je čisto enosmeren in da ne zna koordinirati svoje miselne »izsledke« z drugimi fakti, s katerimi so v neskladju. Tako se njegova stavba prehitro zruši. (RB4, 28. 4. 1953)³

To se zdi značilna drža starejšega človeka, ki presoja z načelno naklonjenostjo do mladih, a ker jim idejno ne more slediti, se zateka v vzvišeno, pokroviteljsko pozo izkušenega modreca, ki ve bolje. Vendar pri zamerljivem Bartolu ne gre le za načelno držo. Ko 29. 9. 1953 v dnevnik zapiše: »Janko Kos in Taras Kermauner – poleg drugih – filozofirata o kriterijih literarne kritike povsem abstraktno, brez navajanja kakršnih koli principov, ki bi njune teorije potrjevali« (RB7), se že dotakne dejanskega vira svojega nelagodja ob Kosu, ki ga je sicer cenil že zato, ker ga je visoko postavljajl Vidmar, obenem pa je bil do njega vendarle tudi kritičen. Kos je namreč leta 1952 v reviji *Novi svet* objavil članek »O sodobnih problemih v literarni kritiki«. Tu je pisal o zbranih Vidmarjevih kritikah, o katerih je pred tem obsežen zapis v *Razgledih* objavil tudi Bartol. Bartol se je v Kosovem članku prepoznal kot ena od tarč (čeprav ni bil izrecno naveden) in se je v dnevniku nanj odzval nekoliko žolčno in pokroviteljsko; vseh mu je bil le »Kosov oris proti izrabljanju umetnosti po birokraciji na str. 732« (RB8, 29. 8. 1952), vse drugo pa je sarkastično kritiziral.

Za leto 1953, pa tudi za začetek leta 1954 je v Bartolovih dnevnikih najti še nekaj Kosu razmeroma nenaklonjenih zapiskov. Ti so zvečine povezani s Kosovo izrecno polemiko z Bartolovimi literarnozgodovinskimi pogledi. Bartol je namreč leta 1953 v društvu hrvaških pisateljev imel predavanje »Slovenska literatura in njena svojevrstna dialektika«, ki je na začetku leta 1954 izšlo v hrvaščini, leto pozneje pa še v slovenščini. V njem je strnil svoje poglede na slovensko literarno zgodovino, ki jih je, kot je razvidno iz dnevnikov, snoval že dolgo, osrednji namen pa je bil v zgodovini slovenske književnosti kot najpomembnejši izpostaviti tisti njen tip, h kateremu se je prišteval tudi sam. Kos, ki je poznal predavanje iz hrvaške objave, se je na Bartolove izpeljave pretežno kritično odzval v *Besedi* v članku »Variacije na literarnozgodovinsko temo«. Bartol kritike ni najbolje

---

3 Podobno meni že 29. 8. 1953, ko od Bena Zupančiča izve, da je Kos star komaj dvajset let: »Za ta leta je kajpada nenavadno brihten, razgledan, a prav tako še nezrel, brez širše perspektive, utesnjen, ozek, omejen« (RB8).

sprejel, nekoliko paranoično je domneval, da je bil Kosov članek naročen (to je bilo malo verjetno; naročil naj bi ga Zihlerl, s katerim je Kos vneto polemiziral, in izšel je v *Besedi*, ki Zihlerlu ni bila ravno pri srcu); to domnevo beleži tale dnevniški zapisek:

Tiste prve dni, ko sem prišel topot iz Trsta v Ljubljano, sem nekoč dobil v DSK pri Zofki Kumba in Bojana Štiha. Govorili smo baš o kritiki Janka Kosa o mojem literarno historičnem sestavku in je Kumba, ko je pogledal B. Štiha, rekel, da je na tistem znamenitem sestanku sotrudnikov Naše sodobnosti in Naših razgledov rekel Boris Zihlerl (Kumba posnema njegovo jecljanje): zdaj bo treba enkrat Bartola napasti, – ter je od strani pomežiknil Janku Kosu. (RB10, 12. 10. 1954)

A kmalu nato se Bartolova ostrina vendarle nekoliko omili. Leta 1954 Društvo slovenskih književnikov na izredni plenum Zveze jugoslovanskih književnikov (ta je bil v Beogradu med 10. in 13. novembrom tega leta) pošlje manjšo delegacijo, ki jo je vodil Josip Vidmar. Med enajstimi referenti iz vse Jugoslavije (uvodni referat je imel Krleža) sta nastopila tudi Vidmar in Kos, ostali Slovenci (Boris Zihlerl, Kajetan Kovič in Bartol; v *Naši sodobnosti*, ki je povzela diskusijo, Bartolovega prispevka k njej niso objavili, čeprav v svojem dnevniku govori o odmevnosti svojega nastopa) so sodelovali v diskusiji. Kos je nastopil z referatom »O marksistični estetiki in marksistični literarni kritiki«. V njem se je – v prikriti polemiki z Zihlerlom; ta se je v diskusiji na Kosov nastop tudi izrecno odzval⁴ – zavzemal za znanstveno estetiko, ki bi ugotavljala zakonitosti umetniškega ustvarjanja in si ne bi prizadevala – tako kot na primer Zihlerl in ždanovska doktrina socialističnega realizma – »dajati umetnikom praktičnih navodil in napotkov za ustvarjanje konkretnih umetniških del« (Kos, 1954, 1018). Kot poroča Bartol, ki so mu bili vendarle bližje Kosovi pogledi, so se na plenumu večinoma strinjali »z Zihlerlom. Kosa mislim, da niso razumeli«

---

4 Z značilnim slepilnim ideološkim manevrom, ki temelji na protislovju: umetnikom je seveda treba priznati pravico do svobodnega ustvarjanja, vendar se jim ne sme dovoliti, da ustvarjajo kar svobodno, zunaj okvirov, ki jih dopušča uradna ideologija; razredni boj mora potekati tudi v umetnosti.

(RBII, 17. II. 1954). Nato podrobno popisuje tale zanimivi pogovor, v katerem Kosa med drugim spet primerja z Vebrom, pa celo s Klementom Jugom:

V Beogradu smo govorili o referatu Janka Kosa in o njegovem doprinosu k polemiki. Vidmar je dejal o tej: »Skromna megalomanija«. Kos je namreč ob zaključku svoje polemike, ko je odgovarjal Zihleru, dejal nekako takole: »Tovariš Zihler misli, da bo on napisal marksistično (normativno) estetiko. Ne vem, kako bo uspel. To pa vem, da bo Jugoslavija dobila marksistično estetiko. Ta estetika bo morda jugoslovanski doprinos k izgradnji marksistične filozofije.«

Kosa žal ni bilo zraven, ko smo se o njem takrat pogovarjali. Jaz sem rekel: »Tako simpatičen, tako inteligenten fant. Njegov nastop je bil skromen in samozavesten hkrati. Ojoj, v kakšne nevarnosti se podaja! Tako brez slutnje gre v te grdobije, ki se jim pravi literatura, umetnost, kritika, estetika itd. Saj ga bodo raztrancirali, raztrgali na kosce.«

Vidmar se je posmejal in rekel: »Veš, kako sem jaz označil njegov nastop? Skromna megalomanija.«

Povedal da je Kosu, da se zelo vara, če misli, da se da napisati znanstvena in normativna estetika. Take estetike ni nikjer, je ni bilo in je nikoli ne bo. Pri presoji umetnin da je odločilen samo kritični čut kritika. Da se napisati teorija o lepem, o lepoti, toda znanstvena ali celo normativna estetika da je nemogoča.

Ne vem, morda se motim, toda zdi se mi, da je nekoč Vidmar vendarle mislil, da je taka estetika možna, ko je nameraval napisati svojo knjigo o Lepoti. Seveda ne toliko znanstvena, kolikor bolj praktična estetika.

Prav za prav je mislil Jug isto o Etiki. Znanstvena Etika je v Vebrovem smislu nemogoča. Tisti, ki ima višje razvit organ etičnega spoznavanja, to je: vest, tisti je poklican, da daje norme za etično (praktično) ravnanje. O Vebrovi Etiki je sodil, da je zgolj logika pravilnosti ali nepravilnosti etičnega čustvovanja in kot taka da nima nobenega praktičnega pomena.

Med južnimi brati so skoraj vsi zapovrstjo – namreč tisti, ki o takih stvareh razmišljajo – mnenja, da je vsaka znanstvena in s tem tudi marksistična estetika nemogoča. Andrić, Šinko, sam Krleža, vsi ti in drugi mislijo, da je taka estetika nemogoča. Prav zato se mi je stiskalo srce, ko sem videl mladega, bistrega in simpatičnega Kosa, kako nepokolebljivo veruje v svoj prav, v to, da se bo njemu posrečilo najti zakone znanstvene, t. j. marksistične estetike. Pri tem sem se spomnil mladega Juga, ki je bil podobno zaverovan v svoje miselne in logične sposobnosti. A zdi se mi, da je Kos še vse hujši idealist. Jug je bil v primeri z njim veliko manj teoretičen, veliko bolj praktičen, pa tudi bolj skeptičen. Dokaz: Veber je veroval v možnost znanstvene Etike (in Estetike), a Jug ni veroval in se je skliceval, kot vem iz njegovih beležk, na svojo višje razvito vest, češ: moja Etika bo veljavna za vse tiste, ki imajo vest manj razvito od mene.

Še enkrat: meni je bil Kosov nastop nad vse simpatičen in naravnost trepetal sem za fanta, ki se je s takim zaupanjem podal na tako težko, tvegano pot, na »boj brez upa zmage«. (Prav tam)

Menjave Bartolovega razpoloženja so sicer še kdaj razlog za omalovažujočo sodbo. Ko ga Mitja Mejak vpraša, ali je boljši on ali Kos, mu odvrne, »da odločno on, kajti Kos me je zadnji čas razočaral, in da sem po prvih začetkih pričakoval od njega vse kaj drugega. Kos se je razvil v doktrinarja« (RB12, 10. 2. 1957). Tu spet spregovori užaljeni pisec literarnozgodovinskih esejev in kritik, s katerega publicistiko je Kos polemiziral. Vendar pa ta ton nazadnje ni prevladal. Bartolove frustracije so bile v vsem povojnem obdobju dvojne narave: njegov ustvarjalni zagon je usahnil, njegova predvojna literarna dejavnost pa ideološko ni bila sprejemljiva, zato se je počutil odrinjenega in spregledanega. Toliko bolj je bil v obdobju svojega literarnega molka občutljiv glede svoje publicistike, v katero se je po vojni zatekel, in je nesoglasja sprejemal zelo osebno. Toda obenem je bil vesel – in tudi tu utegne biti izvir njegovega dvojnega odnosa do Kosa –, da so bili pri najobetavnejših glasovih mlade generacije njegovi publicistični spisi vendarle deležni pozornosti. Seveda pa je bil to le majhen

obliž na njegovo dejansko rano; predvsem si je želel obuditve pozornosti do svojih najpomembnejših, še predvojnih del, *Al Arafa* in *Alamuta*, ki ju je imel za vrhunec ne le slovenske, temveč tudi svetovne književnosti. In nenadoma je v mladi generaciji, ki je nasprotovala favoriziranju Bartolu že pred vojno neljube usmeritve socialnega, predvsem pa socialističnega realizma, zagledal priložnost za svojo lastno literarno rehabilitacijo. Čeprav je o Kosu in Kermaunerju v svojih dnevnikih večkrat sodil omalovaževalno, pa je posebej prav pri teh dveh nenadoma zaslutil (in pri tej slutnji se ni zmotil) možnost obuditve zanimanja za svojo literaturo. Miselnost, ki sta jo zastopala na primer Kos in Kermauner ter skupaj z njima bolj ali manj celotna »oporečniška« generacija v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja, je zavračala toge, dogmatično ideološke okvire tako v literaturi kot v mišljenju in vpeljevala nove mišljenjske svetove, ki od Bartolovega predvojnega idejnega sveta glede marsičesa niso bili oddaljeni tako zelo kot uradna ideologija.

Bartol tako leta 1958 (v obdobju ukinjanja *Revije 57* in Pučnikove aretacije) že z obžalovanjem poroča, da Kosa slovenski pisatelji kljub Vidmarjevemu predlogu niso izbrali v delegacijo za beograjski pisateljski kongres, doda pa še, kako je »izvedel, da je Janko Kos v nemilosti, da ga baje spremljata stalno dva detektiva« (RB13, II. 12. 1958). Le nekaj let pozneje nato izrecno ugotavlja, da je edino upanje za njegovo literarno rehabilitacijo generacija, ki ji kot eden najvidnejših predstavnikov pripada tudi Kos. Slabih trideset let po izidu *Al Arafa* obuja svojo idejo o tridesetletnih razvojnih ciklih, po kateri naj bi v središče literarne pozornosti spet naplavilo njegovo literaturo, in ključno vlogo pri tem pripisuje Kosu in Kermaunerju:

Kronika. Vse mi je potrjevalo mojo tezo o menah 30 let. Kdaj se je bila začela kmečko-domačijska faza? Z nastopom 7 mladih, leta 1930. Drsenje kmečke literature pod mrtvi kot se je odvijalo živo pred mojimi očmi, mladi so začeli rogoviliti, Janko Kos, Taras Kermauner, Andrej Hieng etc. etc. In takrat sem z najvišjo možno gotovostjo v sebi napovedal (se pravi, pomladi 1953 – v prvem konceptu) preboj svetovljanstva v naši literaturi za leto 1960. (RB14, 6. 2. 1962)

Podobno kot ob Pirjevcu tudi ob svetovljanski oporečniški generaciji narašča Bartolov občutek duhovne sorodnosti. Ne nazadnje se je tudi sam od nekdaj počutil svetovljana med slovenskimi »globokavzarji«. Afera ob (neuspešnem) sprejemanju Tarasa Kermaunerja v Društvo slovenskih književnikov (Bartol je glasoval tako kot mladi, za sprejem) ga spominja na trideset let staro afero z mladim PEN-om, pri kateri je sam dejavno sodeloval, jo popisal v pozneje objavljenih *Literarnih zapiskih* in po njej napisal svoj literarni prvenec, dramo s ključem *Lopez*. Takole sam povleče te vzporednice:

Ko je prišla peticija mladih glede sprejema Tarasa Kermaunerja v DSK, je prvi sprožil napad Lojze Kovačič. Če se prav spominjam, je napadel inertnost članstva, ki dopušča, da so voljeni v odbor zmerom isti ljudje. Za njim je povzel besedo Janko Kos, ki je svoj napad formuliral v treh točkah, od katerih je bila prva ista [...] Drugih točk se mi niti ne ljubi izbrskati iz spomina.

Njemu (in Kovačiču) je skrajno vehementno, a dovolj logično odgovoril Matej Bor: češ, kakšni neki profesionalci da so – ali so morda za svoje težko, zamudno delo kdaj plačani? To delo je vendar žrtev [...] Mislim, da je bila ena od Kosovih točk tudi ta, da imajo vse založbe, vse revije itd. v zakupu. Potem se je menda oglasil Venko Taufer in spet povzel nekatere Kosove argumente [...] In naenkrat me je obšla »sveta groza«; zavedel sem se, da je to »ponovitev« debate za Žagarjev sprejem v mladem Pen-klubu pred 31. ali 32. leti, ponovitev tistega, kar je bila podlaga – Lopezu! Redko jasno doživetje fenomena »Deja vu«.

Hotel sem se bil oglasiti k besedi, toda stvar, borba med »oficijelnimi« in mladimi petelini je bila tako zanimiva, tako napeta, da je nisem hotel izgubiti niti za kanec [...] Poraz svetovljanov [tokrat za volitve v odbor DSK; op. T. V.] je bil popoln. Še Janko Kos, ki je imel med mladimi največ glasov, je imel dva manj kot zadnji, ki je že postal odbornik. (Prav tam, 15. 2. 1962)

Bartol je v odnosu do mlajše generacije dotlej pretežno ostajal solidaren s »staro gardo«, čeprav ta njegove solidarnosti ni nagradila tako, kot si je najbolj želel: z uvrstitvijo *Al Arafā* in *Alamuta* v kanonizirano klasiko slovenske (nemara pa celo svetovne) literature. Proti koncu življenja je vse bolj spoznaval, da od svojih sopotnikov tega ne bo doživel. Vse upanje je zdaj usmeril v mlajšo generacijo. Glede njene podpore so ga sicer prevevali občutki negotovosti. Takole na primer opaza: »Pred nekaj dnevi mi je šel skozi Zvezdo nasproti Janko Kos. Kakih 8–10 korakov pred mano se je ozrl nazaj, na nasprotno stran, in občutek sem imel, da je naredil to nalašč, da bi me ne pozdravil« (prav tam, 3. 3. 1962). Enako se mu pozneje zgodi z Dominikom Smoletom. Zaskrbi ga, da ga mladi ne cenijo, da mu celo odkrito izkazujejo prezir, in nekaj dni pozneje pokliče Primoža Kozaka. Pove mu za svoj esej o slovenski književnosti, kjer je za leto 1960 napovedal nastop mladih kozmopolitov, ki mu bodo sorodni, in da je imel ob aferi z *Lopezom* podoben zaplet kot oni, mu da brat *Lopez*a in ga prosi, naj ga posreduje – in vse to pove – Janku Kosu. Kljub rahli negotovosti Bartol torej zdaj stavi predvsem na generacijo mladih. Ta obrat potrjujejo tudi Kosovi lastni spomini na to obdobje, po katerih je Bartol do Primoža Kozaka, »morda tudi do mene in drugih mlajših [...] kazal simpatije, ki niso bile videz, ampak resnične« (Kos, 1991, 10). Toda kot je razvidno iz Kosovega spominjanja, se Bartolovi obeti, da bi pri mlajši generaciji obudil spomin na svojo predvojno prozo in njeno priznanje, vsaj v petdesetih in šestdesetih letih dvajsetega stoletja še niso izpolnili. Kot pravi Kos: »Razlog za takšno nemarnost s strani 'mladih' je bil pač ta, da literarno že nekaj let ni bil več dejaven, mi pa smo bili z vso pozornostjo naravnani k literarni umetnosti, ki je nastajala v naši generaciji« (prav tam, 11). Svoje literarne »renesanse« sam Bartol ni doživel. Zgodila se je šele po njegovi smrti, pri njej pa sta odločilno sodelovala prav Kermauner in Kos.

***

Bartol je zlasti v svojih dnevniških zapiskih dal duška svojim frustracijam in megalomaniji, ki jo je moral vsaj po drugi svetovni vojni skrivati. V javnem občevanju pa je bil v tem obdobju v nasprotju z ekscenimi tridesetimi leti zadržan, vpljuden in spodoben – tako ga vsaj opisujejo pripadniki mlajše generacije, za katere je kazal zanimanje, med drugim tudi Kos, ki se ga spominja takole:

Na Bartola kot osebo imam zelo lepe spomine. Bil je naklonjen mladi generaciji literatov – Smoletu, Primožu Kozaku, prav v družbi z njim sva se nekajkrat pogovarjala. Morda nas je kdaj celo branil na kakšnem sestanku Sodobnosti. Zelo skromen je bil in je bolj iskal priznanje za mlade kot zase. Vsekakor izrazito simpatičen gospod. (*Alamut?*, 5)

In na drugem mestu: »Bil je videti simpatičen, nekako mil in krhek, vendar vseeno nekoliko nenavaden« (Kos, 1991, 11).

Kos se vsaj v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja za Bartolovo leposlovje ni zanimal; prebiral je njegovo aktualno kritiško in literarnozgodovinsko publicistiko, in Bartol mu je bil zanimiv po tej plati. Zelo verjetno je prebral njegovo oceno Vidmarjevih *Kritik*, o katerih je pisal tudi sam, in morda ga je v svoji oceni res tudi kje apostrofirjal, a najbrž ne tako, kot se je zdelo Bartolu, ki je bil pretirano občutljiv. Pač pa se je izrecno posvetil njegovemu spisu o dialektiki slovenske literature.

Pol stoletja pozneje se je spominjal, da je Bartolovo besedilo »silno vplivalo vsaj na del takratne študentske populacije, tudi name. Ker je bilo v nekem smislu afront zoper Slodnjaka, zoper domačijsko, nacionalistično koncepcijo slovenske literature, ki se veže na rodno grudo, se nam je zdelo svetovljansko, drugačno« (Kos v *Alamut?*, str. 5). Podobno je zapisal že dobro desetletje prej: »ob Bartolovem zavzemanju za evropeizacijo, ki jo je razumel v Čopovem duhu in zoper Levstikov bolj ljudski literarni program, smo gotovo začutili, da je 'naš', se pravi na tisti literarni strani, ki se je zasidrila pri *Besedi*« (Kos, 1991, 11). Da je bilo Bartolovo zavzemanje za idejno bolj drzno in svetovljansko literaturo besedovcem blizu, o tem ni mogoče dvomiti. Toda samo Kosovo besedilo je bilo vendarle zasnovano prej kritično kot ne. Pohvalil je predvsem Bartolovo namero, da se literarne zgodovine loti drugače kot njegovi predhodniki – »da je na razvoj slovenske literature skušal pogledati preko gole faktografije in v njem odkriti splošne in bistvene zakonitosti« (Kos, 1954, 272) –, a je njegov izplen bolj ali manj v celoti zavrnil. Predvsem se mu je zdelo, da je Bartol slovenske literature preveč enostransko postavil v enega od dveh tipov, da je preveč povzdigoval Podbevška, bil prestrog do Kosmača, Voranca in Kranjca, Kosovela pa sploh ni omenjal. Kosov sklep je bil zato, da je njegov »pretres

Bartolovega zanimivega in v marsičem drznega literarnozgodovinskega poizkusa v mnogih ozirih negativen« (prav tam). Bartolova prizadetost ob kritiki zato niti ni bila tako zelo presenetljiva.

Z Bartolovo publicistiko se Kos pozneje ni več tako podrobno ukvarjal. Tudi z leposlovjem še nekaj časa ne. Leta 1975 (leto dni po za Bartolovo renesanso v marsičem prelomni študiji Tarasa Kermaunerja »Vladimir Bartol – predhodnik današnje slovenske literature«) je sicer v drugo izdajo *Pregleda slovenskega slovstva* vnesel nekaj vrstic o njem (podobno kot pred tem Ocvirk, ki je leta 1938 to naredil v *Ljubljanskem zvonu* v kratkem *Pregledu slovenske literature od leta 1918 do 1938*, ali kot Pirjevec v nekem članku za sovjetsko enciklopedijo). Kosovo zanimanje za Bartolov literarni opus je naraslo šele sredi osemdesetih let. Razlogov za to je bilo najbrž več. V študijskem letu 1982/83 je obsežno diplomsko nalogo pod Kosovim mentorstvom napisal eden od pionirjev bartoloslovja pri nas, Miran Košuta. V tem desetletju sta izšla kar dva ponatisa *Alamuta* z obsežnima spremnima študijama Draga Bajta in Košute. Prvič je izšel tudi *Čudež na vasi*. A za Kosovo obuditev zanimanja za Bartola je bil, se zdi, odločilen izid *Don Lorenza de Spadoni* leta 1985. To Bartolovo domnevno mladostno besedilo, ki je veljalo za nepoznano, a je bilo videti presenetljivo moderno, je prebudilo Kosovo pozornost, tako da je v novi izdaji *Pregleda slovenskega slovstva* še razširil članek o Bartolu, z zapisom »Premislek ob nepričakovani izdaji mladostne proze« pa se je 28. 8. 1986 oglasil tudi v *Delu*. Menil je, da je Bartolovo besedilo dovolj izzivalno, da lahko sproži premislek o Bartolovi kanonizaciji. To je bila, vsaj s položaja institucionalne, akademske literarne vede, bržkone prva taka pobuda, ki se je dokončno realizirala tri desetletja pozneje z uvrstitvijo Bartolovega dela v Zbrana dela slovenskih pisateljev.

Izid *Don Lorenza* je pri Kosu torej sprožil zanimanje za Bartolov literarni opus. K natančnejšemu študiju njegovega literarnega dela pa ga je spodbodel simpozij, ki sta ga leta 1990 v Cankarjevem domu organizirali revija *Literatura* in založba Aleph. Rezultat sta bili dve temeljiti, za slovensko bartoloslovje glede marsičesa prelomni študiji (delno, vendar ne v celoti, sta se prekrivali): »Alamut in evropski nihilizem« in »Težave z Bartolom«. Kos sicer ni bil prvi, ki se je poglobil v Bartolovo zapuščino v NUK-u; pred njim sta to naredila že vsaj Bajt in Košuta. Oba sta tam našla in javnosti predstavila mnoge dragocene podatke o tržaškem pisatelju. A Kos se je, kot kaže, pregleda gradiva in

študija Bartola lotil še temeljiteje, saj mu je uspelo marsikaj osvetliti na novo in tudi popraviti zmotne prejšnje podatke. To velja že glede *Don Lorenza*. Vse do Kosove študije »Težave z Bartolom« so od »odkritja« in objave tega dela leta 1985 naprej vsi ponavljali podatek Ivanke Hergold, da gre za Bartolovo zelo zgodnje delo, nastalo leta 1924 in leta 1985 prvič objavljeno. Drugi podatek je leta 1987 prvi popravil Bajt, ki je opozoril na revijalno objavo *Don Lorenza* leta 1933, prvega pa v študiji iz leta 1991 Kos, ki je pravilno ugotovil, da je bil *Don Lorenzo* napisan leta 1927. Kos je *Don Lorenza* tudi prvi umestil v ustrezni primerjalni literarnozgodovinski kontekst. Drugi strokovni in kritični bralci tega Bartolovega dela so v njem videli predvsem predhodnico postmodernizma, Kos pa je – že v članku za *Delo* iz leta 1986, pa tudi v razpravi »Slovenska literatura po modernizmu« iz leta 1989 – opozoril na starejše motivne in idejne izvire, predvsem na predromantične in romantične, iz katerih je zgodnji Bartol dejansko največ črpal – čeprav doslej ti vplivi nanj še niso bili raziskani; ostaja le Kosovo opozorilo nanje –, namesto postmodernistične miselnosti pa je (spet ustrezno) pri njem odkrival elemente dekadence in nihilizma. S tem je dal jasna – a doslej še ne izrabljena – izhodišča in smernice za nadaljnje raziskovanje *Don Lorenza*.

Drugi izjemno tehten Kosov prispevek k bartoloslovju pa je analiza *Alamuta*, zlasti v povezavi oziroma kritičnem soočenju z Bartolovimi lastnimi povojnimi poskusi usmerjanja njegove recepcije. Znano je, da je imel Bartol *Alamut* ne le za svoje največje delo, temveč tudi za eno velikih del svetovne književnosti. Vendar pa že slovenska (kaj šele svetovna) literarna zgodovina Bartolovega časa tega mnenja z njim ni delila. Po vojni je bilo zaradi nihilistične ideološke podlage *Alamuta* to še manj verjetno. Da bi vendarle potisnil potek dogodkov v to smer, je Bartol ob koncu svojih mladostnih spominov *Mladost pri sv. Ivanu* napisal daljšo razlago *Alamuta*, v kateri pa je njegov dejanski smisel preinterpretiral tako, da bi lahko bil sprejemljiv ali celo dobrodošel tudi v novih družbenih razmerah na Slovenskem po drugi svetovni vojni. Bolj ali manj vse pomembne povojne interpretacije *Alamuta*, ki so si prizadevale rehabilitirati Bartola kot po krivici prezrtega genija, so to preinterpretacijo razmeroma nekritično povzemale in pravzaprav jemale kot suho zlato ter sprejele tudi kot lastni pogled na Bartola in na njegovo delo. Rodila se je nekakšna mitologizacija Bartola, ki je vodila do pretiranih, včasih že kar absurdnih tez in

hipotez. Bartol naj bi bil na primer – tudi z *Alamutom* – duhovni predhodnik NOB, v *Alamutu* naj bi bil več kot diskreten namig na tigrovce, pa na boj Primorcev s fašizmom itn. Bartol sam je postal ne le veliki prezrti pisatelj, temveč se je – v kričočem nasprotju s tem, za kakršnega se je sicer, zunaj tega poskusa reševanja *Alamuta*, ne nazadnje imel tudi sam – celo uvrstil med jurišnike boja za nacionalno idejo. Te sklepe je v svojih objavljenih ali neobjavljenih dnevnikih po vojni res sugeriral že Bartol sam.

Vse to (z izjemo povezave Bartola s tigrovstvom)⁵ je na ustrezno mesto postavil šele (in vse do nedavnega tudi zgolj) Kos, zlasti v razpravah iz let 1990 in 1991. Tu je najprej izjemno natančno preštudiral Bartolove zgodovinske vire za roman *Alamut*, pa tudi druga, novejša dela o izmailcih, in z argumenti zavrnil zatrjevanje Bartola in bartoloslovcev, da naj bi bil roman zgodovinsko verodostojen. Dokumentirano je tudi zavrnil tezo, da naj bi bil *Alamut* zamišljen kot kritika treh velikih totalitarizmov dvajsetega stoletja, in s poglobljeno analizo je prepričljivo ovrnil Bartolovo zatrjevanje, da njegov roman nima nič skupnega z Nietzschejem in nihilizmom; pokazal je, da ni zares povezan z izmailskim naukom, ki mu je po duhu tuj, temveč temelji prav v Nietzschejevem miselnem obzorju in se zato »v osrčju romana razvija problematika evropskega nihilizma« (Kos, 1990, 684), nacionalna problematika pa ostaja nerealiziran potencial. V nasprotju s povečevalci Bartolove osebnosti je opozoril, da je bil avtor *Alamuta* pred vojno »ambiciozen, občutljiv in nagnjen k pretiranosti« (Kos, 1991, 9), ter spomnil na Vidmarjevo izjavo, »ki ni neverjetna« (Kos, 1990, 677), da se je Bartol pred vojno celo nagibal k fašizmu. Glede Bartolovih lastnih povojnih razlag romana je točno ugotovil, da

jih je treba razumeti z veliko previdnostjo. Nekaj se jih da pripisati na rovaš pisateljevemu napačnemu spominu, nekaj njegovi premajhni kritičnosti, nekatere pa tudi okoliščinam, v katerih je moral pred javnostjo braniti, opravičevati in razlagati svoje delo [...] Prav to ga je utegnilo zapeljati v posebno samorazlagalno taktiko, ki ni bila vselej dovolj natančna, včasih pa tudi ne v skladu s prvotnimi intencijami njegovega romana. (Kos, 1990, 676)

---

5 Za podrobno obravnavo te povezave gl. Virk, 2016.

Postmodernistična generacija je poskusila Bartola reaktualizirati kot svojega predhodnika. V *Alamutu* je videla dognano umetnino v maniri tako imenovane dvojne zakodiranosti, kjer se – tako kot na primer v Fowlesovi *Ženski francoskega poročnika* ali še očitneje v Ecovem *Imenu rože* – trivialnost žanra prepleta z visoko idejnostjo. A v *Alamutu* ne gre za dvojno zakodiranost; ironična postmodernistična avtorefleksija, ki trivialnim elementom jemlje njihovo trivialnost, je pri njem docela odsotna. Visoka filozofska tematika nihilizma se estetsko ne preveč uspešno družijo s trivialno formo, zato so sodbe o visoki umetniškosti romana vprašljive.⁶ – Vtis je, da ima tudi Kos o še vedno aktualni dilemi – je *Alamut* vrhunsko umetniško ali prej trivialno delo?⁷ – podobno mnenje. To je razvidno ne le iz tega, da njegovo vplivno območje locira v svet trivialnega pustolovskega žanra (*Alamut?*, 4), temveč tudi iz tegale njegovega premisleka: ko govori o njegovem mestu v slovenski literaturi med obema vojnama, se (v nasprotju s častilci Bartola) takole retorično sprašuje:

Če je boljši ali najpomembnejši avtor tistega časa, je pa že drugo vprašanje, vprašanje o recepciji Bartola danes. Morali bi razmišljati o tem, ali so razlogi za nenadni dvig njegove popularnosti res povezani s temeljnimi problemi literarne umetnosti, njene vrednosti, ali so to bolj zunanji razlogi, aktualnost spričo dogodkov. (Prav tam)

In ob ponovni uvrstitvi *Alamuta* med maturitetne romane podobno ugotavlja, »da razlog za to ni umetniška ali filozofska teža, pač pa njegova posebna časovna aktualnost« (Kos, 2021, 27).

Vendar Kosu tu nakazana skepsa ni preprečevala, da ne bi priznaval aktualnosti in literarnozgodovinskega pomena avtorja *Alamuta* in *Al Arafu*. V razpravi »Novi pogledi na tipologijo pripovedovalca« je kot primer estetskega inovatorja z uporabo drugoosebnega pripovedovalca izpostavil prav Bartola; v razpravi »Alamut in evropski nihilizem« mu je priznal, da gre pri njem za »gotovo najdoslednejšo tematizacijo evropske nihilistične problematike v

6 Gl. Matevž Kos, 2003, 283.

7 Za moj okus najustrezneje jo je razrešil Boris Paternu s formulacijo: »Bartol je pomemben, njegov roman je zanimivo delo, ni pa velika literatura« (*Alamut?*, 5).

slovenski literaturi« (Kos, 1990, 692), vidno mesto pa mu je ne nazadnje namenil tudi v *Duhovni zgodovini Slovencev*, ko je ugotovil, da je z »Bartolom [...] slovensko svobodomiselstvo doseglo skrajni rob svojih zmožnosti« (Kos, 1996, 160). Bartol se torej ni zmotil, ko je svojo literarno rehabilitacijo in celo kanonizacijo pričakoval od tako imenovane disidentske generacije, še posebej od Kosa. Ta »rehabilitacija« resda ni bila tako veličastna, kot je pričakoval sam; toda v dobršni meri prav po zaslugi Kosa je bilo njegovo literarno delo vendarle postavljeno na ustrezno mesto v slovenski literarni in duhovni zgodovini.

Literatura in viri

- »*Alamut? Resnično zanimivo, ne pa velik roman*«. *Delo*. Književni listi. 17. marca 2003.
- Bartol, Vladimir, 1982. Literarni zapiski (1930–1933). *Dialogi*. 7/4–10. 364–390, 505–528, 620–637, 748–782, 827–834.
- Bartol, Vladimir, 1983. Literarni zapiski 1958–1961. *Dialogi*. 8/1. 43–56.
- Kos, Janko, 1952. O sodobnih problemih v literarni kritiki. *Novi svet*. 7/7–8. 721–33, 832–45.
- Kos, Janko, 1954. Variacije na literarnozgodovinsko temo. *Beseda*. 3/4–5. 267–73.
- Kos, Janko, 1954. O marksistični estetiki in marksistični literarni kritiki. *Naša sodobnost*. 2/11–12. 1015–1022.
- Kos, Janko, 1986. Premislek ob nepričakovani izdaji mladostne proze. *Delo* (Književni listi). 28. avgust 1986. 8.
- Kos, Janko, 1989. Slovenska literatura po modernizmu. *Sodobnost*. 37/3–10. 225–233, 408–417, 484–492, 642–452, 825–834, 933–945; 38/2, 11. 172–184, 1127–135.
- Kos, Janko, 1990. Alamut in evropski nihilizem. *Sodobnost*. 38/6–7. 676–92.
- Kos, Janko, 1991. Težave z Bartolom. V: *Pogledi na Bartola* (ur. Bratož, Igor). Ljubljana: Literatura. 9–52.
- Kos, Janko, 1996. *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kos, Janko, 1998. Novi pogledi na tipologijo pripovedovalca. *Primerjalna književnost*. 21/1. 1–20.
- Kos, Janko, 2021. *Kultura in politika*. Ljubljana: Nova obzorja.

Kos, Matevž, 2003. *Poskusi z Nietzschejem. Nietzsche in ničejanstvo v slovenski literaturi*. Ljubljana: Slovenska matica.

Smolej, Tone, Stanovnik, Majda, 2007. *Anton Ocvirk*. Ljubljana: Nova revija.

Virk, Tomo, 2016. *Bakle in diktatorji. Jug, Bartol et consortes*. Ljubljana: Literatura. (Novi pristopi)

Bartolova rokopisna zapuščina (ZRC SAZU):

RB1: *Zapiski I. 1945*

RB2: *Zapiski 1952 (nadaljev. I.) / Trst*

RB3: *Zapiski 1951 (Nadaljevanje zapiskov 1950 / II / 1951)*

RB4: *Zapiski 1953 / I. (Balkanijada)*

RB5: *Zapiski 1954 (III - / od 28. III. - 2. VI. 54.)*

RB6: *Ljubljana, 18. X. 1956 - 2. I. 1957*

RB7: *(Beležke / Černigoj etc.) 1953*

RB8: *Balkanijada 1952 I / 1953*

RB9: *Trst 1953 / Beležke*

RB10: 1.) *Razni ekscerpti: Sl. Narod 1918. 2.) Zapiski 1954 od 8. I. dalje (do 19. III.) 3.) Zapiski 1954 od 25. VI. - 21. X. 54.)*

RB11: *Zapiski 1954 / (Od 21. X. 54 - 4. XII. 54.) / Trst - Ljubljana*

RB12: *1956-1957 Zapiski: Zgb. 28. XII. 56. - Ljub. 10. II. 57.*

RB13: *Zapiski 12. VI. 1958 - 8. I. 1959*

RB14: *Zapiski 21. V. 61 - 28. XII. 61. Zapiski 1962 4. I. 1962-*

Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo v prvem letu novega tisočletja. Stojijo: Vid Snaj, Tomo Virk, Boris A. Novak, Tone Smolej, Janez Vrečko, Lado Kralj, Matevž Kos, Evald Koren. Sedijo: Vanesa Matajč, Vera Troha in Janko Kos.

Predstavitve knjige Ideologi in oporečniki, ki sta jo skupaj založili Beletrina in Znanstvena založba FF: Mitja Čander, Janko Kos, Tone Smolej in Branka Kalenič Ramsak. Foto: Matjaž Rebolj

Kosovi pogledi na Biblijo

Alen Albin Širca

Cprav Sveto pismo ni bilo nikoli zares v ospredju literarnozgodovinskega in komparativističnega zanimanja Janka Kosa, pa vendarle lahko na robu več njegovih del naletimo na nekatere opazke, sodbe in presoje, iz katerih bi lahko povzeli njegov pogled na to, kaj je mogoče reči o judovsko-krščanskem svetem besedilu s stališča literature. V tem prispevku bom obravnaval predvsem Kosov literarnozgodovinski pogled na Biblijo kot del starojudovske književnosti, ki jo lahko uvrstimo v staroveško književnost Bližnjega Vzhoda, in, kar je morda pomembneje, njegovo raziskovanje vpliva Biblije na slovensko literaturo, ki jo je posebej tematiziral v posebnem referatu oziroma razpravi. Na koncu se bomo dotaknili tudi precej zapletenega, a za slovensko literarno zgodovino vendarle pomembnega razmerja med Biblijo in Prešernom, o katerem je Kos razmišljal že od svoje druge monografije o Prešernu naprej, izdani leta 1970 z naslovom *Prešeren in evropska romantika*.

Biblija kot svetovna literatura

Kos v svojem za šolsko rabo napisanem delu *Pregled svetovne književnosti* (1986) v okviru poglavja o Orientu govori o starožidovski književnosti, ki se je izkristalizirala v (judovsko in krščansko) Sveto pismo oziroma Biblijo. S specifičnega literarnovednega stališča se, kot ugotavlja Kos, Biblija kaže kot

poseben, za verske namene izbran korpus besedil starojudovske književnosti: »Z znanstvenega, literarnozgodovinskega stališča je biblija za cerkveno-verske potrebe sestavljen izbor besedil iz obsežne starožidovske književnosti« (Kos, 1986, 14). Njena vloga za razvoj evropske in svetovne književnosti je seveda zelo pomembna in je literarna veda ne sme zanemariti.

Glede zastopanosti literarnih vrst Kos v istem delu ugotavlja, da prednjačijo pripovedniške zvrsti, a večidel v fragmentarnih oblikah, ki so včlenjene v judovsko kronikalno-pripoved o odrešenjski zgodovini Judov kot izvoljenega naroda. Sledi, kot je splošno znano, poezija, z *Visoko pesmijo*, *Jeremijevimi Žalostinkami* in *Knjigo psalmov*. Posebna literarna zvrst so po Kosu poučna dela z »modrostno vsebino«, v obliki izrekov, pregovorov, didaktičnih spisov in »jih je mogoče uvrstiti v poezijo ali prozo, včasih so mešanica obojega (17). Kos pravi, da je v tem smislu najpomembnejša *Jobova knjiga* (17). Nekakšna posebnost pa je novozavežno *Janezovo razodetje*, obravnavano v posebnem razdelku, pri čemer pripominja, da je pri tem spisu zelo močno opazen vpliv simbolike na evropsko poezijo od poznega srednjega veka do moderne dobe (18).

Na novo in temeljiteje je Kos literarnozgodovinsko obravnaval Biblijo kot starojudovsko literaturo v okviru poglavja o Starem Orientu v delu *Primerjalna zgodovina svetovne literature* (2020). Tu ugotavlja, da jo kaže pojmovati v luči genetsko-kavzalne povezanosti s starejšo sumersko, akadsko in egipčansko književnostjo in jo tako lahko razumemo »kot sklep, sintezo in nadgradnjo vsega, kar so staroorientalske literature izoblikovale ali vsaj nakazale« (Kos, 2020, 30). Čeprav je pogosto od same interpretacije odvisno, ali gre res za vpliv starejših orientalskih literatur na biblična besedila, Kos vendarle možno genetsko povezavo detektira pri več segmentih hebrejskega bibličnega korpusa. Na primer tako pripoved o stvarjenju sveta in človeka kot zgodba o vesoljnem potopu iz *Prve Mojzesove knjige* po Kosu kljub pomembnim razlikam lahko kažeta na sumersko izročilo (32). Vplivi egipčanske književnosti na Biblijo pa naj bi bili po njegovem mnenju manj razvidni. V tem oziru omenja *Psalm 104*, ki naj bi spominjal na Ehnatonovo himno Atonu (iz ok. 1400 pr. Kr.). Poleg tega tudi hebrejska *Visoka pesem*, kot je splošno znano, lahko napotuje na vpliv egipčanskih ljubezenskih pesmi. Vsekakor Kos v zvezi s temi vplivi na Biblijo opozarja, da je bolj kot preverjanje genetsko-kavzalnih razmerij »odločilna razlaga podobnosti

in razlik, ki šele lahko pojasni medsebojno odvisnost staroorientalnih slovstev kot delov iste literarne regije« (32).

V nadaljevanju Kos kljub zatrditvi nekaterih tiploških in genoloških podobnosti svetopisemskih besedil s staroorientalnimi literaturami vendarle poudari njeno edinstvenost: Biblija je namreč strukturirana kot posebna zgodovinska pripoved, ki jo usmerja ideja o odrešitvi Judov kot izvoljenega ljudstva pod okriljem monoteistično pojmovanega Boga, Jahveja. V tej svoji izjemnosti pa lahko za Kosa postane nič manj kot »izhodišče za razumevanje drugih literatur starega Orienta, saj je njihova sinteza, nadgradnja in vrh, hkrati pa tudi nasprotje in presežek, ki ohranja mnoge njihovih značilnosti, vendar jih že tudi preoblikuje v literarno tradicijo, ki ni več tipično orientalska« (37).

Na koncu poglavja o starojudovski književnosti v *Pregledu svetovne književnosti* se slovenski komparativist zelo na kratko dotakne tudi vpliva Biblije na slovensko literaturo:

Z razmahom slovenske književnosti v 19. st. je ostala starožidovska književnost pomemben izvor njenih motivov, prisposodob, idej in oblik. Najmočneje je vplivala na obdobja naše romantike, moderne, ekspresionizma, in to zlasti v liriki, dramatiki, deloma celo v proznem pripovedništvu. Njene sestavine je najti pri Prešernu, Ketteju, Župančiču, Cankarju, I. Preglju, A. Gradniku, M. Jarcu, A. Vodniku; v novejšem času pri I. Mraku, D. Zajcu, G. Strniši in drugih. (Kos, 1986, 18)

To pa nas pripelje do osrednje teme tega prispevka, zato si jo bomo natančneje ogledali.

Recepcija Biblije v slovenski literaturi

Poleg zgoraj navedenega odlomka na eno izmed prvih Kosovih obravnav vpliva bibličnih besedil na slovensko književnost naletimo v knjižici *Zgodbe Svetega pisma*, ki je predvsem namenjena srednješolski rabi. Kos v uvodu podaja literarnovedni oris bibličnega pripovedništva, našteje poglavitni zvrsti, kot so bajka, pripovedka, pravljica, legenda, basen, parabola, anekdota, novela, povest,

roman, biografija in polliterano zvrst potopis (Kos, 1992, 13 in 15). Čeprav gre za publikacijo za šolsko rabo, so bežne opazke v kratkih uvodih k posameznim bibličnim zgodbam vendarle dragocene, saj je slovenska literarna veda dotlej precej malo govorila o tej problematiki.¹ Kosove sicer skope ugotovitve, kateri deli svetopisemska pripovedništva so vplivali na slovensko književnost, so vendarle, gledano v celoti, prvi očrt recepcije Biblije v slovenski literaturi. Tu povzermalno navajam posamezne dele Svetega pisma, v zvezi s katerimi Janko Kos navaja konkretna slovenska literarna dela, ki izkazujejo jasne biblične vplive.

Zgodba o Adamu in Evi (iz *Geneze*) je bila po Kosu verjetno navzoča v (izgubljeni) prvi znani slovenski igri *Paradiž* (ok. 1657), potem pa tudi v ljudskem slovstvu, na primer v legendarni pesmi o prvem človeškem paru (Kos, 1992, 33). Zgodba o babilonskem stolpu, prav tako iz *Geneze*, je kot prisposoda navzoča v Prešernovem »zabavljivem« sonetu »Ne bód'mo šalobarde« (43). Zgodbo o Abrahamu in Izaku (*Geneza*) je mogoče zaslediti v slovenski ljudski pesmi »Abraham daruje Izaka« (45). Različne zgodbe o Mojzesu, ki jih najdemo predvsem v *Eksodusu*, so po Kosovi sodbi pustile drobce pri Prešernu, in sicer kot prisposode, kot je motiv »mane« v pesmi »Dekletam«, predvsem pa je Mojzesov lik navzoč v njegovem sonetu »Bilo je, Mojzes! tebi naročeno«. V zvezi z Mojzesom pa Kos posebej omenja tudi Alojza Rebulo in njegov roman *Jutri čez Jordan* (1988), ki vsebuje biblično snov izhoda Izraelcev iz Egipta. (72)

Iz *Knjige sodnikov* sta verjetno najbolj znani zgodbi o Jeftejevi zaobljubi in Samsonu. Za prvo Kos trdi, da je našla pot v baladno pesem »Jeftejeva prisega« Simona Gregorčiča (88); za drugo pa, da jo najdemo v Kettejevem sonetnem ciklu *Spomini* iz leta 1899 (90). V navezavi na *Tobijevo knjigo*, ki je poslovenjena že v Dalmatinovi Bibliji, Kos sicer ne omenja konkretnega vpliva na kako slovensko delo, a pripominja, da naj bi bila posebej priljubljena na Slovenskem v 18. stoletju, ko je izšla v posebnih izdajah, leta 1733 tudi v prevodu Franca Mihaela Paglovca (126). Juditina knjiga je prav tako imela velik odmev v svetovni literaturi, njen vpliv je po Kosu najočitnejši v Aškerčevi baladi »Judit« (1884), v kateri je posebej zaznati duh domoljubnega heroizma (134).

---

1 Pravzaprav je edina res tehtna in poglobljena študija na tem področju izšla šele leta 2005 izpod peresa Vida Snoja, in sicer z naslovom *Nova zaveza in slovenska literatura* (Ljubljana: ZRC SAZU), ki temelji na avtorjevem doktorskem delu iz leta 1999 pod mentorstvom Janka Kosa. Obsežnejša analiza starozaveznih svetopisemskih vplivov na slovensko literaturo tako še zmeraj ostaja deziderat.

Od novozaveznih besedil Kos obravnava evangelijske zgodbe o Jezusovem rojstvu, katerega motiv je otipljiv v ljudskem slovstvu; sem Kos uvršča tudi *Pastirsko igro* ljudskega pesnika in bukovnika Andreja Šusterja - Drabosnjaka (165). Potem so tu zgodbe o Jezusovih delih, Jezusove pripovedi, ki so v resnici prilike (primer je Šuster - Drabosnjak z *Igro o izgubljenem sinu*) in pa pripovedi o Jezusovi smrti in vstajenju oziroma zgodbe o Jezusovem pasijonu, ki so vplivale na slovenske pasijonske igre, kot je *Škofjeloški pasijon*, prva ohranjena takšna igra. Kos ugotavlja, da v ta sklop spadajo tudi številne legende, ki jih najdemo na primer pri Cankarju in Majcnu, potem pa omenja še drami *Azazel* Ivana Preglja (1921) in trilogijo Ivana Mraka *Proces* (1977). S tem v zvezi omenja tudi motiv Judeža, ki sta ga obdelala Aškerc (»Iškarjot«, 1980) in Vodušek (»Judež«, 1035). Zadnji je o Jezusu na Oljski gori napisal tudi sonet »Oljčni vrt« (184).

Naposled Kos v uvodnem besedilu k izbranim odlomkom *Janezovega Razodetja* zapiše, da zaradi tega, ker je ta novozavezni spis brez pravega dogajanja, ni mogel zares vplivati na pripovedništvo in dramatiko, temveč samo na poezijo. Njegova vizionarska in alegorična govorica naj bi bila pri Slovencih najrazvidnejša v nekaterih pesmih Otona Župančiča, na primer v »Viziji« iz *Samogovorov* (1908), v kateri je uporabljena podoba babilonske hotnice in v pesmi »Dies Irae« (1914), katero preveva podobno apokaliptično ozračje (201).

Vsi ti primeri dobijo tehtno komparativistično utemeljitev v Kosovem predavanju »Recepcija Biblije v slovenski literaturi«; tu namreč te iste primere osmisli v širši literarnozgodovinski perspektivi, pri čemer na začetku poda osnovno pojmovno matrico razvoja bibličnega vpliva v slovenski književnosti. Ugotavlja, da se recepcija Biblije v slovenski literaturi členi vsaj na tri faze oziroma ravni, ki zahtevajo različno obravnavo: to so raven cerkvenega slovstva, raven ljudskega pesništva in raven posvetne oziroma umetne literature, ki je edina šele zares avtonomna estetska tvorba. Gre za zelo pomemben sestavek, ki je bil pozneje v krajši obliki preveden v francoščino in je tako leta 2016 izšel v monumentalni francoski enciklopediji *La Bible dans les littératures du monde*. S to objavo smo Slovenci poleg številnih drugih narodov na visoki mednarodni ravni izkazali svojo bogato specifičnost glede odnosa med Biblijo in književnostjo.

V prvi fazi cerkvenega slovstva, ki se začne z *Brižinskimi spomeniki*, je po Kosu Biblija sprejeta v okviru načela katehizacije, »se pravi z oznanjevanjem

krščanskega nauka, poučevanjem verskih resnic in njihovo aplikacijo« (Kos, 1997, 151). Način te katehizacije se v *Brižinskih spomenikih* kaže v parafrazi ustreznih bibličnih odlomkov. Kos nato pripominja, da se pozneje v slovenskem slovstvu poleg parafraze pojavijo tudi prevodi strnjenih odlomkov svetopisemskih besedil. V *Rateškem rokopisu* se tako parafraza prvič pojavi v obliki molitev (očenaš zdravamarija). Šele s protestantizmom pa so se seveda ti prevodi razširili najprej na posamezne biblijske knjige in naposled tudi na Sveto pismo kot celoto (Dalmatin). Kos poudarja, da ta faza še ni zaključena, saj je jasno, da bodo nastajali vedno novi prevodi Svetega pisma. Poleg parafraze in prevodov pa je po Kosovem mnenju za slovensko cerkveno slovstvo značilna tudi dramatisacija, ki najdemo predvsem v *Škofeloškem pasijonu* (1721).

V drugi fazi recepcije Biblije v slovenski literaturi, ki jo predstavlja ljudsko pesništvo in jo Kos časovno zameji nekje od poznega srednjega veka do prvih desetletij 19. stoletja, po njegovem ne moremo več govoriti o katehizaciji, saj ne gre več za neposredno opiranje na biblično besedilo, temveč za posredno navezavo za obnovo likov, dogodkov in motivov biblijskih knjig (152). S tem v zvezi Kos poudarja, da je tu pomemben predvsem način, kako ljudske pesmi podajajo svetopisemske odlomke. Temeljno hermenevtično načelo zato po njegovem ni več katehizacija, ampak familiarizacija, kar pomeni, da ta besedila »poskušajo napraviti biblijske dogodke, like in teme čimbolj domače« (153). Kos tu navaja primer pesmi o Abrahamovi daritvi Izaka, ki se sicer v grobem drži svetopisemske pripovedi, a vendar vnaša vanjo podrobnosti, ki jih tam ni, in sicer tako, da poskuša biblično zgodbo narediti razumljivejšo za preprostega človeka. Drug primer, ki ga navaja Kos, je ljudska pesem o Jobu, ki ga Bog preizkuša z različnimi boleznimi. Pesem v to temo vnaša motive, ki so blizu vsakdanjemu življenju malih ljudi, kot je na primer motiv sitne žene. Podobno Kos ugotavlja tudi za tretji primer, to je za legendarno pesem o Iškarjotu, ki v skop novozavezni odlomek vključuje natančno motivacijo za Judovo izdajstvo. Ta naj bi izgubil denar pri igri s kartami in si ga nazaj lahko pridobi le tako, da Judom izda Kristusa. Na ta način pa seveda biblični odlomek priredi razumevanju navadnih ljudi. Enako po Kosu to velja tudi za redka dramska besedila, ki jih je napisal bukovnik Andrej Šuster - Drabosnjak. Ena izmed ohranjenih iger z

naslovom *Igra o izgubljenem sinu* je po Kosu lep primer, kako ljudska domišljija predela biblično zgodbo, v tem primeru novozavežno priliko.

V tretji in zadnji fazi recepcije Biblije v slovenski literaturi, ki se odvija v leposlovju oziroma umetni literaturi – ta se za Kosa seveda prične z razsvetljenstvom –, pa slovenski komparativist kot poglavitno značilnost poudarja, da si slovenska literatura biblične motive in teme izbira povsem svobodno in jim tudi po svoje določa duhovni in moralni smisel: »Recepcija Biblije je v tej literaturi samo delna, pogosto obrobna, vendar zlasti v obdobjih od moderne naprej ne brez posebnega duhovnega pomena, ki znatno presega njeno količinsko razsežnost« (154).

Tu seveda, kakor zatrjuje Kos, ne moremo govoriti več niti o katehizaciji niti o familiarizaciji, pač pa stopi v ospredje novo hermenevitično načelo, ki se najprej kaže predvsem v dveh postopkih, to je v sekularizaciji in estetizaciji.

Prvi pomeni, da religiozni smisel biblijskih sporočil sicer ni nujno zanikan, pogosto je še zmeraj navzoč, vendar dopolnjen s čisto posvetno vsebino, s tem pa potisnjen v ozadje in nevtraliziran. Temu se pridružuje postopek estetizacije, kar pomeni, da dobijo v takšni literarni obdelavi prizori iz svetopisemskih zgodb predvsem estetske kvalitete – živo nazornost, emocionalno učinkovitost, pa tudi posebno slogovno in verzno dovršenost. (154)

Prvi naj bi oba postopka v slovensko literaturo uvedel Prešeren, o čemer bo sicer več povedano v naslednjem razdelku. Kos sicer na splošno ugotavlja, da naj bi se to, kar je glede recepcije Biblije v slovenski literaturi vzpostavil Prešeren, nadaljevalo tudi v naslednjem obdobju postromantike in zgodnjega realizma. Za Kosa sta tu omembe vredna Simon Gregorčič in Anton Aškerc. Prvi se je v baladi »Jeftejeva prisega« naslonil na pripoved iz *Knjige sodnikov*, ki govori o Jeftejevem žrtvovanju svoje hčere zaradi zaobljube Bogu. Pri tem pa naj bi po Kosovem mnenju Gregorčič v svoji pesmi religiozni motiv Jeftejeve zaprisege precej nevtraliziral, saj ga je oklestil bistvene religiozne dimenzije, tako da je »zgodba prestavljena v območje splošno človeških, naravnih čustvenih vsebin in spremenjena v družinsko tragedijo« (155). Na ta način naj bi Gregorčič poleg

sekularizacije posegel tudi po estetizaciji, predvsem s tem, ko dogodek dramatično stopnjuje in kombinira z učinkovitimi preobrati.

Anton Aškerc naj bi, nadaljuje Kos, oba postopka uporabil v več svojih baladah na biblijske motive; slovenski komparativist izrecno obravnava baladi »Judit« in »Iškarjot«, objavljeni v njegovih *Baladah in romancah*. Glede »Judit« ugotavlja, da se sicer opira na biblijsko *Juditino knjigo*, vendar naj Aškerca religiozne prvine, ki so jasno razvidne v Svetem pismu, v resnici ne bi zanimale, saj obravnava junakinjo in njen uboj Holoferna s stališča nacionalnega domoljubja, značilnega za 19. stoletje. To je za Kosa torej očitna sekularizacija, tej pa se pridružuje tudi estetizacija, ki jo Kos vidi v obdelavi teme, ki gre v smeri večje nazornosti, živopisnosti in s tem seveda tudi estetske učinkovitosti (155). Podobna je njegova presoja glede Aškerčeve balade »Iškarjot«, ki se opira na evanđeljska pričevanja. V navezavi na to pripominja, da »gre pesniku za občečloveško temo izdajalstva, ne pa za posebno vlogo, ki je bila Judežu dodeljena v izpolnitvi Kristusovega trpljenja, križanja in smrti« (155–156). Podobno kot pri Gregorčiču Kos postopek estetizacije pri tej Aškerčevi baladi vidi predvsem v večjem dramatičnem stopnjevanju dogajanja.

V naslednjem obdobju, od moderne in naprej, slovenski komparativist poleg obeh doslej obravnavanih postopkov pri recepcije Biblije v slovenski književnosti prepozna novo načelo, ki ga imenuje problematizacija. Ta po njegovem nastane kot nekakšno dopolnilo ali nadgradnja tako sekularizacije kot estetizacije:

Do nje [problematizacije, op. A. Š.] pride, ko v obdelavi nekega svetopisemskega motiva avtor razvije problem, ki ga prizadeva kot duhovno osebo, kot nosilca duhovne usmeritve svojega časa ali čisto določene kulturne misli tega časa. Problem, ki ga avtor odkriva v svetopisemski snovi, je lahko religiozen, moralno-etičen ali socialen, zmeraj pa tak, da odpira prvotno sporočilo v vprašanje, ki je hkrati izziv in poziv k iskanju resnice. S tem se obrača ne le od katehizacije in familiarizacije, ampak presega tudi estetizacijo, ki takšna vprašanja praviloma nevtralizira. (156)

Torej takšno hermenevitično načelo stopi v veljavo od moderne naprej, pri tem pa Kos opozarja na dve skrajnosti tega načela, saj je lahko na eni strani krščanski ali celo katoliško konfesionalen, na drugi strani pa svobodomiseln ali celo kar ateističen, a vendar naj bi vmes pogosto naleteli tudi na številne prehodne možnosti.

Izmed piscev slovenske moderne Kos obravnava Ivana Cankarja in Otona Župančiča. Pri Cankarju omenja dve črtici, »Legenda o Kristovi suknji« iz leta 1909 in »Četrta postaja« iz zbirke *Podobe iz sanj*. Obe se opirata na novoza-vezno poročilo o Kristusovem križanju, a vendar tudi z apokrifnimi dodatki. Kos ugotavlja, da je Cankar to biblično (in apokrifno) podlago zelo svobodno preoblikoval in jo navdahnil s svojim značilnim razumevanjem življenja in smisla trpljenja, ki čeprav ni čisto tradicionalni katoliški nazor, pa je vendarle v skladu s širšim razumevanjem krščanske duhovnosti. Kos pri tem opazi Cankarjevo problematizacijo biblične snovi v nekakšni temeljni nedoločnosti med imanentno in transcendentno realizacijo krščanskega odrešenja:

Zdi se, da Cankar povečanje, ki prihaja človeku s trpljenjem, razume predvsem kot mogoče v tostranskem svetu – čeprav ni izključeno, da mu daje hkrati mističen pomen nečesa nadsvetnega in s tem uresničljivega šele v nadtvarni transcendenci. Prav v takšni nedoločnosti je Cankarjeva problematizacija biblijskih motivov in tem. (156)

Pri Župančiču Kos v zvezi z njegovo literarno recepcijo Biblije izpostavlja pesmi »Vizija«, »Večerna vizija« in »Pogled na Montmartre«, ki so vse vključene v zbirko *Samogovori* (1908). Podobno kot pri Cankarju naj bi bilo mogoče tudi pri Župančiču v omenjenih pesmih zaslediti evangeljsko temo Kristusovega trpljenja in križanja. Pri tem pa Kos ugotavlja, da naj bi v nasprotju s Cankarjem, ki vendarle verjame, da je smisel trpljenja tako ali drugače notranje zvezan z očiščenjem in povečanjem, lirski subjekt pri Župančiču bil veliko bolj podvržen dvomu, oziroma nagnjen k notranjemu nihanju med upanjem v odrešenjski vidik Kristusovega trpljenja in dvomom o možnosti dviga nad zapeljivo čutnost materialnega sveta (156).

Nadalje slovenski komparativist poudari, da naj se takšna razsežnost problematizacije bibličnih idej in motivov ne bi kaj bistveno spremenila v književnosti med obema vojnama, povečala naj bi se le njena razpetost med krščansko in svobodomiselno problematizacijo. Dober primer za prvo je po njegovem Ivan Pregelj s svojo dramo *Azazel*, ki vsebuje motiv izdajstva Jude Iškarijota v navezavi na pripoved o Mariji Magdaleni. Kot ugotavlja Kos, naj bi Pregelj sekularizacijo in estetizacijo biblijske snovi uresničil prav z dopolnjevanjem motiva izdajstva z erotiko, kar naj bi se kazalo v junakovi razklanosti med erotično in duhovno ljubeznijo ter sporu med posvetno in duhovno močjo. Pregelj naj bi po Kosu v tem smislu problematiziral biblične sestavine predvsem s tem, ko je v svojem dramskem besedilu odpiral temeljno vprašanje človeške grešne eksistence (157).

Svobodomiselna problematizacija pa naj bi po Kosovi sodbi najvidneje stopala na plan pri Božu Vodušku, in sicer v njegovih sonetih, od katerih sta najbolj prežeta s svetopisemsko tematiko soneta »Judež« in »Oljčni vrt«. Čeprav soneta zvesto posnemata novozavezno snov, pa naj bi bil v ozadju »do vsega nadnaravnega skeptičen svobodomiselni pogled« (157), ki iz evangeljskega sporočila odstranjuje vsakršno vero v transcendenco. Kot tudi drugod, naj bi namreč bila za Voduška tudi tu značilna problematika človeške eksistence, ki se zaveda svoje »grešnosti«, eksistencialne nesmiselnosti, a naj bi ravno v vztrajanju v tem nesmislu vendarle imela globoko etično držo. S tem pa naj bi tudi že, kot zatrjuje Kos, problematizacija Biblije v slovenski literaturi dosegla svoj vrhunec.

Kos to pomembno razpravo sklene z opazko, da je tudi med drugo svetovno vojno in po njej nastalo več del, ki izkazujejo recepcijo biblične snovi in bi jih lahko uvrstili v območje problematizacije. Na krščanski strani je to po njegovem legendni prozni cikel Stanka Majcna, ki obravnava Kristusa, pa tudi Judeža Iškarijota, objavljen v delu *Bogar Meho* (1944); po vojni pa tudi trilogija *Proces* Ivan Mraka, ki naj bi v svobodni dramatizaciji treh bibličnih likov (Jude Iškarijota, Kajfe in Poncija Pilata) pripoved o Kristusovem pasijonu problematizirala s poudarjanjem Kristusove zmogovite moči, ki svoje izdajalce sili k priznanju krivde in grešnosti (158).²

---

2 Nekoliko preseneča, da Kos v tej razpravi ni zajel Antona Vodnika. O njem sicer v *Primerjalni zgodovini slovenske literature* pravi, da je zlasti v njegovem zgodnejšem obdobju v začetku dvajsetih letih 20. stoletja zaslediti dekadenco rabo bibličnih motivov, predvsem pri likih, kot je Marija, pa tudi drugih oseb Stare in Nove zaveze (2001, 293).

Na tem mestu se Kosova analiza ustavi, čeprav bi bilo vendarle več kot zanimivo in celo potrebno izvedeti tudi o načinih problematizacije sodobnejše literature na Slovenskem, namreč tiste nastale po letu 1960, predvsem morda vsaj pri velikih slovenskih modernističnih pesnikih, kot so Kajetan Kovič, Gregor Strniša in Dane Zajc. Pravzaprav pa na koncu Kosovega francoskega sestavka za *La Bible dans les littératures du monde* naletimo na kratko dopolnitev (2016, 2037b), in sicer Kos omenja tudi Alojza Rebulo kot najpomembnejšega sodobnega slovenskega katoliškega pisatelja, ki naj bi v svojem delu *Jutri čez Jordan* (1988) na ozadju starozavezne pripovedi prikazal dezorientiranost človeka v modernem svetu. Kot zadnji pomemben primer recepcije Biblije v slovenski poeziji pa slovenski komparativist omenja Daneta Zajca in njegov *Križev pot* (2001) ter pri tem poudarja, da je pesnik z vstavljanjem apokrifnih prvin v novozavezno pripoved o Kristusovem križanju vzpostavil eksistencialno zavezujočnost bibličnega sporočila.

Biblija in Prešeren

V Kosovi prvi monografiji o Prešernu z naslovom *Prešernov pesniški razvoj* (1966) ni o Bibliji niti o krščanstvu v navezavi na Prešerna zapisano skoraj ničesar, pač pa je o tej temi najti nekaj pomenljivih odlomkov v knjigi *Prešeren in evropska romantika*, ki je bila njegova doktorska disertacija (1970). Tu Kos ugotavlja, da se je pri Prešernu takoj po *Sonetnem vencu* izvršil preobrat glede izbire poglavitne motivike, in sicer naj bi Prešeren od antičnih mitoloških motivov prešel k religioznim oziroma krščanskim. Ta obrat pa naj bi dosegel vrh leta 1835 v *Krstu pri Savici*, v katerem naj bi »obseg krščanskih motivov, idej in podob že tako narasel, da mu gre nadvse jasen in za celotno pesniško zamisel odločilen pomen« (1970, 145). Po Kosovi presoji naj bi bil za ta preobrat odločilen vpliv jenske romantike, ki naj bi nanj začela vplivati šele leta 1834 in naj je ne bi spodbujal Čop neposredno, ampak naj bi jo Prešeren prevzel v skladu s svojim lastnim razumevanjem romantike kot naravno nujnost svojega pesniškega razvoja (145). Vsekakor pa naj tu po Kosovi sodbi Prešeren ne bi sledil kakemu Novalisu ali Tiecku, ki sta v takšnih krščanskih motivih poleg estetske razsežnosti vendarle posegala tudi z namenom ustvarjanja višjega duhovnega sveta, ki ima na sebi absolutno veljavo. Prešeren naj bi, kot trdi Kos, biblične in krščanske elemente

estetiziral (predvsem po vzoru bratov Schlegel), in »afektiziral«;³ to pomeni, da naj bi te motive uporabljal za senzualno vzbujanje čustvenih doživljajev, predvsem pa da bi tako na svoj način poudaril svojo pesniško erotiko (146).

Nazadnje in najtemeljiteje je Kos vpliv Biblije na Prešerna obravnaval v delu *Prešeren in krščanstvo* (2002), saj je tej temi namenil celo poglavje.⁴ Že v svojem referatu o vplivu Biblije v slovenski literaturi je Kos poleg prvo objavljene Prešernove pesmi »Dekelcam« (1827), v kateri je v prvi kitici omenjena »nebeška mana« iz *Pentatevha*, in nekaterih verzih iz *Krsta pri Savici*, kot najočitnejši primer estetizacije in sekularizacije biblijske motivike pri Prešernu izpostavil že omenjeni povenčni sonet »Bilo je, Mojzes! tebi naročeno« (1997, 155). Prešeren, kot poudarja Kos, se v tej pesmi v kvartinah nasloni na pripoved o Mojzesovem sklepu življenja, ko mu ni bilo dano stopiti v obljubljeni dežel, ampak jo je lahko zrl le od daleč. Vendar tu naj ne bi bilo več sledu o kaki religiozni perspektivi in Božji volji ter odrešenjski zgodovini, ampak naj bi, kot trdi Kos, Prešeren religiozno dimenzijo postavil v oklepaj, zato naj bi mu ta služila samo še kot prispodoba k sklepni ljubezenski misli, izraženi v tercinah soneta.

V poglavju o Bibliji pri Prešernu Kos poudarja, da naj bi Prešeren sve-topisemska besedila izjemno natančno poznal (2002, 26), kar naj bi se kazalo predvsem v tem, da v svojih pesmih pogosto rabi motive in teme, ki so povprečno izobraznemu bralcu lahko komaj opazni ali pa celo nepoznani. Včasih naletimo tudi na neznatne namige, ki bi jih lahko zlahka spregledali ali jih imeli bodisi za splošno znane pesniške prispodobe ali pa za Prešernovo lastno imaginacijo, kot je na primer v prvi gazeli »Pesem moja je posoda tvojega imena«, pri kateri Kos besedo »posoda« razume kot prevzeto iz *Apostolskih del* (9,15) in bi jo Prešeren lahko prevzel iz Vulgate, v kateri je uporabljena beseda *vas*, ne pa, recimo, iz Japljevega prevoda Biblije, ki te besede nima (29–30). Kos opozarja, da naj bi bilo takšnih drobnih odjerkov Biblije pri Prešernu veliko, vsi pa verjetno niti niso še niso bili evidentirani, zato bi po njegovem mnenju tu prišla prav kakšna sistematična računalniška obdelava (31), čeprav je zanj vendarle veliko pomembnejše razumeti način Prešernove rabe bibličnih sestavin. Kot ugotavlja

3 Kos tega termina sicer nikoli ne uporabi.

4 Poglavje je nastalo na podlagi referata, ki je bil predstavljen na simpoziju Prešernovi dnevi v Kranju (1999) in je bil v krajši obliki objavljen tudi v zborniku *Prešernovi dnevi v Kranju: simpozij ob 150-letnici smrti dr. Franceta Prešerna* (2000).

slovenski komparativist, naj v nasprotju z romantiki, kot so Byron, Vigny, Heine ali Hebbel, Prešeren Biblije ne bi nikjer zares problematiziral, se pravi da bi dejansko postavljaj pod vprašaj njeno versko sporočilo, kar naj bi bilo razvidno iz tega, da naj se Prešeren ne bi nikjer zares izrekal o njenem religioznem smislu, temveč naj bi ga zmeraj samo nevtraliziral oziroma postavljaj v oklepaj. Tu je spet za Kosa odločilen sonet »Bilo je, Mojzes! tebi naročeno«, saj se tu Prešeren osredotoča na nekaj, česar v biblični pripovedi sploh ni najti, to je na Mojzesovo subjektivno doživljanje in samorazumevanje ob predsmrtnih trenutkih (34). Tu gre po Kosu seveda za sekularizacijo kot subjektivizacijo, ki pa naj bi se podaljševala v erotizacijo: pesniški jaz lahko pred smrtjo – tako kot njegov »romantizirani« Mojzes – svojo ljubljeno žensko gleda samo od daleč.

Tu je nadvse pomenljivo, da ob tem pri Kosovi analizi stopi na plano njegovega značilna duhovnozgodovinska perspektiva, ki z nekakšne ptičje perspektive usmerja pogled tudi k najdrobnejšim detajlom posamičnega literarnega teksta. Za Kosa je takšno razmerje do Biblije, kot ga izkazuje Prešeren, mogoče namreč samo v bistveno novoveški konstelaciji subjekta do objekta, ki na nek fundamentalen način omogoča in določa pogoje možnosti in nemožnosti izrekanja (novoveške) romantične subjektivitete:

Takšna subjektivna notranjost seveda ni Prešernov osebni izmislek, ampak je posledica novoveške subjektivnosti, ki ji pripada tudi Prešernova poezija, oziroma natančneje povedano – ta ponotranjenost je v Prešernovem sprejemu Biblije moment romantičnega duha, v katerem je subjektivizacija dosegla svoj poetični vrhunec. (35)

Kako pomembna naj bi bila Biblija za Prešerna, pa Kos ne dokazuje samo prek citatov in prispodob ali stilizmov, ampak tudi prek uporabe splošnih idej, pojmov in miselnih vzorcev, ki naj bi se polagoma vpletli v Prešernov lastni življenjski nazor. To naj bi bilo, kot ugotavlja Kos, razvidno že v pesmi »Slovo od mladosti«, ki sicer na splošno velja za njegovo najtemeljnejšo življenjsko filozofsko pesem. Kos tu omenja predvsem idejo o »sadu spoznanja«, ki se nanaša na biblično pripoved o človekovem padcu in je pozneje privedla do krščanske

dogme o izvirnem grehu. To idejo Kos prepoznava v Prešernovi ideji o spoznanju razlike med dobrim (idealnim), v katerega je verjel, in njegovim nasprotjem, zlim, (realnim), ki ga je izkusil v stvarnem svetu. Ta razlika sicer po Kosu ni več čisto krščanska dvojnost dobrega in zla, je pa gotovo njegov romantični analogon, se pravi da je »nadomeščena z romantično pojmovano dvojnostjo med naivno nedolžnostjo, ki obstaja v čisti notranjosti mladega, naivnega človeka, in zavestnim bivanjem v neidealnem zunanem svetu, v katero preide posameznik s svojo odraslostjo« (39). Zato naj bi bil po Kosovi presoji Prešernov bivanjski pesimizem blizu starozavezni, judovski mentaliteti, kot je na primer izražena predvsem v bibličnih modrostnih knjigah, se pravi v *Sirahovi knjigi*, *Knjigi pregovorov*, *Knjigi modrosti* in *Jobovi knjigi* (40). Seveda pa naj bi šlo pri tem za sekularizacijo, ki nikjer ne izkazuje vero v pravičnega Boga; prav od tod pa naj bi po Kosu seveda izhajalo znano Prešernovo svetobolje, življenjski obup in resignacija, ki nista značilna za biblično duhovnost.

Poleg obravnave nemškega soneta »Wohl ihm, dem fremd geliebt das Erkennen«, za katerega Kos prav tako ugotavlja, da naj bi biblične momente – v tem primeru evangeljsko priliko o talentih (Mt 25,14–30) – sekulariziral, je nazadnje analiziran še *Krst pri Savici*, ki vsebuje največ bibličnega gradiva. To je za Kosa še toliko pomenljivejše, saj naj bi ta pesnitev v temelju razkrivala Prešernov odnos do krščanstva. Kos tako v *Krstu* razbira poudarek na novozaveznih besedilih, torej na evangelijih in Pavlovi teologiji (49), kar naj bi se najjasneje kazalo v Bogomilinih veroizpovednih pojmih ljubezni, miru in sprave. Tu sicer ni povsem jasno, kako Prešeren te pomembne novozavezne segmente problematizira, gotovo pa je za Kosovo podoba Prešerna *Krst* ključnega pomena, saj se mu na tej ravni Prešernovo razmerje do Biblije kaže kot eno izmed poglobitvenih vprašanj njegovega pesništva (50) in naj bi naposled tudi vodilo do vprašanja Prešernovega odnosa do krščanstva, ki pa je, kot to trdi že v delu *Neznani Prešeren* (55), nič manj kot najtemeljnejše gibalno – čeravno to ni očitno na prvi pogled – celotnega Prešernovega pesništva:

Tako kot v Prešernovi življenjski usodi je tudi v njegovi poeziji napetost med svobodomiselstvom in nostalgijo po krščanstvu ostajala do konca neuravnovešena, konflikt med obojima pa

neodločen. Prešernovo razmerje do krščanstva je s svojo tragično razpetostjo med dvojje nasprotujočih si duhovnih načel – med vero v nadsvetno transcendenco in vero v emancipacijo zgolj svetnega človeka – bilo res skrivno gibalo ne le »drame Prešernovega duševnega življenja«, kot je zapisal Ivan Prijatelj, ampak je s svojimi nasprotji na skrivnem določalo celotno dinamiko njegovega pesniškega sveta. (1994, 55)

Sklep

Na koncu se zdi smiselno Kosovo preučevanje Biblije kot literature in predvsem njenega vpliva na slovensko književnost postaviti v širši kontekst njegovega raziskovanja literature, predvsem v navezavi na njegov značilni metodološki okvir primerjalne literarne zgodovine svetovne in slovenske književnosti. V tem oziru lahko rečemo, da je Kos že v svoji temeljni znanstveni študiji o Prešernu v kontekstu evropske romantike (1970) na sledi Antonu Ocvirku zelo koncizno zasnoval delokrog, v katerem se lahko konstituira znanstvena podlaga primerjalne literarne zgodovine in komparativistike nasploh. Kos namreč v omenjeni monografiji trdi, da ni dovolj ugotavljati površinske podobnosti in analogije ter drobnih paralelizmov med primerjanimi teksti in literaturami, ampak je treba pripraviti podlago za sistematično, historično empirično in primerjalno analizo, ki vzpostavlja širši duhovnozgodovinski okvir primerjave. Zato morajo biti po njegovem empirična dejstva »ves čas včlenjena v raziskovanje širših historičnih problemov, odnosov in tokov, saj bi sicer pretila nevarnost, da obtiči pri posameznih podrobnostih in vzporednicah, nepovezanih v večjo celoto in prav zato znanstveno neprepričljivih« (1970, 10). Vsak del je del neke celote in celota je tista, v kateri je vsak posamezni del lahko šele razumljiv. Natanko v tem takšno literarnozgodovinsko razumevanje in razlaganje dobi status humanistično koncipirane znanstvenosti; zato je jasno, da je Kosova primerjalna metoda v temelju utemeljena na način, kot jo pozna filozofska hermenevtika od romantike naprej. Šele to lahko zares konstituira komparativistično literarno interpretacijo kot znanstveno primerjalno literarno zgodovino, ki je tako s Kosom najmočnejše presegla pozitivistične nazore starejše slovenske literarne zgodovine.

Literatura

- Kos, Janko, 1970: *Prešeren in evropska romantika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kos, Janko, 1986: *Pregled svetovne književnosti*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kos, Janko, 1992: *Zgodbe Svetega pisma*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kos, Janko, 1994: *Neznani Prešeren*, Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Kos, Janko, 1997: Recepcija Biblije v slovenski literaturi. *Bogoslovni vestnik*. 57/1–2. 151–158.
- Kos, Janko, 2001. *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kos, Janko, 2002. *Prešeren in krščanstvo*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kos, Janko, 2016: »Slovénie«. V: *La Bible dans les littératures du monde*. Tome II (ur. Sylvie Parizet). Pariz: Les Éditions du Cerf. 2035b–2037b.
- Kos, Janko, 2020: *Primerjalna zgodovina svetovne literature*. Ljubljana: Slovenska matica.

Janko Kos

PREŠEREN
IN KRŠČANSTVO

Ob Kosovi Primerjalni zgodovini slovenske literature¹

Evald Koren

Primerjalno književnost je že od vsega začetka zaznamoval z znanstvenozgodovinskega stališča relativno pozen nastop, saj se je v institucionalizirani obliki pridružila tradicionalnim monoliterarnim vedam v raznih deželah pravzaprav šele ob koncu 19. stoletja. V družbi številnih nacionalnih filologij, ki so od nje starejše nekaj desetletij ali celo stoletje in več, je občutila nelagodje poznega prišleca, ki se ne čuti samo nepriznanega, ampak celo eksistenčno ogroženega. Primerjalna književnost, pogosto tarča srditih napadov, se je protivila poskusom, ki so jo hoteli omejiti na tako imenovano vplivologijo, pogodu pa ji tudi ni bila vloga nekakšne superdiscipline. Če namreč prvi vzdevek namerno poudarja domnevno ozkost in enostranskost njenega raziskovalnega območja, pa ji druga oznaka podtika kar neke vrste znanstveno nastopaštvo ali elitizem, saj očitno namiguje na njeno dozdevno željo, da bi postala univerzalna znanost o literaturi. Nič čudnega torej, če si primerjalna književnost z razsežnim teoretičnim in metodološkim razglabljanjem kar naprej vztrajno prizadeva opravičiti svoj obstoj kot samostojna disciplina s posebnim raziskovalnim področjem. In če ob tej iz samoobrambnih nagibov potencirani avtorefleksiji upoštevamo še številne sestavke, v katerih spremlja nove smeri in se odziva na poglobitve spremembe v literarni vedi, kako se skratka prilagaja

---

1 Članek je prvič izšel v *Primerjalni književnosti* leta 1988. Ponatisnjen je bil v Korenovih zbranih spisih *Od Antigone do Zolaja* (ZZFF, 2021).

novim paradigmam, zlahka zaključimo, da zavzema produkcija teoretičnih in metodoloških tekstov v naši stroki, še zlasti v primerjavi z monoliterarnimi vedami, nesorazmerno velik prostor.

Takšnim težnjam se z razumnim klicem po konkretnem raziskovalnem delu, ki se seveda ne odpoveduje nujnim teoretičnim opredelitvam in izhodiščem, kar pogosto in odločno postavljajo po robu komparativisti na različnih koncih sveta, bodisi na znanstvenih shodih ali v znanstvenem tisku. O tem vprašanju sta spregovorila npr. Harry Levin l. 1968 na zborovanju Ameriške zveze za primerjalno književnost in Anna Balakian l. 1985 na II. kongresu Mednarodne zveze za primerjalno književnost. Presenetljivo vehementni nastop Američanke v Parizu, ki je rohnela proti prebujnemu teoretiziranju v stroki, najbrž dokazuje, da argumentirana svarila, izrečena že pred dvajsetimi leti, niso zalegla. Takrat je Levin opozoril ne samo na pretirano vrednotenje teorije, ki da je povrh še ločena od prakse, ampak tudi na to, da se preveč energije troši za razpravljanje o sami stroki in njenih posameznih problemih, namesto da bi se lotili branja literature in njenega raziskovanja. Sorodne poglede na to vprašanje je razložil tudi Haskell Block, ki je proti koncu svoje jasne in pregledne knjižice o smereh in problemih primerjalne književnosti v petdesetih in šestdesetih letih zapisal: »Komparativisti sedaj potrebujejo velike [praktične] zglede mnogo bolj kakor nejasne metodološke napotke« (*Nouvelles tendances en littérature comparée*, Paris 1970, str. 52).

Na Slovenskem, kjer se je primerjalna književnost že razmeroma zgodaj konstituirala kot empirična historična veda, ki pa si je hkrati odprla poti tudi v kritiko in teorijo, je stroka lani in letos zabeležila dva imenitna znanstvena uspeha, dobila je dva velika praktična zglede raziskovalno-publicistične dejavnosti. Prvič: doslej je izšlo deset letnikov pričujoče znanstveno-strokovne revije *Primerjalna književnost*, katere bibliografsko kazalo, sestavljeno posebej za to desetletje in objavljeno v prvi številki letošnjega letnika, je preprosto treba vzeti v roke in se tako poučiti o velikem številu prispevkov in avtorjev, impresivni raznovrstnosti obravnavanih tem in izjemno bogati in tehtni recenzijski dejavnosti. Ta jubilej je seveda toliko pomembnejši, ker gre za edini tovrstni jugoslovanski časopis in hkrati za eno izmed redkih komparativističnih periodičnih publikacij, ki jih po virih, s katerimi ta hip razpolagamo, v Evropi najbrž ni niti deset. Drugič: Janko

Kos je izdal *Primerjalno zgodovino slovenske literature*, ki je rezultat dolgoletnega preučevanja slovenske literature. Najbrž ni treba posebej poudariti misli, da je komparativno raziskovanje slovenske literature ena izmed osrednjih nalog pri nas, še zlasti spričo naraščanja internacionalizacije, ki jo doživlja literatura od 19. stoletja dalje.

Rokopis Kosovega dela je bil zaključen l. 1983, čez dve leti ga prevzame založba in šele v začetku l. 1988 izide knjiga z letnico 1987. Potemtakem se delo pojavi v tiskani obliki po več kot štirih letih.

Čemu navajamo ta dejstva? Najprej zato, ker delo, ki izide po tolikih letih natančno takšno, kakršno je bilo napisano, med ležanjem seveda ni zorelo, ampak utrpelo škodo, ki resda ni velika, saj je bil čas za kaj takega na srečo vendarle prekratek. Pač pa se manjša škoda kaže v nepopolnosti bibliografskega aparata, saj ta ne zajema najnovejše strokovne literature. Če se omejimo samo na študije, ki so izšle v *Literarnem leksikonu*, medtem ko se je pripravljala izdaja Kosove knjige, pogrešamo vsaj štiri pomembne spise te edicije: Hladnikov zvezek *Trivialna literatura, Eksistencializem in literatura* Marjete Vasič, *Sentimentalni roman* Katarine Bogataj-Gradišnik in Kraljev *Ekspresionizem*. Pri naštevanju smo iz razumljivih razlogov pustili ob strani Kosova zvezka o razsvetljenstvu in predromantiki, saj nam ne gre samo za golo registracijo pogrešanih enot v bibliografskem razdelku knjige, ampak predvsem za dejstvo, da pisec kajpada ni mogel upoštevati znanstvenih izsledkov teh publikacij. Drugi razlog za poi-gravanje z letnicami je ta, da stoji med letoma 1983 in 1988 nekako na sredi leto 1986, tisto torej, v katerem bi knjiga, kot smo se mogli prepričati, ob živahnejši založniški skrbi lahko tudi v resnici izšla.

Ta letnica pa seveda ni izbrana naključno, saj želimo opozoriti, da je pred natanko pol stoletja, se pravi l. 1936, izšlo tisto znanstveno delo, ki zaznamuje na Slovenskem pričetek institucionalizirane primerjalne književnosti oz. primerjalne literarne zgodovine, kakor se je stroka takrat imenovala. Gre za knjigo Antona Ocvirka *Teorija primerjalne literarne zgodovine*; ta je v Evropi tretja predvojna in vse do začetka petdesetih let tudi zadnja monografija, posvečena novi literarnoznanstveni disciplini, ki jo je avtor pri nas utemeljil teoretično, zlasti skrbno pa še metodološko. In petdeset let po tem prodoru nove stroke izide na Slovenskem znanstvena publikacija, ki ponovno opazno zaznamuje pomemben

mejniki v razvoju naše primerjalne književnosti. Toda medtem ko je pri Ocvirku govor o teoriji, gre pri Kosu za zgodovino, medtem ko prvi načela in metode razlaga, jih slednji reflektirano aplicira. Torej lahko Kosovo knjigo označimo kot pendant Ocvirkovi, se pravi, da je hkrati njeno nasprotje in njeno dopolnilo.

Na kratko smo omenili, da je Ocvirkova knjiga za takratne evropske in celo svetovne razmere zelo zgodna, ampak očitno so avtorju prišle mnoge spodbude iz ne tako daljne *La littérature comparée*, prve moderne tovrstne monografije, ki jo je l. 1931 objavil Paul Van Tieghem. Sicer je res, da je Ocvirk med prvimi utemeljeno zavrnil Francozovo ločevanje med primerjalno in občo književnostjo in da se tudi sicer v marsičem razlikuje od njega, ne nazadnje seveda tudi po tem, da upošteva ustrezno umetniško in znanstveno gradivo iz slovenske literature, vendar so na dnu Ocvirkove knjige vendarle otipljive nekatere žive zveze z Van Tieghemovim temeljnim znanstvenim tekstom.

V nasprotju z Ocvirkovo relativno konceptualno izvirnostjo, ki je zgodovinsko pogojena, pa sta Kosova odločitev in zasnova njegove študije svojevrsten novum, kajti s precejšnjo gotovostjo lahko trdimo, da v svetovnem literarnem zgodovinarstvu ne obstaja nobeno delo, ki bi na tak način obravnavalo tuje vplive na skorajda celotno besedno umetnost kakega naroda. Ne da literarni znanstveniki ne bi pogosto ugotavljali tujih vplivov na domače avtorje, konec koncev se kar velik del komparativnih razprav ukvarja prav z dejavnostjo te vrste, pač pa smo doslej pogrešali raziskavo, ki bi pri tem početju ohranjala zgodovinsko celovitost obravnavane nacionalne literature. In prav to se je posrečilo Kosu, kar ga je tudi opravičilo, da je svoje delo poimenoval »primerjalna zgodovina slovenske literature« in ne morda »tujih vplivov na slovensko literaturo«. Knjigo z naslovom prav takega tipa, namreč *Tuji vplivi na francosko literaturo (Les influences étrangères sur la littérature française 1550–1880)*, je izdal Philippe Van Tieghem prvič l. 1961, zato je treba povedati, da naslov knjige natanko označuje avtorjev pristop, ki se bistveno razlikuje od Kosovega, saj dosledno izhaja iz tujih vplivov, se pravi zunajfrancoskega literarnega dogajanja. Zaradi tega pri njem seveda ne najdemo poglavja, posvečenega npr. Victorju Hugoju, ki bi obravnavalo njegovo poezijo, dramatiko in romanopisje ter tuje vplive v teh zvrsteh njegovega ustvarjanja. Pač pa nastopa Hugo poleg mnogih drugih avtorjev v več razdelkih te knjige: v poglavju, naslovljenem »Walter Scott«, ker je škotski pisec pač vplival ne samo

na nastanek francoskega zgodovinskega romana, ampak kar na vso njihovo romantično literaturo; zavoljo španskih motivov v Hugojevi poeziji in dramatik in se njegovo ime pojavi ponovno v poglavju »Španija«, in končno še v razdelkih »Italijanska literatura« in »Nemška misel v francoski literaturi (1800–1900)«. Skratka, predmet poglavij niso niti posamezni francoski avtorji ne zvrsti in vrste niti literarna gibanja ali obdobja francoske literature, kar potrjuje misel, da v ospredju Van Tieghemove obravnave potemtakem ni francoska literatura v svoji organski sklenjenosti, ampak so v središče pozornosti pomaknjeni tisti tuji literarni pojavi, ki so nanjo vplivali med leti 1550 in 1880 oz. 1900.

Povsem drugače je zasnovana *Primerjalna zgodovina slovenske literature*, saj raziskuje živi, tesni in ustvarjalni stik slovenske literature z drugimi evropskimi in zunajevropskimi literaturami, tako da ima bralec nenehno pred očmi dogajanje v slovenski literaturi, v njenih posameznih izsekih pa mu avtor odkriva poglobljene tuje vplive. V devetintridesetih poglavjih obravnava Kos probleme v slovenski literaturi, ki so bodisi povezani s kakim obdobjem bodisi s katero izmed zvrsti v posameznem obdobju oz. smeri ali pri posameznem avtorju, ipd.; pa seveda vsakokratne tuje vplive.

Za svojo raziskavo je moral Kos najprej evidentirati obsežno gradivo, ki se je o teh vprašanjih nabralo v našem literarnem zgodovinoopisju, te številne, večkrat le parcialne obravnave pa pogosto dopolnjuje z mnogimi izsledki lastnih raziskovanj. Ob tem kajpada upošteva tako filozofsko literaturo kakor tudi relevantna znanstvena dela svetovne literarne vede – zgodovinska in teoretična –, ki zadevajo druge, predvsem evropske literature.

Kosova knjiga se je zelo uspešno izognila nevarnosti, da bi obstala na ravnini skice ali samo pri bolj ali manj kritičnem naštevanju imen, naslovov, tem, form, smeri in obdobj iz obeh območij, slovenskega in tujega. Temu se je izognila zategadelj, ker avtor zares temeljito pozna ne le slovensko literaturo, ampak hkrati tudi zakonitosti evropskega in svetovnega literarnega in drugega duhovnega dogajanja, ki jih nenehno upošteva, in ne nazadnje, ker neprestano in intenzivno teži k sintezi.

Najbrž ne pretiravamo, če trdimo, da šele Kosova primerjalna zgodovina omogoča to, kar želimo imenovati pravičnejšo presojo in bolj celostno razumevanje slovenske literature in njenega zgodovinskega poteka. Nič presenetljivega ni, če

je novi pogled na slovensko literaturo, ki je sedaj odlepljen od tal in razširjen, omogočil avtorju, da ponekod pokaže novo konfiguracijo, da tu in tam premakne meje med posameznimi literarnozgodovinskimi obdobji, da znotraj teh obdobji ugotovi drugačno razmerje idejno-estetskih prvin, da na novo označi tega ali drugega pisca, in morda še kaj. Uresničile so se torej napovedi nekaterih komparativistov, da bo primerjalna književnost razširjala in poglobljala preučevanje nacionalnih literatur. Če upoštevamo znano dejstvo, da je naša stroka na zahodu dolgo zanemarjala slovanske literature, je svojevrsten paradoks, da je prav ena izmed njih, povrh še mala, prva dobila svojo tako temeljito in izvirno primerjalno zgodovino.

PRIMERJALNA ZGODOVINA SLOVENSKE LITERATURE

Janko Kos

Zalozba Mladinska knjiga

Kosova teorija lirike

Darja Pavlič

Teoriji lirike se je Janko Kos najbolj celovito posvetil v monografiji z naslovom *Lirika* (1993), kjer razlikuje med tradicionalnim (romantičnim) in modernejšimi pojmovanji te literarne vrste. V uvodnem poglavju opozori na problematičnost pojma, ki se je »oblikoval počasneje in z večjimi težavami od pojmov za pripovedništvo in dramatiko« (Kos, 1993, 2). Posebno težavo za teorijo lirike vidi v tem, da ne obstaja reprezentativna lirska zvrst, iz katere bi lahko izpeljali določila, veljavna za celotno vrsto, opozarja pa tudi na vrsto drugih odprtih problemov, kot so razmerje do glasbe, poezije, proze, liričnosti, pripovedništva in dramatike. V modernih teorijah lirike je po njegovem mnenju osrednja problematika lirskega subjekta, vsa odprta vprašanja pa je treba povezati z analizo zgodovinskega razvoja pojmov, na katere se opira teorija lirike. Prav dosledno upoštevanje geneze in etimologije ključnih izrazov je ob kritični presoji, primerjavi in sintezi obstoječih pogledov glavno metodološko orodje, s pomočjo katerega Kos polagoma in sistematično oblikuje to, kar bi lahko imenovali njegova teorija lirike.

Kosov pregled različnih pojmovanj lirskega pesništva se zaradi terminoloških povezav začne z antiko. Grki in Rimljani so pridevnik lirski od helenizma naprej uporabljali za označevanje pesnikov in pesmi, pogojno tudi pesništva. Lirske so bile pesmi, pete ob spremljavi na liro ali druga brenkala, lahko tudi

na piščali. Grki k lirskim pesmim niso prištevali elegij, jambskih pesmi in epigramov, Rimljani pa so poleg naštetih med nelirske šteli še satire in pesniške epistole. Kos ugotavlja, da je moderni pojem lirika po obsegu veliko širši in da večina antičnih lirskih form ni več živih, bistveno pa se mu zdi vprašanje, ali je povezava z glasbo ostala pomembno določilo lirike. Zаметke za teorijo lirske poezije v antičnem pomenu besede je po njegovem mnenju mogoče odkriti pri Aristotelu, medtem ko se Platonov čisti govor ne sklada z antičnim pojmovanjem lirskega pesništva. Platon je razlikoval tri načine pesniškega govora: mimetični (tragedija in komedija); goli, čisti ali neposredni govor (ditirambi); mešani govor (epske pesnitve). Med besedila, ki jih pesnik govori v lastnem imenu, bi lahko poleg ditirambov uvrstili še druge zvrsti zborovskega pesništva, monodične pesmi, pete pesmi, jambске pesmi in elegije. Na Platonovo razlikovanje se je oprla Käthe Hamburger (*Die Logik der Dichtung*, 1957), ki je liriko razumela kot eksistencialni izraz realne pesnikove osebe, medtem ko je epiko in dramatiko razumela kot mimetično fikcijo. Kos opozori na dva zadržka, ki preprečujeta, da bi v Platonovem čistem govoru videli zameetek za novodobni pojem lirike: 1) številne pesmi so prvoosebni govor izmišljenih lirskih subjektov, tj. vlog;¹ 2) čisti govor ni posebna značilnost lirskega pesništva, saj je citirani govor v epih mogoče zlahka spremeniti v pripoved samega pesnika, tako da se premi govor zamenja z odvisnim. Aristotel je v *Poetiki* nekoliko spremenil Platonovo razdelitev na tri govorne načine, pri čemer bi lirske zvrsti tudi pri njem spadale v način, ko pesnik govori sam. Kos opozarja, da je Aristotel prvi utemeljil antično pojmovanje lirske poezije (čeprav je ni tako poimenoval), toda ne z razčlenitvijo pesništva po načinih, temveč po sredstvih posnemanja. Ditirambi in nomi (v širšem smislu pa vse zborovske in monodične zvrsti, ki so jih v helenizmu označili kot lirske) se namreč razlikujejo od tragedije in komedije po tem, da besedo, melodijo in ritem uporabljajo sočasno.

Poznoantično pesništvo se je sicer usmerjalo k recitiranju in branju, vendar so z nastopom zgodnjega krščanstva spet prevladale pete pesmi. Šele z novim vekom je prvenstvo prevzela bralno-govorna poezija, kar je omogočilo nastanek novoveškega pojma lirika. Za njegovo uveljavitev in teoretično utemeljitev, ki jo Kos označi kot tradicionalno, so poskrbeli nemški romantiki okrog leta 1800.

---

1 Najznačilnejši primer so pesmi vložnice, ki so jih pisali že v antiki, toda naj dodam, da je vloga lahko tudi prvoosebni jaz, kot je pokazal Paul Veyne ob svojih analizah rimske erotične elegije.

Kosova razlaga romantičnega pojmovanja lirike je oprta na duhovnozgodovinski pristop, saj ugotavlja, da je bila

podlaga, na kateri se je formiral romantični pojem lirike, [...] bistveno določena z duhovnozgodovinsko podlago romantike. [...] Temeljno merilo za določanje notranje strukture vsake od treh literarnih vrst je v romantični dobi postalo nasprotje med subjektivnim in objektivnim, notranjim in zunanjim, psihičnim in stvarnim, kar pomeni, da so temelj za določitev lirike bile kategorije novoveške filozofije, kakršne je vanjo vdela že Descartes, a so jih šele romantiki uveljavili tudi v razlagah umetnostnih, zlasti literarnih pojavov. (Kos, 1993, 32)

Kos ob pregledu spisov nemških estetikov izlušči njihove glavne poudarke: 1) lirika je v nasprotju z epiko in dramatikom zgolj subjektivna (F. Schlegel), 2) lirska pesem je muzikalni izraz čustvenih vzgibov s pomočjo jezika (A. W. Schlegel), 3) lirika predstavlja čustvo, vključeno v sedanost (Jean Paul). Iz nastavkov pri teh in drugih avtorjih je Hegel v svojih *Predavanjih iz estetike* izdelal teorijo lirike kot velike literarne vrste, ki je romantični teoretiki niso več bistveno spreminjali. »Sredi 19. st. je novo pojmovanje lirike bilo dovršeno. To se je kazalo zlasti v utečenosti kategorij, ki jih je uporabljalo: subjekt, subjektivnost, notranjost, izraz, izpoved, čustvo, občutje, doživljaj, muzikalnost itd.« (36)

Po Kosovem mnenju je tradicionalno pojmovanje lirike v 20. stoletju postalo neustrezno, vendar ostaja glavno izhodišče za modernejša pojmovanja. Njegove kategorije so še vedno veljavne zlasti za starejše tipe lirske poezije, z razvojem filozofije, psihologije in same lirike pa se je pokazala potreba po uvajanju novih pojmov, teorij in modelov. Med številnimi filozofskimi smermi 20. stoletja Kos posebej izpostavi vlogo fenomenologije, saj je za novo razlago lirike postala odločilna

zlasti fenomenološka zavrnitev psihologizma. Iz nje je bilo mogoče izpeljati stališče, da vsebina lirskih pesmi ni nujno istovetna s psihičnimi doživljaji samega pesnika, ki je dejanska, v življenjski

empiriji obstoječa realiteta. Še nekoliko dlje je segla fenomenološka teorija o tem, da subjekt, ki govori pesem, sploh ni isto kot realni pesnik, ampak je umetna tvorba, ki obstaja samo znotraj besedila. (39)

Kos opozarja, da so psihoanaliza, logični empirizem in strukturalizem pod vprašaj postavili celo temeljne pojme subjekta, njegove gotovosti in samoprezece v zavesti, kar je močno oslabilo instrumentarij, ki ga je literarna teorija prevzela od romantike, in mu dalo pečat neznanstvenosti. Pod vplivom fenomenologije in novejših filozofskih pogledov je Kos že v *Očrtu literarne teorije* (1983) poudaril, da izraz subjekt »pomeni v literarni morfologiji tistega, ki govori tekst, tj. nosilca govora v besedni umetnini, ne pa osebo v filozofskem ali psihološkem smislu. Subjekt literarnega dela je tisto, iz česar izhaja govor takšnega teksta, naj pri tem mislimo na človeško osebo ali pa na katerokoli drugo možno obliko, čeprav neosebno ali brezosebno« (Kos, 1983, 105).

Kot drugi razlog za modernizacijo pojma lirika Kos navede sam razvoj lirike. Lirska poezija, ki so jo pisali simbolisti od Baudelaira do Mallarméja, ni bila več izpoved avtorja; njen subjekt je »pretežno abstrakten, neoseben ali nadoseben, morda fiktiven, obstojen samo znotraj lirskega besedila. S tem so tudi čustva in misli, ki jih ta subjekt izreka v obliki lirskih izjav, izgubile realni status, ki jim ga je pripisovala romantična estetika« (Kos, 1993, 40). V zvezi z modernističnim pesništvom (kakršnega so pisali Apollinaire, Trakl, Majakovski, Benn, Eliot, Podbevšek, Kosovel) Kos omenja, da je njihove lirske izjave mogoče razumeti kot tok zavesti realnega avtorja, vendar opozarja, da gre lahko za »neosebno gibanje psihičnih, mentalnih in jezikovnih struktur, ki ne sestavljajo več notranje subjektivnosti, utemeljene v trdno postavljenem subjektu, v t. i. 'jazu', zato tudi ne morejo biti njegov izraz, izpoved in objektivna ponazoritev« (40). Na modernizacijo pojma lirika so po Kosovem mnenju vplivale tudi druge razvojne spremembe lirike: uveljavile so se nove lirske zvrsti (svobodnoverzna besedila in pesmi v prozi), od predromantike in romantike so nastajali lirizirani ali lirski romani in lirske drame.

V kritičnem pregledu modernejših pojmovanj lirike se Kos osredotoči na dognanja nemške literarne vede od začetka 20. stoletja dalje. Oskar Walzel (*Schicksale*

des lyrischen Ichs, 1916) je z empiričnimi analizami sodobne lirike ugotovil, da stopa v njej pesnikov »jaz« v ozadje, tako da »jaz« postane neoseben in čim manj subjektiven, vendar svojih spoznanj ni prenesel v teorijo. Emil Ermatinger (*Das dichterische Kunstwerk*, 1921) je bil še vedno odvisen od psihologistične tradicije, saj je liriko vsaj deloma razumel kot izraz pesnikovega empiričnega doživetja. Kos omeni, da je empirično psihološki vidik prevladoval tudi v novejših slovenskih razlagah lirike oz. pri Antonu Ocvirku. Primer modernejšega pojmovanja lirike je knjiga *Die Wissenschaft von der Dichtung* (1939) Juliusa Petersena, ki je opustil večino psihičnih kategorij. Liriko je razlagal s pomočjo pojmov monološkost, predstavljanje in stanje, ki pa »ne vzdržijo kritične presoje, saj ta lahko pokaže na njihovo logično ali empirično neustreznost, brž ko bi jih hoteli preverjati ob konkretnih primerih« (47), kar Kos ilustrira z izbranimi primeri. Kritičen je tudi do Emila Staigerja, ki se je v knjigi *Grundbegriffe der Poetik* (1946) oddaljil od problema literarnih vrst, s tem ko je predlagal opustitev pojmov lirika, epika, dramatika, namesto njih pa uvedel pojme za temeljne pesniške stile, med njimi lirični stil ali liričnost. Na razprave o bistvu lirike je Staiger vplival z ugotovitvijo, da se lirični slog lahko pojavi tudi v pripovednih in dramskih delih, za tipološke raziskave lirike pa je pomembno njegove dognanje, da se v lirskih besedilih poleg lirskega pojavljajo tudi drugi slogi, zlasti epični in dramatični. K problematiki literarnih vrst se je vrnila Käte Hamburger, ki je v knjigi *Die Logik der Dichtung* (1957) povezala ideje romantične estetike s Platonovim pojmom čistega govora ter uporabila fenomenološko in logično-jezikovno analizo. Subjekt lirike je po njenih dognanjih realen, eksistira v osebi živečega avtorja. Njegove izjave so resničnostne, ne pa fikcija. Subjekt takih izjav je pravi izjavni subjekt, njihov predmet pa so subjektivna doživetja objektov zunanjega sveta. Po Kosovem mnenju je teorija Käte Hamburger »bolj potrditev kot modernizacija tradicionalnih romantičnih pojmovanj« (50). Med njenimi kritiki omenja Romana Ingardna in Renéja Welleka in navede primere, zaradi katerih se ni mogoče strinjati z istovetenjem lirskega subjekta z realnim pesnikom, lirskih vsebin pa s psihičnimi vsebinami avtorjevega doživetja – poleg pesmi vložnic so take pesmi z množinskim prvoosebim subjektom.

Fenomenološko stališče, da je lirski subjekt v vsakem primeru znotrajbesedilna tvorba, Kos zavrne kot skrajno in poudari, da je zlasti v romantični poeziji

»obstajala zelo močna in za to liriko reprezentativna težnja, da bi se lirski subjekt neposredno spojil z avtorjevo osebo« (51). Ob tem opozarja, da je celo v takšnih primerih »težko potegniti jasno mejo med besedili, v katerih je lirski subjekt dejanski izjavni 'jaz' samega avtorja, in tistimi, v katerih istovetnost z njim ni popolnoma jasna, pač pa dvoumna ali celo fingirana« (51). Prepričanje, da mora moderna teorija lirike upoštevati vse možnosti, je močno vplivalo na Kosovo razlago lirskega subjekta. V *Liriki* ponovi stališče iz *Očrta literarne teorije*, da lirski subjekt kot literarnoteoretični izraz pomeni »zgolj tistega, ki je govorni osebek lirskega besedila« (53), pri čemer definicijo dopolni tako, da razlikuje med avtorskim in fiktivnim govorcem: »Lirski subjekt je tisto, kar govori v liriki, bodisi da se prikazuje kot 'podoba' realnega subjekta ali pa nastopa kot fiktivna oseba, ki se izrecno ločuje od avtorske« (53). V *Očrtu* je oseba lirskega subjekta razčlenjena na več tipov, saj je lahko »osebna, nadosebna, neosebna ali brezosebna, avtorska ali fiktivna« (Kos, 1983, 106). Nadosebni in neosebni lirski subjekt sta v *Liriki* omenjena v zvezi s simbolistično poezijo, neosebno gibanje psihičnih, mentalnih in jezikovnih struktur pa kot lastnost modernističnih pesmi, kar kljub na videz ožji definiciji nakazuje tako razumevanje oseb lirskega subjekta, kot je predstavljeno v *Očrtu*. Tam so kot primeri nadosebnega lirskega subjekta, ki je »nekakšen sublimiran, idealiziran avtorjev 'duh', ki ni isto kot njegov realno-empirični jaz« (107), navedeni subjekti pri Pindarju, Blaku, Novalisu, Hölderlinu, Rimbaudu, Mallarméju. Neosebni ali brezosebni lirski subjekt pa se

razmahne zlasti v modernistični liriki 20. stoletja, ki jo govori nezavedno ('id') ali pa nastaja tak govor kar iz struktur ali sistema samega jezika, po slučaju, igri ali avtomatičnem nareku nezavednega. Kadar je lirika samo še jezikovna igra, gre za brezosebni lirski govor. Vendar tudi v tem primeru ni mogoče trditi, da v takšnih tekstih sploh ni več lirskega subjekta in se pesem govori 'sama'; tudi zdaj obstaja v nji še zmeraj organ ali nosilec govora, naj je še tako brezoseben. (107)

Poleg osebe lirskega subjekta je Kos v *Očrtu* obravnaval tudi druge vidike, s pomočjo katerih ga je mogoče opisati, in sicer: čas in kraj njegovega govora,

kontaktno smer govora, njegov izvir, način in perspektivo. Čas in kraj govora sta lahko konkretna ali pa abstraktna, nedoločena ali irealna. Lirski subjekt lahko govori bralcu (neposredno z nagovorom ali implicitno), lahko nagovarja drugo osebo, predmet ali abstrakcijo; lahko govori tudi sam sebi ali pa besede izgovarja neusmerjeno, spontano, brezkontaktno; dva ali več fiktivnih lirskih subjektov lahko govori drug drugemu (primer so dialoške pesmi). Izvir govora, zlasti v tradicionalni poeziji, so lahko neposredno doživetje, zaznave ali čustva, pa tudi spomin, razmišljanje, refleksija in sklepanje. Za modernejšo poezijo je značilno, da govor prihaja iz svobodne domišljije, asociacij, vizij in predstav, pa tudi iz podzavesti, jezikovnih avtomatizmov ali igre z jezikom. »Pod načinom govora lirskega subjekta razumemo obliko govora, kot jo določata oseba in kontaktna smer – tak način je lahko notranji samogovor, glasni samogovor pred občinstvom, glasni govor v pravem pomenu besede, lahko pa tudi dialog« (109). Perspektivo govora Kos izenači s stališčem, glediščno točko ali glediščem, »s katerega se subjektu odpira poseben pogled na realnost, o kateri govori« (108). Gre torej za razmerje med subjektom in predmetom njegovega govora, pri čemer Kos izhaja iz predpostavke, da so predmet lirike subjektove predstave, misli in čustva. Kadar subjekt govori o svoji realnosti (tj. o svoji notranjosti) popolnoma neposredno, spontano in razumsko neoblikovano, je perspektiva notranja; značilna je za modernistično liriko. Pri zunanji perspektivi, ki je značilna za tradicionalno liriko, so predstave, misli in čustva postavljene pred govorečega iz distance, opredmeteno in logično organizirano. Opozoriti velja, da se izraza notranja in zunanja perspektiva ne ujemata z naratološkima pojmom notranja in zunanja fokalizacija, ki ju je leta 1972 uvedel Gérard Genette in sta v poznejših obravnavah doživela nove razlage. Pač pa bi lahko panoramsko in scensko perspektivo, prevzeto iz tradicionalne teorije pripovedništva, primerjali z Genettovo ničto (neomejeno) in notranjo fokalizacijo (omejena je na pogled izbrane literarne osebe). V obeh tipologijah gre namreč za količino informacij. Panoramska perspektiva daje lirskemu subjektu pregled nad celotnim lirskim dogajanjem, scenska, ki prevladuje v modernejši poeziji, pa ga postavlja pred izsek iz takšnega dogajanja.

Stališče, da je predmet lirskega govora subjektova notranjost, je Kos prevzel iz romantičnega pojmovanja lirike. To značilnost pripisuje liriki v celoti, čeprav

ugotavlja, da je za modernistično liriko značilen neoseben subjekt, psihoanaliza in novejša filozofija pa sta podvomili o obstoju subjekta. Problem modernističnega lirskega subjekta Kos reši tako, da izvir njegovega govora in s tem njegovo notranjost razširi na podzavest, svobodne asociacije, igro z jezikom ipd. Toda Kosova pozornost je usmerjena v teorije, ki notranjosti lirskega subjekta pripisujejo realno eksistenco, tako da jo enačijo z avtorjevo. Romantično teorijo modificira s popravkom, da je lirski subjekt lahko avtorski ali fiktivni, in iz nje prevzame temeljno razliko med liriko in pripovedništvom: medtem ko je predmet prve subjekt (njegova notranjost), epika govori o objektu (zunanji resničnosti). V *Očrtu* ugotavlja, da med lirskim subjektom in »objektom, o katerem govori, ni bistvene razlike pa tudi ne distance. Med obojim obstaja enakost, kar pomeni, da je subjekt lirike sam sebi glavni predmet in da torej govori zmeraj o sebi. [...] Kadar opisuje stvarne predmete ali dogodke, mu ti nujno postanejo pripodobne za doživljaje lastnega 'jaza'« (104). To stališče ponovi v *Liriki*, kjer se tudi ponovno distancira od romantične razlage, da je predmet lirike notranjost empiričnega avtorja:

Lirski subjekt lahko sicer izjemoma dobi tudi pomen zunajliterarnega, realno obstoječega avtorskega osebkca, vendar je ta pomen akcidentalen, za ustroj lirike nekonstitutiven. Prava specifičnost lirike je samo v tem, da lirski subjekt ustvarja realnost, ki ji ne pripada samostojna, od govorečega neodvisna eksistenca; liriska realnost se obrača nazaj k subjektu kot njegova zrcalna podoba. (Kos, 1993, 54)

Kos s tem argumentom zavrne tudi teorijo Käte Hamburger, po kateri naj bi bila eksistenca lirskega subjekta realna in s tem bistveno drugačna od fiktivnega obstoja pripovedovalca. Po Kosovem mnenju je v vseh treh literarnih vrstah bistveno razmerje med subjektom in objektom govora, ne ontološki status subjekta. Za pripovedovalca je značilno, da »govori zmeraj o nečem, kar obstaja neodvisno od njegove lastne eksistence. Celó kadar govori v prvi osebi o tem, kar je sam doživel, je tudi to opredmetena realnost, ki mora obstajati kot samostojen predmet v preteklosti in torej ločeno od pripovedovalčeve sedanosti« (54).

Pojem lirskega subjekta je, trdi Kos, nujen za opredelitev lirike, kajti »samo z njim je mogoče določiti razliko med lirskimi besedili in pripovedništvom [...] oziroma dramatikom« (52). Naslednja premisa, ki je po njegovem mnenju nepogrešljiva za moderno pojmovanje lirike, je posebna sestava resničnosti v lirskih besedilih. Vsaka literarna resničnost je jezikovna tvorba, ki nastaja iz različnih besednih prvin. Psihologija jezika te prvine deli na racionalno-idejne, emotivno-afektivne in imaginativno-materialne. V lirskih besedilih čustvene in miselne prvine prevladujejo nad snovnimi, »kar pomeni predvsem to, da so snovni elementi v liriki razpršeni po celotnem besedilu, brez trdnejših medsebojnih povezav, ki bi iz njih sestavljale kompaktno snovno stvarnost v obliki zunanega lika, dogodka, dogajanja ali zgodbe« (55). Problem, ki nastane, kadar snovne prvine v lirskih besedilih vendarle oblikujejo like, situacije, predmetne podobe ali celo zgodbe, Kos razreši tako, da jih razume kot prisposodbe, simbole in alegorije. Motivi v liriki so na ta način podrejeni temi, ki je bodisi miselna (ideja, smisel, problem) ali čustvena (občutje, razpoloženje ali čisto abstraktno duhovno stanje). Pojmi iz novejšje literarne teorije so v teh formulacijah prekrili romantično idejo, da subjekt v liriki zmeraj govori o svojih mislih, čustvih in razpoloženjih.²

Za določitev lirike je po Kosovem mnenju poleg lirskega subjekta in posebne sestave lirске resničnosti pomemben še tretji element, tj. njena časovna struktura. Kosova osnovna ugotovitev je, da »modernejša pojmovanja lirike ohranjajo tradicionalno opredelitev lirskega časa, ki da je sedanost« (57). Medtem ko so tradicionalni pogledi to tezo utemeljevali z doživetjem in realnim časom avtorja, je Kos prepričan, da se dá sedanost v liriki obravnavati »samo kot specifična struktura fiktivnega časa, oprta na realni čas samo prek bralca« (58). Bralec z branjem vstopa v fiktivno (bralno) sedanost, ki traja, dokler je v stiku z besedilom. »Govor lirskega subjekta je na videz sočasen s časom branja, saj se bralcu zdi, da mu lirski subjekt govori tu in zdaj« (58). Ker podobna razmerja obstajajo tudi v pripovedništvu, Kos presodi, da

specifičnost sedanjega časa v liriki nastaja šele s posebnim razmerjem med časom subjektovega govora in časom realnosti, o kateri

---

2 O podobnosti med Kosovim in Heglovim pojmovanjem dogodka glej Darja Pavlič, 2021, 32.

govori. To razmerje je razmerje med dvema fiktivnima časoma, postavljenima kot stroga sočasnost in ne kot v pripovednem besedilu, kjer je čas epskega dogajanja v razmerju do pripovedovalca že pretekel. Lirska realnost s svojim gibanjem in stanji poteka vzporedno z govorom lirskega subjekta. To velja tudi tedaj, ko govori o nečem preteklem ali prihodnjem. (58–59)

Povedano nekoliko drugače: lirski subjekt v vsakem primeru govori o svoji zdajšnji notranjosti, torej o svojih mislih ali čustvih, ki obstajajo »zdaj«, tj. v času njegovega govora. Motivi lahko segajo v preteklost (v obliki spominov) ali prihodnost (kot slutnja), tema (subjektova notranjost) pa je zmeraj sočasna s časom subjektovega govora. Posebna časovna sestava lirike je posledica tega, da subjektu predmet, o katerem govori, »ne stoji nasproti kot samostojna realnost, ampak je zmeraj že v njem samem« (Kos, 1983, 104–105). Kos v zgodovini evropske in zunajevropske lirike prepoznava več različic lirske sedanjosti.³ Nadčasovna in permanentna je »sedanjost v večini religioznih, filozofsko-refleksivnih, moralističnih in modrostnih lirskih besedil, če s svojimi motivi in temami ponazarjajo realnost, ki traja že od nekdaj in bo po izteku lirskega govora trajala naprej, se vračala in ponavljala« (59). Doživljajska sedanjost je omejena na čas doživetja, o katerem govori lirski subjekt. Doživljajski čas je praviloma daljši od časa subjektovega govora, lahko pa traja samo toliko časa kot govor. Skrajna oblika, značilna za modernistično liriko, je trenutna sedanjost, v kateri je »čas realnosti, o kateri govori lirski subjekt, zgolj trenutek, v katerem izgovarja besede, stavke in stavčne dele« (59). V razpravi »Problem časa v slovenski liriki« iz leta 1991 je Kos na konkretnih primerih analiziral, kako se lahko realizira sedanjost lirike, in s tem nakazal tipologijo, ki jo je strnjeno predstavil v *Liriki*.

V drugem poglavju *Lirike* Kos obravnava delitve lirike, pri čemer izhaja iz razlike med tipologijami in klasifikacijami. Medtem ko so členi v tipologijah v logičnih, največkrat protivnih razmerjih, in tvorijo zaprt sistem, ker so izpeljani iz enega samega deduktivnega načela, so klasifikacije odprto zaporedje členov, ki so pridobljeni po empirično-induktivni poti in jih je mogoče poljubno dopolnjevati in prerazporejati. Tipologije so postavljene na raven notranje in zunanje forme;

3 Z vprašanjem, v kakšnih različicah se lahko realizira sedanjost lirike in kako se iz njih oblikujejo posamezni tipi lirske poezije, se Kos ukvarja že v razpravi »Problem časa v slovenski liriki«.

klasifikacije se dogajajo na vsebinski ravni; na ravni izvora, funkcije in recepcije pa so možne tako tipologije kot klasifikacije. Med klasifikacije sodi tudi delitev na lirske zvrsti in oblike, vendar je obravnavana v posebnem poglavju, ker razvrščanje poteka »na več ravneh hkrati: včasih samo po notranji in zunanji formi, drugič tudi z upoštevanjem motivnih in tematskih značilnosti« (Kos, 1993, 60).

Notranjeformalne tipologije obsegajo dva ali tri člene, ki so načeloma mogoči v vseh obdobjih. Prvi poskus ahistorične tipologije je nastal v obdobju romantike in obsega dva člena, čustveno in miselno liriko. F. T. Vischer je med prvimi uvedel tričleno tipologijo, v kateri je mogoče prepoznati znano delitev na čustveno in miselno liriko, dodan pa je tip stopnjevane čustvenosti. »S tem je bil ustvarjen tipološki sestav, ki so ga pozneje na zahtevnejši ali popularnejši ravni razvijali številni teoretiki, vse do najnovejših, kot sta bila E. Staiger in W. Kayser; vendar tako, da so tričlenost včasih kombinirali s preprostejšo dvopolnostjo« (62). Kayser je v svoji tipologiji, ki je postala ena največkrat uporabljenih ali citiranih, uporabil pojme iz Staigerjeve slogovne tipologije: lirsko poimenovanje postavlja lirski subjekt v epično držo nasproti predmetu; lirsko nagovarjanje je po svojem načinu dramatično, ker sta subjekt in svet v nekakšnem spoprijemu; pesemski govor pa izhaja iz čiste notranjosti in je lirski v pravem pomenu besede. Po Kosovem mnenju je veljavnost Kayserjeve tipologije »omejena na tradicionalne oblike lirske poezije, pa še za te je preveč shematična« (65). Kritičen je tudi do tipologije Henryka Markiewicza, ki je preveč zapletena in hkrati preozka, da bi zajela vse različice lirike. Kos izhaja iz prepričanja, da temeljno usmeritev lirskih besedil določajo »pretežno čustvene ali racionalne sestavine, ne pa količina snovno-materialnih prvin sama na sebi, kar pomeni, da te ne morejo sestavljati posebnega lirskega tipa« (67). Čustvena in miselna poezija po njegovem mnenju nista temeljna, ampak skrajna tipa, saj vsaka lirska pesem nujno zaobjame obojne prvine. Rešitev vidi v sistemu, »ki bi ob skrajnih tipoloških možnostih obsegal še vrsto prehodnih tipov med njima, tudi mešanih ali sinkretičnih« (67). Ker svoje predloge preverja na konkretnem gradivu, se zaustavi ob vprašanju, ali bi v čustveno liriko lahko prištel tudi modernistična, na primer dadaistična in nadrealistična besedila,

v katerih ni več čustva ali razpoloženja v tradicionalnem pomenu besede, ampak samo še alogična asociativnost besed, predstav in pojmov. To bi bilo mogoče samo, če bi jih razumeli kot moderno

različico emotivno-afektivnega občutja, odprtega k nezavednemu, zato pa z racionalnostjo, skrčeno na najmanjši mogoči obseg. (68)

Kos čisto razpoložensko (čustveno) in čisto miselno liriko označi kot skrajnosti, ki sta mogoči samo teoretično. Posebna različica je čustveno-doživljajska lirika, ki zaradi refleksije in nazorno-predstavnih podob ni zgolj razpoložensko. Pesnim z močnimi patetično-dramatičnimi potezami bi lahko »priznali status posebnega tipa; mogoča pa bi bila tudi nasprotna odločitev« (69), torej vključitev tovrstne poezije v čustveno ali celo miselno liriko, pač glede na prisotnost ustreznih prvin. V območju miselne lirike je dodatna različica refleksivna lirika. Njen predmet »niso objektivne splošnosti, ampak subjektivni svet, ki ga ta lirika reflektira« (69). Poglavje se konča z opozorilom, »da je potrebno pojme iz notranjeformalnih tipologij uporabljati zmeraj s primerno opreznostjo, da se ne bi znašli v nasprotju z empiričnim gradivom« (70).

Pojme, ki omogočajo motivno-tematske klasifikacije, Kos označi kot empirične, zgodovinsko spremenljive in zato brez večje znanstvene vrednosti, vendar meni, da so potrebni, ker omogočajo pregled nad gradivom. Ob tem opozori, da razmejitev med motivno ali tematsko določenostjo pojmov pogosto ni dovolj jasna, in kot primer dvoumnega izraza, ki lahko označuje tako motive kot temo, navede ljubezensko liriko. Pojem osebnoizpovedna lirika se mu zdi problematičen, ker »dobi trden smisel samo, če so v besedilih, ki jih zajema, otipljivo zaznavni motivi in teme, ki se jih dá razumeti tako, kot da kažejo na realno avtorjevo osebo, njeno biografijo, značaj in doživljaje« (72). Osebnoizpovedna poezija brez avtorskega subjekta po Kosovem mnenju ni mogoča. Ker se individuum oblikuje v subjekt (dobi enkratno osebnostno jedro) šele v novem veku, je pojem historično omejen. Problematici se mu zdijo tudi motivno-tematski pojmi, katerih pomen ni natančno opredeljen, in kot primere obravnava filozofsko, religiozno in politično liriko.

Delitve lirike na večje skupine besedil po njihovem izvoru, okoliščinah nastanka, načinu izvajanja, socialni funkciji, distribuciji in sprejemu pri bralcih so po Kosovem mnenju sociološko obarvane, njihov pomen pa je po navadi historično omejen. Teoretično utemeljenih tipologij je malo, njihova vsebina je pogosto neprecizna. Tak primer sta dvojici ustna in pisna lirika ter ljudsko in umetno pesništvo. Delitve po funkcijsko-receptijskih vidikih so primeri

empiričnih klasifikacij; imena so prevzeta »večidel po socialnih okoljih, slojih, stanovih, poklicih in ustanovah socialnega življenja, tudi po starostni lestvici in spolni razliki;« ahistoričen pomen lahko pridobijo pojmi z »biološko-psihološko konstitucijo« (76). V nekaterih funkcijsko-recepcijskih delitvah je poudarek bolj na avtorju (npr. trubadurska lirika), v drugih bolj na sprejemniku, lahko pa je obseženo oboje, kot v pojmu viteška lirika. Kos opozori tudi na nejasno mejo med funkcijsko-recepcijskimi in motivno-tematskimi določili za oznake, kot so trubadurska, viteška, kmečka, proletarska, meščanska lirika.

Zunanjeformalne tipologije delijo liriko po treh vidikih: zunanji zgradbi, jezikovnem slogu ali ritmični oblikovanosti. Zunanja zgradba zajema obseg besedil; v liriki je po tem kriteriju mogoče razlikovati naslednje tipe: posamezna pesem, pesemski cikel, lirski pesnitev. Kosov pridržek je, da cikel določa tudi notranja forma besedil. Za delitev po jezikovnem slogu »manjkajo literarni teoriji potrebni pojmi in oznake, iz katerih bi bilo mogoče izdelati tipološke kategorije« (78–79). Najbolj običajna zunanje-formalna tipologija je delitev lirike na »poezijsko, oblikovano v verzih ali vezani besedi, in na prozno« (79). Delež proze v liriki je razmeroma majhen, vanj spadajo krajše zvrsti z lirsko notranjo zgradbo (npr. pesem v prozi), pa tudi daljše pripovedne in dramske oblike. Prehodno območje med verzno in prozno liriko je obsežno, vanj spadajo predvsem pesmi, napisane v svobodnih verzih, in številne različice ritmizirane proze. Ritmično-formalna tipologija je najvažnejša med zunanjeformalnimi, vendar Kos tudi ob njej opozori na odprta vprašanja, saj ugotavlja, da v moderni literarni teoriji »še ni popolnoma opredeljena razlika med verzom, polverzom, številnimi različicami svobodnega verza, ritmizirano in pa čisto prozo« (80).

Zadnje poglavje v *Liriki* obravnava klasificiranje lirike s pojmi za zvrsti in oblike. Kos ugotavlja, da je tovrstna delitev starejša od samega pojma za lirsko poezijo, saj je nastala že v grški poetiki. Antične klasifikacije so bile podlaga za renesančne, baročne in klasicistične. Romantični teoretiki so jim dodali pojme za zvrsti in oblike, ki so se izoblikovale v Orientu, srednjem veku, renesansi, baroku in predromantiki; po romantiki pa je bilo malo bistvenih dopolnitev. Razliko med lirskimi oblikami in lirskimi zvrstmi Kos utemelji s pomočjo pojmov notranja forma, zunanja forma in vsebina. Za lirske oblike je bistvena lirski notranja forma, ob njej ima vsaka oblika posebno zunanjo formo, medtem ko

vsebinsko (motivno-tematsko) ni določena. Lirske zvrsti so opredeljene predvsem motivno-tematsko, pa tudi z notranjo formo, ki mora biti tudi pri njih lirski; zunanja forma je lahko določena, vendar to ni nujno. V historičnem pregledu, ki sega od antike preko Orienta in srednjega veka v novi vek, so predstavljene značilnosti najpomembnejših lirskih zvrsti in oblik. Med tipično novoveške pojave Kos šteje doživljajsko pesem, ki nastane neposredno iz avtorjevega doživetja, in razpoložensko pesem, ki se je razvila iz prve po letu 1800 in je posebna v tem, da ne predstavlja toliko »doživljajski potek, ampak razpoloženje subjekta« (102). Čeprav Kos obe pesmi opredeli vsebinsko in ne po zunanji formi, meni, da sta zaradi mnogovrstne tematike bolj lirski obliki kot zvrsti. Ob tem velja opozoriti, da pojma razpoloženska in doživljajska lirika obravnava tudi v okviru notranjeformalnih tipologij. Kot zanimivost naj omenim, da Kos k liriki prišteje tudi konkretno pesem, za katero ugotavlja, da je »zadnja nova lirski obliki, ki je ustvarilo 20. st.« (106). Njegov argument je, da je takšno besedilo lirsko »samo še v svoji pomenski plasti, ki pa ni več edina plast konkretne pesmi« (106).

Kosovo teorijo lirike lahko razumemo kot velikopotezen in tudi v mednarodnem prostoru edinstven odgovor na pomisleke, ali je liriko sploh mogoče definirati.⁴ Gre za premišljen sistem, ki se naslanja na romantično tradicijo, vendar upošteva modernejše poglede. Kos definira liriko s pomočjo treh premis: 1) Lirski subjekt kot izvor govora se vrača k sebi na način, da je lirski realnost njegova zrcalna slika. 2) Za posebno sestavo lirski resničnosti je značilna prevlada čustvenih in miselnih prvin. 3) Čas lirike je sedanjost, ker lirski resničnost obstaja sočasno z govorom o njej. V vseh treh točkah izstopa pojem lirski resničnost, vendar Kos kot nepogrešljivega za teorijo lirike obravnava lirski subjekt. Z doslednim poudarjanjem, da lirski subjekt ni nujno, lahko pa je tudi avtorski, se odmakne tako od romantičnih kot tudi od modernejših teorij. Medtem ko prve subjekt govora izenačijo z avtorjem in ga druge obravnavajo kot fiktivno osebo, Kos ponudi sintezo obeh pogledov. Da bi njegov teoretski model ustrezal tudi modernistični liriki, vanj pritegne še neosebni lirski subjekt, s katerim se sicer ne ukvarja toliko kot z osebnim. Prav razplatenost osebe lirski subjekta je točka, v kateri se Kosova teorija lirike (kljub jasni izraženi nameri po definiranju) močno približa sodobnim pogledom, ki ne ponujajo definicij, ampak liriko opisujejo s pomočjo prototipskih lastnosti.

4 Za opustitev takih poskusov se je mdr. zavzel René Wellek v *Discriminationes*.

Literatura

- Kos, Janko, 1983: *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kos, Janko, 1991: Problem časa v slovenski liriki. *Slavistična revija*. 39/1. 1–14.
- Kos, Janko, 1992: Pojem lirike in slovenski literarni razvoj. *Primerjalna književnost*. 15/1. 1–12.
- Kos, Janko, 1993: *Lirika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. (Literarni leksikon, zv. 39).
- Pavlič, Darja, 2021: Dogodki v novejši slovenski liriki: trije primeri. V: *Slovenska poezija. Obdobja 40* (ur. Pavlič, Darja). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 31–38.
- Veyne, Paul, 1992: *Rimska erotična elegija*. Ljubljana: ŠKUC in Filozofska fakulteta.
- Wellek, René, 1970: *Discriminationes: Further Concepts of Criticism*. New Haven: Yale University Press.

LITERARNI LEKSIKON

ŠTUDIJE
DEVETINTRIDESETI ZVEZEK

JANKO KOS
LIRIKA

39

*V pogovoru za Mladino, pod lastnim mladostnim kipom, ki ga je ustvaril Tine Kos.
Foto: Borut Krajnc.*

Kos in učbeniki za književnost na sekundarni vzgojno-izobraževalni stopnji

Alenka Žbogar

V prispevku analiziramo Kosove učbenike za književnost na sekundarni vzgojno-izobraževalni stopnji: izhajamo iz bibliografije Janka Kosa (1948–2011) (Grum 2011: 313–315). Poglavlje o univerzitetnih in drugih učbenikih navaja tudi Kosove srednješolske učbenike, izšle od šestdesetih let dalje. Nekatere izmed njih pregledujemo prvič, učbenik *Književnost: učbenik literarne zgodovine in teorije* za srednje izobraževanje¹ pa smo analizirali že v magistrskem delu *Učbeniki za književnost za poklicne in strokovne šole* (Žbogar, 2000), izsledke tu le povzemamo. Upoštevamo slovenska in tuja interdisciplinarna teoretična spoznanja o učbeniški problematiki (prav tam).

Učbenik je pomemben vir znanja in temeljna šolska knjiga, pisana na podlagi javno veljavnega učnega programa in učnega načrta. Iz številne slovenske in tuje strokovne teoretske literature o učbeniški problematiki (prav tam) je mogoče strniti nekaj temeljnih določilnic kakovostnega učbenika, med katerimi izpostavljamo primeren vsebinski, jezikovni, didaktično-metodični, psihološki in estetsko-tehnični ustroj, usklajenost s splošno sprejetimi, utrjenimi

---

1 Prvič izšel pri založbi Obzorja leta 1989, v devetdesetih letih prejšnjega stoletja so sledili številni ponatisi.

strokovnimi in znanstvenimi spoznanji ter učnim načrtom posameznega predmeta, pa tudi razumljivost ter logično, smiselno zgradbo. Kakovosten učbenik odlikuje razumljiv, jedrnat, enostaven, dostopen in slikovit jezik. Zaželeno je, da besedilni del organsko dopolnjuje slikovno in grafično gradivo. Dobrodošli so posebej izpostavljeni zaključki, ključne definicije, pravila, posplošitve. Poglavlja običajno sklepajo vprašanja za ponavljanje in naloge za vadenje s spremljajočimi navodili za reševanje nalog in praktičnih vaj. Priporoča se, da so neznani pojmi izdvojeni in razloženi: učbenik naj stroko posameznega predmeta »prevaja« v vsebine, ki ustrezajo razvojni stopnji učencev, hkrati pa jih navaja na samostojno delo: spodbuja k samostojnemu sklepanju, vadenju, ponavljanju, pomnjenju in poglobljanju snovi. V estetsko-tehničnem smislu ga odlikujeta kakovosten papir in prilagojen tisk, pomembna pa je tudi trdna vezava. Kakor navaja *Pedagoška enciklopedija* (1989, II, 470), se učbenik od ostalih učnih gradiv razlikuje v tem, da je množična, temeljna in obvezna šolska knjiga, tako horizontalno kot vertikalno umeščena v vzgojno-izobraževalni program (oz. učbeniški sistem). Horizontalna vpetost pomeni, da »komunicira« z učbeniki ostalih vzgojno-izobraževalnih področij, stopenj in programov, vertikalna pa, da upošteva prehajanje z ene na drugo vzgojno-izobraževalno stopnjo, kar sicer odraža relativno tradicionalen pogled na učenje in pouk, razumljen predvsem kot proces posredovanja vsebin.

Kosove učbenike vpenjamo v analitične mreže t. i. učbeniških sestavov² (posameznega tvorijo učbeniki od prvega do četrtega letnika): ocenjujemo jih vsebinsko, tehnično in didaktično. K informacijski vrednosti prištevamo tehnično in likovno-grafično opremljenost, tj. kakovost papirja in tiska, velikost črk ter razmikov med njimi, vezavo in format, slikovno gradivo (tako količinsko kot kakovostno),³ konceptualno povezanost navedenega z literarnimi vsebinami (tj. razporeditev literarnovednega instrumentarija ter književnih besedil, pa tudi

---

2 Prvi učbeniški sestav: *Slovenska književnost: izbrana dela in odlomki I* (1961), II (1965), *Svetovna književnost: izbrana dela in odlomki* (1962-64), *Svetovna književnost: izbrana dela in odlomki: berilo za srednje šole* (1970); drugi učbeniški sestav: *Slovensko berilo za prvi razred srednjih šol* (1971), *Slovensko berilo za drugi razred srednjih šol* (1972), *Slovensko berilo za tretji razred srednjih šol* (1972), *Slovensko berilo za četrti razred srednjih šol* (1975); tretji učbeniški sestav: *Berilo 1* (1987), *Berilo 2* (1988), *Berilo 3* (1989), *Berilo 4* (1990) *Književnost: učbenik literarne zgodovine in teorije* (1989); četrti učbeniški sestav: *Svet književnosti 1* (2000), *Svet književnosti 2* (2001), *Svet književnosti 3* (2002), *Svet književnosti 4* (2003).

3 Ustrezna likovno-grafična oblikovanost učbenika preprečuje t. i. komunikacijski šum, naslovniku lajša (in spodbuja) komunikacijo z informacijami (vsebinou).

obseg snovi: zastopanost slovenske in svetovne književnosti, literarnih zvrsti). Zanima nas splošna opremljenost učbenikov, npr. literarnovedni instrumentarij,⁴ razlage neznanih besed in besednih zvez⁵ ter jezikovno-slogovna vrednost učbenika. V prepričanju, da slovarček književnih pojmov in raznovrstna kazala, npr. vsebinsko (tj. kazalo učne snovi), kazalo slikovnih prilog, stvarno in imensko kazalo, zvišujejo strokovnost učbenika, pregledujemo tudi te elemente. Didaktično vrednost presojamo glede na metode dela, ki jih učbenik sugerira, in cilje pouka književnosti, ki jih omogoča dosežati. Katere metode se predvidevajo, ugotavljamo z analizo vaj in nalog: zlasti nas zanimajo spoznavno-sprejemne dejavnosti – kognitivne ravni spoznavanja oz. sprejemanja književnosti (kamor sodijo doživljanje, razumevanje z analizo, sinteza z vrednotenjem ter uporaba in utrjevanje književnega znanja). Ti kriteriji nam bodo pomagali določiti, katere kompetence in cilje pouka književnosti omogočajo razvijati Kosovi srednješolski učbeniki. Koliko in na kakšen način spodbujajo književno kulturo, bomo razbirali skozi druge literarne zvrsti, nabor književnih vsebin ter vaj in nalog. Kosovi učbeniki so – tako kot pravzaprav vsi slovenski gimnazijski učbeniki za književnost – urejeni po literarnozgodovinskem načelu (besedila so torej razvrščena od starejše književnosti do sodobne, kar se tudi v praksi izkazuje kot ena najproduktivnejših razporeditev). Usklajeni so s tedaj veljavnimi učnimi načrti za slovenščino (književnost).

Učbeniški sestav *Slovenska književnost, Svetovna književnost*

Prvi antologijski tip učbenika za književnost z naslovom *Slovenska književnost: izbrana dela in odlomki I* je J. Kos napisal v soavtorstvu z D. Pirjevcem in S. Miheličem že leta 1961 (ponatisi l. 1964, 1966 in 1969, v nadaljevanju SIK I). Nadaljevanje tega učbenika (z zaporedno številko II, v nadaljevanju SIK II) je izšlo leta 1965 v sodelovanju z F. Bohancem in M. Jamar (pri Mladinski knjigi). Logično nadaljevanje oz. nadgradnja sta bila učbenika *Svetovna književnost: izbrala dela in odlomki: berilo za srednje šole I* (1962, v nadaljevanju SvK I) in II (1964, v nadaljevanju SvK II) – oba v soavtorstvu z D. Pirjevcem in S. Miheličem.

4 Izhajamo iz teze, da so bio- in bibliografski podatki indikatorji literarnozgodovinskih informacij v učbeniku.

5 Kažejo na (ne)upoštevanje naslovnikovih recepcijskih zahtev in sposobnosti.

Umetnostna besedila in odlomki, zbrani v teh antologijah, so še danes jedro šolskega literarnega kanona. Učbenike sklepajo Literarnozgodovinske opombe (avtor J. Kos), ki pa so dejansko literarnozgodovinski pregledi in -teoretične razlage. Opremljeni so s slikovnim gradivom in kazali. SvK I zajema 180 besedil in odlomkov (68 % lirike, 17 % epike in 16 % dramatike). SvK II obsega skupno 191 besedil in odlomkov (66 % lirike, 23 % epike in 11 % dramatike),⁶ in to od evropske in ameriške književnosti 19. stoletja (književnosti realizma in naturalizma in nove romantike) do svetovne književnosti 20. stoletja (po literarnih zvrsteh). SIK I zajema 252 besedil in odlomkov (62 % lirike, 25 % epike, 2 % dramatike ter 10 % drugih literarnih zvrsti), obravnava pa slovensko književnost od Brižinskih spomenikov do Otona Župančiča. Dodano je kazalo. Zajema začetke slovenske književnosti do moderne: po poglavjih avtorskih opusov (npr. Vodnik, Prešeren, Tavčar, Kette itn.). V drugem zvezku si sledijo poglavja od Sopotnikov moderne (Finžgar, Miličinski, Kraigher, Kveder) do Književnosti med obema vojnama (Golia, Pregelj, Gradnik, Bevk, Kosovel, Jarc, Grum, Vodnik, Kocbek, Vodušek, Kozak, Seliškar, Klopčič, Kreft, Kranjec, Voranc, Ingolič, Kosmač, Novy, Taufer, Vipotnik, Brnčič (Književnost v revoluciji ter Sodobna književnost). Medtem ko prvi zvezek nima opomb, v drugem najdemo izčrpne bio- in bibliografske podatke o avtorjih, pa tudi pojasnila v zvezi z besedili). V SIK II je 202 besedil in odlomkov (82 % lirike, 13 % epike in 4 % dramatike). Delež lirike bo v naslednjih sestavih padel na račun epike in ostalih literarnih zvrsti (zlasti literarne kritike).

Učbeniški sestav *Slovensko berilo I–IV*⁷

Slovensko berilo I zajema 176 besedil in odlomkov (51 % lirike, 15 % epike, 11 % dramatike in 23 % drugih zvrsti, kot so kritike, pisma, odlomki iz teoretskih razmišljanj ipd.). Prevladuje slovenska književnost (52 %). Obsega svetovno književnost od egipčanske, mezopotamske, hebrejske, arabsko-perzijske,

---

6 Vključuje egipčansko, babilonsko-asirsko, arabsko, perzijsko, indijsko, kitajsko, japonsko, grško in rimsko antično književnost do evropske književnosti v srednjem in novem veku (do 1800), tj. srednjeveške (vključen je junaški ep, islandska saga, viteški roman, španske romance in trubadurska lirika, pa tudi dramatika, dolce stil nuovo, religiozni ep, lirika 15. stoletja), književnosti renesanse in baroka, klasicizma, razsvetljenstva do književnosti med razsvetljenstvom in romantiko.

7 Ta učbeniški sestav ima kazala, nima pa slikovnega gradiva.

indijske, kitajske, japonske, grške in rimske književnosti, evropsko srednjeveško književnost in klasicizem. Od slovenske književnosti je vključeno ljudsko pesništvo in pripovedništvo ter protestantsko in katoliško slovstvo. Posebno poglavje je posvečeno srbski in hrvaški književnosti (v srbohrvaščini). Berilo sklepajo izčrpne opombe o avtorjih (bio- in bibliografske informacije, podatki o delih, slovarčki neznanih besed ter tudi že vprašanja za vodeno interpretacijo). Slednja so sicer pogosto usmerjena v nižje taksonomske ravni (npr. »Kaj je tercina?, Katere verze in kitice grško-rimske poezije že poznaš (heksameter, elegični distih itd.)?«) (253), a najdemo tudi vprašanja, ki učence usmerjajo v višje taksonomske ravni, npr. v sintezo, vrednotenje in primerjalno analizo besedil, npr. »Primerjaj strukturne značilnosti Božanske komedije z že prebranimi epi.« (prav tam) »Primerjaj Shakespearova soneta s Prešernovimi in ugotovi vsebinske podrobnosti in razločke!« (256), »Poskusi opredeliti don Kihotov problem in doženi, ali gre za občečloveško vprašanje ali samo za pojav takratne dobe!« (257), »Kolikšna je izrazitost oseb v njihovih dejanjih in besedah? Opiši in utemelji.« (263). V *Slovenskem berilu II* je 199 besedil in odlomkov (53 % lirike, 5 % dramatike, 23 % drugih zvrsti, epike ni), prevladuje slovenska književnost (66 %). Učbenik sklepajo izčrpne opombe z vprašanji za vodeno interpretacijo, usmerjajo pa tudi v medbesedilnost (npr. z navodili: »Primerjaj Lamartinove misli o minljivosti z mislimi drugih svetovnih pesnikov o tej temi. Kakšen je pesnikov pogled na smrt? Poišči v Prešernovih pesmih ustrezna mesta in primerjaj!« (310)). Spodbujajo vrednotenje, sintezo spoznanj (npr. »Zakaj je pesem Lorelai balada?« (315)) in aktualizacijo (»Ali ima pesem [Prešernova Glosa] še danes živa, aktualna jedra ali tega nima več?« (331)). *Slovensko berilo III* zajema 216 besedil in odlomkov (71 % lirike, 15 % epike, 7 % dramatike ter 6 % drugih literarnih zvrsti) ter Opombe, v katerih so po literarnozgodovinskih obdobjih od naturalizma do moderne predstavljeni temeljni predstavniki svetovne, slovenske, srbske in hrvaške književnosti. Prevladuje slovenska književnost (68 %). Navedena so tudi vprašanja in naloge za obravnavo posameznih del, pri čemer so vprašanja na vseh taksonomskih ravneh (npr. »Kaj je vodilna misel odlomka?« (296), »Kaj veš o sinestezijah? Poišči v pesmi najznačilnejše metafore« (297)). Poudariti velja, da prevladujejo vaje in naloge, ki spodbujajo višje taksonomske ravni (npr. »Primerjaj pesem

z Baudelairovo poezijo in presodi, zakaj je Verlainova lirika imela v svoji dobi veliko širši odmev?» (298), »Zakaj je ta pesem [Rimbaud: Po vesoljnem potopu] še danes zelo moderna?, »S čim vse spominja Wildov slog v tej drami [Saloma] na svetopisemske tekste?» (299), »Ali je Josef K. moderni Prometej? (309)). Pogosta so tudi vprašanja, ki usmerjajo v kontekstualiziranje, npr. »S katerimi Cankarjevimi črticami je moč primerjati Finžgarjev petelinji motiv?» (310), »Kateri miselni motiv te proze [Cankar: Kurent] te spomni na soroden motiv v Prešernovem Uvodu h Krstu pri Savici?, Kaj pomeni kurent v ljudski bajki, kaj v sodobni folklori (na Ptujskem polju) in kakšna je vloga Cankarjevega Kurenta?» (317), »Je metaforo „v živem koraku mrtvi zveni“ moč povezati s kakšno pesmijo pri Horacu, Puškinu in Prešernu?» (331), »Kdo je še obdelal faustovski motiv (srednjeveška nemška legenda, Christopher Marlowe, J. W. Goethe)? Ali lahko iz odlomka razberete faustovski nemir, iskanje resnice in rešitve, zbežnost, izvirajočo iz krize zavesti?» (303), pa tudi poznavanje sočasne literarne kritike, npr. »Je zvezo »prvotna moč« možno enačiti s krščansko pojmovanim osebnim bogom? In če je Kette morda imel v mislih religiozno čustvo: je katoliška kritika mogla biti zadovoljna z njegovim umikom religioznega čustva iz dogmatično verskih okvirov v enkratni, osebni čustveni svet?» [Kette: Moj Bog] (312). Srbska in hrvaška književnost obsega posebno poglavje v izvornikih (latinici). V *Slovenskem berilu IV* je 242 besedil in odlomkov (67 % lirike, 20 % epike, 5 % dramatike in 7 % ostalih zvrsti) s področja slovenske in svetovne književnosti 20. stoletja (s 74 % prevladuje slovenska književnost). Zadnje poglavje je posvečeno književnostim drugih jugoslovanskih narodov (s posebnim podpoglavjem, posvečenim makedonski književnosti). V četrtem zvezku so opombe ter literarnovedni in didaktični instrumentarij za posamezna besedila oz. odlomke, kar olajšuje branje in interpretacijo. Tudi tu že najdemo vprašanja, ki spodbujajo višje miselne procese, npr. interpretacijo (»Opazuj opise narave in ugotovi njihovo funkcijo v ustroju pripovedovane zgodbe in misli.« (256)), medbesedilnost (»Kakšno mesto ima Hiengova novela v razvoju povojne slovenske proze? (301)), sintezo (»Poišči v metaforiki pojave, ki prebijajo antično simboliko in kažejo neposredno v sodobni jezik in čas!« (350)).

Učbeniški sestav *Književnost z berili*

Učbenik J. Kosa *Književnost*⁸ je namenjen 1., 2. in 3. letniku srednjega izobraževanja in ga z izbranimi književnimi besedili dopolnjujejo berila za prvi, drugi in tretji letnik. *Berilo 4*, za katerega idejno zasnovo je pripravil Janko Kos, je bilo namenjeno pouku književnosti v 4. letniku srednjega izobraževanja (saj poleg v nadaljevanju navedenih opomb vključuje tudi vaje in naloge). *Berila 1–3* poleg umetnostnih besedil vključujejo še opombe (kratek avtorjev življenjepis, bibliografski opis avtorjevih glavnih del, osnovne podatke o izbranem besedilu, stvarne opombe k besedilu, opozorila na druga avtorjeva dela, ki pridejo v poštev za šolsko ali domače branje, opombe o izdajah ali morebitnih prevodih). Tehnična oprema tega učbeniškega sestava je zadovoljiva: papir je kakovosten, tisk čitljiv, velikost črk, razmiki med črkami in besedami so primerni. *Vezava Književnosti* v trde platnice zagotavlja večjo obstojnost učbenika, saj se je uporabljal od prvega do tretjega letnika. Barvnega gradiva v *Književnosti* sicer ni, ima pa bogato črno-belo slikovno opremo (slike naslovnice knjig in knjižnih zbirk, odlomki iz časopisnih člankov, slike, fotografije, faksimile, ilustracije in karikature, prizore iz filmskih ali gledaliških uprizoritev književnih del). Zajema tudi številne grafične organizatorje (preglednice, tabele in razpredelnice), pa tudi shematične ponazoritve posameznih literarnoteoretičnih ali -zgodovinskih pojavov. Slikovno in grafično gradivo je raznoliko, zavest o njegovi ponazoritveni in motivacijski vrednosti se je v primerjavi s prejšnjimi obdobji utrdila; poseganje na različna področja odraža zavedanje o pomembnosti medpredmetnega povezovanja ter načrtnega bogatenja besednih informacij. Ta sestav je bil v tistem obdobju edini, ki je imel tudi zvočno dopolnilo (v tujini je bilo to takrat že precej utrjena praksa).

V intervjuju s T. Logarjem, objavljenem v *Prosvetnem delavcu*, je J. Kos na vprašanje, kako bi označil izhodišča, ki jih je upošteval in skušal uresničiti pri snovanju učbenika *Književnost*, odgovoril, da je bil glavni problem, kako snov, določeno z učnim načrtom, »oblikovati v sklenjene učne enote, kjer je v središču sicer zmeraj izbrano besedilo po učnem načrtu, a ga je treba vendar vpeti v širšo mrežo literarnih problemov, pojmov in dodatnih informacij«

8 Učbenik je bil potrjen za prvi, drugi in tretji letnik srednjih šol. Za četrti letnik je bilo predpisano *Berilo 4* (Peter Kolšek, Janko Kos, Andrijan Lah, Tine Logar. Maribor: Obzorja, 1994). Sestav dopolnjujejo tudi tri zvočne kasete.

(1989, 5). Temeljni problem, kako učbenik čim tesneje povezati z besedili v ustreznih berilih, je bil rešen tako, da »je sredi vsake enote gradivo iz berila, hkrati pa ga učbenik vendarle nadgrajuje in učenca vodi k širšim vprašanjem« (prav tam). Učbenik *Književnost* zajema vso snov za 1., 2. in 3. letnik, pri čemer so posamezna poglavja diferencirana glede na stopnjo.⁹ Obsega kar 531 strani (A5-formata), razdeljenih na tri temeljne enote,¹⁰ vsaka pa še na tri poglavja,¹¹ kar je glede na to, da je bil namenjen tako srednjim strokovnim šolam kakor gimnazijam, razumljivo. Prvotnih 240 književnih besedil se v poznejših izdajah zmanjša na 199 (izpade poglavje Jugoslovanska književnost): največ je lirike (57 %), sledijo epika (29 %), dramatika (20 %) in kritika (4 %).¹² *Berilo 4* zajema 43 književnih besedil: prevladujejo pripovedna besedila (56 %), sledita lirika (30 %) in dramatika (14 %). V primerjavi s starejšimi učbeniki se je zvišal delež dramatike, kar kaže na poznavanje recepcijskih zahtev mladostnikov (zlasti fantov), ki – tako številne raziskave – radi posegajo po tej literarni zvrsti. V *Književnosti* prevladuje slovenska književnost – to ostaja trend tudi v gimnazijskem učnem načrtu (2008) in v veljavnih učbenikih (ravnotežje lovi s 56-odсотnim deležem svetovne književnosti *Berilo 4*).

Janko Kos je že v šestdesetih letih v vseh ozirih postavil trdne temelje slovenskega književnega pouka: številnim njegovim smernicam pouka književnosti sledimo še danes. V zvezi z razmerjem med literarnimi zvrstmi ter zastopanostjo slovenske in svetovne književnosti, pa tudi literarne zgodovine in teorije, je v intervjuju s T. Logarjem pohvalil tedanji učni načrt ter pojasnil,

9 Razdelki ali odstavki, zaznamovani s kvadratom, ustrezajo učencem vseh usmeritev sekundarnega izobraževanja, tisti, zaznamovani s krogom, so namenjeni usmeritvam s 455 ali 560 urami slovenskega jezika in književnosti, tj. 4-letnim (strokovnim) šolam, tisti, zaznamovani s trikotnikom, pa usmeritvam s 560 urami slovenskega jezika in književnosti, tj. gimnazijam.

10 Od začetkov do romantike (23–190), Od romantike do moderne (191–354) in Od moderne do sodobnosti (353–524).

11 Slovenska književnost, Jugoslovanske književnosti, Svetovna književnost.

12 Od začetkov do slovenske romantike prevladujejo lirski besedila (16 besedil), sledijo epika (3 besedila), kritika (2) in dramatika z enim besedilom. Svetovna književnost od orientalskih književnosti do romantike je najvišje zastopana z lirskimi besedili (15), sledijo pripovedništvo (9), dramatika (4) in kritika (2). V slovenski književnosti od romantike do moderne prednjači pripovedništvo (8 besedil), sledita lirika (7) in kritika (3), dramatike ni. Slovensko književnost moderne ponovno najbolj številčno zastopa lirika (16 besedil), sledijo epika (6), dramatika (2) in esejistika z enim besedilom. Kritika v svetovni književnosti realizma in naturalizma, nove romantike, dekadence in simbolizma ni predstavljena z nobenim besedilom, lirika in dramatika s 3, epika pa 6 besedili. 48 lirskih, 16 epskih in 8 dramskih književnih del predstavlja slovensko književnost od moderne do sodobnosti. Svetovna književnost 20. stoletja je najbolj zastopana s pripovedništvom, 7 je lirskih besedil, 2 drami in nobene književne kritike.

da ga poskuša učbenik *Književnost* čim boljše udejanjiti. »Zaporedje snovi mora biti tako, da je vsako leto na začetku slovenska književnost, ki ji sledijo jugoslovanske in svetovna. S tem je osrednje mesto zagotovljeno tistemu, kar nam je v literarni umetnosti najbližje, od tod mora pouk polagoma seči k tistemu, kar je oddaljeno, čeprav za učenca tudi zelo pomembno« (1989, 5). Meni, da je treba literarni zgodovini in teoriji dodeliti mesto, ki jima pri pouku književnosti pripada, vendar ju na srednješolski ravni ni dobro gojiti v »čisti, od konkretnih besedil ločeni obliki – razen na začetku, kjer je treba postaviti za literaturo nekaj temeljnih pojmov, brez katerih ne gre. Pozneje se mora literarna teorija prilagajati razvijanju literarnozgodovinskega znanja, predvsem pa interpretaciji in vrednotenju, povezovanju in primerjanju besedil« (prav tam).

Analiza literarnovednega instrumentarija pokaže, da v *Književnosti* ni bio- in bibliografskih podatkov ali anekdot o književnih ustvarjalcih. Te najdemo v spremljajočih berilih, kjer so razporejeni v dve vrsti opomb (posebej so navedeni kratki življenjepisi avtorjev in bibliografski podatki njihovih temeljnih del). Razlag neznanih besed in besednih zvez v *Književnosti* ni, pač pa jih najdemo v spremljajočih berilih, in sicer v tretji vrsti opomb (stvarne opombe k besedilu). Slovarček književnih pojmov v *Književnosti* zajema literarnoteoretične in -zgodovinske pojme. Pojmi so definirani, citirane so strani, na katerih jih učbenik omenja. Določeni pojmi so definirani le v posameznem poglavju (npr. ep), v slovarčku pa je navedeno, na kateri strani učbenika je pojem definiran. *Književnost* je opremljena s kazalom vsebine. Ostalih kazal ni. (To velja tudi za spremljajoča berila.) *Književnost* se torej skladno dopolnjuje z berili. Bio- in bibliografske podatke ter razlage neznanih besed in besednih zvez najdemo v opombah, kar najbrž ni najbolje, saj je vprašanje, ali so učenci opombe brali oz. koliko so si z njimi pri literarni interpretaciji dejansko pomagali. Glede na to, da *Književnost* dopolnjujejo berila, ugotavljamo, da je bila zavest o koherentni obravnavi konteksta in teksta živa (prim. Krakar Vogel, 2021), v šolski praksi pa bržkone tudi izpeljana, vendar najbrž še ne tako dosledno, kakor to omogoča in sugerira učbeniški sestav *Svet književnosti* 1–4.¹³ Ti učbeniki spodbujajo tako utrjevanje (reprodukcijo) kakor uporabo znanja ter zmožnost kritične refleksije

---

13 Iz koncepta obeh sestavov je razbrati zavedanje, da ukvarjanje zgolj s tekstom lahko privede do pomanjkljivega literarnovednega znanja (zlasti seveda literarnozgodovinskega in -teoretskega) (o tem tudi v Krakar Vogel, Blažič, 2013, Krakar Vogel, 2021).

prebranega. *Književnost* odlikuje visoka informacijska vrednost: dopušča avtonomno didaktiziranje vsebin glede na specifične posameznega razreda, pri čemer se iz zasnove lušči, da pri pouku od motivacije za branje leposlovja postopoma prehajamo k sklepnemu kritičnemu vrednotenju prebranega (tudi v skladu z današnjimi priporočili za kakovosten književni pouk).

Učbeniški sestav *Svet književnosti 1-4*¹⁴

Gre za zgladne učbenike za književnost, ki se po vseh kriterijih kažejo kot odlično učno gradivo z bogatim literarnovednim, didaktičnim in medpredmetnim instrumentarijem. Omogočajo razvijanje vseh zmožnosti, ki jih predvideva gimnazijski učni načrt (2008), ter sistematično pridobivanje literarnovednega znanja. Temeljni cilj gimnazijskega pouka književnosti je vzgoja kultiviranega in razgledanega bralca (prim. UN 2008). Delni cilji so razvijanje književnih sposobnosti (tj. bralne sposobnosti in sposobnosti ustvarjalnega pisanja), pridobivanje književnega znanja (literarnozgodovinskega in -teoretičnega) ter razvijanje književne kulture, tj. pozitivno vrednotenje leposlovja in pozitiven odnos do književne ustvarjalnosti, kar je po B. Krakar Vogel vzgojni cilj, dosegljiv »dolgoročno in posredno, prek čustvenega motiviranja za branje, razvijanja znanja in sposobnosti« (1992, 86). Gimnazijski učni načrt za slovenščino si kot procesnorazvojne cilje obravnave književnih vsebin zastavlja razvijanje zmožnosti branja in interpretiranja književnih besedil, razvijanje (splošne) sporazumevalne zmožnosti, pridobivanje književnega znanja ter širjenje spoznanj o književnosti, kritično aktualizacijo, njihovo uvrščanje v širši kulturnorazvojni kontekst (2008, 16–17). Učbeniki *Svet književnosti* (v nadaljevanju SK) so podprti s številnimi možnostmi za medpredmetno povezovanje (na kar napeljuje tudi bogato slikovno gradivo z najrazličnejših področij, povezanih s poukom književnosti, npr. umetnostne zgodovine, geografije, zgodovine do glasbe, upodabljajočih umetnosti ipd.). Vaje in naloge so zahtevne, a stopenjsko nanizane: učence usmerjajo zlasti v razumevanje, analizo in vrednotenje prebranega, pa tudi v sintezo spoznanj, pri čemer učitelju kot avtonomnemu organizatorju učnega procesa prepuščajo izbiro, kako in na kakšne načine bo učence motiviral za branje besedil, pa tudi, kako

---

14 Analizirane so bile posodobljene izdaje.

bo potekalo izražanje doživetij ter umeščanje v kontekst. (Npr. »Je Ema Bovary junakinja ali antijunakinja? Svoje mnenje utemeljite.« (SK 2, 150), »Poiščite in razložite najbolj groteskno komična mesta v prvem odlomku. Se vam zdi, da avtor kdaj pretirava?« [ob Gogoljevem Revizorju] (SK 2, 133), »Presodite, ali se bralec na začetku novele lahko vživi v Gregorjev spremenjeni položaj ali ne; če se, kaj k temu največ prispeva?« (SK 3, 171)) Sestav je opremljen z relevantnimi geselskimi članki (definicijami literarnovednih pojmov za interpretacijo), kazali, številnimi zgodovinskimi preglednicami, predlogi za prostoizbirne obravnave ter s seznamom obveznih domačih branj. V SK 1 je 73 besedil (35 % lirike, 29 % epike, 15 % dramatike ter 8 % polliterarnih zvrsti), prevladuje svetovna književnost. V SK 2 je 125 besedil (60 % lirike, 23 % epike, 5 % dramatike ter 12 % drugih literarnih zvrsti), prevladuje slovenska književnost (57 %). V SK 3 je 130 besedil (43 % lirike, 35 % epike, 10 % dramatike in 12 % ostalih literarnih zvrsti), prevladuje slovenska književnost (55 %). V SK 4 je 85 besedil (44 % lirike, 39 % epike, 16 % dramatike ter 1 % ostalih literarnih zvrsti), prevladuje slovenska književnost. Razmerje med slovensko in svetovno književnostjo se v tem učbeniškem sestavu prevesi v prid slovenski književnosti. Poleg obveznih besedil zajema tudi številne krajše odlomke iz drugih reprezentativnih besedil posameznega obdobja, kar učbenika ne obtežuje, dodaja pa mu izjemno možnost za širjenje kulturne razgledanosti ter spodbuja intelektualno širino. V tem delu se približuje antologijskemu tipu učbenika, a se z izborom kratkih odlomkov oz. besedil spretno izogne preobloženosti. Estetsko-tehnično je privlačen in dopadljiv. Besedila oz. njihovi odlomki so na rumenem ozadju, verjetno z mislijo na dislektike. Učbeniški in bralni del ter komentarji in vprašanja na različnih taksonomskih ravneh usmerjajo zlasti v samostojno razmišljanje o prebranem ter spodbujajo kritično vrednotenje prebranega. To dokazuje tudi analiza vprašanj, saj so v večino vpletene različne spoznavno-sprejemne stopnje in literarnovedno znanje. Učenec mora pri odgovarjanju na vprašanja poglobljeno poznati tako tekst kakor tudi kontekst, npr. »Katere slovenske in svetovne pisateljice postavljajo v ospredje ženska vprašanja?« [ob Misteriju žene Zofke Kveder] (SK 3, 83), »Zakaj velja Horacij za klasika?« (SK1, 529), »Je Smrt pri Mariji Snežni po vašem mnenju postmodernistično besedilo? Utemeljite svoj odgovor.« (SK 4, 133).

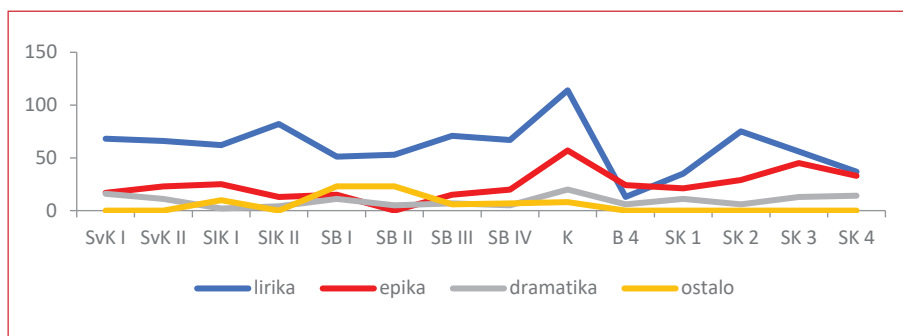
Kakovosten učbenik torej soustvarja čustveno angažiran odnos do izobraževanja kot stalne in trajne človekove dejavnosti, spodbuja samostojnost in razvija ustvarjalne sposobnosti ter tako učiteljem in učencem omogoča, da aktivno raziskujejo stroko, kreirajo lastno znanje in razvijajo kompetence. Usvajanje znanja razumemo zlasti kot zapolnjevanje interaktivnih okvirov: strokovne posameznosti so sicer zelo pomembni gradniki znanja, a le celosten vpogled v stroko lahko osmišlja posamezne podatke (celota pa seveda ni in ne more biti le seštevek posameznosti). V zadnjem času se v specialni didaktiki pojavljajo teze, da bi k bolj poglobljenemu celostnemu znanju lahko prispevalo bolj podrobno in razvejeno kontekstualiziranje (prim. Krakar Vogel, Blažič, 2013), kar je po obdobju interpretativnega pristopa k obravnavi literarnih del v šoli, tj. poudarjanja dejavnega stika s tekstom v devetdesetih letih prejšnjega stoletja (prim. UN, 1998; Krakar Vogel, 2004), razumljivo. Izkazalo se je namreč, da imajo generacije, ki so prisostvovala tovrstnemu književnemu pouku, določene literarnozgodovinske primanjkljaje. Poudarek na literarnem kontekstu (v smislu poglobljanja znanja s področja literarnega sistema, tj. literarne teorije in zgodovine) je bil v slovenskem pouku književnosti prisoten pred interpretativnim obratom v devetdesetih letih. Odražajo ga Kosovi srednješolski učbeniki iz šestdesetih let, in to tako v vajah in nalogah kakor v številnih poljudnih in interdisciplinarnih kulturno- in duhovnozgodovinskih opombah. So antologijsko zasnovani, imajo bogat nabor literarnih zvrsti, odlomke iz literarnih kritik, literarnih manifestov, teoretska razmišljanja o literaturi in njeni vlogi v družbi ter kulturi nekega naroda ipd. Vaje in naloge so strukturirane tako, da učence usmerjajo k dejavnemu učenju in ustvarjalni komunikaciji s književnimi vsebinami, kar pomeni, da so vodniki po književnih vsebinah ter procesih učenja in spoznavanja literarne vede. Z današnjega vidika so morda likovno-grafično in didaktično nekoliko šibkejši, vendar glede na čas svojega nastanka povsem korektni. Danes je pouk pogosto podprt z raznoliko multimedijско in interaktivno opremo, zato je šolska praksa stičišče različnih metodičnih pristopov in učnih gradiv tudi v elektronski različici. Ne glede na to, ali je učbenik v tiskani ali v digitalni obliki, pa danes pri književnem pouku največkrat ni več edini izvir znanja. Kakovost učbenika se torej kaže tudi v tem, *koliko* in *kako* navaja učence na ostale vire znanja. Pri književnem pouku je to še toliko bolj pomembno, saj vrsta tujih in slovenskih

teoretikov opozarja na to, da je kakovosten pouk književnosti sicer predvsem intenzivno ukvarjanje z leposlovjem, pa tudi z metaliteraturo. Holistični, celostni pristop v vzgojno-izobraževalnem procesu terja, naj učbenik spodbuja pridobivanje znanja z raziskovalno dejavnostjo in samoizobraževanjem. Znanje je po takem didaktičnoteoretičnem pojmovanju oblikovano v posameznikovih individualnih izkušnjah, je torej že konstruirano, oblikovano. Odlika učbenika je v spodbujanju kooperativnega, sodelovalnega in stimulativnega izobraževalnega okolja, v katerem so značaji vlog v vzgojno-izobraževalnem procesu porazdeljeni tako, da je učitelj pojmovan predvsem kot oblikovalec učnih metod in učnega okolja, spodbujevalec učenčevih sposobnosti in nadarjenosti ter timskega dela. Nagibamo se k tezi, da bi ob sodobnih izzivih digitalne družbe (prim. Galimberti, 2019) ter njenih pasteh za kognitivni in čustveni razvoj mladega človeka (prim. Spitzer, 2016, 2021) pri načrtovanju književnega pouka (zlasti na področju ciljev in vsebin) veljalo upoštevati tako recepcijske sposobnosti mladega človeka (prim. Žbogar, 2014) kakor spremenjene možnosti dostopanja do literarnovednih informacij. Mladega bralca literature bi bilo torej smiselno opremiti zlasti z možnostmi selekcije informacij, njihovega kritičnega vrednotenja, branja med vrsticami ter možnostjo sinteze in vrednotenja (kar vključuje tudi pregled nad celoto). Vprašanje je, ali to lahko dosežemo s širjenjem obveznih in izbirnih vsebin, večanjem nabora pojmov za interpretacijo s področja literarne teorije in zgodovine, pa tudi pomožnih ved, kakor je to opaziti v gimnazijskem učnem načrtu iz leta 2008 (prim. Žbogar, 2015). V primerjavi z učnim načrtom iz leta 1998 sta se v učnem načrtu iz 2008 zgodila dva opazna premika: večanje obsega (ciljev, vsebin, pojmov za interpretacijo) in izrazitejše poudarjanje konteksta (pri interpretiranju umetnostnih besedil). Raziskav, ki bi statistično relevantno preverile prednosti in pomanjkljivosti teh sprememb, ni (so pa indici, da je bilo znanje gimnazijcev, ki so pouk spremljali po učnem načrtu iz leta 1998, izrazito reproduktivno (prim. Žbogar, 2003)).

Namesto sklepa

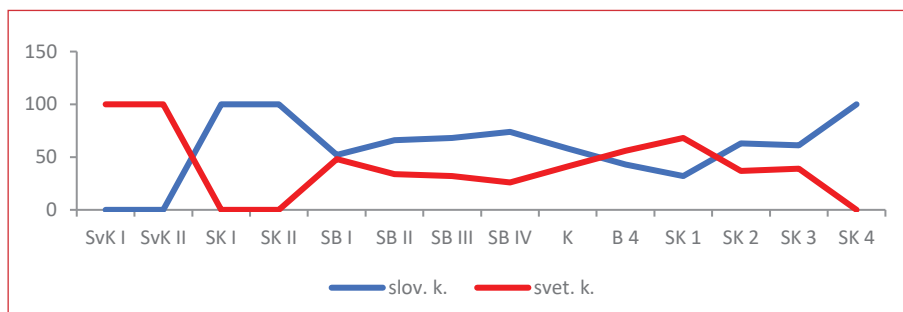
Iz natančne analize Kosovih učbenikov za književnost na sekundarni stopnji vzgoje in izobraževanja se luščijo naslednje ugotovitve: posamezni učbeniški sestavi so tako v svojih konceptih kakor kar zadeva cilje pouka književnosti še

danes v koraku z aktualnimi didaktičnimi priporočili, seveda pa ne vsi v enakem deležu in ne v vseh ozirih, prav tako se delež skladnosti znižuje glede na letnico izida (od šestdesetih let). Starejši so šibkejši zlasti kar zadeva informacijsko-tehnično plat in splošno opremljenost (kar ne bi presenečalo tudi, če se vmes ne bi zgodila informacijsko-digitalna revolucija). Z vidika literarnih zvrsti se – kot to narekujejo izsledki raziskav s področja recepcije mladostnikov (prim. Žbogar, 2014) – v novejših učbeniških sestavih delež lirike znižuje na račun epike in dramatike.

Graf 1: Literarne zvrsti v Kosovih učbenikih za književnost na sekundarni stopnji

V učbenikih prevladuje slovenska književnost, kar je usklajeno s priporočili stroke (v zadnjem sestavu se razmerje uravnoteži med SK 1 in SK 4).

Graf 2: Slovenska in svetovna književnost v Kosovih učbenikih za književnost na sekundarni stopnji

B. Krakar Vogel (2021) poudarja poučevanje teksta v kontekstu, pri čemer se zdi, da to didaktično priporočilo zrcali željo po povečevanju podatkov s področja literarne zgodovine in teorije pri gimnazijskem pouku književnosti. S tega vidika se prilega zlasti starejšim Kosovim učbenikom. V prvih Kosovih učbeniških sestavih najdemo umetnostna besedila v pripadajočih berilih, ki pa se v praksi niso pogosto uporabljala (interpretativna metoda je bila pri književnem pouku do spremembe didaktične paradigme v začetku devetdesetih let redkost). Vprašanje ostaja, ali bi ponovno večje poudarjanje konteksta ob tako velikem naboru obveznih besedil lahko prispevalo k bolj celostno razviti literarni zmožnosti (prim. Žbogar, 2019, 73–83) in boljšemu literarnovednemu znanju slovenskih mladostnikov. Z raziskavo bi bilo treba preveriti, ali ne bi tovrsten pristop spodbujal zlasti kopičenja posameznosti (reprodukcijo literarnozgodovinskih podatkov), ne bi pa bistveno prispeval k boljši bralni pismenosti in bralni kulturi. Kakor nakazuje učbeniški sestav *Svet književnosti 1–4*, ki spretno prepleta tako tekste kakor kontekst, kljub temu pa z literarnovednimi informacijami ni preobložen, se s kakovostnim učbeniškim sestavom da preko stopenjsko zasnovanih vaj in nalog sistematično razvijati literarno zmožnost ter poglobljati literarnovedno znanje. Analiza je pokazala, da sestav *Svet književnosti 1–4* razvija literarno zmožnost na vseh treh ravneh: tako čustveno-motivacijski (sem sodijo stališča, vrednote, pripravljenost na aktivnost), spoznavni (kamor uvrščamo literarnozgodovinsko in -teoretično znanje, sposobnost reševanja književnih problemov ter sposobnost kompleksnega razmišljanja o leposlovju), kakor tudi vedenjski (tj. sposobnost aktivirati kompetence in literarnovedno znanje ob branju neznanega literarnega besedila ter svoja spoznanja, doživljanje in refleksijo prebranega ubesediti v ustrezni strokovni knjižni slovenščini) (Žbogar, 2021). Dokazuje, da lahko s pomočjo sinteze spoznanj o prebranem, aktualizacije, kritičnega vrednotenja in branja med vrsticami učence usmerjamo k temeljitemu osmišljanju obravnavanih umetnostnih besedil, s tem pa k poglobljanju literarnovednega znanja in stopenjskemu razvijanju literarne zmožnosti.

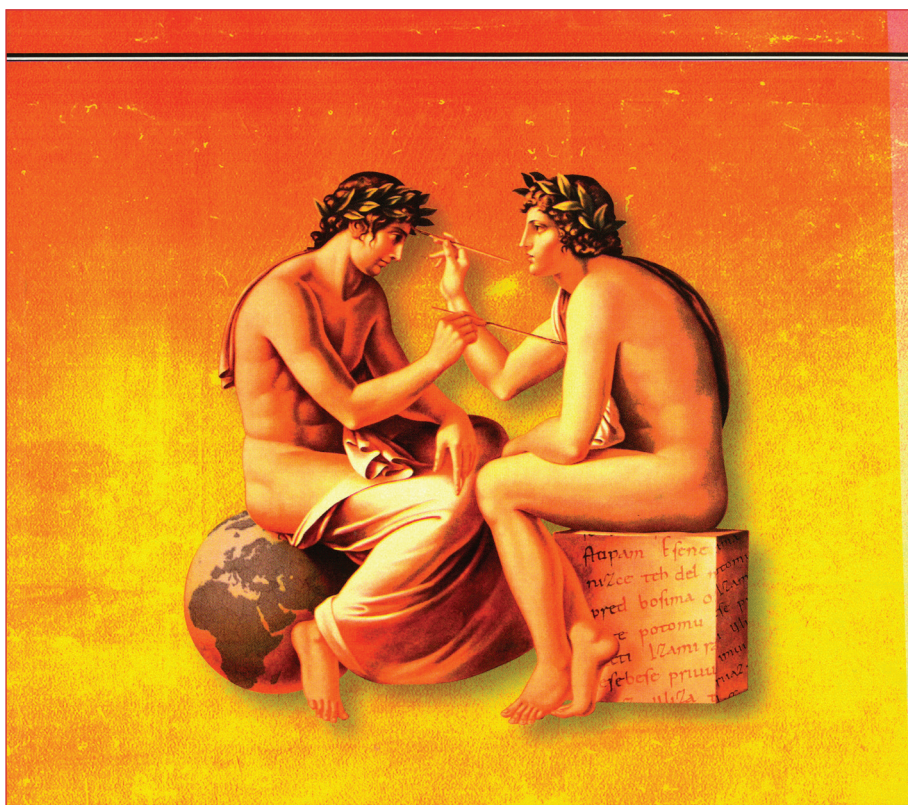

Literatura

- Galimberti, Umberto, 2019: *Besedo imajo mladi: dialog z generacijo dejavnega nihilizma*. Ljubljana: Modrijan.
- Grum, Martin, 2011: Bibliografija Janka Kosa 1948–2011. *Primerjalna književnost*. 34/3. 291–335.
- Kmecl, Matjaž, 1998: *Učni načrt za predmet slovenščina v gimnaziji*. Ljubljana: s.n.
- Krakar Vogel, Boža, 2004: *Poglavja iz didaktike književnosti*. Ljubljana: DZS.
- Krakar Vogel, Boža, Blažič, Milena, 2013: *Sistemska didaktika književnosti v teoriji in praksi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Krakar Vogel, Boža, 2021: Literatura se skozi vertikalno poučuje kot tekst v kontekstu. Dostopno na naslovu „Literatura se skozi vertikalno poučuje kot tekst v kontekstu“ - ARS (rtvslo.si). (3. 2. 2021, citirano 27. 1. 2022).
- Logar, Tine: Intervju z Jankom Kosom. *Prosvetni delavec* 18 (11. december 1989). 5.
- Poznanovič, Mojca, idr., 2008: *Učni načrt. Slovenščina. Gimnazija: splošna, klasična, strokovna gimnazija*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.
- Spitzer, Manfred, 2016: *Digitalna demenca: kako spravljamo sebe in svoje otroke ob pamet*. Celovec: Mohorjeva.
- Spitzer, Manfred, 2021: *Epidemija pametnih telefonov: nevarnosti za zdravje, izobraževanje in družbo*. Celovec: Mohorjeva, Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Žbogar, Alenka, 2000: *Učbeniki za književnost za strokovne in poklicne šole: magistrsko delo*. Naklo: [A. Žbogar].
- Žbogar, Alenka, 2003: Roman v gimnaziji. V: *Slovenski roman. Mednarodni simpozij Obdobja* (ur. Hladnik, Miran). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.
- Žbogar, Alenka, 2014: *Recepcija slovenske književnosti. Mednarodni simpozij Obdobja 33*. Ljubljana: ZiFF.
- Žbogar, Alenka, 2015: Gimnazijski učni načrt v luči prenove in posodobitve. *Jezik in slovestvo*. 60–3/4. 115–122.
- Žbogar, Alenka, 2019: Razvijanje literarne zmožnosti pri pouku književnosti. *Jezik in slovestvo*. 1. 73–83.
- Žbogar, Alenka, 2021: (Meta)kognitivno-kritično šolsko branje književnosti. *Didactica Slovenica: časopis za didaktiko in metodiko*. 36/3–4. 69–80.

Viri

- Pirjevec, Dušan, Mihelič, Stane, Kos, Janko, 1961: *Slovenska književnost: izbrana dela in odlomki I*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pirjevec, Dušan, Mihelič, Stane, Kos, Janko, 1962: *Svetovna književnost: izbrana dela in odlomki*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bohanec, Franček, Kos, Janko, Paternu, Boris, Zadavec, Franc, 1971: *Slovensko berilo za prvi razred srednjih šol*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Bohanec, Franček, Kos, Janko, Paternu, Boris, Zadavec, Franc, 1972: *Slovensko berilo za drugi razred srednjih šol*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Bohanec, Franček, Kos, Janko, Paternu, Boris, Zadavec, Franc, 1972: *Slovensko berilo za tretji razred srednjih šol*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Bohanec, Franček, Jurančič, Janko, Kos, Janko, Paternu, Boris, Zadavec, Franc, 1975: *Slovensko berilo za četrti razred srednjih šol*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kolšek, Peter, Kos, Janko, Lah, Andrijan, Logar, Tine, Šimenc, Stanko, 1987: *Berilo 1*. Maribor: Obzorja.
- Kolšek, Peter, Kos, Janko, Lah, Andrijan, Logar, Tine, Šimenc, Stanko, 1988: *Berilo 2*. Maribor: Obzorja.
- Kolšek, Peter, Kos, Janko, Lah, Andrijan, Logar, Tine, Šimenc, Stanko, 1989: *Berilo 3*. Maribor: Obzorja.
- Kolšek, Peter, Kos, Janko, Lah, Andrijan, Logar, Tine, Šimenc, Stanko, 1990: *Berilo 4*. Maribor: Obzorja.
- Kos, Janko, 1989: *Književnost. Učbenik literarne zgodovine in teorije*. Maribor: Obzorja.
- Kos, Janko, 2000: *Svet književnosti 1*. Maribor: Obzorja.
- Kos, Janko, Virk, Tomo, 2001: *Svet književnosti 2*. Maribor: Obzorja.
- Kos, Janko, Virk, Tomo, Kocijan, Gregor, 2002: *Svet književnosti 4*. Maribor: Obzorja.
- Kos, Janko, Virk, Tomo, Kocijan, Gregor, Kralj, Lado, Kos, Matevž, 2003: *Svet književnosti 4*. Maribor: Obzorja.

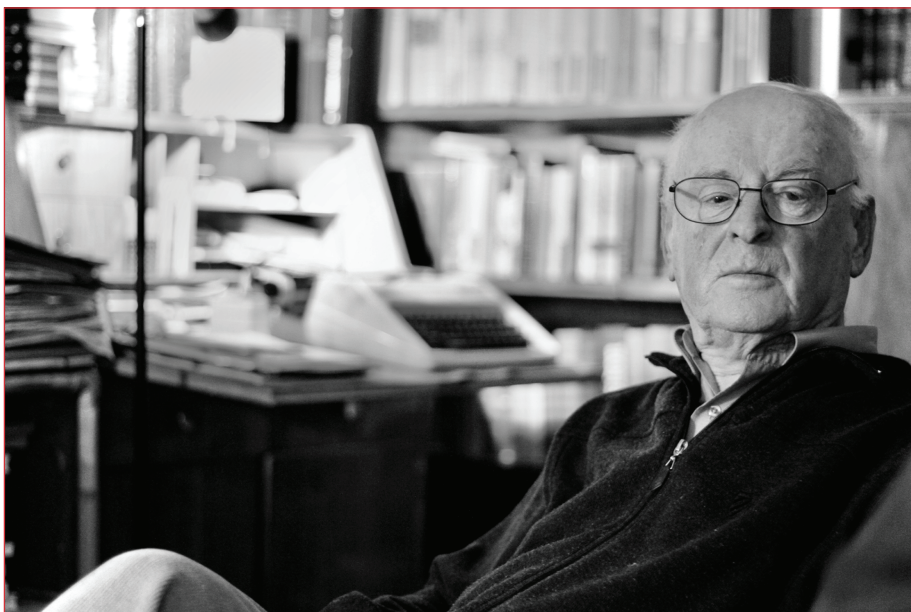

JANKO KOS • TOMO VIRK

SVET KNJIŽEVNOSTI 2

POSODOBLJENA IZDAJA

ROMANTIKA • Evropska romantika • Slovenska književnost v obdobju romantike
REALIZEM • Evropski realizem in naturalizem • Slovenska književnost med romantiko in realizmom
MODERNA • Evropska moderna

Janko Kos v delovni sobi. Foto: Igor Bratož.

Kos in filmska umetnost

Matevž Rudolf

Janko Kos je ob svojem 80. jubileju v pogovoru v Narodni in univerzitetni knjižnici povedal, da je:

k literaturi pristopal najpogosteje z metodo duhovne zgodovine in poskušal zajeti filozofske poteze literarnega dela, poleg njih pa tudi estetsko, spoznavno in etično funkcijo literature. Po njegovem mnenju je literaturo treba umestiti v časovni tok, tako da literarni pojmi niso zgolj vsote merljivih lastnosti literarnega dela. Duhovnozgodovinska metoda raziskovalcu zastavlja vprašanja, kako v določeni dobi človek razume samega sebe in kako razume tisto, kar ga presega. (STA, 2011)

A Kos se v svojem opusu ni ukvarjal le z besedno umetnostjo, temveč tudi z drugimi vrstami umetnosti. Pogled na njegovo bibliografijo kaže, da se je še najbolj pogosto spogledoval s filmsko umetnostjo, ki je imela v začetku njegove znanstvene kariere v širšem družbenem okolju pomembno vlogo, saj je bila v slovenskem prostoru v nekakšni konstitutivni fazi. Kljub vsemu pa se je Kos pri raziskovanju in opisovanju filmske umetnosti držal duhovnozgodovinske metode, morda celo bolj temeljito.

V prispevku se bomo osredotočili na štiri Kosove članke, ki so jih slovenski filmski teoretiki in uredniki leta 1988 prepoznali kot vrhunske prispevke ob takratni 40-letnici zgodovine slovenskega filma.¹ Ob tej priložnosti je Slovenski gledališki in filmski muzej pod uredniško taktirko Zdenka Vrdlovca izdal zbornik z naslovom *40 udarcev: slovenska filmska publicistika o slovenskem in jugoslovanskem filmu v obdobju 1949–1988*. Ta zbornik še danes velja za neke vrste kroniko, ki na pregleden način priča »o recepciji slovenske in jugoslovanskega filma, o formiranju filmske refleksije, o njenih različnih izhodiščih, pristopih in vprašanjih« (Vrdlovec, 1988, 9). Zgovorno je dejstvo, da je Kos v zborniku zastopan s kar štirimi članki.

Filmska umetnost je bila v zgodnjem obdobju slovenske kinematografije zaradi svoje spektakelske funkcije prepogosto pod vplivom takšnih in drugačnih političnih vzgibov. Prav zato je Zdenko Vrdlovec v omenjenemu zborniku tudi na podlagi Kosovih zapisov ugotavljal, da »je film kot najmlajša (ne rečem: najbolj sodobna) umetnost na Slovenskem končal kot bolj tradicionalna od vseh drugih – in zato tudi edina zares konservativna umetnost« (Vrdlovec, 1988, 11). Janko Kos je namreč dvanajst let po premieri prvega slovenskega zvočnega igranega filma v članku »Slovenske filmske perspektive« ugotovil, da do takrat »še ni prišlo (z eno samo, delno izjemo filma *Akcija*) do realizacije filmskega dela, ki bi v izvorni slovenski obliki posredovalo umetnost v njeni moderni, tj. alienirani, izven predmetenja in socialne normativnosti obstoječi varianti« (Kos, 1988c, 76).

Slovenske filmske perspektive (1961/62)

V članku z naslovom »Slovenske filmske perspektive« (*Perspektive*, 1961/62, št. 1) se je Kos celostno lotil integralnega pregleda slovenske filmske umetnosti zgolj po dobrih štirinajstih letih od premiere prvega slovenskega zvočnega igranega filma. Z današnje perspektive lahko opazimo, da je Kos že takrat zaznal šibkost slovenske filmske produkcije, na katero so pozneje filmski kritiki in teoretiki opozarjali še vrsto let. Že na začetku članka je podal svoje videnje filmske umetnosti, ki je nekako ostalo nespremenjeno skozi njegov celotni opus:

---

1 Film *Na svoj zemlji*, ki je bil premierno predvajan 21. novembra 1948 se pogosto omenja kot prvi slovenski film, čeprav je bilo že prej posnetih nekaj filmov slovenskih ustvarjalcev (npr. *V kraljestvu Zlatoroga*). Je pa res, da gre za prvi zvočni igrani film v slovenščini.

Film sam na sebi, t. j. in abstracto, ni niti umetnost niti mass culture niti karkoli drugega, za kar ga včasih s samoumevno prepričanostjo razglašajo. Vse to seveda lahko postane, toda šele, ko se v konkretnih položajih človekovega ontološkega in socialnega bivanja pojavi kot določna, s specificiranim namenom izdelana, stvarni funkciji prirejena filmska stvaritev. Najprej in predvsem pa je film samo tehnika, se pravi eden od načinov, s katerimi človek v delu in potrošnji obvladuje predmetnost. Po tej najsplošnejši opredeljenosti se prav nič ne razlikuje od književnosti, slikarstva, plesa, gledališča ali pa glasbe, o katerih navadno govorimo, kot da so umetnosti a priori, a so dejansko samo različne tehnike – če namreč besedo umetnost razumemo v njenem substancialnem in ne samo slučajnem pomenu, ki jo spreminja v sinonim za tehniko, t. j. večino ali umetelnost. V najboljšem primeru bi lahko dejali, da so za razliko od drugih človeku znanih tehnik umetniške tehnike, vendar ne zato ker bi a priori bile umetnost, ampak ker predstavljajo možnost za njen nastanek. (Kos, 1988c, 73)

Kos je filmsko umetnost videl kot preplet treh »substancialnih resničnosti, ki jih realizira, da bi z njimi ustregel človekovim ontološkim in socialnim potrebam: film kot popredmetenje (zabava, ugodje, užitek), film kot socialna normativnost in končno film kot umetnost« (Kos, 1988c, 74). Kos si tudi ne dela utvar in jasno poudari, da je film najmlajša umetniška tehnika. Ko je šele nastajala, so se drugod (npr. v poeziji, slikarstvu, glasbi) že do kraja skozi stoletja izvršili procesi, iz katerih se je rodila moderna umetnost. A kljub temu opaza, da so se v filmski umetnosti že pojavili presežki (npr. v filmih Fellinija, Antonionija, Bergmana). Na tej točki se Kos posveti slovenski filmski produkciji. Ne zanima ga posnemanje filmskih uspešnic (t. i. mass culture), saj za to v našem prostoru ni bilo ne tehnokratskih ali birokratičnih možnosti. Kos tako že na začetku šestdesetih let 20. stoletja jasnovidno zazna težavo slovenske filmske umetnosti (ki smo jo sicer omenili že v uvodu, a jo zaradi njene teže znova izpostavljamo):

Najbrž iz ideoloških vzrokov in do neke mere morda zaradi pomanjkanja scenarijskih zamisli vse doslej še ni prišlo (z eno samo, delno izjemo filma *Akcija*) do realizacije filmskega dela, ki bi v izvirni slovenski obliki posredovalo umetnost v njeni moderni, tj. alienirani, izven predmetenja in socialne normativnosti obstoječi varianti ... V slovenski filmski proizvodnji torej močno prevladuje prizadevanje po prividnem ohranjanju sinteze umetnosti, predmetenja in zlasti socialne norme« (Kos, 1988c, 76).

To tezo je potrdil tudi v svojih poznejših razpravah.

Erotika v slovenskem filmu (1965)

Erotika v slovenskem filmu je bila v kritičnih zapisih vselej predmet polemičnih debat, zato je še toliko bolj presenetljivo, da je Kos že leta 1965 opozoril na problem, ki je bil v poznejših letih le še bolj izpostavljan. Takole je zasnoval svoj članek: »Res se je erotični motiv pojavil doslej že v marsikaterem slovenskem filmskem delu, vendar samo kot postranski, manj važen ali zunanji element celote. Nikakor pa ne tako, da bi bil postavljen pred nas z voljo izpovedati o erotiki vse tisto, kar lahko ljudem pomeni v danem okolju in času« (Kos, 1988b, 108). Opozoril je predvsem na smisel erotičnih podob v slovenskem filmu, ki so bile bolj kot ne same sebi namen in niso razkrivale vzrokov njihovih posebnih socialnih, moralnih in estetskih oblik.

Svoja opažanja podkrepi z detajlom, vzetim iz Kosmačevega filma *Lucija* (1965), posnetega po Finžgarjevi kmečki povesti *Strici*. Kos jasno zapiše, da

filma ne gre presojati z merili literarne predloge. Ta je eno in film drugo. Nesmiselno bi bilo zahtevati od filmov, naj bodo samo reprodukcije literarnega gradiva, saj je več kot gotovo, da ima filmska umetnost ne le svoje posebne formalne, ampak celo vsebinske kriterije. (Kos, 1988b, 109)

Pri tem se jasno opre na svojo duhovnozgodovinsko metodo. Povest je bila izdana leta 1929 pri Mohorjevi družbi, zato je »v precejšnji meri vzgojiteljska

in prosvetljuječa, vsebuje prav določno sporočilo tem bralcem, kako živeti na kmečkem gruntu, da bo njihovo življenje socialno in moralno zdravo« (Kos, 1988b, 109). Film pa je bil posnet šestintrideset let pozneje in zato namenjen povsem drugačni publiki, podvrženi vplivu sodobne urbane civilizacije.

Kos izpostavi droben prizor v pripovedi, kjer se Gašper poslavlja od Lucije pred vrati njenega doma, potem ko je nevesti in njenim staršem zmagoslavno prišel povedat novico o poroki.

V literarni predlogi zaročenca po tem dejanju stopita pred hišo, »kjer Gašper Lucijo zavije pred mrazom v svojo suknjo in mu ona za trenutek posloni na prsih; za sklep Gašper, odhajajoč po bregu, še veselo fantovsko zauka« (Kos, 1988b, 110). Kot ugotavlja Kos, je Finžgar ta detajl podal v okviru socialnega in moralnega sporočila, da morajo človeški odnosi na kmetih rasti iz zdravega pojmovanja pravic in dolžnosti v skupnosti, nikakor pa ne iz individualizma, ki bi se odtrgal od nje. Zato je prizor v erotičnem pogledu strogo konservativen in zadržan.

Kos pa opozori na popolnoma drugačno ponazoritev tega prizora v filmu, v katerem sicer mladoporočenca prav tako stopita pred hišo,

toda Lucija se ne ogrinja s kmečko sramežljivostjo, ampak stoji žareča (sredi mraza!) pred ženinom in gledalci na moč razgaljenih ramen in rok; prizor je predstavljen s samoumevnostjo, ki naj bi bila naravna in nujna za podoben položaj v kmečkem okolju; nato pa sledi še bolj nenavadna sekvenca – kamera pokaže bodoči par že v postelji, njo skrito pod odejo, njega razgaljenega in sklonjenega nad njo, očitno v njeni kamri; takoj nato se prikažeta še dobrovoljno razpoložena oče in mati v izbi, očitno vedoč za intimni *tête à tête* mladih dveh; in za konec sledi junakov odhod izpred hiše, ko se z veselim ukanjem spušča proti domu. (Kos, 1988b, 110)

S primerjavo prizorov je Kos pronicljivo pokazal na srž problema erotike v slovenskem filmu. Če so v literaturi erotični prizori vsebinsko smiselni in del celote ter tudi v skladu z okoljem, značajem likov in nasploh moralnim

nazorom zgodbe, so v slovenskem filmu (tudi če gre za film, posnet po izvirnem scenariju) erotični prizori iztrgani iz konteksta. Filmski ustvarjalci zaradi »kulta golote«, ki ima v filmski umetnosti močan percepcijski učinek, erotične elemente pogosto predstavijo »na sam erotični fakt kot tak, kot da je že sam zase zadostna vrednota in sam sebi zadosten razlog obstaja« (Kos, 1988b, 110). Kot da to še ni dovolj, so erotični prizori v slovenskem filmu pogosto tehnično nerodno posneti. Tako ostanejo »nove sestavine pravzaprav slabo vkomponirane v celoto, saj se prav nič ne skladajo z okoljem in npravmi, ki so v glavnem zvesto posnete po [moralno gledano bolj konservativni] Finžgarjevi predlogi« (Kos, 1988b, 112). Kos pri tem opozori na vrhunce podobne sekvence v tujih filmih: v italijanskem filmu je erotika senzualna, celo melanholična, pri Francozih drznejša in bolj naturalistična ter radoživa, a v obeh primerih speta s celoto filmske naracije. V teh primerih vidi Kos primeren zgled za ustrezno uporabo erotičnih elementov v slovenskem filmu.

Boštjan Hladnik ali ambicije slovenskega filma (1968)

Danes v raznoraznih antologijah, anketah in drugih kritičnih zapisih film *Ples v dežju* (1961) Boštjana Hladnika nemalokrat omenjajo kot enega najboljših slovenskih umetniških filmov. Zato je toliko bolj presenetljiv Kosov članek »Boštjan Hladnik ali ambicije slovenskega filma« (*Ekran*, 1968), v katerega uvodu zapiše:

Ko se bo pisala zgodovina slovenskega filma, najbrž ne bodo v zadregi za naslov poglavja o Hladnikovem režijskem in scenarijskem deležu. [...] Morda bi se ob Hladnikovem imenu dalo govoriti o začetku slovenskega umetniškega filma sploh. Ali niso bili skoraj vsi filmi do leta 1961, ki je rojstno leto Hladnikovega *Plesa v dežju*, samo preprosta in hladna obrtna dela, ne pa živi organizmi, ob katerih šele začutiš, da so posvečeni z umetniškim navdihom? (Kos, 1988a, 151)

Kos ugotavlja, da so bili filmi do Hladnikovega prvenca mestoma igralsko in tehnično prizadevno dovršeni, a so bili strahovito neosebni, če ne že kar brezosebni. Zato leto 1961 označi za začetek pravega slovenskega osebnega ali

celo osebnostnega filma. Ambicija slovenskega filma je bila dotlej po Kosovih besedah »na prvem mestu najpreprostejša, toda tudi najnaravnejša: da bi bil film sploh film. Nato pa so prišle na vrsto še nekatere druge – da bi na primer prikazoval partizanske čete ali da bi bil politično primeren; da bi bil za otroke ali pa da bi prenesel na filmsko platno znano slovstveno besedo« (Kos, 1988a, 152). S Hladnikom so se te ambicije še razširile. V članku Kos tudi teoretično opredeli štiri velike ambicije modernega filma:

1. Z vsemi sredstvi čutnega zapeljevanja postati vsakdanja zabava množicam.
2. V okretnem jeziku filmskih slik kazati ljudem socialno, politično in moralno aktualnost sodobnega sveta, da bi se zanjo zainteresirali in jo sprejeli za svojo lastno skrb.
3. Porabiti filmski jezik za izpovedovanje umetniške osebnosti, kakršnega je ta vajena v vseh drugih umetnostih in se mu tudi v filmu ne more odreči.
4. S pomočjo filmskih sredstev ustvarjati novo, še nevidno in nedoživeto estetiko čistih vizualnih in gibnih doživljajev.

Kos ugotavlja, da bi bil »idealnen« film tisti, ki bi spajal največ opisanih ambicij hkrati. Čeprav je tako v filmskem svetu kot povsod drugod težko združiti koristno z lepim, uspešno z resničnim in estetsko s socialnim. Hladnik je bil pionir slovenskega modernističnega filma, ki je v slovenski prostor vnesel motive francoskega novega vala. Tovrstni filmi so

eksperimentirali z novimi tehnikami in jih inovativno uporabljali pri obravnavanju najrazličnejših tem. Filmska pripoved je postala fragmentarna, nelinearna in dvoumna v različnih tematskih interpretacijah. Francoski film je pod vplivom novega vala zamenjal kvalitetno izročilo in si kmalu prislužil ugled v svetovnem merilu ter močno vplival tudi na Hollywood. Prav s pomočjo novega vala in avtorske teorije je v 1960. letih tudi v širši javnosti začelo veljati, da film ni zgolj medij množične zabave, temveč je lahko tudi posredovalec visoke kulture. (Rudolf, 2013, 54)

Kos se v članku ozre proti tujini in omenja filme, ki so nastali v času Hladnikovega prvenca: Fellinijevo *Sladko življenje* (1960), Antonionijevi *Avantura* (1960), *Noč* (1961) in *Mrk* (1962), Resnaisov *Lani v Marienbadu* (1961), Truffautov *Jules in Jim* (1961), Demyjeva *Lola* (1960), Godardova *Mali vojak* (1960) in *Ženska je ženska* (1961), Buñuelova *Viridiana* (1961) in Bergmanov *Deviški vrelec* (1960).

V primerjavi s takšnim evropskim ozadjem se zdi slog Hladnikovega filma manj čist in strog, preobložen in skoraj baročen, segajoč še v območje ekspresionizma in nadrealizma, vsekakor pa za jasnega, neoklasicističnega duha vodilnih evropskih režiserjev preveč čustven in skoraj starinski. Ali pa je bila morda prav v tem njegova slovenska izvirnost? (Kos, 1988a, 154)

Čeprav Kos v *Plesu v dežju* opaža določene pomanjkljivosti in skladnost različnih tipov ambicij, kljub vsemu meni, da so se v tem filmu »združile v enoto vse filmske težnje, ki jih je [Hladnik] eno za drugo pritegoval v svoje delo, da bi v svoji osebi kot v enem samem ustvarjalnem žarišču združil ambicije slovenskega filma nasploh«. Tudi zato, ker je te filmske težnje prvi v vsem obsegu prenesel iz velikega filmskega sveta v domači prostor.

Sociologija slovenskega filma (1968)

Kos se je v članku »Sociologija slovenskega filma« (*Ekran*, 1968, št. 58–59) spraševal »ali se s pomočjo socioloških pojmov sploh da prodreti v osrčje slovenske filmske problematike, da bi se pojasnilo, kaj je pravzaprav slovenski film in kaj lahko od njega v prihodnje pričakujemo« (Kos, 1988d, 159). Že v uvodu članka dvomi o uspešnosti raziskave, saj je takšna metoda primerna za razvite filmske proizvodnje zahodnih dežel, filmsko ustvarjanje v vzhodnih deželah pa je v veliki meri ideološko vodeno in politično nadzorovano:

Na Slovenskem film resda ni niti popolnoma od zunaj voden, ampak kvečjemu na sredi med obojim; toda prav zato je precej daleč od izrazitosti, ki v sociologiji lahko obvelja za zares zanesljiv barometer socialnopsihološkega stanja. Tega je seveda v precejšnji

meri kriva tudi njegova tehnična, finančna in umetniška nerazvitost, saj sploh ne gre za zares utečeno, trajno, na široko razmahnjeno filmsko proizvodnjo, ampak bolj za posamezne, od časa do časa vznikajoče in celo naključne poizkuse, med katerimi že na zunaj ni prave nepretrganosti, kaj šele globlje zveze z okoljem, z njegovimi socialnopsihološkimi spodbudami in težnjami. (Kos, 1988d, 159–160)

Kos kljub temu nadaljuje svojo razpravo in jo označi kot skromen poizkus, vreden tveganja. Slovenski film je po Kosu omejen predvsem zaradi subvencioniranja, saj slovensko filmsko ustvarjanje ni klasična »industrija«. Film sam po sebi zahteva velika finančna sredstva, zato zaenkrat »o slovenskem filmu ni mogoče razpravljati predvsem kot o industriji, da bi se od tod odkrila njegova posebna sociološka problematika« (Kos, 1988d, 161). »Slovenski film je samo slabo razvita, neutečena in nerentabilna, zato pa neuspešna industrija, ki jo držijo pokonci subvencije, ne pa uspehi na tržišču. [...] Banalno dejstvo je pač, da slovenski film, tak, kakršen je, brez subvencij ne bi mogel dolgo obstajati« (Kos, 1988d, 161). Literarno ustvarjanje zahteva precej nižje finančne vložke, zato je bila slovenska literatura lahko veliko bolj avtonomna, svobodna in moderna ter se ni bala eksperimentiranja.

Slovensko filmsko tržišče je majhno, česar Kos seveda ne pozabi omeniti, a rešitve vidi v takratnem širšem jugoslovanskem tržišču, še bolj pa v možnosti, da slovenski film prodre tudi na mednarodni filmski trg. Žal so bili vsi ti poskusi neuspešni. »Vzroke za to je potrebno iskati v splošni sociologiji filmskega okusa pri nas, segajoči globlje v sociologijo današnje slovenske družbe, njenih slojev, navad in kulture« (Kos, 1988d, 162).

Za srednji sloj moramo domnevati, da je njegov delež v strukturi filmskega občinstva sicer precej večji od vodilnega ali kulturniškega, da pa ta udeležba vseeno ne presega razmeroma nizkega odstotka. Za takšno domnevo resda ni na razpolago natančnejših statističnih podatkov, govori pa zanjo premislek o življenjskem slogu tega sloja, ki je tak, da ne po delovni ne po materialni in

psihološki strani ne navaja k pogostejšemu obiskovanju kino dvoran. Naše filmsko občinstvo se v glavnem steka iz uradniškega in nižjega sloja, predvsem pa iz mladine. (Kos, 1988d, 163)

Kos ugotavlja, da je povprečna kulturna in izobrazbena raven slovenskih filmskih porabnikov ista kot pri večini množičnega filmskega občinstva drugod po svetu, tudi v zahodnih deželah. Edina razlika je, da so v slovenskem prostoru kulturno ali izobrazbeno višje razvite skupine filmskega občinstva zares tako maloštevilne, da zaenkrat še ne morejo postati dovolj trdna osnovna filmskim zvrstem, ki bi lahko računale ne samo na primerno subvencijo, ampak tudi na primeren odziv tržišča:

Današnji slovenski film lahko le v zelo skromni meri ustreže potrebi po življenjski kompenzaciji, ki jo terjata od njega uradniški in nižji sloj, predvsem pa njuna mladina. Toda hkrati nima pravega učinka niti takrat, kadar poskuša zadostiti drugačnemu okusu – bodisi da si v tej smeri ne najde tržišča ali pa više razvitemu okusu dejansko sploh ne ustreza. (Kos, 1988d, 165)

Kos sicer opiše številne filme, v katerih so si režiserji prizadevali doseči najštevilčnejšo domačo ciljno publiko, a se jim to v glavnem ni posrečilo, ker niso znali tekmovati s tujim filmom v večini, kako privabiti in pridobiti množično občinstvo iz vrst nižjega, uradniškega pa tudi srednjega sloja, zlasti seveda mladino. Ko se slovenski film posveča ne preveč številnemu kulturniškem ali intelektualskemu občinstvu, mu pravzaprav nima ponuditi kaj takega, kar bi zares zaslužilo njegovo posebno pozornost, kot da ne bi bilo v boljši podobi znano že iz svetovnega intelektualskega filma.

Kos je tako v svoji raziskavi o sociologiji slovenskega filma preroško napovedal usodo slovenskega filma, ki so jo pozneje jasno zapisali številni raziskovalci. Še najbolj jasno se to vidi pri raziskovalcih slovenskih filmskih adaptacij: Stanko Šimenc (*Slovensko slovstvo v filmu*, 1983), Barbara Zorman (*Senca besede: filmske priredbe slovenske literature (1948–1979)*, 2009) in Matevž Rudolf (*Ko beseda podoba najde*, 2013). Vsi si prišli do istega zaključka, in sicer

da režiserji k načrtovanim filmskim adaptacijam literarnih del (ali pa izvirnih filmov) v preteklosti večinoma niso pristopali zaradi avtonomnega umetniškega zanimanja, temveč so delovali predvsem kot izvrševalci določene programske sheme, ki je bila usklajena s takratnimi ideološkimi smernicami.

Zaključek

Iz izbranih člankov Janka Kosa o slovenski filmski umetnosti lahko ugotovimo, da je pri svojem raziskovanju filmske umetnosti temeljito uporabljal duhovno-zgodovinsko metodo, ki je bila v filmski teoriji na Slovenskem spregledana, saj so, predvsem v poznejšem obdobju, prevladovale druge filozofske metode (npr. psihoanalitična). Kos je bil presenetljivo dobro seznanjen z aktualnimi filmskimi novostmi svetovnega (predvsem pa evropskega) filma. V svojih filmskih kritikah je pronicljivo opozarjal na slabosti slovenskega filma, ki so se tekom časa le še bolj izkristalizirale. Dobro je poznal tudi aktualne filmske teoretike in se nanje pogosto skliceval. Filmski umetnosti se je Kos v večji meri posvečal predvsem v prvem obdobju svoje publicistične kariere, saj je bil pozneje povsem zaposlen s številnimi literarnozgodovinskimi in literarnoteoretskimi raziskavami, ki jih je objavil v odmevnih znanstvenih monografijah. Le predstavljamo si lahko, kaj bi bilo, če bi se Kos lahko v večji meri posvetil filmski umetnosti v svojih teoretskih spisih. Neizmerno bogastvo bi bilo, če bi Slovenci poleg *Primerjalne zgodovine slovenske literature* imeli tudi *Primerjalno zgodovino slovenskega filma*.

Literatura

- Kos, Janko, 1988a: Boštjan Hladnik ali ambicije slovenskega filma. V: *40 udarcev: slovenska filmska publicistika o slovenskem in jugoslovanskem filmu v obdobju 1949–1988* (ur. Vrdlovec, Zdenko). Ljubljana: Slovenski gledališki in filmski muzej. 151–56.
- Kos, Janko, 1988b: Erotika v slovenskem filmu. V: *40 udarcev: slovenska filmska publicistika o slovenskem in jugoslovanskem filmu v obdobju 1949–1988* (ur. Vrdlovec, Zdenko). Ljubljana: Slovenski gledališki in filmski muzej. 108–12.
- Kos, Janko, 1988c: Slovenske filmske perspektive. V: *40 udarcev: slovenska filmska publicistika o slovenskem in jugoslovanskem filmu v obdobju 1949–1988* (ur. Vrdlovec, Zdenko). Ljubljana: Slovenski gledališki in filmski muzej. 73–79.

- Kos, Janko, 1988d: Sociologija slovenskega filma. V: *40 udarcev: slovenska filmska publicistika o slovenskem in jugoslovanskem filmu v obdobju 1949–1988* (ur. Vrdlovec, Zdenko). Ljubljana: Slovenski gledališki in filmski muzej. 159–71.
- Rudolf, Matevž, 2013: *Ko beseda podoba najde: slovenska literatura in film v teoriji in praksi (1984–2012)*. Ljubljana: UMco in Slovenska kinoteka.
- STA, 2011: Janko Kos praznuje 80 let. Dostopno na naslovu: <https://misli.sta.si/1613984/janko-kos-praznuje-80-let> (citirano 7. januar 2023).
- Vrdlovec, Zdenko, 1988: Film skozi očala. V: *40 udarcev: slovenska filmska publicistika o slovenskem in jugoslovanskem filmu v obdobju 1949–1988* (ur. Vrdlovec, Zdenko). Ljubljana: Slovenski gledališki in filmski muzej. 9–16.

Znameniti pisalni stroj Olympia. Foto: Igor Bratož.

Slovenska osamosvojitvena ideja in temeljni politični
problemi posamosvojitvene Slovenije

Ideja o državni slovenski osamosvojitvi ima svojo predzgodovino v zahtevan po jezikovni, kulturni in upravni avtonomiji slovenskega naroda, toda v jasno izraženo politično vodilo se je polagoma izoblikovala šele po razpadu Avstro-ogrske in po nastanku ~~potem~~ kraljevine Jugoslavije.

Ko je Ivan Cankar v predavanju Slovenci in Jugoslovani leta 1913¹ zavrnil novoilircce in socialne demokrate, ki so se odpoovedovali slovenski jezikovni in kulturni ~~avtonomiji~~ ^{je} avtonomiji, zoper nje ~~pa~~ postavil nepreklicno pravico do obojega, hkrati ~~pa~~ dopustil združitev "stirih narodov" - tudi bolgarskega - v "zvezoⁿ republiko ~~avst~~ jugoslovansko". Pri tem se ni izrekel o tem, ali naj bi bila ta republika federacija ali konfederacija, o samostojni slovenski državi tu ni moglo biti govora. Skromnejša od Cankarja je bila "majniška deklaracija" leta 1917, ki je zahtevala združitev južno-slovanskih narodov kot posebne državne enote v okvirih haabsburške monarhije, kar je bilo ponovitev stališča, ki ga je predvidel A. T. Linhart leta 1791, V. Voanik in Ž. Zois pa leta 1816.

Ta stališča so ostajala aktualna v novo nastali jugoslovanski kraljevini, ko se je povečal centralistični in unitaristični pritisk srske prevlade zoper jezikovno in kulturno samostojnost "plemen" enega samega jugoslovanskega naroda. Slovenska politična in kulturna javnost ~~je~~ je ~~se~~ postavila v avtonomistični^o izjavo leta 1921² zahtevo po jezikovni in kulturni, gospodarski in upravni avtonomiji. Dlje je leta 1922 segel pesnik, pisatelj in publicist ~~Novčan~~ ^{A.} Novčan, ko je branil jezikovno in kulturno avtonomijo Slovencev, obenem pa terjal pretvorbo jugoslovanske kraljevine v konfederacijo, v kateri bi imela Slovenija položaj

Predsednik republike Borut Pahor je 11. junija 2019 izročil Janku Kosu Zlati red za zasluge za »izjemni znanstveni in kulturni opus ter življenjsko delo na področju primerjalne književnosti«.

Kos kot sekundarni avtor

Seta Knop

Nenavadno je, da se je avtor, ki je napisal okoli 40 znanstvenih in strokovnih monografij (če sploh ne štejemo avtorskega deleža pri več kot 20 učbenikih), okoli 270 znanstvenih in strokovnih prispevkov v monografijah in periodičnih publikacijah, blizu 60 spremnih besed ali predgovorov, okoli 100 sestavkov v enciklopedijah in leksikonih, pa še skoraj 400 poljudnih člankov, recenzij, intervjujev, biografskih in diskusijskih prispevkov, aktivno dejstvoval tudi v nevidni in nehvaležni dejavnosti, ki se ji reče urednikovanje.

Urednikovanj je seveda različnih vrst in se med sabo zelo razlikujejo, nika-kor ne gre le za »običajno« uredniško delo v založbah (kjer se urejanje stvarne literature in leposlovja spet zelo razlikujeta in ko smo že pri nevidnosti – nikoli ne bo nihče izvedel, koliko sta k uspehu kakega pisateljskega opusa s svojimi spodbudami, popravki in predlogi pripomogla prav urednik oziroma urednica). Tu so še urejanje revij, knjižnih zbirk, antologij, temeljnih znanstvenih del, pa leksikonov in enciklopedij in navsezadnje učbenikov.

Rečemo lahko, da se je Janko Kos preizkusil skoraj v vseh vrstah uredni-kovanja razen v »običajni«. In kar družijo vse te vrste uredniškega dela (celo samostojno urejanje znanstvenih projektov, kot so denimo knjige v okviru zbirke Temeljna dela slovenskih pesnikov in pisateljev, ki so pač vpete v določeno

splošno uredniško zasnovo zbirke), je pripravljenost na kolektivno delo, saj gre pri urejanju vselej za dogovarjanje in usklajevanje. Še posebej očitno je to pri leksikografski dejavnosti, kjer je Kos sodeloval tako v vlogi urednika kot pisca sestavkov. Tudi avtorsko delo, kakršno je pisanje gesel, je tukaj omejeno z zasnovo leksikona ali enciklopedije in poteka v dogovoru z drugimi avtorji, podobno kot avtorsko delo pri učbenikih in berilih, h kateremu je Kosa, kot je dejal v intervjuju z Nikom Grafenauerjem v *Novi reviji*, že v šestdesetih letih pritegnil Dušan Pirjevec in kateremu je ostal zvest do danes. Dejansko so z berili z njegovim pečatom, ki so izhajala v nešteti ponatisih, natisih, dopolnjenih in novih izdajah, odraščale generacije in generacije srednješolcev.

Toda vrnimo se k urednikovanju. Najprej – tudi kronološko – so tu revije, saj je bil Kos že v mladih letih urednik kar dveh revij, ki ju je oblast ukinila: od 2. letnika naprej skupaj s Cirilom Zlobcem revije *Besede*, ki je izhajala v letih 1951 do 1957, in nato skupaj z Dominikom Smoletom *Perspektiv*, ki so izhajale v letih 1960 do 1964. Prav v *Perspektivah* je objavil tudi članek »Nekrolog za Besedo«, kjer je govoril o njenem razvoju, spremembah in vzrokih za propad in med drugim zapisal, da sta se z Zlobcem po tihem že zdavnaj »naveličala uredniških opravkov«, zlasti ker so sodelavci revije po letu 1955 izgubili stalen prostor, kjer so se zbirali in razpravljali, tako da sta postala nekakšna »svobodna potujoča urednika« (47). Če odštejemo dveletno urejanje *Gledališkega lista* Me-stnega lutkovnega gledališča v začetku šestdesetih let, kjer je bil tedaj zaposlen, se Kos nikoli več ni podal v vlogo glavnega ali odgovornega urednika, ampak je le še sodeloval v uredniških odborih revij; tu velja omeniti zlasti *Sodobnost* in seveda od vsega začetka izhajanja *Primerjalno književnost*.

Takoj po koncu izhajanja *Perspektiv* spoznamo Kosa kot urednika in pisca spremnega besedila k *Zbranim delom* Franceta Prešerna, ki izidejo leta 1965 in 1966 v dveh knjigah v najstarejši slovenski znanstvenokritični zbirki Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, ki je začela izhajati že leta 1946 in pod okriljem SAZU izhaja še danes. Že leto pozneje sta sledila urejanje in komentar 6. zvezka Cankarjevih *Zbranih del*, ki se mu je v poznejših letih pridružilo še nadaljnjih šest zvezkov. Zadnja knjiga, ki jo je urejal v okviru te zbirke, je bilo *Zbrano delo* Valentina Vodnika leta 1988. Kot urednik je nato sodeloval še pri drugih uveljavljenih zbirkah. Tako je že konec šestdesetih let

začel pri Mladinski knjigi urejati posamične zvezke izbranega dela slovenskih pisateljev v okviru leposlovne zbirke Naša beseda (med obravnavanimi avtorji so Anton Aškerc; Srečko Kosovel; France Prešeren; Marko Pohlin, Žiga Zois, A. T. Linhart, Valentin Vodnik; Edvard Kocbek, Božo Vodušek; Jernej Kopitar, Matija Čop), ki obsega 92 knjig in je izhajala v letih 1967 do 1974; o njeni priljubljenosti priča, da so knjige povečini doživele več izdaj, resda pa niso bile opremljene z nikakršnim znanstvenim aparatom, še s kratko spremno besedo ne. Temu je sredi sedemdesetih let sledilo uredniško delo v zbirki Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljev, ki obsega 56 zvezkov in je izhajala v letih 1975 do 1980; tam je obravnaval dramatik Dominika Smoleta, Primoža Kozaka in Gregorja Strniše, poezijo Antona Vodnika, Ceneta Vipotnika in Jožeta Udoviča, pa tudi Ivana Minattija, Janeza Menarta in Lojzeta Krakarja, roman *Resničnost* Lojzeta Kovačiča ter *Sodobni slovenski esej*. Pri obeh zbirkah je bil Kos tudi član uredniškega odbora. In nazadnje je tu z različnimi uredniškimi projekti sodelovanje v še danes »živih« zbirkah Klasje in Kondor ter Klasiki Kondorja. Kar nekaj projektov v okviru teh zbirk, na začetku pa tudi zunaj njih, so antologije: tako je leta 1973 pri Državni založbi Slovenije izšla *Antologija svetovne književnosti I: orient, antika, srednji vek*, pri Mladinski knjigi pa štiri leta pozneje njeno nadaljevanje, *Antologija svetovne književnosti II: od renesanse do romantike*; sklepati smemo, da naj bi se projekt nadaljeval, vendar se iz takšnega ali drugačnega razloga to ni zgodilo. V zbirki Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljev je izšla že omenjena antologija *Sodobni slovenski esej*, v Kondorju leta 1983 antologija *Slovenska lirika 1950–1980* in več kot desetletje pozneje *Moderna slovenska lirika: 1940–1990*, v Klasju pa *Evropska lirika*. Poleg teh zbirk je Janko Kos uredil še posamične druge izdaje, omenimo le sodelovanje pri znanstvenokritični izdaji *Brižinskih spomenikov*, ki je izšla leta 1992 pri SAZU.

Pri vseh ali vsaj večini knjižnih projektov s tega precej dolgega spiska Kos ni bil »samo« urednik, ampak tudi pisec spremnih besed, ki so bile marsikdaj, sploh v primeru znanstvenokritičnih izdaj, prave študije. O nevidnem uredniškem delu torej tukaj ne moremo govoriti, marsikdaj je šlo za zelo odmevne projekte, denimo tudi pri obeh antologijah slovenske poezije druge polovice 20. stoletja, ki sta zadevali sodobne ustvarjalce.

Precej več samozatajevanja je zahtevalo delo v leksikografski dejavnosti, s katero je prav tako povezan dobršen del Kosove uredniške dejavnosti. Najprej je tu paradni konj slovenske enciklopedistike, projekt *Enciklopedija Slovenije*; Kos je sodeloval pri njej že od sestave geslovnika in bil že od prvega zvezka (ta je po dolgih pripravah izšel leta 1987¹) zunanji strokovni urednik za področje literature, od leta 1991 do konca izhajanja pa tudi predsednik glavnega uredniškega odbora. Zanj je napisal okoli šestdeset gesel, predvsem o literarnih zvrsteh in obdobjih, pa tudi o nekaterih slovenskih pisateljih; za ponazoritev njihovega obsega omenimo, da je denimo geslu o Prešernu, ki je bil Kosova vseživljenjska tema, odmerjeno sedem velikih gosto izpisanih strani. Kakšen pomen je Kos pripisoval temu projektu, ki zanj ni bil le velik založniški zalogaj, ampak je imel tudi izrazito nacionalni pomen, je razvidno iz kar nekaj intervjujev, ki jih je dal v letih 2001 do 2003, ko se je projekt približeval koncu. Povedni so že njihovi naslovi, denimo »Enciklopedija slovenskega duha« in »Poslanstvo Enciklopedije Slovenije je ustvarjati 'samopodobo Slovencev'«.

Kot pravi v slednjem intervjuju, objavljenem leta 2001 v publikaciji Mladinske knjige *Naglas: časopis skupine MK*, je »ES osrednja znanstveno-strokovna edicija, nekakšna sinteza vseh naših znanj in dogajanj o samih sebi, to pa na najvišji znanstveno strokovni ravni«, in kar zadeva po njegovih lastnih besedah »ne preveč natančno metaforo« samopodobe Slovencev, gre pri tem za to, da *Enciklopedija Slovenije* »utrjuje samozavest Slovencev, saj poroča o njihovih dosežkih in posebnostih, o njihovi vključenosti v evropsko in svetovno kulturo, vendar vse to na podlagi stvarnih dejstev in njihove objektivne razlage, ne nazadnje brez pretiravanja, brez nekritičnega samoprecenjevanja in šopirjenja, pa tudi brez sramežljivega samopodcenjevanja«. Podobne trditve je zaslediti tudi v drugih intervjujih, kjer pa je morda več poudarka na ideoloških nastavkih *Enciklopedije Slovenije* v okviru Jugoslavije in zgodovinskem prelomu, ki se je zgodil po nekaj letih njenega izhajanja z osamosvojitvijo Slovenije, ter spremembah, ki jih je to prineslo s sabo, zaradi česar je *Enciklopedija Slovenije* tudi »tranzicijska Slovenija v malem«, kot je dejal za tednik *Demokracija*.

---

1 V poglavju »Konceptualna zastavitev Enciklopedije Slovenije« v knjigi *Skrivno življenje knjig* Miha Kovač natančno opiše proces njenega nastajanja; ta se je začel s sedemletno zamudo geslovnika, prva knjiga je izšla več kot dve leti pozneje, kot naj bi izšla zadnja, njen obseg pa je na koncu znašal šestnajst in ne prvotno zamišljenih osem knjig (98).

V istem intervjuju je govoril tudi o naravi dela, ki je značilno za enciklopedije, namreč o tem, da gre za izrazito »skupinsko, timsko delo, pri katerem ima uredništvo kar precejšen delež, saj mora enotiti in usklajevati gradivo, ki je zaradi različnosti sodelavcev pogosto heterogeno«. V projekt *Enciklopedije Slovenije* je bilo vključenih več kot dva tisoč avtorjev, je dejal Kos, marsikdo pa tudi ni želel sodelovati, ne le zaradi preobremenjenosti ali napornega časovnega ritma izhajanja, ampak tudi zaradi nesporazumov z uredništvom, ki je bilo sicer po Kosovem mnenju sicer na splošno korektno in ni posegalo v avtorstvo z neutemeljenimi zahtevami in popravki.

S tem se dotikamo nemajhnih težav, ki jih imajo uredniki leksikografskih del z iskanjem sodelavcev. Če je sodelovanje v projektu nacionalnega pomena, kakršen je *Enciklopedija Slovenije*, še prestižno in so tudi gesla v njej avtorska, tako kot denimo tudi v *Slovenskem biografskem leksikonu*, za katerega je Kos v soavtorstvu z Jožetom Toporišičem napisal poglobljeno dvajsetstransko geslo o Valentinu Vodniku, lahko rečemo, da je še veliko težje dobiti sodelavce za manjše leksikone, kjer avtorji pod – praviloma krajšimi – geselskimi iztočnicami niti niso poimensko navedeni in se morajo prav zaradi skopega obsega, ki jim je namenjen, še bolj disciplinirati. Kako napisati kratko geslo o Prešernu, potem ko si o njem napisal že nekaj knjig? Kako vse svoje znanje tako rekoč postaviti v oklepaj in izluščiti le najosnovnejše? Nehvaležnosti dela, ki v neizprosнем akademskem svetu točkovanja ne prinaša kaj prida koristi, kaj šele ugleda, se tukaj pridružuje še neznosna teža samozatajevanja.

Pa vendarle se je Kos ukvarjal tudi s tem. Bil je strokovni urednik in sodelavec pri geslih iz »poetike, literarnih tokov in filozofije« (kot piše v kolofonu) pri leksikonu *Literatura*, ki je izšel leta 1977 pri Cankarjevi založbi in doživel kar štiri ponatise, pa tudi sourednik in avtor gesel o avtorjih iz časa razsvetljenstva, predromantike, romantike in moderne pri leksikonu *Slovenska književnost*, ki je izšel pri isti založbi leta 1982. Poleg tega je strokovno uredil geslo »jezik in književnost« v *Družinski enciklopediji Guinness*, napisal na zgolj dve in pol strani strnjeno geslo »slovenska književnost« v *Velikem splošnem leksikonu* ter kot avtor z nekaj gesli sodeloval tudi pri leksikonu *Ilustrirana zgodovina Slovencev*. In nenazadnje – čeprav kronološko nazadnje – se je prav pred nedavnim pri pisanju gesel podal tudi na področje zunaj literarne vede, sodeloval je namreč

pri leksikonu *Osamosvojitve: prispevki za enciklopedijo slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti*, ki je izšel pri Novi univerzi leta 2021 in pri katerem je bil tudi v uredniškem odboru. Gesla v njem so obširna in pisana bolj osebno kot običajno v leksikografiji, ki teži ali vsaj poskuša težiti k nevtralnosti, zanimive pa so že posamezne geselske iztočnice, saj ne nastopa denimo »Smole, Dominik«, ampak »Antigona Dominika Smoleta: prispevek k zgodovini slovenskega oporečništva«. Med približno dvajsetimi gesli, ki jih je prispeval za ta leksikon, jih okoli polovica govori o slovenskih pisateljih, vendar ne z literarnega vidika, temveč z vidika njihove »državotvornosti« (Trubar nastopa denimo kot utemeljitelj slovenskega knjižnega jezika in začetnik slovenske književnosti, Cankar in Prešeren pa sta obravnavana v luči njunega odnosa do ideje enakopravnosti in svobode narodov), nekaj o revijah povojnega časa (*Beseda*, *Perspektive*, *Revija 57* in *Sodobnost*²), nekaj pa o povsem splošnih pojmih s področja politične filozofije, kot so »demokracija (skupaj z Alenko Puhar), »ilirizem«, »jugoslovanstvo«, »liberalizem«, »narodna samobitnost« in »zahodna civilizacija«.

Sklepamo lahko, da vse to delo ne bi bilo mogoče, če ne bi bila izpolnjena dva pogoja: prvič ta, da je šlo Janku Kosu leksikografsko delo dobro od rok, da torej ni imel težav z zdaj bolj zdaj manj strnjanim podajanjem snovi, in drugič ta, da ga je leksikografska dejavnost vsaj malo tudi zanimala. Navsezadnje leksikonov ni le (so)urejal in zanje pisal gesel, ampak je njihovo vlogo in delo v njih tudi reflektiral; tako je v že omenjenem pogovoru o *Enciklopediji Slovenije* v glasilu *Naglas* razmišljal tudi o njeni prihodnosti, pri čemer se mu je »preprostejša in bližja« možnost kot digitalizacija zdela njena skrajšana, še bolj selekcionirana, popravljena in dopolnjena izdaja, potencial pa je videl tudi v tem, da bi iz nje črpali gradivo za področne, torej tematske enciklopedije. Prav nič od vseh teh možnosti, ne bližjih ne daljnih, se do danes ni uresničilo. O zanimanju za leksikografijo in njenem reflektiranju priča tudi njegova spremna beseda k *Leksikonu filozofije* Antona Stresa iz leta 2018, v kateri se loteva celo analize različnih vrst filozofskih priročnikov in povsem v skladu z leksikografsko stroko ločuje med slovarji, kjer gre za »pregledno navajanje gesel s krajšo oznako njihove pomenske vsebine«, in leksikoni, kjer je ta razlaga »obširnejša, analitično natančna, povezana z drugimi geselskimi pojmi«. Prav tako omenja različne modele in metodološke

2 O *Novi reviji*, ki jo z osamosvojitvijo najpogosteje povezujemo, kot tudi o Kosovem dolgoletnem sodelavcu, literarnem teoretiku Dušanu Pirjevcu, piše Dimitrij Rupel.

pristope filozofskih leksikonov v evropskem prostoru in podaja v tem okviru pregled stanja na slovenskem knjižnem trgu.

A pomaknimo se zdaj z leksikografije še k uredništvu knjižnih zbirk. Z njegovim imenom je nerazdružno povezana za literarno vedo temeljna zbirka Literarni leksikon, ki obsega 46 zvezkov in je začela izhajati leta 1978 v uredništvu Antona Ocvirka, od leta 1981 (leto poprej je Ocvirk umrl) in do njenega izteka leta 2001 pa je bil Kos njen glavni urednik, pri čemer je Ocvirk vse do zadnjega zvezka naveden kot tisti, ki je zbirko zasnoval. Kljub leksikonu v imenu ne gre za klasični leksikon, kakor si ga običajno predstavljamo, saj v njem ne najdemo geselskih iztočnic; kar je v njem »leksikalno«, je zgoščeno podajanje snovi – ne gre namreč za zajetne monografije, ampak za krajše knjižice, ki naj bi pregledno in strnjeno podajale določeno poglavje iz literarne teorije, zgodovine ali verzologije, večina pa je posvečena literarnim obdobjem in zvrstem. Pri tem so vse opremljene z izčrpno bibliografijo ter stvarnim in imenskim kazalom. Vsekakor je videti, da je prvotna zahteva po zgoščenosti sčasoma popustila, saj so začetni petdeset- do stostranski zveščiči na koncu zbirke narastli tudi na več kot tristo strani.³

Kot urednik knjižnih zbirk pa se je Kos podal tudi na področje leposlovja. Zbirke Sto romanov, ki je s svojimi dolgimi spremnimi študijami za literarno vedo prav gotovo temeljnega pomena, sam pa jih je po lastnih besedah – kot je dejal v intervjuju v reviji *Literatura* leta 1996 – napisal »nekaj malega več« kot Ocvirk in Pirjevec skupaj,⁴ sicer še ni urejal, pač pa je imel kot sourednik odločilno vlogo pri zbirki Klasična Beletrina, petletnem, trenutno še vedno potekajočem založniškem projektu založbe Beletrina, v okviru katerega bo (ali je že) v letih 2020 do 2024 izšlo petindvajset izbranih knjižnih del. Ravno v povezavi s tem projektom je zanimiv prispevek, ki ga je Kos kot pomemben sodelavec zbirke Sto romanov ob njenem ponovnem izidu leta 1986 objavil v časopisu *Delo*. Njegov naslov se glasi »Usoda neke zbirke, ki je vredna ponovitve«, in v njem razlaga vzroke za njen uspeh. Tega po njegovih besedah nikakor ne gre pripisati le temu, da je bil povojni čas pač čas reprezentativnih zbirk, temveč tudi procesu odločanja

3 Pot do zasnove te zbirke, ki je bila v začetku dejansko zamišljena kot leksikalni projekt, potem pa se je prelevila v zbirko študij, je podrobno opisala Majda Stanovnik v knjigi *Anton Ocvirk (189–202)*.

4 Dejansko natanko enaindvajset, in pred leti so, tako kot že zdavnaj prej spremne študije Ocvirka in Pirjevca, izšle v skoraj 700-stranski knjigi z naslovom *Svetovni roman*.

o njenem programu. Urednik zbirke je bil sicer en sam, namreč Anton Ocvirk, »vendar bi ji lahko pripisali tudi nekaj kolektivnega vodenja, kajti program zbirke je nastajal iz stalnih uredniških posvetov s pisci uvodnih študij, prevajalci in ne nazadnje z založbinim urednikom Cenetom Vipotnikom, po njegovi prezgodnji smrti pa s Tonetom Pavčkom«. Čeprav torej urednik ni sprejel vseh predlogov, pravi Kos, vendarle ne moremo govoriti o njegovem osebnem izboru, temveč je bil ta »rezultat različnih spodbud, potreb in predlogov«.

Prav to je po njegovem mnenju eden od razlogov za uspešnost zbirke, ki pa se ji pridružujejo še drugi: specializiranost na eno samo, in to najbolj priljubljeno literarno zvrst, namreč roman, in pa »notranja sestava« zbirke, v okviru katere Kos analizira nacionalno provenienco objavljenih romanov – ta se ne izkaže za nič posebnega, največ je prevodov francoskih romanov (22), potem ruskih (18), angleških (16), ameriških (12) in nemških (11), ostale književnosti pa so zastopane z enim prevodom ali kvečjemu dvema, pri čemer je uporabljena preverjena formula kombinacije starega, že znanega, in novega, neznanega: 60 odstotkov romanov je ponatis že prevedenih del, 40 jih je prevedenih na novo. Še pomembnejši pa se zdi Kosu »vsebinski pogled«: četrtno zbirke sestavlja »klasika«, torej najboljše iz svetovnega romanopisja, nekakšen železni repertoar, četrtno še neprevedena, toda literarno izbrana dela, ki pa še niso postala del popularnega čtiva v slovenskem prostoru (npr. Mannov *Doktor Faustus*), in prav ta segment je za Kosa zelo pomemben, prav tako naslednji, ki je bil odmeven zlasti med mlajšimi poznavalci literature, namreč moderni roman, katerega delež je približno petina zbirke. Prav tako petino zbirke zasedajo dela, ki niso niti klasika niti izjemni romaneskni dosežki niti moderni roman, ampak od literarne vede spregledani, pri bralcih pa priljubljeni romani (npr. *Komu zvoní*, *Od tod do večnosti*, *Vzhodno od raja*, *Ljubimca lady Chatterley* idr.) – ti niso pomemben del zbirke, a so vendarle pomembni za uravnoteženje njene celote.

Pa vendar po njegovih besedah še vedno obstajajo bele lise, marsikaj je ostalo zunaj zbirke zaradi »prevajalskih in knjigotrških naključij«, in te bele lise Kos deloma kar poimensko navede, deloma pa govori o slabo zastopanih segmentih romanopisja, kot so denimo sodobni japonski roman, latinskoameriški roman, francoski »novi novi« roman, evropski in ameriški postmodernistični roman (omenjeni so Fowles, Calvino in Eco), novi romani slovanskih dežel in afriški roman.

Zanimivo je, da se precejšen delež »deficitarnih« imen, ki jih je tu navedel Kos in ki doslej še niso bila prevedena – glede na to, da so od tega prispevka v *Delu* do zasnove Klasične Beletrine minila več kot tri desetletja, jih je večina seveda bila –, znajde v novi Beletrinini zbirki petindvajsetih romanov. Predvsem je tu Dickensov roman *Naš skupni prijatelj*, za katerega je Kos napisal tudi spremno besedo, pa Hugojev roman *Triindevetdeset*. Sodobni japonski roman zastopa denimo knjiga Junichira Tanizakija *Kakor komu drago*. Nekateri predlagani naslovi so nadomeščeni s kakšnim drugim delom istega avtorja: namesto Melvillovega *Billyja Budda*, ki je vmes izšel celo v dveh prevodih, je izšel nov prevod njegovega *Mobyja Dicka*. Ena od knjig, ki je zdaj prav tako vključena v izbor, je Boccacciev *Filocolo*, ki ga je v zbirko Sto romanov, kakor pravi Janko Kos v intervjuju z naslovom »Skrbno izbrani književni klasiki«, ki je izšel v *Delu* novembra 2019 pred izidom prvega letnika zbirke, hotel uvrstiti že Dušan Pirjevec, vendar je bil to očitno eden tistih predlogov, ki jih Ocvirk ni sprejel. Edini še neprevedeni deli s tega seznama, ki se v novi zbirki ne pojavita, sta dva pisemska romana iz časa razsvetljenstva: sentimentalni roman *Clarissa* Samuela Richardsona in pikareskni roman *Ekspedicija Humphryja Clinkerja* Tobiasa Smolletta (avtorja, ki je domnevno vplival na Dickensa), kar gre morda v prvem primeru pripisati izredni zajetnosti dela, ki velja s tisoč petsto stranmi za enega najdaljših angleških romanov, v drugem pa premisleku, da sta dva pikareskna romana (glede na to, da je v zbirki že *Lazarček s Tormesa*) vendarle preveč.

Poudarek izbora v Klasični Beletrini je potemtakem, kot pove že naslov zbirke, na tistem segmentu, ki se imenuje »klasika« in ki je v Sto romanih zajemal le četrtno zbirke, torej prav petindvajset romanov. Kaj natanko ta neopredeljivi pojem »klasika« pomeni, Kos v zgoraj omenjenem intervjuju še natančneje specificira; zavedajoč se vse problematičnosti tega pojma, ki se je pozneje začel nanašati predvsem na klasično – torej grško-rimsko – kulturo in književnost, podaja preprosto oznako: »Klasično je v literaturi tisto, kar je prvovrstno, najvišje, vrhunsko«, kar »spada v kanon«, kar podaja »celostno podobo človeka«. Tako je v splošnem videti, kot da je v novi zbirki formula uspeha, na katero stavijo založniki, bodisi izbrskati kakšno še neprevedeno delo že znanega avtorja (kakor v primeru že omenjenih Dickensa, Hugoja in Boccaccia, pa tudi Strindberga, ki smo ga doslej poznali le kot dramatika, in George Eliot) bodisi

v novem prevodu skrbno izbranih prevajalcev ponuditi kakšno delo znanega avtorja, ki je bilo v preteklosti sicer že prevedeno, vendar v knjigarnah ni več dostopno in je zato manj znano, dostikrat pa je zastarel tudi prevod (omenimo poleg *Mobyja Dicka* še nov prevod Mannovih *Izpovedi bleferja Felixa Krulla*, ki so nekoč izšle pod naslovom *Izpovedi pustolovca Felixa Krulla*, pa *Profesorja Unrata* izpod peresa njegovega brata Heinricha, ki je imel v prejšnjem prevodu naslov *Profesor Nesnaga*, nato *Cesarja Portugalije Selme Lagerlöf*, ki je bil pred dawnimi leti preveden kot *Klara Gulleborg*, Balzacove *Čarobne kože*, ki smo jo doslej poznali kot *Šagrinovo kožo* in še bi lahko naštevali, teh knjig je v zbirki od petindvajsetih kar petnajst). V katalogu, ki je izšel pred izidom zbirke, je Kos jasno postavil tudi zgornjo mejo izbora, namreč drugo svetovno vojno, češ da marsikatero danes popularno delo ne vzdrži preizkusa časa in je prave klasike mogoče prepoznati šele s časovne distance.

To je po eni strani varna izbira, po drugi pa v svoji varnosti tudi nevarna, saj se odreka dobršnemu delu romanopisja, ki je dobil domovinsko pravico v okviru sintagme sodobni klasiki ali moderni klasiki (kot se glasi tudi naslov uveljavljene zbirke Cankarjeve založbe). A prepustimo rešetu časa poleg klasikov tudi klasične zbirke in sklenimo ta malo daljši ekskurz o še živem projektu z ugotovitvijo: nevidnega in nehvaležnega uredniškega dela je v Kosovem opusu pravzaprav še več, kot se je zdelo na prvi pogled, in glede na to, da zadnja leta ves čas uredniško sodeluje tudi pri akademijskih projektih znotraj SAZU, mu kar ni videti konca. Vsekakor pa je zdaj že čas, da o tej nevidnosti in nehvaležnosti ne izgubljam več besed – kajti v njegovem primeru preprosto ni videti takšno.

Literatura

- Kos, Janko, 1961/62: Nekrolog za besedo. *Perspektive*. 2/II. 36–47.
- Kos, Janko, 1986: Usoda neke zbirke, ki je vredna ponovitve. *Delo*, 10. julij 1986. 7.
- Kos, Janko, 1995: Pogovor z Jankom Kosom. Spraševala sta Niko Grafenauer in Aleksander Zorn. *Nova revija*. 14/158. 57–69.
- Kos, Janko, 1996: Nikoli ne bi odšel na samotni otok. Intervju. Spraševal je Tomo Virk. *Literatura*. 8/55. 66–82.
- Kos, Janko, 2001a: Poslanstvo Enciklopedije Slovenije je ustvarjati 'samopodobo Slovencev'. *Naglas: glasilo skupine MK*. 75. 2–3.

- Kos, Janko, 2001b: Enciklopedija Slovenije včeraj, danes in jutri. *Delo*, 28. november 2001. 8.
- Kos, Janko, 2003a: Enciklopedija Slovenije. *Demokracija*. 8/40. 9.
- Kos, Janko, 2003b: Enciklopedija slovenskega duha. Intervju. Pogovarjal se je Jože Zadavec. *Družina*. 52/2. 11.
- Kos, Janko, 2018: Spremna beseda. V: Anton Stres: *Leksikon filozofije*. Celje: Mohorjeva družba. XI–XV.
- Kos, Janko, 2019: Skrbno izbrani književni klasiki. Intervju. Spraševala je Eva Bogataj. *Delo*, 8. november 2019, 12.
- Kovač, Miha, 1999: *Skrivno življenje knjig: protislovja knjižnega založništva v Sloveniji v 20. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Stanovnik, Majda, 2007: Sinteze: *Literarni leksikon in Literarna umetnina med zgodovino in teorijo, 1978–1980*. V: Tone Smolej in Majda Stanovnik: *Anton Ocvirk*. Ljubljana: Nova revija. 189–202.

ZBIRKA
NAŠA BESEDA

UREJA UREDNIŠKI ODBOR
JOSIP VIDMAR, DR. FRANC ZADRAVEC,
FRANČEK BOHANEC, DR. JANKO KOS

JERNEJ KOPITAR, MATIJA ČOP
IZBRANO DELO

IZBRAL IN UREDIL DR. JANKO KOS

BESEDA
SODOBNIH JUGOSLOVANSKIH PISATELJEV

UREJA UREDNIŠKI ODBOR:
JOSIP VIDMAR, FRANČEK BOHANEC,
DR. JANKO KOS,
JANEZ MUŠIČ, DR. BORIS PATERNU,
DR. EMIL ŠTAMPAR, DR. FRANC ZADRAVEC

SODOBNI SLOVENSKI ESEJ
IZBRAL, UREDIL IN SPREMNO BESEDO NAPISAL
DR. JANKO KOS

GLAVNI UREDNIŠKI ODBOR ENCIKLOPEDIJE SLOVENIJE

dr. Janez Batis, dr. Emilijan Cevc, Jaro Dolar, dr. Ivo Fabinc, dr. Tone Ferenc, Marjan Javornik,
dr. Miroslav Kališnik (podpredsednik), dr. Jože Kastelic, dr. Aleksandra Kornhauser, dr. Janko Kos
(predsednik), dr. Avguštin Lah, dr. Avguštin Malle, Milan Pahor, dr. Sandi Sitar, dr. Anton Stres,
Dušan Voglar, dr. Andrej Vovko, dr. Tone Wraber

Seznam predavanj Janka Kosa na Filozofski fakulteti (1970–2005)

Irena Ipavec Dobrota

1970/1971¹

Pregled svetovne književnosti I (2)

Evropska romantika (2)

Vaje iz svetovne književnosti (2)

1971/1972

Pregled svetovne književnosti II (2)

Evropska književnost med romantiko in realizmom (2)

Vaje iz svetovne književnosti (3)

1972/1973

Pregled glavnih tokov evropske književnosti v antiki in srednjem veku (2)

Evropsko razsvetljenje in Slovenci (ZS, 1)

Evropska predromantika in Slovenci (PS, 1)

Uvod v metodologijo literarne vede (1)

Seminarske vaje iz primerjalne književnosti in metodologije literarne vede (2)

1973/1974

Pregled glavnih tokov evropske književnosti od srednjega veka do razsvetljenstva (2)

Uvod v literarno teorijo (1)

Pozitivizem in marksizem v literarni vedi (1)

Seminarske vaje iz primerjalne književnosti in metodologije literarne vede (2)

1974/1975

Evropska književnost v antiki in srednjem veku (2)

Uvod v literarno teorijo (ZS, 2)

---

1 Vir: *Seznam predavanj* od 1970/1971 do 2004/2005. ZS = zimski semester, PS = poletni semester.

Evropska romantika in Slovenci (PS, 2)

Seminarske vaje iz primerjalne književnosti in metodologije literarne vede (2)

1975/1976

Evropska književnost od srednjega veka do razsvetljenstva (2)

Teorija literarnega vrednotenja (ZS, 2)

Evropska dramatika v 18. in 19. stoletju (PS, 2)

Seminarske vaje iz primerjalne književnosti in metodologije literarne vede (2)

1976/1977

Uvod v metodologijo literarne vede (1)

Evropska literatura v antiki in srednjem veku – izbrana poglavja (2)

Evropski roman v 18. in 19. stoletju (1)

Seminarske vaje (2)

1977/1978

Zgodovinsko-razvojna sistematika svetovne literature (2)

Temeljni pojmi in problemi literarne teorije (1)

Evropska lirika v 19. stoletju (2)

Seminarske vaje iz primerjalne književnosti in metodologije literarne vede (2)

1978/1979

Zgodovinsko-razvojna sistematika svetovne literature (2)

Ontologija literarnega dela (1)

Evropska literatura v obdobju predromantike (ZS, 2)

Uvod v moderno literaturo 20. stoletja (PS, 2)

Seminarske vaje iz primerjalne književnosti in literarne teorije (2)

1979/1980

Izbrana poglavja iz evropske literarne klasike (ZS, 2)

Evropski roman od renesanse do 19. stoletja (ZS, 1)

Metodologija literarne vede (ZS, 1)

Sistematika literarne vede (1)

Zgodovinsko-razvojna sistematika svetovne literature (PS, 2)

Teorija literarnih vrst (PS, 1)
Literarne avantgarde 20. stoletja (PS, 1)
Seminarske vaje (2)

1980/1981

Izbrana poglavja iz zgodovine evropskega romana (ZS, 2)
Zgodovinsko-razvojna sistematika svetovne literature (PS, 2)
Teorija literarnih vrst (1)
Marksizem in sodobna literarna veda (1)
Slovenska literatura in Evropa (1)
Seminarske vaje iz primerjalne književnosti (2)

1981/1982

Izbrana poglavja iz zgodovine evropske lirike (ZS, 2)
Zgodovinsko-razvojna sistematika svetovne literature (PS, 2)
Evropska književnost med romantiko in realizmom (ZS, 2)
Slovenska literatura in Evropa v 20. stoletju (PS, 2)
Fenomenologija literarnega dela (ZS, 1)
Teorija in analiza stila (PS, 1)
Seminarske vaje iz primerjalne književnosti (2)

1982/1983

Izbrana poglavja iz zgodovine evropske drame (ZS, 2)
Teorija romana (ZS, 1)
Primerjalna zgodovina slovenske literature I (ZS, 2)
Seminarske vaje iz primerjalne književnosti (ZS, 2)
Zgodovinsko razvojna sistematika svetovne literature (PS, 2)
Teorija drame (PS, 1)
Primerjalna zgodovina slovenske literature II (PS, 2)
Seminarske vaje iz primerjalne književnosti (PS, 2)

1983/1984

Izbrana poglavja iz zgodovine svetovne literature (2)
Evropsko-ameriška literatura v 20. stoletju (2)

Teorija literarnih zvrsti (1)
Seminarske vaje iz primerjalne književnosti (2)

1984/1985

Evropska literarna klasika (2)
Uvod v literarno teorijo (1)
Literarne smeri 19. stoletja (2)
Seminarske vaje iz primerjalne književnosti in literarne teorije (2)

1985/1986

Literarna teorija in primerjalna umetnostna veda (1)
Primerjalna zgodovina svetovne književnosti (2)
Zgodovina evropske književnosti v 20. stoletju (2)
Primerjalna književnost (vaje in seminar, 2)
Pregled svetovne književnosti (2)*²
Specialna literarna teorija (2)*

1986/1987

Zgodovina romana (2)
Zgodovina literarne teorije (1)
Evropska literatura v 18. in 19. stoletju (2)
Primerjalna književnost (seminar, 2)
Pregled svetovne književnosti (2)*
Specialna literarna teorija (2)*
Primerjalna književnost (2)*

1987/1988

Literarne tipologije (1)
Evropska književnost med srednjim vekom in razsvetljenstvom
(predavanja 2, seminar 2)
Modernizem in postmodernizem (1)
Metodologija literarne vede (1)
Pregled svetovne književnosti (predavanja 2, vaje 1)*
Primerjalna književnost (2)*

---

2 Z asteriskom so označena predavanja na Oddelku za slovanske jezike in književnosti.

1988/1989

Uvod v literarno teorijo – izbrana poglavja iz literarne teorije (1)
Primerjalna zgodovina in tipologija evropskih književnosti (predavanja 2, seminar 2)
Zgodovina tragedije (2)
Literarna teorija – izbrana poglavja iz literarne teorije (ZS, 1)
Metodologija literarne vede (PS, 1)
Pregled svetovne književnosti (predavanja 2, vaje 1)*
Primerjalna književnost (2)*

1989/1990

Uvod v literarno teorijo – Teorija literarnih zvrsti (1)
Evropska literatura v 20. stoletju (PS, 2)
Zgodovinsko razvojna sistematika svetovne literature (predavanja 2, seminar 2)
Literarna teorija – teorija literarnih zvrsti (1)
Metodologija literarne vede (ZS, 1)
Pregled svetovne književnosti (predavanja 2, vaje 1)*
Primerjalna književnost (2)*

1990/1991

Teorija lirike (ZS, 2)
Postmodernizem (PS, 2)
Primerjalna zgodovina svetovne literature (predavanja 2, seminar 2)
Literarna teorija – Teorija literarnih zvrsti (ZS, 2)
Metodologija literarne vede (ZS, 2)
Pregled svetovne književnosti (predavanja 2, vaje 1)*
Primerjalna književnost (2)*

1991/1992

Uvod v literarno teorijo – Izbrana poglavja (ZS, 2)
Socialna zgodovina svetovne literature (2)
Literarna teorija – Izbrana poglavja (ZS, 2)
Metodologija literarne vede (predavanja PS, 2, izbirni seminar, 2)
Svetovna književnost (2)*
Primerjalna književnost (1)*

1992/1993

Temeljni pojmi literarne teorije (2)
Od predromantike do nove romantike (2)
Primerjalna književnost – seminar (z mag. Virkom, 2)
Metodologija literarne vede (z mag. Virkom, predavanja ZS, 1, seminar PS, 1)
Tuje književnosti: Svetovna književnost (2)*
Primerjalna književnost (2)*

1993/1994

Izbrana poglavja iz zgodovine svetovne književnosti (2)
Teorija pripovedništva (ZS, 2)
Seminar iz primerjalne književnosti (2)
Seminar iz primerjalne književnosti in metodologije literarne vede (2)
Metodologija literarne vede (PS, 2)
Svetovna književnost (2)*

1994/1995

Zgodovina novele (2)
Teorija dramatike in dramskih zvrsti (2)
Seminar iz zgodovine novele (1)
Izbrana poglavja iz metodologije literarne vede (1)
Izbrana poglavja iz metodologije (1)

1995/1996

Tradicionalna in moderna lirika (2)
Fenomenologija literarnega dela (2)
Primerjalna književnost – seminar (PS, 2)
Zgodovina svetovne književnosti – seminar (PS, 2)
Metode in ideologije v literarni vedi (ZS, 2)

1996/1997

Primerjalna zgodovina evropskih književnosti (2)
Zgodovina literarne teorije (ZS, 2)
Zgodovina svetovne književnosti – seminar (2)

Metodologija literarne vede (PS, 2)
Primerjalna književnost – seminar (2)
Metode in ideologije v literarni vedi (PS, 2)

1997/1998

Sistem literarne teorije (ZS, 2)
Zgodovinsko-razvojna sistematika svetovne literature (2)
Zgodovina svetovne književnosti – seminar (2)
Primerjalna književnost – seminar (2)
Metodologija literarne vede (PS, 2)

1998/1999

Uvod v literarno teorijo (2)
Metodologija literarne vede (z dr. Snojem, seminar 2)

1999/2000

Uvod v literarno teorijo (2)

2000/2001

Uvod v literarno teorijo (2)

2001/2002

Uvod v literarno teorijo (2)

2002/2003

Uvod v literarno teorijo (2)

2003/2004

Uvod v literarno teorijo (2)

2004/2005

Uvod v literarno teorijo (2)

Viljem Leban, ravnatelj NUK, izroča Janku Kosu Trubarjevo priznanje za leto 2022.

Pod kipom Primoža Trubarja, ki ga je ustvaril Tine Kos.

Bibliografija Janka Kosa 1948–2023

Martin Grum

Bibliografija prinaša popis Kosovih tiskanih del, tj. prvih objav in ponatisov, del, ki jih je uredil, ter prevodov njegovih del v tuje jezike od začetkov v letu 1948 do srede leta 2023. V njej niso popisana izvedena in druga nedostopna dela (radijski in TV-prispevki, neobjavljeni prispevki na konferencah, simpozijih, posvetovanjih, okroglih mizah, poročila o raziskovalnih nalogah itn.). Gradivo je urejeno kronološko po letih, v okviru posameznega leta pa ob upoštevanju formalnih meril v sledeče enote:

- A monografije in druga zaključena dela (znanstvene monografije, strokovne monografije)
- B univerzitetni in drugi učbeniki
- C sestavki v monografijah
- Č leksikografski članki
- D razprave in eseji
- E članki (ocene, poročila, priložnostni zapisi, polemike ...)
- F intervjuji, ankete
- G sekundarno avtorstvo (uredništvo monografij in periodičnih publikacij, članstvo v uredniških odborih)
- H prevodi Janka Kosa
- I prevodi del Janka Kosa

Črke od A do I veljajo za vse nadaljnje enote, dokler ni pripisana nova črka. Znotraj naštetih enot so popisi objav urejeni po abecedi naslovov oz. avtorskih značnic. Opis vsebuje samo nujne elemente, potrebne za identifikacijo posamezne objave. Uporabljene okrajšave ustrezajo okrajšavam v Slovenski bibliografiji. Redakcija bibliografije je bila zaključena avgusta 2023.

1948

E

- 1 Ob »Naši veliki maturi«. – V: *Mladinska revija*, 4, 1948/49, str. 54–57. – O romanu Mitje Vošnjaka. – Podpis: Janko Gruda.

1949

E

- 2 France Bevk: Otroška leta. – V: *Mladinska revija*, 5, 1949/50, str. 140–141.
- 3 Ivan Potrč in njegova nova knjiga. – V: *Mladinska revija*, 4, 1948/49, str. 204–207. – Svet na Kajžarju. – Podpis: Janko Gruda.
- 4 Nova slovenska drama : Mira Pucova: Ogenj in pepel. – V: *Nova obzorja*, 2, 1949, str. 251–253.
- 5 Prežihov Voranc: Solzice. – V: *Mladinska revija*, 5, 1949/50, str. 41–43.
- 6 Zapiski o Balzacu : 1799–1949, 1850–1950. – V: *Mladinska revija*, 5, 1949/50, str. 81–86. – Ob sto petdesetletnici rojstva in stoletnici smrti.

1950

D

- 7 Življenje Klima Samgina. – V: *Nova obzorja*, 3, 1950, str. 596–601. – O romanu Maksima Gorkega.

E

- 8 Književnost, ideologija in partizanstvo : ob Kocbekovi Tovarišiji. – V: *Mladinska revija*, 6, 1950/1951, str. 490–492.
- 9 Kritika in stvarnost. – V: *Mladinska revija*, 6, 1950/1951, str. 243–246.
- 10 Maksim Gorki: Življenje Matveja Kožemjakina. – V: *Nova obzorja*, 3, 1950, str. 672–675.
- 11 Med novimi prevodi. – V: *Mladinska revija*, 5, 1949/50, str. 324–326. – O prevodih iz italijanske in ameriške literature.
- 12 Miško Kranjec: Pisarna. – V: *Mladinska revija*, 5, 1949/50, str. 281–283.
- 13 Moji zapiski o Kraigherjevi Školjki. – V: *Srednješolski list*, 1, 1950, št. 4, str. 4. – Podpis: J. K.
- 14 Svet brez globine. – V: *Mladinska revija*, 6, 1950/1951, str. 63–68. – Ob dramatici Mire Mihelič.

1951

D

- 15 Ben Jonson: Volpone. – V: *Novi svet*, 6, 1951, str. 741–748.
16 Beseda o Mišku Kranjcu. – V: *Novi svet*, 6, 1951, str. 834–840.
17 F. S. Finžgar: Razvalina življenja. – V: *Novi svet*, 6, 1951, str. 853–861.

E

- 18 Gledališki fragmenti. – V: *Beseda*, 1, 1951/52, str. 66–70.
19 Kultura in profesionalizem. – V: *Beseda*, 1, 1951/52, str. 15–18.
20 Maksim Gorki: Štiri drame. – V: *Nova obzorja*, 4, 1951, str. 561–563.
21 Proza Bena Zupančiča. – V: *Novi svet*, 5, 1951, str. 1120–1125. – Štirje molčeči in druge zgodbe.

1952

D

- 22 O sodobnih problemih v literarni kritiki. – V: *Novi svet*, 7, 1952, str. 721–733, 832–845.
23 Zapiski s svinčnikom. – V: *Beseda*, 1, 1951/52, str. 300–304, 347–351, 406–412. – Sodobna slovenska književnost; Edvard Kocbek: Strah in pogum.

E

- 24 Bratka Krefta scenarij o Prešernu. – V: *Beseda*, 1, 1951/52, str. 175–178.
25 Dve knjigi podob iz partizanskega življenja. – V: *Beseda*, 1, 1951/52, str. 372–373. – Janez Vipotnik: Iz zanke; Matevž Hace: Partizanske slike.
26 Garson Kanin: Čez noč rojena. – V: *Novi svet*, 7, 1952, str. 91–96.
27 Hsiung: Gospa Biserna reka. – V: *Novi svet*, 7, 1952, str. 178–181.
28 Pesmi Antona Vodnika. – V: *Novi svet*, 7, 1952, str. 464–468. – Zlati krogi, 1951.
29 Polemični intermezzo o estetiki. – V: *Naši razgledi*, 1, 1952, št. 18, str. 23–24. – Polemika s Petrom Levcem.
30 Variacije na kritično temo. – V: *Beseda*, 1, 1951/52, str. 205–209. – Polemika s Štefanom Barbaričem.
31 Victor Hugo včeraj in danes / soavtor Boris Grabnar. – V: *Beseda*, 1, 1951/52, str. 365–368. – Podpis: G. K.

G

- 32 *Beseda*, 1, 1951/52, št. 6 – 2, 1952/53, št. 5, član uredniškega odbora; 2, 1952/53, št. 6 – 6, 1957, št. 3, odgovorni urednik.

1953

D

- 33 Boris Ziherl in naša kritika. – V: *Beseda*, 2, 1953, str. 515–526.
- 34 Kaj je z marksizmom v slovenski literarni kritiki? – V: *Beseda*, 2, 1953, str. 595–601.
- 35 Kralj na Betajnovi v letu 1952/53. – V: *Naša sodobnost*, 1, 1953, str. 84–92.
- 36 Od Marxa do Lukása. – V: *Beseda*, 2, 1953, str. 103–105, 149–152, 232–234.
- 37 Pesmi štirih. – V: *Naša sodobnost*, 1, 1953, str. 691–702, 846–954, 932–940. – Ob pesniški zbirki Cirila Zlobca, Kajetana Koviča, Toneta Pavčka in Janeza Menarta.
- 38 Preludij. – V: *Beseda*, 2, 1953, str. 4–10. – O umetniškem ustvarjanju.
- 39 Prispevek k splošnemu čiščenju pojmov o kritiki. – V: *Beseda*, 2, 1953, str. 479–483.
- 40 Troje povesti. – V: *Beseda*, 2, 1953, str. 274–279, 354–361. – Beno Zupančič: Ribice, zlate in srebrne; Andrej Hieng: Onstran livade je roža; Lojze Kovačič: Jutro.

E

- 41 Anton Ingolič: Človek na meji. – V: *Beseda*, 2, 1953, str. 39–42.
- 42 Drago Kumer: Karlekove prigode. – V: *Beseda*, 2, 1953, str. 179–180.
- 43 Igorja Torkarja Pravljica o smehu. – V: *Beseda*, 2, 1953, str. 628–631.
- 44 Namesto eseja. – V: *Beseda*, 2, 1953, str. 86–91.
- 45 Poezija in malomeščanstvo. – V: *Beseda*, 2, 1953, str. 383–384. – Podpis: AO.

1954

D

- 46 Metamorfoze : variacije na novo temo. – V: *Beseda*, 3, 1954, str. 466–481. – O sodobni slovenski prozi.
- 47 O marksistični estetiki in marksistični literarni kritiki. – V: *Beseda*, 3, 1954, str. 562–575. – Referat na izrednem plenumu Zveze jugoslovanskih književnikov. – Sočasna objava: *Naša sodobnost*, 1954, 1015–1022.
- 48 Problemi marksistične estetike. – V: *Beseda*, 3, 1954, str. 383–403.

E

- 49 Definicija umetnosti in neumetnosti. – V: *Beseda*, 3, 1954, str. 47–51.

- 50 Dve povesti Ivana Ribiča. – V: *Naša sodobnost*, 2, 1954, str. 172–176. – Povesti z gora, Stopinje v snegu.
- 51 Ivan Cankar v letu 1954 : sodobna tragikomedija v enem dejanju. – V: *Beseda*, 3, 1954, str. 61. – Nepodpisana glosa.
- 52 Jože Šmit: Dvojni cvet. – V: *Beseda*, 3, 1954, str. 156–160.
- 53 Novele Bena Zupančiča. – V: *Beseda*, 3, 1954, str. 276–284. – Veter in cesta, 1954.
- 54 Variacije na literarnozgodovinsko temo. – V: *Beseda*, 3, 1954, str. 267–273. – Vladimir Bartol: Slovenska književnost in njena dialektika.
- 55 Zapiski o »ideološkem« plenumu jugoslovanskih književnikov. – V: *Tribuna*, 4, II. 1954, str. 4. – Tudi v: *Gledališki list* / SNG Celje, 9, 1954/55, št. 7/8, str. 256–260.
- 56 »Zlati oktober« Mire Miheličeve. – V: *Beseda*, 3, 1954, str. 421–426.
- I**
- 57 Despre estetica marxista și despre critica leterara marxista / prev. Ion Bălăn. – V: *Lumina* (Vršac), 1954, str. 437–441. – Prevod razprave: O marksistični estetiki in marksistični literarni kritiki.
- 58 Marksističkata estetika i marksističkata kritika. – V: *Razgledi* (Skopje), 1, 1954, št. 24, str. 13–16.

1955

D

- 59 Ideološke osnove Čopovega nazora o umetnosti. – V: *Naša sodobnost*, 5, 1955, str. 267–282. – Ponatis v: *Prešeren in njegova doba*, 1991, str. 53–68.
- 60 O družbenem izvoru slovenske moderne. – V: *Beseda*, 4, 1955, str. 387–402.
- 61 Uvod v slovensko kulturno problematiko. – V: *Beseda*, 4, 1955, str. 174–187.

E

- 62 Kaj hoče slovenska literarna zgodovina? – V: *Beseda*, 4, 1955, str. 541–548.
- 63 Miško Kranjec in naša kritika. – V: *Beseda*, 4, 1955, str. 253–256. – Podpis: jk.
- 64 O dveh področjih kulturnega ustvarjanja. – V: *Beseda*, 4, 1955, str. 598–604. – O umetnostnih in neumetnostnih oblikah kulturnega življenja.
- 65 O humanizmu v literaturi. – V: *Beseda*, 4, 1955, str. 284–289.
- 66 Poglavlje o kritiki. – V: *Beseda*, 4, 1955, str. 346–552. – Polemika z Matejem Borom.

67 Staromodna tihožitja s poti. – V: *Beseda*, 4, 1955, str. 648–656. – V Salzburgu ni Mozarta; Potovanje v Ottaring; Običajno popoldne v Versaillesu.

I

68 Beleška o poeziji mladih slovenačkih pesnika. – V: *Letopis Matice srpske* (Novi Sad), 131, 1955, knj. 375, str. 443–445. – Podpis: J. K.

69 O marksističkoj estetici i marksističkoj literarnoj kritici. – V: *Izvanredni plenum Saveza književnika Jugoslavije*, Beograd, 1955, str. 133–151.

70 Jedan pogled na savremenu slovenačku poeziju / prev. Dejan Poznanović. – V: *Polja* (Novi Sad), 1, 1955, št. 1, str. 6–7; št. 2/3, str. 3.

71 Tematika včera i danas. – V: *Razgledi* (Skopje), 2, 1955, št. 8, str. 4. – O sodobni slovenski prozi, odlomek iz eseja *Metamorfoze*.

1956

C

72 Uvod. – V: Dante Alighieri: *Novo življenje*, 1956, str. 5–23.

D

73 Idejni izvor Cankarjeve literature. – V: *Beseda*, 5, 1956, str. 378–83, 505–515.

74 Ivo Brnčić. – V: *Beseda*, 5, 1956, str. 27–42.

75 O generacijah. – V: *Beseda*, 5, 1956, str. 94–105.

76 Umetnost in kriza humanistične zavesti. – V: *Beseda*, 6, 1957, str. 12–7, 119–125; *Revija* 57, 1, 1957, str. 72–77, 229–236, 294–299, 321–329.

77 Umetnost in razredna baza. – V: *Beseda*, 5, 1956, str. 249–257.

E

78 O jugoslovanski literarni integraciji. – V: *Beseda*, 5, 1956, str. 462–464. – Podpis: J. K.

79 Pot v objektivnost. – V: *Beseda*, 5, 1956, str. 443–446.

I

80 Za slovenečkata lirika. – V: *Slovenečki poeti*, Skopje, 1956, str. 7–24. – Spremna beseda.

1957

D

81 Georg Lukács: Goethe in njegov čas. – V: *Beseda*, 6, 1957, str. 159–165. – Ponatis: Georg Lukács in J. W. Goethe. – V: *Revija* 57, 2, 1957/58, str. 76–83.

82 Modernost, realizem in tradicija v slovenski poeziji. – V: *Revija* 57, 2, 1957/58, str. 16–24, 126–134. – Ni bilo zaključeno.

83 Umetnost in kriza humanistične zavesti. – V: *Beseda*, 6, 1957, str. 12–17, 119–125; *Revija* 57, 1, 1957, str. 72–77, 229–236, 294–299, 321–329.

E

84 Hiša pod vrhom. – V: *Knjiga*, 5, 1957, str. 317–321. – O romanu Ignaca Koprivca. – Podpis: a. b.

I

85 Oč jde jugoslavske kritice a estetice? / prev. I. Wanigová. – V: *Květen* (Praga), 1957, str. 194–196.

1958

D

86 Pisateljstvo Andreja Hienga. – V: *Nova obzorja*, 11, 1958, str. 353–360.

E

87 Družbeno upravljanje in vodstvo v nekaterih prosvetnih, kulturnih in umetnostnih ustanovah v Ljubljani, Janko Kos : urednik (upravni odbor SNG). – V: *Naši razgledi*, 7, 1958, št. 7, str. 163–164.

1959

C

88 Pesnitev o Črtomiru in Bogomili. – V: F. Prešeren: *Krst pri Savici*, 1959, str. 55–86. – Ponatis v: *Prešeren in njegova doba*, 1991, str. 128–142. – Ponatis odlomka v: F. Prešeren: *Krst pri Savici*, 1996, str. 4–5.

E

89 April Mire Miheličeve. – V: *Knjiga*, 7, 1959, str. 47–48. – Podpis: –ao.

I

90 Obramba poezije. – V: *Treći jugoslavenski festival poezije*, Zagreb 1959, str. 206–209.

91 Perspektive savremene književnosti / prev. Dejan Poznanović. – V: *Polja* (Novi Sad), 5, 1959, št. 41, str. 1–2; št. 42, str. 2–3; 6, 1960, št. 43, str. 1–2; št. 44, str. 4–5; št. 45, str. 7–8; št. 48, str. 1–3.

92 Poetska tema. – V: *Izraz* (Sarajevo), 3, 1959, knj. 6, str. 399–406.

1960

D

- 93 Družbeno-ideološka struktura in progresivnost današnje književnosti. – V: *Perspektive*, 1960/61, str. 339–350.

E

- 94 Jugoslovanska polemika o mladem Marxu. – V: *Perspektive*, 1, 1960/61, str. 499–503. – Podpis: J. K.
- 95 Lutkovna umetnost v svetu in doma : (vtisi s III. bochumskega festivala lutkovnih gledališč). – V: *Naši razgledi*, 9, 1960, št. 9, str. 218.
- 96 Mladi Marx in moderni časi. – V: *Perspektive*, 1, 1960/61, str. 55–60.
- 97 O izvornih lutkovnih igrah. – V: *Gledališki list Mestnega lutkovnega gledališča*, 1960/61, str. 2–3. – Tudi v: *Glasiło DPM* [Društva prijateljev mladine], 2, 1961, št. 5, str. 7.
- 98 Razvoj svetovne literature v očeh sovjetske znanosti. – V: *Perspektive*, 1, 1960/61, str. 122–123. – Podpis: I. M.

G

- 99 *Gledališki list Mestnega lutkovnega gledališča*, 1960/61–1961/62 (v vsakem letu izšla po ena št.), urednik.
- 100 *Perspektive*, 1, 1960/61 – 2, 1961/62, št. 18, urednik (z Dominkom Smoletom), 4, 1963/64, št. 31 – št. 36/37, član uredniškega odbora.

I

- 101 Költői téma / prev. István Bodritis. – V: *Híd* (Novi Sad), 24, 1960, str. 122–126. – Poetska tema.

1961

C

- 102 Sodobna literarna teorija in književni slog. – V: *Novi pogledi na pouk književnosti in literarne teorije v gimnazijah*, Ljubljana, 1961, str. 63–97.

D

- 103 Anatomija romantizma. – V: *Perspektive*, 1, 1960/61, str. 513–521.
- 104 Funkcije in disfunkcije slovenske literarne zgodovine. – V: *Perspektive*, 2, 1961/62, str. 889–923.
- 105 Problemi marksistične ontologije. – V: *Perspektive*, 2, 1961/62, str. 452–458, 824–831, 1025–1036; 3, 1962/63, str. 59–65, 880–891.

- 106 Resnica današnje drame. – V: *Perspektive*, 1, 1960/61, str. 779–86, 998–1005, 1042–1052, 1242–53. – Matej Bor: Zvezde so večne; Marjan Rožanc: Jutro polpreteklega včeraj; Dominik Smole: Antigona; Primož Kozak: Afera.
- 107 Slovenske filmske perspektive. – V: *Perspektive*, 2, 1961/62, str. 717–724. – Ponatis: 40 udarcev, 1988, str. 73–79.
- 108 Slovenske gledališke perspektive. – V: *Perspektive*, 1, 1960/61, str. 1109–1121.

E

- 109 Družba izobilja. – V: *Perspektive*, 1, 1960/61, str. 627–631. – O razpravi Johna Kennetha Galbraitha. – Podpis: F. L.
- 110 Jugoslovanska polemika o mladem Marxu. – V: *Perspektive*, 1, 1960/61, str. 499–503. – Podpis: J. K.
- 111 Književnost in sodobna šola. – V: *Perspektive*, 1, 1960/61, str. 637–640. – Podpis: M. S.
- 112 Nekrolog za Besedo : ob desetletnici. – V: *Perspektive*, 2, 1961/62, str. 36–47.
- 113 Slovenske lutke v Nemčiji. – V: *Naši razgledi*, 10, 1961, št. 4, str. 93.

G

- 114 *Slovenska književnost : izbrana dela in odlomki*, I / uredil Dušan Pirjevec s sodelovanjem Staneta Miheliča in J. Kosa. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1961. – 451 str. – Ponatisi: 1964, 1966, 1969.

1962

D

- 115 Uvod v zgodovino slovenske literature. – V: *Perspektive*, 3, 1962/63, str. 184–96, 323–335, 480–494.

E

- 116 Društvo slovenskih književnikov. – V: *Perspektive*, 2, 1961/62, str. 627–632. – Podpis: – n–
- 117 Slovenski film v letu 1961. – V: *Perspektive*, 2, 1961/62, str. 253–256. – Podpis: J. K.

G

- 118 *Svetovna književnost : izbrana dela in odlomki* / uredil s sodelovanjem Dušana Pirjevca in Staneta Miheliča. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1962–64. – 2 zv. (399 str. + [32] str. pril.; 509 str. + [32] str. pril.). – Literarnozgodovinske opombe: 2. zv., str. 431–499. – Ponatis: 1966.

H

- 119 Več krajših del in odlomkov iz del raznih avtorjev za antologijo Svetovna književnost, 1962–64.

I

- 120 Anatomija romantizma / prev. Muris Idrizović. – V: *Izraz* (Sarajevo), 6, 1962, knj. 12, str. 1–12.

1963

C

- 121 [Predgovor]. – V: F. Mihelič: *France Mihelič : Mestna galerija Ljubljana*, 1963.

D

- 122 Sodobna slovenska lirika. – V: *Perspektive*, 3, 1962/63, str. 998–1009, 1175–1193; 4, 1963/64, str. 52–72, 326–336, 570–579.

E

- 123 František Čap in slovenska filmska komedija. – V: *Ekran*, 2, 1963, str. 434–438.
124 Potrošnja kot religija. – V: *Perspektive*, 3, 1963/64, str. 128–131. – Podpis: Ax.
125 Premalo umetnosti in preveč : fantazija v črnem. – V: *Perspektive*, 4, 1963/64, str. 272–275. – Esej o umetnosti. – Podpis: Ax.

1964

C

- 126 Ernest Hemingway. – V: E. Hemingway: *Komu zvoní*, 1964, str. 5–30. – (Sto romanov; 2). Ponatis: 1986.

D

- 127 Teze k prevrednotenju pojma alienacije. – V: *Perspektive*, 4, 1963/64, str. 858–863.

I

- 128 Srečko Kosovel : pogovor. – V: S. Kosovel: *Ekstaza smrti*, Novi Sad, 1964, str. 1–9.

1965

C

- 129 Albert Camus in filozofija absurda. – V: A. Camus: *Tujec, Kuga*, 1965, str. 5–37. – (Sto romanov; 15). – Ponatis: 1986.

130 Lirika Shakespearovih sonetov. – V: *Shakespeare pri Slovencih*, 1965, str. 77–120.

131 Oscar Wilde. – V: O. Wilde: *Slika Doriana Graya*, 1965, str. 5–39. – (Sto romanov; 11). – Ponatis: 1986.

D

132 Erotika v slovenskem filmu. – V: *Ekran*, 3, 1965, str. 680–685. – Ponatis: 40 udarcev, 1988, str. 108–112.

E

133 Prešeren in znanstvena kultura. – V: *Naši razgledi*, 14, 1965, št. 22, str. 460. – Polemika z Jožetom Pogačnikom.

G

134 France Prešeren: *Zbrano delo*, I. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1965. 362 str. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev; 76). – Opombe: str. 199–357.

135 *Slovenska književnost : izbrana dela in odlomki*, II / sourednika Franček Bohanec, Marija Jamar. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1965. – 458 str.

I

136 Introduction à l'histoire de la littérature slovène / prev. Viktor Jesenik in Claude Vincenot. – V: *Nouvel essai yougoslave*, Maribor, 1965, str. 116–133. – Ponatis: *Le livre slovène*, 3, 1966, št. 3, str. 18–22.

1966

A

137 **Prešernov pesniški razvoj : interpretacija.** – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1966. – 227 str.

C

138 Joyceov roman o umetnikovi mladosti. – V: J. Joyce: *Umetnikov mladostni portret*, 1966, str. 5–39. – (Sto romanov; 20). – Ponatisa: 1984 (Veliki pripovedniki) in 1986 (Sto romanov).

139 Lermontov in Junak našega časa. – V: M. J. Lermontov: *Junak našega časa*, 1966, str. 5–69. – (Sto romanov; 24). – Ponatis: 1986.

140 Roman o Bazarovu. – V: I. S. Turgenjev: *Očetje in sinovi*, 1966, str. 5–42. – (Sto romanov; 25). – Ponatis: 1986.

141 William Faulkner: Svetloba v avgustu. – V: W. Faulkner: *Svetloba v avgustu*, 1966, str. 5–42. – (Sto romanov; 23). – Ponatis: 1986.

D

142 Romantika in realizem v Jenkovih obrazih. – V: *Jezik in slovstvo*, 11, 1966, št. 8, str. 237–245.

E

143 Zapiski o sodobni slovenski književnosti. – V: *Knjižna polica*, 1, 1966/67, št. 1/2 – št. 10. – Vsako nadaljevanje ima svoj naslov.

G

144 France Prešeren: *Zbrano delo*, II. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1966. 376 str. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev; 80). – Opombe: str. 215–351. – Imensko kazalo.

145 *Knjižna polica*, 1, 1966/67, št. 1–št. 10, član uredniškega odbora.

146 *Lutka*, 1, 1966/67, št. 1–št. 6, član uredniškega odbora.

1967

B

147 **Oris filozofije : priročnik.** – V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1967. – 336 str. – Popravljen ponatis: 1970 (357 str. + VIII str. prilog).

C

148 Charles Dickens in David Copperfield. – V: Ch. Dickens: *David Copperfield*, 1. zv., 1967, str. 5–40. – (Sto romanov; 31). – Ponatis: 1986.

D

149 Proza Ivana Cankarja. – V: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 3, 1967. – Ponatis: *Jezik in slovstvo*, 13, 1968, str. 16–23.

E

150 Filozofija na Slovenskem : razmišljanje ob anketi Naših razgledov. – V: *Naši razgledi*, 16, 1967, št. 22, str. 629–630.

G

151 Ivan Cankar: *Zbrano delo*, VI. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1967. 478 str. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev; 84). – Opombe: str. 407–475.

I

- 152 Erotska ispoved u Prešernovoj lirici / prev. Gojko Janjušević. – V: *Letopis Matice srpske* (Novi Sad), 143, 1967, knj. 400, str. 124–133. – Poglavlje iz knjige Prešernov pesniški razvoj.

1968

C

- 153 Oče Goriot ali vhod v človeško komedijo. – V: H. de Balzac: *Oče Goriot*, 1968, str. 5–34. – (Sto romanov; 38). – Ponatis: 1986.

D

- 154 Boštjan Hladnik ali ambicije slovenskega filma. – V: *Ekran*, 6, 1968/69, str. 32–37.
- 155 Cankarjev Jerman in problem nekomformizma. – V: *Sodobnost*, 16, 1968, str. 130–148.
- 156 Heidegger in Slovenci. – V: *Sodobnost*, 16, 1968, str. 1082–1103.
- 157 Ideja volje do moči v Cankarjevih dramskih delih. – V: *Sodobnost*, 16, 1968, str. 1202–1219.
- 158 Idejna in formalna tipologija Cankarjeve dramatike. – V: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 4, 1968, 15 str. – Ponatis: *Jezik in slovstvo*, 14, 1969, str. 10–16.
- 159 Kosovel in naš čas : ob izidu Integralov : Janko Kos. – V: *Naši razgledi*, 17, 1968, št. 1, str. 12–13.
- 160 Primož Kozak in moderna politična drama. – V: *Sodobnost*, 16, 1968, str. 981–987.
- 161 Proza Ivana Cankarja. – V: *Jezik in slovstvo*, 13, 1968, št. 1, str. 16–23.
- 162 Slovenci in dialektika. – V: *Sodobnost*, 16, 1968, str. 380–399.

E

- 163 Cankarjeva proza. – V: *Delo*, 10, 8. XII. 1968, str. 10. – Sočasna objava: *Večer*, 14. XII. 1968.
- 164 Filozofija in srednja šola. – V: *Naši razgledi*, 17, 1968, št. 3, str. 70–71.
- 165 Slovenska književnost – med včeraj in jutri. – V: *Ljubljanski dnevnik*, 18, 3. II., 31. III., 5. V. 1968. – V nedeljskih izdajah. – Vsako nadaljevanje ima svoj naslov.

166 Še enkrat o Cankarjevi mladostni prozi. – V: *Naši razgledi*, 17, 1968, št. 15, str. 451. – Polemika s Francetom Dobrovoljcem.

I

167 A költészet témája / prev. Predrag Sztepanov. – V: *A csönd elemei*, Budimpešta, 1968, str. 59–68. – Poetska tema.

168 Prešernov pesnički razvoj : interpretacija / prev. Gojko Janjušević. – F. Prešeren: *Sonetni venac*, Beograd 1968, str. 37–258. – (Srpska književna zadruga; 412)

169 Pohl'ad na slovinskú literatúru 1958–1968 / prev. V. P. B [Viera Benková Popitová]. – V: *Nový život* (Petrovac), 20, 1968, str. 226–227.

1969

C

170 Uvod v razumevanje Župančičevih Samogovorov. – V: O. Župančič: *Samogovori*, 1969, str. 113–174.

D

171 Idejna in oblikovna tipologija Cankarjeve dramatike. – V: *Jezik in slovstvo*, 14, 1969, št. 1, str. 10–16.

172 Književnost in humanizem. – V: *Sodobnost*, 17, 1969, str. 359–375.

173 Mit pesnika v Župančičevih Samogovorih. – V: *Sodobnost*, 17, 1969, str. 839–846.

174 Nove težnje v slovenskem pripovedništvu. – V: *Sodobnost*, 17, 1969, str. 465–478.

175 Poglavlje o humanizmu. – V: *Sodobnost*, 17, 1969, str. 15–27.

176 Pripombe h Goldmannovi sociologiji literature. – V: *Sodobnost*, 17, 1969, str. 751–757.

177 Problem renesanse in baroka v slovenski književnosti. – V: *Jezik in slovstvo*, 15, 1969/70, str. 9–15.

178 Slovenska kultura in socialni sloji. – V: *Sodobnost*, 17, 1969, str. 1008–22, 1093–1103, 1265–1278.

179 Sociologija slovenskega filma. – V: *Ekran*, 6, 1968/69, str. 432–442. – Ponatis: 40 udarcev, 1988, str. 159–171.

E

- 180 Po gostovanju. – V: *Sodobnost*, 17, 1969, str. 1292–1293. – Ljubljanska Drama v Sovjetski zvezi. – Podpis: J. K.
- 181 Pred šolsko reformo. – V: *Sodobnost*, 17, 1969, str. 1293–1295. – Podpis: J. K.
- 182 Prešeren, Bleiweis, Levstik in slovenstvo. – V: *Sodobnost*, 17, 1969, str. 121–128.
- 183 Tomaž Šalamun: Namen pelerine. – V: *Sodobnost*, 17, 1969, str. 337–340.

F

- 184 Slovenska gledališka situacija : anketa Sodobnosti. – V: *Sodobnost*, 17, 1969, str. 588–590.

G

- 185 Anton Aškerc: *Izbrano delo*. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1969. 276 str. – (Naša beseda)
- 186 France Prešeren: *Izbrano delo*. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1969. 378 str. – (Naša beseda). – Ponatisi: 1970, 1971, 1974, 1976.
- 187 Ivan Cankar: *Zbrano delo*, VII. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1969. 414 str. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev; 92). – Opombe: str. 316–414.
- 188 Oton Župančič: *Samogovori*. – Maribor : Obzorja, 1969. 174 str. – (Iz slovenske kulturne zakladnice; 10). – Ponatisi: 1970, 1971, 1972, 1974, 1976.
- 189 Srečko Kosovel: *Izbrano delo*. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1969. 174 str. – (Naša beseda). – Knjiga vsebuje tudi *Izbrano delo Mirana Jarca*, ki ga je uredil F. Zadravec. – Ponatisi: 1970, 1971, 1974, 1977.
- 190 *Sodobnost*, 17, 1969, član uredniškega odbora.

I

- 191 Primož Kozak et le drame politique moderne / prev. Viktor Jesenik. – V: P. Kozak: *Kongres*, Novi Sad, 1969, str. 124–134.

1970

A

- 192 **Prešeren in evropska romantika**. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1970. 298 str. – Bibliografija, opombe, imensko kazalo.
- 193 **Znanost in ideologija**. – Maribor : Obzorja, 1970. 73 str. – (Znamenja; 13)

C

- 194 Doktor Faustus ali roman o nemštvu. – V: Th. Mann: *Doktor Faustus*, 1. zv., 1970, str. 5–44. – (Sto romanov; 49). – Ponatis: 1986.

D

- 195 Med tradicijo in avantgardo (1945–1970). – V: *Sodobnost*, 18, 1970, str. 565–572, 746–755, 969–977, 1127–1136, 1240–1248; 19, 1971, str. 142–151.
- 196 Prevrednotenje srednjega veka. – V: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 6, 1970, str. 66–73.
- 197 Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo. – V: *Sodobnost*, 18, 1970, str. 173–184, 519–529. – Anton Slodnjak: Slovensko slovstvo; Jože Pogačnik: Zgodovina slovenskega slovstva, I; Freisinger Denkmäler.
- 198 Umetnost in struktura. – V: *Sodobnost*, 18, 1970, str. 274–281.

E

- 199 Ali poznamo Prešerna? – V: *Otrok in družina*, 10, 1970, str. 43–44.

G

- 200 Marko Pohlin, Žiga Zois, A. T. Linhart, Valentin Vodnik: *Izbrano delo*. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1970. 278 str. – (Naša beseda). – Ponatisi: 1972, 1974, 1977.
- 201 *Svetovna književnost : izbrana dela in odlomki : berilo za srednje šole* / uredil s sodelovanjem Dušana Pirjevca in Staneta Miheliča. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1970. 499 str. – Literarnozgodovinske opombe: str. 389–492. – Ponatisa: 1971, 1972.

I

- 202 Nove težnje u slovenskom pripovedalaštvu / prev. Mate Šimundić. – V: *Mogućnosti* (Split), 17, 1970, 1088–1101.
- 203 Pjesnikov mit u Župančičevim Samogovorima / prev. Muris Idrizović. – V: *Život* (Sarajevo), 19, 1970, str. 28.
- 204 Poglavlje o humanizmu / prev. Mate Šimundić. – V: *Mogućnosti* (Split), 17, 1970, 1075–1087.

1971

C

- 205 Michel Butor in poizkus »novega romana«. – V: M. Butor: *Modifikacija*, 1971, str. 3–37. – (Sto romanov; 55). – Ponatis: 1986.

D

- 206 Periodizacija slovenske romantike in Evropa. – V: *Slavistična revija*, 19, 1971, str. [253]–83.
- 207 Slovenska kultura in moderna civilizacija. – V: *Sodobnost*, 19, 1971, str. 45–54, 262–272, 674–680, 1066–1098, 1220–1228. – Ponatis dveh poglavij iz tega besedila pod naslovom Kultura in civilizacija v knjigi *Eseji o kulturi*, 1981, str. 85–108.
- 208 Smeri v slovenskem slovstvu po letu 1945. – V: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 7, 1971, 13 str.
- 209 Vprašanja o lepoti in umetnosti. – V: *Sodobnost*, 19, 1971, str. 329–339, 472–486. – Josip Vidmar: Odgovori, 1970.

E

- 210 Bojkot režiserjev. – V: *Sodobnost*, 19, 1971, str. 925–932. – V ljubljanski Drami. – Podpis: J. K.
- 211 Cankar in slovenski film. – V: *Sodobnost*, 19, 1971, str. 323–325. – Vojko Duletič: Na klancu. – Podpis: J. K.
- 212 Cenzura in zakon. – V: *Sodobnost*, 19, 1971, str. 209–211. – Boštjan Hladnik: Maškarada. – Podpis: J. K.
- 213 Erich Segal v Sloveniji. – V: *Sodobnost*, 19, 1971, str. 1275–1278. – Podpis: J. K.
- 214 Igrice. – V: *Sodobnost*, 19, 1971, št. 1, str. 106–108. – O pisanju Dimitrija Rupla ob osnutku zakona o kulturnih skupnostih. – Podpis: J. K.
- 215 Jože Javoršek v Romuniji. – V: *Sodobnost*, 19, 1971, str. 1279–1280. – Gostovanje ljubljanske Drame. – Podpis: J. K.
- 216 Legenda o Prešernu. – V: *Sodobnost*, 19, 1971, str. 1034–1039. – Podpis: J. K.
- 217 Nov mit o Slovencih. – V: *Sodobnost*, 19, 1971, str. 325–327. – Polemika z Alešem Lokarjem. – Podpis: J. K.
- 218 Okrogle mize kot znamenje časa. – V: *Sodobnost*, 19, 1971, str. 543–546. – Podpis: J. K.
- 219 Pravda o kiču. – V: *Sodobnost*, 19, 1971, str. 768–771. – Podpis: J. K.
- 220 Prešeren in krščanstvo. – V: *Sodobnost*, 19, 1971, str. 654–659. – Glosa o predavanju Alojza Rebule ljubljanskim študentom teologije na Prešernovi proslavi, obj. v: *Znamenje*, 1971, št. 1/2. – Podpis: J. K.

- 221 Prešernove nagrade. – V: *Sodobnost*, 19, 1971, str. 430–433. – Podpis: J. K.
- 222 Slepa ulica. – V: *Sodobnost*, 19, 1971, str. 104–106. – Dramaturški svet v ljubljanski Drami. – Podpis: J. K.
- 223 Slovenski film med komercialnostjo in cenzuro. – V: *Ekran*, 9, 1971, str. 255–263.
- 224 Stane Sever kot simbol. – V: *Sodobnost*, 19, 1971, št. 2, str. 207–209.

G

- 225 Ivan Cankar: *Zbrano delo*, X. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1971. 352 str. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev; 100). – Opombe: str. 279–352.
- 226 *Koroška in koroški Slovenci* / glavni urednik Vladimir Klemenčič. – Maribor : Obzorja, 1971. – 389 str. – Sourednik.
- 227 *Slovensko berilo za prvi razred srednjih šol*. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1971. – 284 str. – Sourednik. – Ponatisi: 1973, 1974, 1977 (270 str.), 1979 (ovojni naslov Slovensko berilo I).

1972

C

- 228 E. T. A. Hoffmann in ideja romantičnega romana. – V: E. T. A. Hoffmann: *Življenjski nazori mačka Murra*, I. zv., 1972, str. 5–57. – (Sto romanov; 59). – Ponatis: 1986.
- 229 Semenj ničevosti ali navzkrižja viktorijanskega romana. – V: W. M. Thackeray: *Semenj ničevosti*, I. zv., 1972, str. 5–42. – (Sto romanov; 58). – Ponatis: 1986.
- 230 Uvod. – V: J. Racine: *Britanik*, 1972, str. 7–16. – (Zbirka III dram; 2).

D

- 231 Slovenska literarna veda in pojem pesniškega. – V: *Sodobnost*, 20, 1972, str. 260–8.
- 232 Znanost in literatura. – V: *Sodobnost*, 20, 1972, str. 661–9, 828–36, 946–56, 1003–14, 1096–107; 21, 1973, str. 174–83, 328–38. – Vsako nadaljevanje ima svoj podnaslov.

E

- 233 Čas šolskih reform. – V: *Sodobnost*, 20, 1972, str. 651–653. – Podpis: J. K.
- 234 Drobec iz prešernoslovja. – V: *Sodobnost*, 20, 1972, str. 223–224. – Razlaga izraza »ho hreisos« v Prešernovem sporočilu Vrazu.

- 235 O Sartru, tokrat po domače. – V: *Sodobnost*, 20, 1972, str. 108–109. – O izjavah Jožeta Gregoriča. – Podpis: J. K.
- 236 Poučen konec. – V: *Sodobnost*, 20, 1972, str. 218–220. – Konec izhajanja Elle-One. – Podpis: J. K.
- 237 Slovensko avantgardno gledališče. – V: *Sodobnost*, 20, 1972, str. 541–542. – Podpis: J. K.
- 238 Stiske slovenske znanosti. – V: *Sodobnost*, 20, 1972, str. 425–429. – Podpis: J. K.
- 239 Tuji režiserji. – V: *Sodobnost*, 20, 1972, str. 104–106. – V ljubljanski Drami. – Podpis: J. K.
- 240 Z zaupanjem v slovensko kulturo. – V: *Sodobnost*, 20, 1972, str. 1–5.

G

- 241 Edvard Kocbek, Božo Vodušek: *Izbrano delo*. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1972. 152 str. – (Naša beseda). – Ponatisa: 1974, 1976.
- 242 Ivan Cankar: *Zbrano delo*, XI. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1972. 340 str. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev; 102). – Opombe: str. 283–340.
- 243 *Naša beseda* (zbirka), 1972—1977, član uredniškega odbora.
- 244 *Slovensko berilo za drugi razred srednjih šol*. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1972. 361 str. – Sourednik. – Ponatisi: 1974, 1977 (322 str.), 1978 (ovojni naslov Slovensko berilo II).

1973

B

- 245 **Temelji filozofije za gimnazije**. – V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1973. – 327 str. – Ponatisa: 1977, 1979 (založnik obeh ponatisov Državna založba Slovenije).

C

- 246 Iz tradicije v moderno lutkarstvo : 1948–1973. – V: *Lutkovno gledališče Ljubljana : 25 let*, 1973, str. 1–23.

D

- 247 K problematiki literarno-estetskega doživljanja. – V: *Sodobnost*, 21, 1973, str. 632–641, 749–758.

- 248 Meditacije. – V: *Sodobnost*, 21, 1973, str. 227–234, 425–431, 950–955; 22, 1974, str. 441–446; 25, 1977, str. 897–902.
- 249 Vodnikov Vršac in opisna poezija narave. – V: *Slavistična revija*, 21, 1973, str. [390]–412. – Ponatis v: Prešeren in njegova doba, 1991, str. 5–27.
- 250 Znanost in literatura. – V: *Sodobnost*, 20, 1972, str. 661–669, 828–836, 946–956, 1003–1014, 1096–1107; 21, 1973, str. 174–183, 328–338. – Vsako nadaljevanje ima svoj podnaslov.

E

- 251 Dušan Nedeljković: Heglova estetika. – V: *Traditiones*, 2, 1973, str. 286–287. – Beograd 1970.
- 252 Dve burki. – V: *Gledališki list / Mladinsko gledališče Ljubljana*, 1973/74, št. 2. – Burka o jezičnem dohtarju; E. Ionesco: Plešasta pevka.
- 253 Pred obletnico Srečka Kosovela. – V: *Sodobnost*, 21, 1973, str. 1032. – Priprava Zbranega dela. – Podpis: m. m.
- 254 Slovenska kultura in nagrade. – V: *Sodobnost*, 21, 1973, str. 16–19.

G

- 255 *Antologija svetovne književnosti, I. : orient : antika, srednji vek.* – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1973. 361 str. – Opombe, str. 385–448.
- 256 Ivan Cankar: *Zbrano delo, XVIII.* – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1973. 351 str. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev; 108). – Opombe: str. 307–351.
- 257 Jernej Kopitar, Matija Čop: *Izbrano delo.* – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1973. 228 str. – (Naša beseda). – Ponatisa: 1974, 1977.
- 258 *Slovensko berilo za tretji razred srednjih šol.* – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1973. 337 str. – Sourednik. – Ponatisi: 1975, 1977 (291 str.), 1980 (naslov Slovensko berilo 3, 168 str.).

I

- 259 Meditacije / prev. Juraj Martinović. – V: *Izraz* (Sarajevo), 17, 1973, knj. 34, str. 107–115.

1974

B

- 260 **Pregled slovenskega slovstva.** – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1974. 402 str. – Ponatisi: 1975 (dopolnjena izd., 440 str.), 1976, 1977, 1979,

1980, 1983, 1987 (dopolnjena izd., 484 str.), 1989, 1992 (dopolnjena izd., 487 str.), 1995, 1996, 1998, 2000, 2002, 2010.

C

- 261 *Germinal* in navzkrižje naturalističnega romana. – V: E. Zola: *Germinal*, 1974, str. 5–71. – (Sto romanov; 74). – Ponatis: 1987.
- 262 Grimmelshausen in izročilo pikaresknega romana. – V: H. J. Grimmelshausen: *Simplicius Simplicissimus*, 1974, str. 5–43. – (Sto romanov; 76).
- 263 Madame de La Fayette in začetki evropskega romana. – V: Madame de La Fayette: *Kneginja Klevska*, 1974, str. 5–55. – (Sto romanov; 72). – Ponatis: 1987.
- 264 Simon Jenko ali pesništvo med romantiko in realizmom. – V: S. Jenko: *Pesmi 1865*, 1974, str. 136–206. – (Iz slovenske kulturne zakladnice; 16). – Sočasna objava: Med romantiko in realizmom, *Sodobnost*, 22, 1974, str. 116–128.

D

- 265 Med romantiko in realizmom. – V: *Sodobnost*, 22, 1974, str. 116–128.
- 266 Pozitivizem v literarni vedi. – V: *Slavistična revija*, 1974, str. 299–316.
- 267 Slovenske literarne konstante. – V: *Sodobnost*, 1974, str. 793–800; 889–899; 23, 1975, str. 16–17, 561–568; 660–668; 894–901; 24, 1976, str. 103–111, 324–331.

E

- 268 Gledališki modeli. – V: *Sodobnost*, 22, 1974, str. 90–93. – Reorganizacija ljubljanske Drame. – Podpis: J. K.
- 269 Mrtvi in živi Kosovel. – V: *Sodobnost*, 22, 1974, str. 298–300.
- 270 Slovenska literatura v ameriški izdaji. – V: *Sodobnost*, 22, 1974, str. 390–391. – Introduction to Yugoslav literature, 1973. – Podpis: J. K.

G

- 271 Ivan Cankar: *Zbrano delo*, XXI. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1974 (1975). 328 str. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev; 112). – Opombe: str. 283–328.
- 272 Simon Jenko: *Pesmi 1865*. – Maribor : Obzorja, 1974. 205 str. – (Iz slovenske kulturne zakladnice; 16).
- 273 Tomaž Šalamun: *Pesme*. – Beograd : Narodna knjiga, 1974. 315 str. – (Naši vidici. Savremena slovenačka poezija). – Izbor.

I

- 274 Umjetnost i struktura / prev. Špiro Matijević. – V: *Život* (Sarajevo), 23, 1974, knj. 44, 645–652.

1975

C

- 275 Evropa in japonski roman. – V: Murasaki Šikibu: *Princ in dvorne gospe*, 1. zv., 1975, str. 5–34. – (Sto romanov; 86). – Ponatis: 1988.
- 276 Roman o optimizmu. – V: Voltaire: *Kandid ali optimizem*, 1975, str. 5–53. – (Sto romanov; 89). – Ponatis: 1988.
- 277 Spoznavo-vrednostna izhodišča Vidmarjeve kritike. – V: *Josip Vidmar*, 1975, str. 161–190.
- 278 Spremna beseda. – V: A. Vodnik, C. Vipotnik, J. Udovič: *Pesmi*, 1975, str. 153–162. – (Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljjev)
- 279 Spremna beseda. – V: D. Smole, P. Kozak, G. Strniša: *Drame*, 1975, str. 363–373. – (Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljjev)

D

- 280 Motiv in ideja Prešernovega Ribiča. – V: *Slavistična revija*, 23, 1975, str. 385–404. – Ponatis v: *Prešeren in njegova doba*, 1991, str. 187–205.
- 281 Teorija in praksa moderne slovenske proze. – V: *Sodobnost*, 23, 1975, str. 203–13, 303–315.

E

- 282 Ciril Zlobec: Kras. – V: *Sodobnost*, 23, 1975, str. 961–5. – Ponatis: Beseda o pesniku. – V: C. Zlobec: Kras, 1976, str. 81–92.
- 283 Naša beseda : mnenja urednikov ob sklepu zbirke, Janko Kos. – V: *Naši razgledi*, 24, 1975, št. 1, str. 8.

G

- 284 Anton Vodnik, Cene Vipotnik, Jože Udovič: *Pesmi*. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1975. 167 str. – (Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljjev).
- 285 Dominik Smole, Primož Kozak, Gregor Strniša: *Drame*. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1975. 373 str. – (Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljjev).
- 286 Ivan Cankar: *Zbrano delo*, XXII. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1975. 315 str. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljjev; 118). – Opombe: str. 273–315.
- 287 *Slovensko berilo za četrti razred srednjih šol*. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1975. – 479 str. – Sourednik. – Ponatis: 1980 (ovojni naslov Slovensko berilo IV).

288 *Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljev* (zbirka), 1975–1980, član uredniškega odbora.

I

289 O problematici literarno-estetskog doživljaja / prev. Špiro Matijević. – V: *Izraz* (Sarajevo), 19, 1975, knj. 37, str. 131–154.

1976

C

290 Cankar in problem slovenskega romana. – V: I. Cankar: *Hiša Marije Pomočnice*, 1976, str. 5–59. – (Sto romanov; 91). – Sočasna objava odlomka, *Sodobnost*, 24, 1976, str. 413–423. – Ponatis: 1988.

291 Književnost. – V: *Od pesmi do filma*, 1976, str. 185–286. – (Mladi vedež)

292 Spremna beseda. – V L. Kovačič: *Resničnost*, 1976, str. 215–226. – (Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljev).

D

293 Cankar in problem slovenskega romana. – V: *Sodobnost*, 24, 1976, str. 413–423.

294 Ljubljanska dramaturgija. – V: *Sodobnost*, 24, 1976, str. 1–18, 646–654, 727–738; 29, 1981, str. 113–128. – Vsebina: O Cankarjevem Pohujšanju; Med Brechtom, Gorkim in Strindbergom; Problemi slovenske tragedije; Hlapci 1980.

295 Vloga in ustroj lirskega subjekta v Prešernovi poeziji. – V: *Slavistična revija*, 24, 1976, str. 367–392. – Ponatis v: Prešeren in njegova doba, 1991, str. 90–114.

E

296 Cankar in svetovna literatura : razmišljanje o Cankarjevem ustvarjanju. – V: *Delo*, 18, 8. V. 1976, str. 22.

297 Ivan Cankar in sodobna šola. – V: *Vzgoja in izobraževanje*, 7, 1976, št. 4, str. 11–13.

298 Tomaž Šalamun: Praznik. – V: *Knjiga*, 76, 1976, str. 289–290.

299 Vprašanja marksistične literarne kritike : zapis ob naši okrogli mizi o kritiki. – V: *Delo*, 18, 27. III. 1976, str. 26.

G

300 Lojze Kovačič: *Resničnost*. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. 225 str. – (Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljev).

I

- 301 Društveno-ideološka struktura i progresivnost današnje književnosti. – V: *Svijet umjetnosti*, Zagreb, 1976, str. 64–79.

1977

C

- 302 Roman med zgodovino in moralo. – V: A. Manzoni: *Zaročenca*, I. zv., 1977, str. 5–39. – (Sto romanov; 97). – Ponatis: 1987.
- 303 Spremna beseda. – I. Minatti, J. Menart, L. Krakar: *Pesmi*, 1977, str. 139–[150]. – (Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljev).

D

- 304 Anton Ocvirk in slovenska literarna veda. – V: *Slavistična revija*, 25, 1977, str. 123–140. – Ponatis v: A. Ocvirk: *Literarna umetnina med zgodovino in teorijo*, II, 1979, str. 615–641.
- 305 Pota romana. – V: *Sodobnost*, 25, 1977, str. 1–12, 139–147, 377–383, 790–797, 1064–1070. – Vsebina: Čas romana; Končnost in neskončnost romana; Bistvo romana; Sociologija romana; Vrednost in nevrednost romana.
- 306 Anton Ocvirk in besedna umetnost : ob sedemdesetletnici. – V: *Sodobnost*, 25, 1977, str. 321–324.

G

- 307 *Antologija svetovne književnosti*, II. : *od renesanse do romantike*. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1977 (1978). – 442 str. – Opombe: str. 383–436.
- 308 Ivan Minatti, Janez Menart, Lojze Krakar: *Pesmi*. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1977. 149 str. – (Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljev).
- 309 *Literatura*. – Ljubljana : Cankarjeva založba, 1977. – 265 str. – (Leksikoni Cankarjeve založbe). – Spremna beseda, str. 7–8. – Strokovni urednik, sodelavec pri geslih iz poetike, literarnih tokov in filozofije. – Ponatisi: 1981, 1984, 1987.
- 310 *Program znanstveno raziskovalnega dela Filozofske fakultete v Ljubljani / sourednika Nace Šumi, Marko Kerševan*. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1977. – 129 str.

I

- 311 Spoznajno-vrijednosna ishodišta Vidmarove kritike / prev. Lazar Amidžić. – V: *Život* (Sarajevo), 26, 1977, knj. 52, str. 253–275.

1978

A

312 **Literatura.** – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. 86 str. – (Literarni leksikon. Študije; 2). – Bibliografija, stvarno in imensko kazalo.

B

313 **Pregled svetovne književnosti.** – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. 266 str. – Ponatisi: 1979, 1982, 1986 (dopolnjena izd., 277 str.), 1989, 1991, 1994, 1996, 2005 (prenovljena, dopolnjena izd., 315 str.).

D

314 Anton Ocvirk: Evropski roman : Goethe, Flaubert, Dostojevski, Gide, Proust. – V: *Primerjalna književnost*, 1, 1978, št. 1/2, str. 57–58. – Podpis: J. K.

315 Dušan Pirjevec (1921–1977). – V: *Slavistična revija*, 26, 1978, str. 106–109.

316 Marksizem in problemi literarnega vrednotenja. – V: *Sodobnost*, 26, 1978, str. 565–572, 687–693, 961–972, 1064–1071; 27, 1979, str. 146–157, 473–481, 688–696, 830–836, 976–1000, 1169–1190.

317 Oton Župančič in problemi klasike. – V: *Sodobnost*, 26, 1978, str. 112–120.

318 Oton Župančič v luči primerjalne književnosti. – V: *Sodobnost*, 26, 1978, str. 813–820. – Ponatis v: Oton Župančič, 1979, str. 335–345.

319 Teorija in praksa slovenske primerjalne književnosti. – V: *Primerjalna književnost*, 1, 1978, št. 1/2, str. 30–44. – Ponatis: *Anthropos*, 1979, št. 1/2, str. 183–197.

320 Vprašanje o mimetičnosti. – V: *Sodobnost*, 26, 1978, str. 253–258, 394–402.

E

321 Aktualni problemi današnje umetnostne kritike na Slovenskem : znova premisliti vprašanja vrednotenja. – V: *Naši razgledi*, 27, 1978, št. 1, str. 12–13.

322 Prof. dr. Dušan Pirjevec : 1921–1977. – V: *Objave univerze*, 1976/77 (1978), št. 3/4, str. 48–50.

323 Velibor Gligorič : 1891–1977. – V: *Letopis SAZU*, 28, 1977 (1978), str. 56–57.

F

324 Kako vidimo svoje kulturno opravilo : provincialnost – stalna nevarnost slovenske kulture. – V: *Delo*, 20, 4 . II. 1978, str. 22. – Odgovor na anketo.

G

325 *Primerjalna književnost*, 1, 1978–1997, član uredniškega odbora.

I

- 326 Pjesništvo Cirila Zlobeca / prev. Slavko Mihalić. – V: *Forum* (Zagreb), 17, 1978, knj. 35, str. 369–374.
- 327 Teorija i praksa moderne slovenačke proze / prev. Marija Mitrović. – V: *Mogućnosti čitanja*, Beograd, 1978, str. 33–74.

1979

A

- 328 **Matija Čop**. – [Ljubljana] : Partizanska knjiga, 1979. 199 str.; ilustr. – (Znameniti Slovenci). – Kronologija, bibliografija, imensko kazalo.

B

- 329 Anton Ocvirk in slovenska literarna veda. – V: A. Ocvirk: *Literarna umetnina med zgodovino in teorijo*, II, 1979, str. 615–641.
- 330 Dušan Pirjevec in evropski roman. – V: D. Pirjevec: *Evropski roman*, 1979, str. 5–26.
- 331 Esej in Slovenci. – V: *Sodobni slovenski esej*, 1979, str. 441–477.
- 332 Oton Župančič v luči primerjalne književnosti. – V: *Oton Župančič*, 1979, str. 335–345.
- 333 Tipološke značilnosti slovenskega razsvetljenstva v evropskem kontekstu. – V: *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, 1979, str. 27–36. – Sočasna objava odlomka: Močno poudarjena ideja naroda, *Delo*, 5. VII. 1979.

D

- 334 Dušan Pirjevec in evropski roman. – V: *Sodobnost*, 27, 1979, str. 306–324. – Študija je bila napisana kot spremna beseda h knjigi D. Pirjevca *Evropski roman*, 1979.
- 335 Eksistenca literarnega dela in moderni materializem. – V: *Primerjalna književnost*, 2, 1979, št. I, str. I–II.
- 336 Esej in Slovenci. – V: *Sodobnost*, 27, 1979, str. 39–56. – Sočasna objava v: *Sodobni slovenski esej*, 1979, str. 441–477.
- 337 Murn in modernizem 20. stoletja. – V: *Sodobnost*, 27, 1979, str. 1041–1055.
- 338 Nekatera vprašanja iz koncepta slovenske primerjalne književnosti. – V: *Anthropos*, 1979, št. 1/2, str. 198–200.

- 339 Prof. dr. Anton Ocvirk. – V: *Vestnik / Univerza Edvarda Kardelja*, 9, 1979/80, št. 1/2, str. 72–73.

E

- 340 Književnost sveta v mednarodni perspektivi : Innsbruck 1979: kongres komparativistov z nekaterimi pomenljivimi indikacijami. – V: *Delo*, 21, 4. X. 1979, str. 13.
- 341 Močno poudarjena ideja naroda : tipološke značilnosti slovenskega razsvetljenstva v evropskem kontekstu. – V: *Delo*, 21, 5. VII. 1979, str. 17.
- 342 Murn in modernizem 20. stoletja : o Murnu – pesniku mitskega : s simpozija o Josipu Murnu. – V: *Dnevnik*, 28, 1979, št. 278, str. 8.
- 343 Prešeren za današnjo rabo : kako daleč in kako blizu nam je slovenska klasika. – V: *Delo*, 21, 8. II. 1979, str. 13.

G

- 344 *Sodobni slovenski esej*. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1979. 479 str. – (Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljev).

I

- 345 Á regény multandósága és halhatatlansága / prev. Karoly Szilágyi. – V: *Híd* (Subotica), 43, 1979, 919–927. – Odlomek iz Pota romana.
- 346 Marksizam i problemi vrednotenja književnosti / prev. Pavle Rak. – V: *Književnost* (Beograd), 34, 1979, str. 108–115, 295–301, 493–504, 666–674, 827–839, 1472–1481; 35, 1980, 397–406, 521–528, 686–699, 903–915, 2082–2105.
- 347 Putevi romana / prev. Špiro Matijević. – V: *Izraz* (Sarajevo), 23, 1979, knj. 44, str. 452–474; knj. 45, str. 118–141.

1980

A

- 348 **Romantika**. – [Ljubljana] : Državna založba Slovenije, 1980. 87 str. – (Literarni leksikon. Študije; 6). – Bibliografija, stvarno in imensko kazalo.

C

- 349 Božo Vodušek. – V: B. Vodušek: *Pesmi*, 1980, str. 135–153.

D

- 350 Anton Ocvirk (1907–1980). – V: *Slavistična revija*, 28, 1980, str. 237–240.
- 351 Antonu Ocvirku. – V: *Sodobnost*, 28, 1980, str. 113–115. – Besede v spomin na ljubljanskih Žalah–Navju 9. I. 1980.

- 352 Avantgarda in Slovenci. – V: *Sodobnost*, 28, 1980, str. 742–752, 1088–1098.
- 353 Ivan Cankar: Hlapci. – V: *Gledališki list / Drama SNG Ljubljana*, 60, 1980/81, št. 2, 13–17.
- 354 K vprašanju o bistvu avantgarde. – V: *Sodobnost*, 28, 1980, str. 237–45, 361–370.
- 355 Klasika in romantika v Prešernovi poeziji. – V: *Slavistična revija*, 28, 1980, str. 297–310. – Ponatis v: F. Prešeren: *Pesmi*, 1981, str. 199–217 in *Prešeren in njegova doba*, 1991, str. 76–89.
- 356 Klasika in romantika v Prešernovi poeziji. – V: *Slavistična revija*, 28, 1980, str. 297–310.
- 357 Modernizem in avantgarda. – V: *Sodobnost*, 28, 1980, str. 120–129.
- 358 Motivi Prešernovega Krsta pri Savici in evropska literatura. – V: *Slavistična revija*, 28, 1980, str. 121–139. – Ponatis v: *Prešeren in njegova doba*, 1991, str. 143–160.
- 359 Vprašanje o klasiki kot literarnotipološki problem. – V: *Primerjalna književnost*, 3, 1980, št. 1, str. 3–11.

E

- 360 Dr. Anton Ocvirk. – V: *Delo*, 22, 8. I. 1980, str. 6.

I

- 361 [Pogovor]. – V: *Gledališki list / Drama SNG Ljubljana*, 1980/81, št. 2, str. 9–22. – Ivan Cankar, Hlapci.

G

- 362 Božo Vodušek: *Pesmi*. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1980. 169 str. – (Kondor; 185). – Opombe, str. 153–166 (avtor J. Kos).

I

- 363 L'essai littéraire en Slovénie / prev. Vladimir Pogačnik. – V: *Le livre slovène*, 18, 1980, št. 1/2, str. 3–9.
- 364 Méditation sur une mort : en mémoire de Dušan Pirjevec Ahac / prev. Vladimir Pogačnik. – V: *Le livre slovène*, 18, 1980, št. 1/2, str. 89–93.
- 365 Sonetni venac / prev. Gojko Janjušević. – V: *Mostovi* (Plevlja), 12, 1980, št. 54, str. 73–79. – Poglavje iz knjige Prešernov pesniški razvoj.

1981

A

- 366 **Morfologija literarnega dela.** – [Ljubljana] : Državna založba Slovenije, 1981. 103 str. – (Literarni leksikon. Študije; 15). – Bibliografija, stvarno in imensko kazalo.

C

- 367 Klasika in romantika v Prešernovi poeziji. – V: F. Prešeren: *Pesmi*, 1981, str. 199–217. – Objavljeno tudi v: Slavistična revija, 28, 1980, str. 297–310 in Prešeren in njegova doba, 1991, str. 76–89.
- 368 Kultura in civilizacija. – V: *Eseji o kulturi*, 1981, str. 85–108. – Dve poglavji iz obsežnega besedila Slovenska kultura in moderna civilizacija, *Sodobnost*, 17, 1971.
- 369 Pesnik in njegove pesmi. – V: C. Zlobec: *Pesmi ljubezni*, 1981, str. 125–36. – (Moja knjižnica; VII, 7)
- 370 Spremna beseda. – V: G. E. Lessing: *Modri Natan*, 1981, str. 165–181.

D

- 371 Izpoved namesto nauka : o knjigi Josipa Vidmarja »Eseji o lepoti«, ki je izšla pri Založbi tržaškega tiska. – V: *Delo*, 23, 1981, št. 298; 24, 1982, št. 5 – št. 29. – Izhajalo ob petkih.
- 372 Matija Čop in evropska romantika. – V: *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, 1981, str. 37–45. – Ponatis v: Prešeren in njegova doba, 1991, str. 69–75.
- 373 Miscellanea. – V: *Sodobnost*, 29, 1981, str. 467–475, 617–624, 883–890.
- 374 Problemi starejšega slovstva. – V: *Glasnik Slovenske matice*, 5, 1981, str. 52–55. – Z okrogle mize o starejšem slovstvu,
- 375 Slovenska literatura in Evropa 1770–1970. – V: *Primerjalna književnost*, 4, 1981, št. 1, str. 41–47; št. 2, str. 24–30. – Poročilo o raziskovalni nalogi.
- 376 Začetek slovenske pripovedne proze in evropska tradicija. – V: *Slavistična revija*, 29, 1981, str. 233–258. – Ponatis v: Prešeren in njegova doba, 1991, str. 161–186.

E

- 377 Osrednje mesto sodobnih prizadevanj : literarna teorija na Slovenskem in njen leksikon. – V: *Delo*, 23, 9. VII. 1981, str. 7. – Ob izidu petih zvezkov Literarnega leksikona.
- 378 Vloga kritike v slovenski umetnosti po letu 1945 : IX. plenum kulturnih delavcev OF v Velikih Laščah : 150-letnica rojstva Frana Levstika : problem objektivne kritike v današnji literarni situaciji. – V: *Naši razgledi*, 30, 1981, št. 18, str. 516–517.

379 Začetki slovenske pripovedne proze in evropska tradicija. – V: *Slavistična revija*, 29, 1981, št. 3, str. 233–258.

F

380 Intervju Sodobnosti / spraševal Ciril Zlobec. – V: *Sodobnost*, 29, 1981, str. 1120–1135. – O slovenski literarni kritiki.

G

381 France Prešeren: *Pesmi*. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1981. 233 str.

382 *Literarni leksikon. Študije* (zbirka), 1981—2001, glavni urednik in član kolegija.

I

383 Esej i Slovenci / prev. Špiro Matijević. – V: *Izraz* (Sarajevo), 25, 1981, knj. 49, str. 186–204.

384 Begriff der Klassik in marxistischer Sicht. – V: *International Comparative Literature Association : proceedings of the IXth Congress = Association Internationale de Littérature Comparée : Actes du IXe Congrès*, Innsbruck, 1981, str. 165–181.

1982

Č

385 Abram, Jože; Ahacel, Matija; Baraga, Friderik Irenej; Bilc, Franc; Bilc, Janez; Bleiweis, Janez; Cankar, Ivan; Cigler, Janez; Dajnko, Peter; Detela, Fran; Dev, Janez Damascen; Fellinger, Johann Georg Gustav; Grabner, Jurij; Grabrijan, Jurij; Grün, Anastasius; Hašnik, Jožef; Hausmann, Fany; Holzapfel, Ignacij; Japelj, Jurij; Jarnik, Urban; Jelovšek, Ernestina; Kastelic, Miha; Kette, Dragotin; Kopitar, Jernej; Korytko, Emil; Koseski, Jovan; Kosmač, Jurij; Krempl, Anton; Kuralt, Martin; Laschan Lašan, Anton; Levičnik, Jernej; Linhart, Anton Tomaž; Macun, Ivan / soavtor Darko Dolinar; Malavašič, Franc; Metelko, Franc; Mihelič, Janez; Modrinjak, Štefan; Murko, Anton; Murn, Josip - Aleksandrov; Oliban, Anton; Orožen, Valentin; Pohlin, Marko; Potočnik, Blaž; Prešeren, France; Primic, Janez Nepomuk; Ravnikar, Matevž (1776); Schneider, Matija; Seidl, Johann Gabriel; Slomšek, Anton Martin; Smole, Andrej; Smolnikar, Andrej; Stanič, Valentin; Šamperl, Ivan (Janez) Dragotin; Turnograjska, Josipina; Tušek, Miha; Vdovič, Stanislav; Veriti, Franc; Virk, Jožef; Vodnik, Valentin; Vodovnik, Jurij; Vraz, Stanko;

Zois, Žiga; Zupan, Jakob; Zupančič, Janez Anton; Župančič, Oton. – V: *Slovenska književnost*, 1982. – Popravljen in dopolnjen izdaja 1996.

D

- 386 Ivan Cankar na križpotju romanskih, germanskih in slovanskih literatur. – V: *Sodobnost*, 30, 1982, str. 1184–1188.
- 387 K vprašanju literarnih smeri in obdobj. – V: *Primerjalna književnost*, 5, 1982, št. 1, str. 1–20.
- 388 Levstik in Andersen. – V: *Slavistična revija*, 30, 1982, str. 241–266.
- 389 Marx in moderna literarna veda. – V: *Anthrophos*, 1982, št. 4/6, str. 9–11.
- 390 Prešeren in bidermajer. – V: *Slavistična revija*, 30, 1982, str. 47–68. – Ponatis v: Prešeren in njegova doba, 1991, str. 206–226.
- 391 Slovenska lirika 1950–1980. – V: *Sodobnost*, 30, 1982, str. 1098–1115. – Ponatis v: Slovenska lirika 1950–1980, 1983, str. 133–155. – (Kondor; 211).
- 392 Težave s postmodernizmom. – V: *Sodobnost*, 30, 1982, str. 633–641.

E

- 393 Spomin na Primoža Kozaka. – V: *Naši razgledi*, 31, 1982, št. 1, str. 12.

I

- 394 Modernizam i avantgarda / prev. Špiro Matijević. – V: *Izraz* (Sarajevo), 26, 1982, knj. 52, str. 1–11.

1983

A

- 395 **Marksizem in problemi literarnega vrednotenja.** – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1983. 183 str. – (Zbirka Tokovi). – Bibliografija, imensko kazalo.
- 396 **Moderna misel in slovenska književnost.** – Ljubljana : Cankarjeva založba, 1983. 391 str. – Vsebina: Slovenci in dialektika; Primož Kozak in moderna politična drama; Poglavlje o humanizmu; Književnost in humanizem; Nove težnje v slovenskem pripovedništvu; Teorija in praksa moderne slovenske proze; Miscellanea; Vprašanje o mimetičnosti; Modernizem in avantgarda; K vprašanju o bistvu avantgarde; Avantgarda in Slovenci; Težave s postmodernizmom; Heidegger in Slovenci; Dušan Pirjevec in evropski roman; Vidmarjeva estetika ali esej o lepoti; Problem objektivne kritike v današnji literarni situaciji. – Imensko kazalo.

- 397 **Roman.** – [Ljubljana] : Državna založba Slovenije, 1983. 143 str. – (Literarni leksikon. Študije; 20) – Bibliografija, stvarno in imensko kazalo, angleški povzetek. – Sočasen natis odlomka: O romanu – od Čopa do Cankarja : odlomek iz študije. – V: *Delo*, 25, 28. VII. 1983, str. 10.
- 398 **Očrt literarne teorije.** – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1983. – 210 str. – Ponatisi: 1994 (popravljen in dopolnjen izd., 188 str.), 1995, 1996, 2001 (izšlo pod naslovom Literarna teorija).

C

- 399 Slovenska lirika 1950–1980; Spremna beseda; Opombe. – V: *Slovenska lirika 1950–1980*, 1983, str. 133–168. – (Kondor; 211).

D

- 400 Evropski pesniški vplivi v Pisanicah. – V: *Jezik in slovstvo*, 29, 1983/84, str. 237–342.
- 401 Francoski vodvil in slovensko gledališče. – V: *Gledališki list / SNG Drama*, 63, 1983/84, str. 110–115.
- 402 Henry Ronald Cooper Jr.: Frane Prešeren. – V: *Slavistična revija*, 31, 1983, str. 247–251. – Boston 1981.
- 403 K vprašanju zvrsti v slovenski pripovedni prozi. – V: *Primerjalna književnost*, 6, 1983, št. 1, str. 1–16.
- 404 Pripombe k slovenskemu kulturnemu razvoju 1945–1980. – V: *Sodobnost*, 31, 1983, str. 113–125, 253–271, 371–385, 479–496, 561–579, 988–1009; 32, 1984, str. 486–500. – Vsebina: Uvodni pomisleki; Socialistični realizem na Slovenskem; Še o socialističnem realizmu na Slovenskem; Dekadentnost kot slovenski kulturni problem; Vprašanje dialektičnega materializma; Eksistencializem in eksistencialisti na Slovenskem; Iz zgodovine heideggerjanstva na Slovenskem.

E

- 405 Pouk literature v usmerjeni srednji šoli. – V: *Naši razgledi*, 32, 1983, št. 9, str. 283.

G

- 406 Matija Čop: *Pisma in spisi.* – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1983. 229 str. – (Kondor; 206) – Opombe: str. 188–209. – Imensko kazalo.
- 407 *Slovenska lirika 1950–1980.* – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1983. 174 str. – (Kondor; 211).

I

- 408 Dušan Pirjevec i evropski roman / prev. Špiro Matijević. – V: *Izraz* (Sarajevo), 28, 1983, knj. 54, str. 992–1012.
- 409 Ivan Cankar na razkršču romanskih, germanskih i slovanskih literatura / prev. Špiro Matijević. – V: *Ovdje* (Titograd), 16, 1983, št. 176, str. 10–11.
- 410 Slovenska lirika 1950–1980 / prev. Jaroslav Turčan. – V: *Polja* (Novi Sad), 29, 1983, št. 292/293, str. 284–288.

1984

D

- 411 Evropski vplivi v dramatici slovenske moderne. – V: *Primerjalna književnost*, 7, 1984, št. 1, str. 1–12.
- 412 Evropski vplivi v romanopisju slovenske moderne. – V: *Slavistična revija*, 16, 1984, št. 2, str. [75]–92.
- 413 Prešeren in razsvetljenstvo. – V: *Sodobnost*, 32, 1984, str. 113–118. – Sočasna objava odlomka: *Delo*, 9. II. 1984.
- 414 Začetki slovenske dramatike in Evropa : ob 190 letnici smrti A. T. Linhart. – V: *Jezik in slovstvo*, 30, 1984/85, str. 227–232.
- 415 Znanost in vera kot kulturni problem. – V: *Sodobnost*, 32, 1984, str. 728–741, 919–942, 1095–1113; 33, 1985, str. 28–43, 679–692, 817–834, 1121–1131.

E

- 416 France Prešeren in razsvetljenstvo. – V: *Delo*, 26, 9. II. 1984, str. 13.
- 417 Primerjalnotipološke perspektive : prispevek z znanstvenega posvetovanja SAZU o družbeni in kulturni podobi slovenske reformacije. – V: *Delo*, 26, 25. X. 1984, str. 7.

I

- 418 *Moderna misao i slovenačka književnost* / prev. Tatjana Popov, Miljenka Vitezović, Marija Mitrović. – Beograd : Rad, 1984. – 382 str. – (Posebna izdanja).
- 419 Lirika Shakespearovih soneta : odlomci / prev. Anamarija Paljetak. – V: *Odjek* (Sarajevo), 37, 1984, str. 9–10.
- 420 Naciolnalni i svetski vidiki / prev. Franci Zagoričnik. – V: *Književne novine* (Beograd), 15. VI. 1986, str. 4–5.

421 Die slowenische historische Avantgarde. – V: *Slowenische historische Avantgarde*, Ljubljana, 1986, str. 73–84.

1985

D

422 Evropski izviri slovenskega romana v 19. stoletju. – V: *Slavistična revija*, 33, 1985, str. 27–50.

423 Izviri in razvoj slovenske vaške zgodbe. – V: *Jezik in slovstvo*, 31, 1985/86, str. 2–10.

424 Josip Vidmar in slovenska zgodovinska avantgarda. – V: *Sodobnost*, 33, 1985, str. 943–967.

425 Povojna pripovedna proza in Evropa. – V: *Sodobnost*, 33, 1985, str. 533–540.

426 Prispevek k proučevanju avantgarde? – V: *Sodobnost*, 33, 1985, str. III–II2. – Polemika z Janezom Vrečkom.

427 Znanstveno preučevanje avantgard : problemi in teme. – V: *Primerjalna književnost*, 8, 1985, št. 2, str. 1–26. – Soavtor diskusije na posvetu januarja 1985 v Ljubljani.

E

428 Koliko na usmerjeno izobraževanje vpliva imperializem strok, koliko pa naša neorganiziranost in nezavzetost. – V: *Delo*, 27, I. VI. 1985, str. 18–22. – Okrogla miza.

429 Prešernov prijatelj in sodelavec : sto petdeset let od Čopove smrti. – V: *Prešernov koledar*, 1985, str. 89–93.

1986

A

430 **Razsvetljenje**. – [Ljubljana] : Državna založba Slovenije, 1986. 120 str. – (Literarni leksikon. Študije; 28). – Bibliografija, stvarno in imensko kazalo, angleški povzetek.

C

431 Uvodno pojasnilo; Uvod; Opombe. – V: M. Čop: *Pisma Matija Čopa*, I, 1986, str. 5–29 + 297–351.

432 Opombe. – V: M. Čop: *Pisma Matija Čopa*, II, 1986, str. 167–170.

L

- 433 Vodnik Valentin / soavtor Jože Toporišič. – V: *Slovenski biografski leksikon*, 4, 1986, zv. 14, str. 509–528.

D

- 434 Postmodernizem : poskus pojmovne opredelitve. – V: *Primerjalna književnost*, 9, 1986, št. 2, str. 1–27. – Soavtor diskusije na posvetu marca 1986 v Ljubljani.
- 435 Slovenska literatura in zgodovinska avantgarda. – V: *Slavistična revija*, 34, 1986, str. 247–257.
- 436 O svetovnem, nacionalnem in regionalnem v jugoslovanskih književnostih. – V: *Sodobnost*, 34, 1986, str. 553–559. – Prispevek na skupščini Zveze književnikov Jugoslavije. – Sočasna objava odlomka: *Večer*, 3. VI. 1986.
- 437 Edvard Kocbek in D. H. Lawrence. – V: *Sodobnost*, 34, 1986, str. 719–728. – Ponatis: Kocbekova pripovedna proza v luči primerjalne književnosti, *Edvard Kocbek – poezija, kultura, politika*, 1988, str. 39–49.
- 438 Trubarjeva utemeljitev slovenskega slovstva in metafizični preobrat Luthrove teologije. – V: *Sodobnost*, 34, 1986, str. 972–980. – Sočasna objava odlomka: Primož Trubar in temelji teologije Martina Luthra, *Delo*, 6. XI. 1986.

E

- 439 Premislek ob nepričakovani izdaji mladostne proze. – V: *Delo*, 28, 28. VIII. 1986, str. 8. – Vladimir Bartol: Don Lorenzo, 1985.
- 440 Polemika o slovenskem kulturnem razvoju. – V: *Sodobnost*, 34, 1986, str. 98–103. – S Tinetom Hribarjem
- 441 Jubilejno leto slovenskega romana : ob 150-letnici Sreče v nesreči. – V: *Delo*, 28, 7. VIII. 1986, str. 7.
- 442 Nove vzporednice s Francetom Prešernom : postmodernizem je še slabo razvit in premalo radikalen. – V: *Delo*, 28, 6. II. 1986, str. 3 in 13. II. 1986, str. 7.
- 443 Novo bližnje središče komparativistike : Celovec. – V: *Delo*, 28, 24. VII. 1986, str. 7.
- 444 Primož Trubar in temelji teologije Martina Luthra. – V: *Delo*, 28, 6. XI. 1986, str. 7. – Iz referata na univerzi v Tübingenu.
- 445 Sto petdeset let »mita« o Črtomiru iz Krsta pri Savici. – V: *Delo*, 28, 4. IX. 1986, str. 7.

- 446 » ... und wozu Dichter in dürftiger Zeit?« – V: *Nova revija*, 5, 1986, str. 219–221+819. – O verzu Fr. Hölderlina.
- 447 Usoda neke zbirke, ki je vredna ponovitve in izpopolnitve : Sto romanov. – V: *Delo*, 28, 10. VII. 1986, str. 7.

F

- 448 Protislovja današnje univerze. – V: *Sodobnost*, 34, 1986, str. 163–168. – Anketa Sodobnosti.

I

- 449 Primož Kozak i moderna politička drama / prev. Gojko Janjušević. – V: *Savremena drama i pozorište u Sloveniji*, Novi Sad 1986, str. 220–228.

1987

A

- 450 **Predromantika.** – [Ljubljana] : Državna založba Slovenije, 1987. 96 str. – (Literarni leksikon. Študije; 31). – Bibliografija, stvarno in imensko kazalo, angleški povzetek.

- 451 **Primerjalna zgodovina slovenske literature.** – Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete; Partizanska knjiga, 1987. 265 str. – Imensko kazalo.

C

- 452 Izobraževanje in znanstveno-tehnološka revolucija. – V: *Znanstvena in tehnološka politika za 90. leta*, 1987, str. 636–645.
- 453 Pripovedništvo socialnega realizma na Slovenskem in evropski modeli. – V: *Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, 1987, str. 299–305.

Č

- 454 Abecedna vojna; alegorija; alpska poskočnica / soavtorica Zmaga Kumer; anekdota / soavtor Marjan Dolgan; avantgardna umetnost : književnost; avtobiografija / soavtor Jože Šifrer; bajka / soavtorica Marija Stanonik; balada; basen; bidermajer; Bleiweis, Janez; Cankar, Ivan; Cigler, Janez; Čop, Matija; dialog; elegija / soavtorja Kajetan Gantar in Marijan Lipovšek; ep; epika; gazela; glosa; humoreska; izseljensko slovstvo; Kastelic, Miha; klasicizem; književnost; Kralj Matjaž; Kovačič, Lojze; Kozak, Primož; legenda; lirika; manierizem; množična literatura; moderna; modernizem;

ničejanstvo; parabola; Perspektive; pesništvo; Peter Klepec; Pisanice od lepeh umetnost; postmodernizem : književnost; pravljica : v književnosti; predromantika; Primic, Janez Nepomuk; pripovedka; pripovedništvo; proza; razsvetljenstvo : književnost; reizem; Revija 57; rokoko : književnost; roman; romanca; romantika : književnost; simbolizem : književnost; slovenska književnost; šopenhaverjanstvo; tragedija; umetnost; Vodnik, Valentin; Vodušek, Božo. – V: Enciklopedija Slovenije, 1987–2002.

D

- 455 Beseda avtorja. – V: *Delo*, 29, 9. VII. 1987, str. 6. – Odlomek iz Predromantike, 31. zv. Literarnega leksikona.
- 456 Čas in zgodovina v romantični poeziji: Novalis, Hölderlin, Prešeren. – V: *Razprave SAZU*, II. razred, 11, 1987, str. 7–16. – Ponatis v: Prešeren in njegova doba, 1991, str. 115–127.
- 457 Evropski vplivi v literaturi mladoslovencev. – V: *Primerjalna književnost*, 10, 1987, št. 1, str. 29–41.
- 458 Postmoderna doba. – V: *Sodobnost*, 35, 1987, 945–963.
- 459 Slovensko izobraževanje in znanstveno-tehnološka revolucija. – V: *Sodobnost*, 35, 1987, str. 308–313.
- 460 Stritarjev Zorin in Dumaseva Dama s kamelijami. – V: *Slavistična revija*, 35, 1987, str. 161–169.
- 461 Uvod v zgodovino romana : manom Dušana Pirjevca 1977–1987. – V: *Sodobnost*, 35, 1987, str. 746–758.

E

- 462 Prešeren in Puškin – podobnost in različnost. – V: *Delo*, 29, 5. II. 1987, str. 7.

G

- 463 *Berilo 1 : (poskusno gradivo) / pripravili Peter Kolšek, Andrijan Lah in Stanko Šimenc; pri izboru besedil sodeloval Tine Logar; uredil J. Kos. – Maribor : Obzorja, 1987 [i. e. 1988]. 185 str. – (Srednje izobraževanje). – Ponatisi: 1989 (brez podnaslova), 1990, 1991, 1992, 1993 (prenovljena izd., 119 str.), 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999.*
- 464 *Enciklopedija Slovenije, 1987–2002, strokovni urednik za književnost; 1991–2002, predsednik glavnega uredniškega odbora.*

I

- 465 Obrazovanje i naučno-tehnološka revolucija. – V: *Naučna i tehnološka politika za 90. godine*, Ljubljana 1987, str. 640–649.
- 466 Slowenische Literatur und historische Avantgarde. – V: *Europäische Avantgarde*, Frankfurt - Bern - New York 1987, str. 71–85.

1988

C

- 467 K problemu varstva moralnih avtorskih pravic na področju literature. – V: *Akademija in varstvo moralnih avtorskih pravic*, Ljubljana, 1988, str. 29–31. – Na str. 65–67 je objavljena tudi razprava k v zborniku objavljenim prispevkom.

D

- 468 Konec modernizma. – V: *Sodobnost*, 36, 1988, str. 240–51, 386–393, 513–520, 655–662.
- 469 Resnica o Odru 57. – V: *Sodobnost*, 36, 1988, str. 815–832, 938–951.
- 470 Tematizacija slovenstva in jugoslovanstva v poeziji slovenskih razsvetljencev. – V: *Gesta* (Varaždin), 10, 1988, št. 38/31, str. 29–42. – Ponatis v: *Komparativno proučevanje jugoslavenskih književnosti*, Zagreb - Varaždin, 3, 1989, str. 29–42.
- 471 Uvod v metodologijo literarne vede. – V: *Primerjalna književnost*, 11, 1988, št. 1, str. 1–17.
- 472 Valentin Vodnik kot nacionalnopolitični pesnik slovenskega razsvetljenstva. – V: *Slavistična revija*, 36, 1988, str. 13–32. – Ponatis v: Prešeren in njegova doba, 1991, str. 28–52.

G

- 473 *Berilo 2* / pripravili Peter Kolšek, Tine Logar, Adrijan Lah, Stanko Šimenc; uredil J. Kos. – Maribor : Obzorja, 1988. 195 str. – (Srednje izobraževanje). – Ponatisi: 1989, 1990, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000.
- 474 Valentin Vodnik: *Zbrano delo*. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1988. 510 str. – (Zbrana dela Slovenskih pesnikov in pisateljev; 154). – Opombe: str. 359–503.

I

- 475 Postmoderno vreme / prev. Miljenka Vitezović. – V: *Književnost* (Beograd), 43, 1988, 1561–1566, 1802–1815, 1981–1987; 44, 1989, str. 159–164, 366–374, 588–596, 765–772.

1989

A

- 476 **Literarne tipologije.** – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1989 (1990). 115 str. – (Literarni leksikon. Študije; 34). – Bibliografija, stvarno in imensko kazalo, angleški povzetek. – Objava odlomka: Začetek literarne tipologije na Slovenskem, *Delo*, I. III. 1990.

B

- 477 **Književnost : učbenik literarne zgodovine in teorije.** – Maribor : Obzorja, 1989. 531 str., ilustr. – (Srednje izobraževanje). – Ponatisi: 1991, 1994 (dve prenovljeni izd., 469 str.), 1995 (prenovljena izd., 496 str.), 1996, 1997, 1998, 1999.

B

- 478 Kocbekova pripovedna proza v luči primerjalne književnosti. – V: *Edvard Kocbek – poezija, kultura, politika*, 1988, str. 39–49.
- 479 Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo. – V: *Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani*, 1919–1989, 1989, str. 223–225.
- 480 Šestdeseta leta. – V: *Srednja šola za računalništvo : 50 let*, Ljubljana, 1989, str. 25–27.

D

- 481 Anton Ocvirk in problem literarnozgodovinske metode. – V: *Razprave SAZU*, II. razred, 12, 1989, str. 71–87.
- 482 Slovenska literatura po modernizmu. – V: *Sodobnost*, 37, 1989, str. 225–233, 408–417, 484–492, 642–652, 825–834, 933–945; 38, 1990, str. 172–184, 1127–1135.

F

- 483 Učitelj mora učence navajati na uporabo učbenika : ob izidu učbenika literarne zgodovine in teorije „Književnost“ / zapisal Tine Logar. – V: *Prosvetni delavec*, 40, 1989, št. 18, str. 5.

G

- 484 *Berilo 3* / pripravili Peter Kolšek, Tine Logar, Andrijan Lah, Stanko Šimenc; uredil J. Kos. – Maribor : Obzorja, 1989. 255 str. – (Srednje izobraževanje). – Ponatisi: 1990, 1991, 1992, 1993 (prenovljena izd., 170 str.), 1994, 1995, 1996, 1998, 1999, 2000, 2001.

1990

A

- 485 **Valentin Vodnik**. – V Ljubljani : Partizanska knjiga, 1990. 222 str., ilustr. – (Znameniti Slovenci). – Kronologija, bibliografija, imensko kazalo.

C

- 486 Ob rojstvu moderne proze. – V: P. Božič: *Človek in senca*, 1990, str. 125–140.

D

- 487 Aktualna vprašanja književnega pouka. – V: *Prosvetni delavec*, 41, 1990, št. 4 – št. 12. – Vsebina: Širši razgledi; Bolj vzgoja ali izobraževanje?; Svobodnost in avtoriteta; Literarna zgodovina, teorija, interpretacija; Ne samo slovenska književnost; Od šolskih beril do domačega branja; Ideološko ali nevtravno; Verske vsebine; Pluralizem.

- 488 Alamut in evropski nihilizem. – V: *Sodobnost*, 38, 1990, str. 676–692. – O romanu Vladimirja Bartola.

- 489 Francoska revolucija in slovenska literatura. – V: *Zgodovinski časopis*, 44, 1990, str. 413–426. – Predavanje na kolokviju »Odmevi francoske revolucije in spomin nanjo v 19. in 20. stoletju«, Lj., 20. in 21. XI. 1989.

- 490 Sapfo, Grillparzer in Prešeren. – V: *Primerjalna književnost*, 13, 1990, št. 2, str. 1–10. – Referat na posvetovanju Nemška in slovenska kultura na Slovenskem od začetka 19. stoletja do druge svetovne vojne oktobra 1990 v Ljubljani. – Ponatisa v: Prešeren in njegova doba, 1991, str. 227–240 in *Zgodovinski časopis*, 46, 1992, str. 253–255.

- 491 Slovenska literatura in Srednja Evropa. – V: *Slavistična revija*, 38, 1990, str. 11–26.

E

- 492 Je pouk religije nujno ideološki. – V: *Prosvetni delavec*, 41, 10. XII. 1990, str. 3.

- 493 Začetki literarne tipologije na Slovenskem. – V: *Delo*, 32, 1. III. 1990, str. 16.

G

- 494 *Berilo 4/1* pripravili Peter Kolšek, Tine Logar, Andrijan Lah, Stanko Šimenc; uredila J. Kos in T. Logar. – Maribor : Obzorja, 1990. 245 str. – (Srednje izobraževanje). – Ponatisi: 1991, 1992, 1994 (prenovljena izd., 179 str.), 1996, 1997, 1998, 1999, 2001. – 1993 je k Berilu 4 izšel Dodatek, 106 str.

A

- 495 **Prešeren in njegova doba : študije.** – Koper : Lipa, 1991. 246 str. – Vsebina: Vodnikov Vršac in opisna poezija narave; Valentin Vodnik kot nacionalno-politični pesnik slovenskega razsvetljenstva; Ideološke osnove Čopovega nazora o umetnosti; Matija Čop in evropska romantika; Klasika in romantika v Prešernovi poeziji; Vloga in ustroj lirskega subjekta v Prešernovi poeziji; Čas in zgodovina v romantični poeziji: Novalis, Hölderlin, Prešeren; Pesnitev o Črtomiru in Bogomili; Motivi Prešernovega Krsta pri Savici in evropska literatura; Začetki slovenske pripovedne proze in evropska tradicija; Motiv in ideja Prešernovega Ribiča; Prešeren in bidermajer; Sapfo, Grillparzer in Prešeren. – Imensko kazalo.

C

- 496 Srednja Evropa kot literarnozgodovinski problem. – V: *Srednja Evropa*, 1991, str. 41–53.
- 497 Težave z Bartolom. – V: *Pogledi na Bartola*, 1991, str. 9–52.
- 498 Uvodne opombe; Bibliografija; Sodbe o Krstu pri Savici. – V: F. Prešeren: *Krst pri Savici*, 1991, str. 13–31; 32–33; 59–61. – 2000 (drugi natis), 2010 (druga izdaja), 2020, 2022 (ponatisa druge izdaje), 2021 (izdaja za slepe in slabovidne), 2021 (elektronska izdaja).

D

- 499 Ep in roman na Slovenskem. – V: *Slavistična revija*, 39, 1991, str. 371–389.
- 500 Odprta Pirjevčeva vprašanja. – V: *Primerjalna književnost*, 14, 1991, št. 1, str. 1–6. – S posvetovanja Dušan Pirjevec in slovenska literarna veda.
- 501 Problem časa v slovenski liriki. – V: *Slavistična revija*, 39, 1991, str. 1–14.
- 502 Razvojni premiki v slovenski literarni vedi po 1945. – V: *Razprave SAZU*, II. razred, 14, 1991, str. 23–43.
- 503 Teze o slovenskem romanu. – V: *Literatura*, 3, 1991, št. 13, str. 47–50. – Prispevek s kolokvija o slovenskem romanu v Jeruzalemu, 22. 6. 1991.
- 504 Umetnost in estetsko v postmoderni dobi. – V: *Sodobnost*, 39, 1991, str. 155–161, 409–419, 507–513, 670–679, 828–837, 944–952, III2–III20. – Ni izšlo v št. 3 in II.
- 505 Značilnosti predromantike. – V: *Gledališki list MGL*, 41, 1991/92, št. 5, str. 7.

E

- 506 Dijakom v potrebo in pomoč : novo Klasje : poseben učbenik, prvi te vrste pri nas. – V: *Delo*, 33, 6. VI. 1991, str. 15.
- 507 Nova aktualnost Prešernovega Krsta pri Savici. – V: *Delo*, 33, 14. II. 1991, str. 12. – Prispevek z okrogle mize ob Prešernovem dnevu.

F

- 508 Literarna veda kot znanost, ki se mora odpirati tudi filozofiji : pod obnebjem metafizičnega nihilizma / zapisal Peter Kolšek. – V: *Delo*, 33, 7. III. 1991, str. 13. Portret.

1992

C

- 509 Kronološki pregled Svetega pisma in svetopisemskih zgodb; Svetopisemske zgodbe; Uvodne opombe; Bibliografija. – V: *Zgodbe Svetega pisma*, 1992, str. 7–23. – (Klasje). – Ponatisi: 1997, 2001, 2003, 2006 (2. izdaja, 255 str.); ponatisi: 2009, 2019, 2020 (tudi izdaja za slepe, izdala Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije), 2021 (tudi elektronska izdaja), 2022.

D

- 510 Novi pogledi na slovensko literaturo. – V: *Sodobnost*, 40, 1992, str. 230–235, 355–360, 535–541, 587–593, 943–948. – Vsebina: Kocbek redivivus; Živi in mrtvi; Poskus družbenopolitične določitve; Josip Vidmar; O ječah in nagradah.
- 511 Pojem lirike in slovenski literarni razvoj. – V: *Primerjalna književnost*, 15, 1992, št. 1, str. 1–12
- 512 Slovenska književnost in slovenska država. – V: *Sodobnost*, 40, 1992, str. 253–255.

F

- 513 Če bi pisal dnevnik ... : Slovenija zdaj in jutri. – V: *Sodobnost*, 40, 1992, str. 236–295. – Sodeloval v anketi.
- 514 Sodobna umetnost izraža resnico nihilističnega sveta : pogovor z dr. Jankom Kosom o Svetem pismu in pouku književnosti / zapisal Jože Kurinčič. – V: *Tretji dan*, 22, 1992, št. 2, str. 30–32. – Portret.

E

- 515 Novi pogledi na slovensko literaturo: Živi in mrtvi : iz aprilske številke *Sodobnosti*. – V: *Delo*, 34, 9. IV. 1992, str. 13.

- 516 O srbsčini/hrvaščini v osnovni šoli. – V: *Slovenec* (1991), 2, 30. XI. 1992.
517 Povprečno literarno leto : prednovoletni premislek o kulturi – književnost.
– V: *Delo*, 34, 29. XII. 1992, str. 7.

G

- 518 *Brižinski spomeniki*. – *znanstvenokritična izdaja*. – Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, 1992. 199 str. – Predsednik uredniškega odbora, član redakcijske in prevajalske skupine.
519 *Zgodbe Svetega pisma*. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1992. – 218 str., ilustr. – (Klasje). – Ponatisi: 1997, 2001, 2003, 2006 (2. izdaja, 255 str.), 2009, 2019, 2020 (tudi izdaja za slepe in slabovidne, izdala Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije), 2021 (tudi elektronska izdaja).

I

- 520 Contemporary Slovene literature. – V: *Nationalities papers* (Oxfordshire), 21, 1992, št. 1, str. 119–126.

1993

A

- 521 **Lirika**. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1993. 124 str. – (Literarni leksikon. Študije; 39). – Bibliografija, stvarno in imensko kazalo, angleški povzetek.
522 **Die slowenische Literatur**. – [S. l. : s. n., 1993]. – XVI str. – Prispevek za 45. Frankfurtski knjižni sejem 1993.

C

- 523 Liliput in Brobdingnag. – V: *Gregor Strniša*, 1993, str. 62–69. – (Interpretacije; 2)
524 Zločin in kazen Vitomila Zupana. – V: *Vitomil Zupan*, 1993, str. 7–20. – (Interpretacije; 3)

D

- 525 Dekonstrukcija in metodologija literarne vede. – V: *Primerjalna književnost*, 16, 1993, št. 1, str. 1–8. – Prispevek je s simpozija Poststrukturalizem – dekonstrukcija, Ljubljana, 19. 1. 1993.
526 Dane Zajc. – V: *Letopis SAZU*, 44, 1993 (1994), str. 56–57. – Prispevek ob izvolitvi Daneta Zajca za dopisnega člana SAZU.

E

- 527 *Modernejša pojmovanja lirike : iz nove knjige : beseda avtorja. – V: Delo, 35, 13. V. 1993, str. 16. Portret. – Lirika, 1993.*

F

- 528 *Z blagoslovom – in brez njega : učbeniki : intervju / zapisal Janko Svetina. – V: Delo, 35, 13. III. 1993, str. 13. Portret.*

H

- 529 *Prevod v sodobno slovenščino / soprevajalci Boris Paternu, France Bernik, Jože Faganel, Franc Jakopin, Tine Logar, Marijan Smolik, Janez Zor. – V: Brižinski spomeniki : znanstvenokritična izdaja, 1993, str. 83–99. – Brižinski spomeniki.*

1994

A

- 530 **Neznani Prešeren.** – Ljubljana : Cankarjeva založba, 1994. 117 str.

C

- 531 *Položaj Franceta Balantiča in Ivana Hribovska v razvoju slovenskega pesništva. – V: Balantičev in Hribovškov zbornik, 1994, str. 119–129.*
- 532 *Diskusija. – V: Balantičev in Hribovškov zbornik, 1994, str. [337]–365. – O življenju in delu pesnikov Franceta Balantiča in Ivana Hribovska na simpoziju 20. in 21. I. 1994 v Ljubljani. – Sodelovali so še: France Pibernik, Marijan Tršar, Jože Šmit, Tilka Balantič-Jesenik, Valentin Kalan, Irene Mislej, Jože Krašovec, Dejan Kos, Naško Križnar, Jože Potokar, Kajetan Gantar, Franca Buttolo, Boris Paternu in France Bernik.*

D

- 533 *Prešeren in krščanstvo. – V: Slavistična revija, 42, 1994, str. 1–16.*

E

- 534 *Položaj Franceta Balantiča in Ivana Hribovska v razvoju slovenskega pesništva : soočenje poetik. – V: Delo, 36, 7. IV. 1994, str. 13–14.*

I

- 535 *The theory and practice of comparative literature in Slovenia. – V: Primerjalna književnost, 17, 1994, št. 1, str. 3–16, Supplement.*

1995

A

- 536 **Na poti v postmoderno.** – Ljubljana : Literarno-umetniško društvo Literatura, 1995. 215 str. – (Novi pristopi). – Imensko kazalo.
- 537 **Postmodernizem.** – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1995. 144 str. – (Literarni leksikon. Študije; 43). – Bibliografija, stvarno in imensko kazalo, angleški povzetek.

C

- 538 Pesnik in njegove pesmi : (odlomek). – V: Marija Švajncer: *Ciril Zlobec – pesnik ljubezni*, 1995, str. 255–257. – Celotno besedilo je objavljeno v: C. Zlobec: *Pesmi ljubezni*, 1981.
- 539 Podobe sveta v delih literarnih ustvarjalcev medicincev. – V: *Med medicino in literaturo : ob 60-letnici predmeta Zgodovina medicine na MF v Ljubljani*, 1995, str. 13–15.
- 540 Primerjalna književnost, njen študijski obseg in pomen za slovensko kulturo. – V: *Informativni kulturološki zbornik*, 1995, str. 353–366.
- 541 Kronologija evropske lirike, avtorjev in del; Evropska lirika v času; Uvodne opombe; Bibliografija; Sodbe o avtorjih in delih. – V: *Evropska lirika*, 1995, str. 32–34. – (Klasje).
- 542 Moderna slovenska lirika; Pojasnilo in opombe. – V: *Moderna slovenska lirika : 1940–1990*, 1995, str. 174–220. – (Kondor; 271).

Č

- 543 Jezik in književnost. – V: *Družinska enciklopedija Guinness*, 1995, str. 602–655.

D

- 544 Med politiko in kulturo. – V: *Nová revija*, 14, 1995, št. 162, str. 169–171.
- 545 Moderna slovenska lirika. – V: *Literatura*, 7, 1995, št. 44, str. 47–61. – Razprava je nastala kot spremna beseda k antologiji *Moderna slovenska lirika*.
- 546 Postmodernizem : predhodniki, generacije, reprezentativni avtorji. – V: *Primerjalna književnost*, 18, 1995, št. 1, str. 1–10.
- 547 Slovenska književnost včeraj, danes, jutri. – V: *Literatura*, 7, 1995, št. 50, str. 2–15.
- 548 Taras Kermauner. – V: *Letopis SAZU*, 46, 1995 (1996), str. 48–49. Portret.
- 549 Vrste, zvrsti in tipi postmodernistične literature. – V: *Slavistična revija*, 43, 1995, str. 139–155.

F

- 550 Naš največji pesnik v izzivu posmodernega [!] časa : pogovor z avtorjem esejev »Neznani Prešeren« / zapisal Jože Horvat. – V: *Delo*, 37, 27. II. 1995, str. 9.
- 551 Pogovor z Jankom Kosom / [pogovarjala sta se Niko Grafenauer in Aleksander Zorn]. – V: *Nova revija*, 14, 1995, št. 158, str. 57–69. Portret.
- 552 V poeziji je Prešeren ustvarjal samega sebe / zapisal Pavel Fajdiga. – V: *Slovenec* (1991), 5, 28. I. 1995, str. 32–33.

G

- 553 *Evropska lirika*. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1995. 208 str., portreti pesnikov. – (Klasje).
- 554 *Moderna slovenska lirika : 1940–1990*. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1995. 227 str. – (Kondor; 271).

I

- 555 Sappho, Grillparzer und Prešeren. – V: *Kulturelle Wechselseitigkeit in Mitteleuropa : deutsche und slowenische Kultur im slowenischen Raum vom Anfang des 19. Jahrhunderts bis zum zweiten Weltkrieg : Symposium, Ljubljana 29. – 31. Oktober 1990*, 1995, str. 173–181. – (Wissenschaftliche Bibliothek Österreich–Slowenien; 1).
- 556 Trubers Begründung des slowenischen Schrifttums und die metaphysische Wende in der Theologie Luthers. – V: *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen : Primus Truber und sein Zeit : Intentionen, Verlauf und Folgen der Reformation in Württemberg und Innerösterreich*, München, 1995, str. 258–267. – (Sagners slavistische Sammlung; 24)

1996

A

- 557 **Duhovna zgodovina Slovencev**. – V Ljubljani : Slovenska matica, 1996. 225 str. – Imensko kazalo. – Ponatisi: 2020 (elektronska izdaja).

B

- 558 **Literarna teorija pri pouku književnosti** / soavtorice Sonja Čokl, Marija Sajko, Mojca Poznanovič. – Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 1996. 171 str.

- 559 **Slovenski jezik in književnost** / soavtorji Nada Barbarič Furlan, Mojca Bavdek, Janez Dular, Vlada Eržen, Ljudmila Ivšek, Rafka Kirn, Marija Končina, Boža Krakar Vogel, Majda Potrata. – Ljubljana : Državni izpitni center, 1996. – 63 str. – (Predmetni izpitni katalog za maturo, 1998).

C

- 560 Dominik Smole in moderni slovenski roman. – V: *Dominik Smole*, 1996, str. 195–209. – (Interpretacije; 5)
- 561 Goethe in Izbirne sorodnosti. – V: J. W. von Goethe: *Izbirne sorodnosti*, 1996, str. 225–233. – (Svetovni klasiki; 45)
- 562 Literarna teorija pri pouku književnosti. – V: *Literarna teorija pri pouku književnosti*, 1996, str. 7–15.
- 563 Pesnitev o Črtomiru in Bogomili. – V: F. Prešeren: *Krst pri Savici*, 1996, str. [93–97].
- 564 Primerjalna motivno-tematska interpretacija brižinske homilije. – V: *Zbornik Brižinski spomeniki*, 1996, str. 383–389. – (SAZU Dela; 45).
- 565 Recepcija Biblije v slovenski literaturi. – V: *Mednarodni simpozij o interpretaciji Svetega pisma ob izidu novega slovenskega prevoda Svetega pisma*, 1996, str. 86–88.

D

- 566 Cankarjeva razmerja do krščanstva, revolucije, spolnosti. – V: *Nova revija*, 15, 1996, št. 170/171, str. 13–17 (priloga Ampak).
- 567 K vprašanju o bistvu tragedije. – V: *Primerjalna književnost*, 19, 1996, št. 1, str. 1–16.
- 568 Posvet o perspektivovstvu. – V: *Borec*, 48, 1996, št. 551/552, str. 9–110. – Sodelovali so še Jože Dežman, Janez Jerovšek, Janko Prunk, Veljko Rus in Mitja Velikonja.
- 569 Pismo urednikoma. – V: *Literatura*, 8, 1996, št. 65/66, str. 83–85.
- 570 Spomenica o slovenskem jeziku. – V: *Nova revija*, 15, 1996, št. 169, str. 23–25. – Spomenica je rezultat javne tribune o položaju slovenskega jezika, ki jo je pripravil Kulturni forum pri SDS 12. 3. 1996.

E

- 571 Recepcija Biblije v slovenski literaturi. – V: *Slovenec* (1991), 20. IX. 1996, str. 5.

F

- 572 Nikoli ne bi odšel na samotni otok / zapisal T. V. [Tomo Virk]. – V: *Literatura*, 8, 1996, št. 55, str. 66–82. – Vsebuje tudi uvod.

I

- 573 Pjesma o Črtomiru i Bogomili / prev. Luka Paljetak. – F. Prešeren: *Krštenje na Savici*, Bilje, 1996, str. [97].

1997

B

- 574 **Slovenski jezik in književnost** / soavtorji Nada Barbarič Furlan, Mojca Bavdek, Janez Dular, Vlada Eržen, Ljudmila Ivšek, Rafka Kirn, Marija Končina, Boža Krakar Vogel, Majda Potrata. – Ljubljana : Državni izpitni center, 1997. 56 str. – (Predmetni izpitni katalog za maturo, 1999)

C

- 575 Recepcija Biblije v slovenski literaturi. – V: *Mednarodni simpozij o interpretaciji Svetega pisma*, 1997, str. 151–158. – (Bogoslovni vestnik, 57, 1997, št. 1/2).
- 576 Teze za kurikularno prenovu. – V: *Kurikularna prenova : zbornik*, 1997, str. 25–27.
- 577 Vprašanje o dramatiki. – V: *Zbornik ob sedemdesetletnici Franceta Bernika*, 1997, str. 289–305.

D

- 578 K vprašanju o bistvu komedije. – V: *Slavistična revija*, 45, 1997, str. 293–305.
- 579 Kristus in Dostojevski. – V: *Tretji dan*, 26, 1997, št. 10/11, str. 17–27.
- 580 Recepcija Biblije v slovenski literaturi. – V: *Bogoslovni vestnik*, 57, 1997, št. 1/2, str. 151–158. – Mednarodni simpozij o interpretaciji Svetega pisma.

E

- 581 Člani NKS o svojem delu / soavtorica Vida A. Mohorčič Špolar. – V: *Delo*, 39, 26. V. 1997, str. 4. – NKS = Nacionalni kulikularni svet.

I

- 582 Die slowenische Literatur. – V: *Slowenische Literatur in deutscher Übersetzung : eine Auswahl : Gedichte, Erzählungen, Dramen, Kunst, Geschichte, Politik, Land und Leute. Dortmund: Deutsch–Slowenische Gessellschaft Nordrhein–Westfalen e.V.*, 1997, str. 59–63. – Ponatis prispevka za Frankfurtski knjižni sejem 1993.

1998

B

- 583 **Slovenski jezik** / soavtorji Nada Barbarič Furlan, Mojca Bavdek, Janez Dular, Vlada Eržen, Ljudmila Ivšek, Rafka Kirn, Marija Končina, Boža Krakar Vogel, Majda Potrata, Brane Šimenc. – Ljubljana : Državni izpitni center, 1998. 31 str. – (Predmetni izpitni katalog za maturo, 2000)

C

- 584 Iz tradicije v moderno lutkarstvo : 1948–1973 : (ponatis članka „25 let Lutkovnega gledališča Ljubljana“). – V: *Petdeset let Lutkovnega gledališča Ljubljana : 1948–1998*, 1998, str. [17].
- 585 Mnenja o Čehovu in njegovem delu. – V: A. P. Čehov: *Češnjev vrt*, 1998, str. 107. – (Klasje)
- 586 Mnenja o Jurčiču in njegovem romanu. – V: J. Jurčič: *Deseti brat*, 1998, str. 253–254. – (Klasje)
- 587 Prešernove poezije in pisma; Opombe; Prešernovo življenje in delo. – V: F. Prešeren: *Poezije in pisma*, 1998, str. 435–523. – (Klasiki Kondorja; 24)

Č

- 588 Slovenska književnost. – V: *Veliki splošni leksikon*, 7. knj., 1998, str. 3960–3962.

D

- 589 Cerkev, kultura in umetnost. – V: *Nova revija*, 17, 1998, št. 196/197, str. 167–172. – Objavljeno tudi v: *Cerkev v sedanjem svetu*, 33, 1999, št. 11/12, str. 218–221.
- 590 Kako poteka prenova in kje smo v tem trenutku. – V: *Iskanja*, 6, 1998, št. 23, str. 10–11.
- 591 Metodološki in ideološki pluralizem v sodobni slovenski literarni vedi. – V: *Delo*, 40, 12. XI. 1998, str. 20; 19. XI. 1998, str. 17.
- 592 Novi pogledi na tipologijo pripovedovalca. – V: *Primerjalna književnost*, 21, 1998, št. 1, str. 1–20.
- 593 Prevrednotenje Otona Župančiča. – V: *Nova revija*, 17, 1998, št. 198, str. 105–119.

G

- 594 Prešeren, France: *Poezije in pisma*. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1998. 534 str. – (Klasiki Kondorja; 24)

I

- 595 Rezeption der Bibel in der slowenischen Literatur / prev. Catarina Ošljaj.
– V: *The interpretation of the Bible : the International Symposium in Slovenia*,
Ljubljana - Sheffield, 1998, str. 167I–1683. – (Journal for the study of the
Old Testament, Supplement series; 289).

1999

B

- 596 **Slovenski jezik** / soavtorji Nada Barbarič Furlan, Mojca Bavdek, Janez
Dular, Vlada Eržen, Ljudmila Ivšek, Rafka Kirn, Marija Končina, Boža
Krakar Vogel, Majda Potrata, Brane Šimenc. – Ljubljana : Državni izpitni
center, 1999. 3I str. – (Predmetni izpitni katalog za maturo, 200I).

C

- 597 Aleksander Zorn in nova kritika. – V: A. Zorn: *Nacionalni junaki, narcisi in
stvaritelji : eseji o slovenski književnosti*, 1999, str. 329–339. – (Zbirka Kultura)
- 598 Dr. France Prešeren : življenje in delo. – V: *Prešernova Vrba*, 1999, str. 7–15.
– (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije; 197).
- 599 Metodološki in ideološki pluralizem v sodobni (postmoderni) literarni
vedi. – V: *Razpotja slovenske literarne vede*, 1999, str. 50–58. – (Zbornik
Slavističnega društva Slovenije; 9).
- 600 Mnenja o Cankarjevem Martinu Kačurju. – V: I. Cankar: *Martin Kačur*,
1999, str. 206–207. – (Klasje)
- 601 Mnenja o Shakespearu in o tragediji Romeo in Julija. – V: W. Shakespeare:
Romeo in Julija, 1999, str. 165–166. – (Klasje)

Č

- 602 [Pet gesel/odlomkov gesel iz Enciklopedije Slovenije]. – V: *Ilustrirana
zgodovina Slovencev*, 1999, str. 28. – (Knjižnica Enciklopedije Slovenije).

D

- 603 Slodnjak prešernoslovec. – V: *Glasnik Slovenske matice*, 23, 1999, št. 1/2, str.
32–37.

E

- 604 Besed o Prešernu ne zmanjkuje. – V: *Delo*, 4I, 6. II. 1999, str. 10. Portret.

605 10 najboljših slovenskih romanov [20. stoletja] : po izboru slovenskih profesorjev in recenzentov. – V: *Mladina*, 1999, št. 27, str. 59. – Sodeloval v anketi.

606 Vizualno učinkovito, opremljeno z distanco : še enkrat o razstavi Tank – katalog in mnenja / soavtorji Lado Kralj, Vojko Urbančič, Janez Vrečko ... – V: *Delo*, 41, 20. IV. 1999, str. 9.

F

607 Drobci iz akademikovih razgledov / zapisal Jože Zadavec. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 24, str. 9–10. Portret.

608 Izbranci kompetentnih. – V: *Mag*, 5, 1999, št. 48, str. 58–9. Portreti. – Sodeloval v anketi.

609 Tranzicija bo morala poseči globlje / zapisal Peter Kolšek. – V: *Delo*, 41, 30. IV. 1999, str. 35.

610 „V umetnosti gotovo obstaja nekaj presežnega“ : pogovor z dr. Jankom Kosom / zapisali Miljana Cunta, Martina Slavec. – V: *Tretji dan*, 28, 1999, št. 10 (258), str. 2–10.

2000

C

611 Goethe pri Slovencih. – V: *Goethe v slovenskih prevodih : 25. prevajalski zbornik*, 2000, str. 11–15.

612 Prešeren in Biblija. – V: *Prešernovi dnevi v Kranju*, 2000, str. 227–237.

613 Puškinov roman v verzih in Prešernova povest v verzih kot genološki problem. – V: *Romantična pesnitev : ob 200. letnici rojstva Franceta Prešerna : [mednarodni simpozij]*, 2000, str. 31.

D

614 Konec stoletja : (slovenska literatura v letih 1970–2000). – V: *Literatura*, 12, 2000, št. 107/108, str. 170–209.

615 Moji pogledi na Prešerna. – V: *Glasnik Slovenske matice*, 24, 2000, št. 1/2, str. 3–10.

E

616 XX. stoletje – slovenska književnost. – V: *Delo*, 42, 28. IX. 2000, št. 199 – 30. X. 2000, št. 253. Portreti. – Izbor slov. književnikov XX. stol. – Izhajalo je ob

ponedeljkih. – Upoštevani so: Ivan Tavčar, Ivan Cankar, Oton Župančič, Božo Vodusek, France Balantič, Edvard Kocbek, Dominik Smole, Gregor Strniša, Dane Zajc, Lojze Kovačič.

617 Problemi književnega pouka. – V: *Primerjalna književnost*, 23, 2000, št. 2, priloga, str. 6–8.

618 Velika inventura – esej ob koncu tisočletja – šesti. – V: *Delo*, 42, 3. I. 2000, str. 6. – O utopijah, kulturi in umetnosti.

F

619 Je sploh še mogoče brez krščanstva ali religije, kakršnekoli? : dr. Janko Kos, akademik / zapisal Matija Grah. – V: *Delo*, 42, 30. IX. 2000, str. 4–6. Portret.

620 Stopničke k Evropi : pogovor / zapisal Jože Horvat. – V: *Mag*, 6, 2000, št. 6, str. 59–61. Portreti.

G

621 *Svet književnosti*, 1. – Maribor : Obzorja, 2000. 259 str., ilustr. – Ponatisi: 2001, 2004, 2005, 2009 (prenovljena izd., 309 str.), 2014 (elektronska izd.), 2016, 2023. – Bibliografija: str. 247–9 (2009, 2016, 2023: str. 298–9). – Kazali.

I

622 *Prešeren's Vrba* / soavtorja Nika Leben, Jože Šifrer. – Ljubljana : Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino; Jesenice : Muzej, 2000. 62 str., ilustr. – (Kultur- und Naturdenkmäler Sloweniens; 197).

623 *Prešeren's Vrba* / soavtorja Nika Leben, Jože Šifrer. – Ljubljana : Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino; Jesenice : Muzej, 2000. 62 str., ilustr. – (Cultural and natural monuments of Slovenia; 197)

624 Puškin i Prešern – dva tipa romantičeskoi klassiki. – V: *Puškin – Prešern : k 200-letiju so dnja roždenija dvuh velikih poetov : tezisy dokladov meždunarodnoj konferencii, 16–18 maja, Moskva 2000*, 2000, str. 16–17.

2001

A

625 **Literarna teorija.** – Ljubljana : DZS, 2001. 196 str. – Prenovljena in dopolnjena izdaja dela Očrt literarne teorije. – O avtorju na zavihku ovoja. – Bibliografija: str. 183–188. – Kazali.

626 **Primerjalna zgodovina slovenske literature.** – Ljubljana : Mladinska knjiga, 2001. 417 str. – (Zbirka Kultura). – Kazalo.

C

627 Krst pri Savici v luči kritik in interpretacij. – V: *Kerst per Savizi = Krst pri Savici*, 2001, str. 71–96.

628 Prešeren in Puškin - dvoje tipov romantične klasike. – V: *F. Prešeren - A. S. Puškin = F. Prešern - A. S. Puškin : (ob 200-letnici njenega rojstva) = (k 200-letiju ih roždenija) : [zbornik]*, 2001, str. 17–23.

D

629 *Pregled odmevov in odsevov Krsta pri Savici : razkošna izdaja celjske Mohorjeve družbe, ki se je dvestote obletnice Prešernovega rojstva pridružila z izdajo njegovega doslej najodmevnejšega in v slovenski literarni vedi najbrž najbolj obravnavanega dela / soavtor Milček Komelj.* – V: *Delo*, 43, 7. II. 2001, str. 28.

630 Učna ura zgodovine. – V: *Nova revija*, 20, 2001, št. 225/226/227, str. 333–340.

E

631 Blišč in beda televizije : kolumna. – V: *Delo*, 43, 26. III. 2001, str. 8.

632 Čas nihilizma, čas anarhije. – V: *Delo*, 43, 30. VII. 2001, str. 5.

633 Enciklopedija Slovenije včeraj, danes, jutri. – V: *Delo*, 43, 28. XI. 2001, str. 8.

634 Evropa da, Evropa ne : kolumna. – V: *Delo*, 43, 22. X. 2001, str. 6.

635 Konec slovenske zgodovine. – V: *Delo*, 43, 2. VII. 2001, str. 5.

636 Po Prešernu Prešeren. – V: *Delo*, 43, 29. I. 2001, str. 9.

637 Po Sokratu Sokrat. – V: *Delo*, 43, 28. V. 2001, str. 5.

638 Poslednja Cankarjeva skušnjava. – V: *Delo*, 43, 17. XII. 2001, str. 6.

639 Umetnost danes in nikdar več : kolumna. – V: *Delo*, 43, 26. II. 2001, str. 8.

640 Umetnost in politika. – V: *Delo*, 43, 27. VIII. 2001, str. 5.

F

641 Božič – središče zgodovine / [zapisala] Betka Vrbovšek. – V: *Naša družina*, 21, 2001, št. 12, str. 8–9.

642 Literarna veda naj bo hkrati znanstvena in filozofska : problemi sodobne slovenske literarne zgodovine / [zapisal] France Pibernik. – V: *Delo*, 43, 23. V. 2001, str. 2.

- 643 Morda se bo pa nenadoma razprlo : z akademikom prof. dr. Jankom Kosom o duhovni provenienci in drži, krščanstvu, nihilizmu, predvsem pa literaturi / [zapisala] Petra Vidali. – V: *Večer*, 57, 29. XII. 2001, str. 42–43.

G

- 644 *Svet književnosti*, 2 / soavtor Tomo Virk. – Maribor : Obzorja, 2001. 319 str., ilustr. – Ponatisi: 2002, 2004, 2006, 2010 (prenovljena izd., 323 str.).

2002

A

- 645 **Prešeren in krščanstvo.** – Ljubljana : Slovenska matica, 2002. 162 str. – Opombe z bibliografijo: str. 148–157. – Kazalo.

C

- 646 Književnost. – V: *Slovenska kultura v XX. stoletju*, 2002, str. [III]–121.
- 647 Kulturne razmere na Slovenskem na prelomu stoletij. – V: *Zbornik simpozija ob stoletnici začetka gradnje prve slovenske gimnazije*, 2002, str. 49–56.
- 648 Prešeren in krščanstvo. – V: *France Prešeren – kultura – Evropa*, 2002, str. 149–158.
- 649 Primerjalna književnost in literarna teorija na Slovenskem. – V: *Zbornik slavističnega društva Slovenije*, 2002, str. [15]–22.
- 650 Puškinov roman v verzih in Prešernova povest v verzih kot genološki problem. – V: *Romantična pesnitev : ob 200. obletnici rojstva Franceta Prešerna*, 2002, str. 3–12.

D

- 651 Evropska zveza in mi : okrogla miza o vprašanih slovenske narodne samobitnosti ob tesnejšem povezovanju z Evropo. – V: *Zvon*, 5, št. 6, str. 48–59. – Ostali sodelujoči: Edvard Kovač, France Pibernik in Brane Senegačnik.
- 652 Slovensko katoliško leposlovje včeraj in danes. – V: *Tretji dan*, 31, št. 4/5, str. 98–105. – Referat iz simpozija ob osemdeseti obletnici rojstva pesnika Franceta Balantiča.
- 653 Uvod v historično-tipološko sistematiko literarnega razvoja. – V: *Primerjalna književnost*, 25, 2002, št. 2, str. 1–21.

F

- 654 Mit o Prešernu : prof. Janko Kos / [zapisal] Bernard Nežmah. – V: *Mladina*, 2002, št. 5, str. 28–32.

G

- 655 *Nova slovenska lirika /* sourednik Radoslav Dabo; prevod Radoslav Dabo. – Zagreb : Konzor, 2002. 564 str. – (Biblioteka Fibula). – Dopolnjena in razširjena izdaja, prva izdaja je v uredništvu Radoslava Daba izšla l. 1975.
- 656 *Svet književnosti 3 /* soavtorja Tomo Virk, Gregor Kocjan. – Maribor : Obzorja, 2002. 298 str., ilustr. – Ponatisi: 2004, 2005, 2007, 2010, 2011 (posodobljena izd., 355 str.). – Bibliografija: str. 282–285; 2011, str. 341–344). – Kazali.

I

- 657 Prešeren i Puškin – dva vida klasičeskoga romantizma / [prevod T. Komarovoj]. – V: *Slavjanskij al'manah 2001, 2002*, str. [356]–363.

2003

C

- 658 Giovanni Boccaccio – Dekameron. – V: G. Boccaccio: *Dekameron*, 2003, str. 307–327. – (Klasiki Kondorja; 42)
- 659 Stari in novi modeli literarne zgodovine. – V: *Kako pisati literarno zgodovino danes*, 2003, str. 51–60.

D

- 660 Aleš Ušeničnik in kritika marksizma. – V: *Nova revija*, 22, 2003, št. 254/255, str. 265–672.
- 661 Recepcija antičnih motivov v slovenski literaturi. – V: *Poligrafi*, 8, 2003, št. 31/32, str. 149–169.

E

- 662 [Kolumne]. – V: *Demokracija*, 8, 2003. – Vsebina: Pučnikov dosje; Na begu v preteklost; Blišč in beda liberalizma; Kdo se boji klerikalizma?; Kriza socialne demokracije; Od legalnosti do legitimnosti; V senci Alamuta; Med Evropo in Ameriko; Cerkev in država; Narod, ljudstvo ali nacija; Enciklopedija Slovenije; Težave s srednjim slojem; Na poti v kaos; Nacionalna kulturna zmeda. – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021.
- 663 Smrt tragedije : pogovor o knjigi Georgea Steinerja. – V: *Primerjalna književnost*, 26, 2003, str. 95–114. – Pogovor pripravil Vid Snoj, sodelovala sta tudi Lado Kralj in Gorazd Kocijančič.

664 Stoji in pade z Evropo. – V: *Delo*, 45, 31. XII. 2003, str. 14. – Nacionalna kultura in Evropa.

F

665 Alamut? Resnično zanimiv, ne pa velik roman : okrogla miza o Vladimirju Bartolu / [zapisala] Tadeja Zupan Arsov. – V: *Delo*, 45, 17. III. 2003, št. 62, str. 4–5. – Sodelovala sta tudi Boris Paternu in Igor Škamperle.

666 Enciklopedija slovenskega duha / [zapisal] Jože Zadravec. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 2, str. 11. – Intervju o Enciklopediji Slovenije ob sklepu izhajanja.

667 Nikoli ne bi odšel na samotni otok / [zapisal] Tomo Virk. – V: *Literatura*, 15, 2003, št. 150, str. 245–260. – Ponatis intervjuja iz januarja 1996.

G

668 *Svet književnosti 4* / soavtorji Tomo Virk, Gregor Kocijan, Lado Kralj, Matevž Kos. – Maribor : Obzorja, 2003. – 191 str., ilustr. – Ponatisa: 2006, 2012 (posodobljena izd., 230 str., Založba Pivec). – Bibliografija: str. 179–181 (2012, str. 218–222). – Kazali.

2004

C

669 Aleš Ušeničnik in kritika marksizma. – V: *Aleš Ušeničnik : čas in ideje : 1868–1952 : zbornik razprav s simpozija SAZU ob 50. obletnici smrti*, 2004, str. 167–177.

670 Razprave : iz razprav simpozija. – V: *Pučnikova znanstvena in politična misel*, 2004, str. 77–90. – Sodelovali so: Milan Zver, Tone Jerovšek, Ivan Urbančič, Aleksander Brunčko, Frane Adam, Barbara Brezigar, Janko Prunk, Jože Jelovšek.

D

671 Primerjalna metoda v literarnozgodovinski vedi. – V: *Primerjalna književnost*, 27, 2004, št. 1, str. 1–9.

E

672 [Kolumne]. – V: *Demokracija*, 9, 2004. – Vsebina: Simbolika slovenskih praznikov; Človekove pravice; Avtohtonost na Slovenskem; Pučnikovo sporočilo; Kriza slovenske demokracije; Z Brižinskimi spomeniki v Evropsko zvezo; Od vrtca do univerze; Nacionalna država; Slovenski nacionalni interes; Slovanski kulturni forum: Kocbek, Pirjevec, Pučnik; O politični sredini; Platon za današnjo rabo. – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021.

I

- 673 *Duhovna povjest Slovenaca* / prev. Anamarija Paljetak. – Zagreb : Matica hrvatska, 2004. 227 str. – (Mala knjižnica Matice hrvatske. Novi niz; kolo 9, knj. 61). – Prevod dela: Duhovna zgodovina Slovencev. – O avtorju: str. 223–225. – Kazalo.

2005

C

- 674 A. T. Linhart in evropska misel v 18. stoletju. – V: *Anton Tomaž Linhart : jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*, 2005, str. 17–37.

D

- 675 Edvard Kocbek, politika in Cerkev. – V: *Razprave SAZU*, II. razred, 18, 2005, str. 29–43.

E

- 676 [Kolumne]. – V: *Demokracija*, 10, 2005. – Vsebina: O spravi na Slovenskem; Evropa tako ali drugače; Intelektualci in politika; Čezatlantske primerjave; Vesoljna in apostolska; Mediji in stroka; Resnica novinarstva; Staro in novo; Vse za humanistiko; Spomin na pesnika; Kdo se boji Sartra? – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021.

2006

C

- 677 Anton Aškerc kot potopisec. – V: A. Aškerc: *Med Turki in Rusi*, 2006, str. [7]–21.

- 678 Filozofski, nacionalni in ideološki temelji slovenske primerjalne književnosti. – V: *Primerjalna književnost v 20. stoletju in Anton Ocvirk*, 2006, str. 23–31.

D

- 679 „Ali lahko razumemo Abrahama?“ : izhodiščno vprašanje za razpravljanje ob knjigi Jacquesa Derridaja *Izbrani spisi o religiji*. – V: *Philologos*, 2006, str. 119–173. – Uvajalca večera Nike Kocijančič Pokorn in Edi Kovač; v razpravi so sodelovali še: Vid Snoj, Gorazd Kocijančič, Marko Urbanija, Slavica Borka Kucler, Pavle Rak, Matjaž Črnivec.

- 680 „Ali nas lepota vodi k Dobremu ali je zavezana Zlu?“ : izhodiščno vprašanje za razpravljanje ob knjigi Charlesa Baudelaira *Rože zla*. – V: *Philologos*, 1, 2006; str. 317–365. – Uvajalca večera J. Kos in Boris A. Novak; v razpravi so sodelovali še: Vid Snoj, Gorazd Kocijančič, Marko Urbanija.
- 681 „Kaj sploh pomeni ‚Raje bi, da ne?‘“ : izhodiščno vprašanje za razpravljanje ob zborniku *Bartleby*. – V: *Philologos*, 1, 2006, str. 175–229. – Uvajalca večera Mladen Dolar in Tomo Virk; v razpravi so sodelovali še: Vid Snoj, Gorazd Kocijančič, Samo Kutoš, Slavica Borka Kucler, Nike Kocijančič Pokorn, Janez Koman.
- 682 „Kako je bistvo človeka soizvorno z izvorom jezika?“ : izhodiščno vprašanje za razpravljanje ob knjigi Johanna Gottfrieda von Herderja *Razprava o izvoru jezika*. – V: *Philologos*, 1, 2006, str. 277–315. – Uvajalca večera Dean Komel in Samo Krušič; v razpravi so sodelovali še: Vid Snoj, Gorazd Kocijančič, Marko Urbanija, Slavica Borka Kucler, Boris A. Novak, Barbara Korun.
- 683 Gogolj, Melville in Fran Erjavec. – V: *Slavistična revija*, 54, 2006, št. 3, str. 304–312.

E

- 684 [Kolumne]. – V: *Demokracija*, 11, 2006. – Vsebina: Linhartov leto; Dan kulture; Programski svet; Nove univerze; Zgodovina na prepihu; Islam in ateizem; Šolska reforma; Bolonjske dileme. – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021.

I

- 685 Old and new models of literary history / prev. Lena Lenček. – V: *Writing literary history : selected perspectives from Central Europe*, Frankfurt am Main, 2006, str. 47–56.

2007

A

- 686 **Slovinci in Evropa**. – Ljubljana : Študentska založba, 2007. – 380 str. – Opombe z bibliografijo na dnu str. – Kazalo. – Elektronska izdaja 2013.

D

- 687 Zgodnja dela Antona Tomaža Linharta. – V: *Slavistična revija*, 55, 2007, št. 3, str. 447–461.

E

688 [Kolumne]. – V: *Demokracija*, 12, 2007. – Vsebina: Regensburg; Aktualni Prešeren; Različni jubileji; Država in kultura; Dvajseto stoletje; Svetopi-semko leto; Med levimi in desnimi; Slovenija po bavarsko. – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021.

2008

E

689 »Čemu pesniki v ubožnem času?« : izhodiščno vprašanje za razpravljanje ob knjigi Friedricha Hölderlina *Pozne himne*. – V: *Philologos*, 2008, str. 169–217. – Uvajalca večera J. Kos in Aleš Košar; v razpravi so sodelovali še: Vid Snój, Gorazd Kocijančič, Vladimir Gajšek, Borja Bolčina, Janko Rožič.

690 [Kolumne]. – V: *Demokracija*, 13, 2008. – Vsebina: Vodnikovo leto, Prešeren in Evropa, Slovenci in kapitalizem; Vprašanje o spravi; Vojna univerz; Evropa po Nietzscheju; Po Trubarju; Balantičeva vrnitev. – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021

2009

A

691 **Svetovni roman**. – Ljubljana : Literarno-umetniško društvo Literatura, 2009. 671 str. – (Zbirka Novi pristopi). – Kosova teorija in zgodovina romana / Tomo Virk: str. 627–664. – Bibliografija: str. 623–624. – Kazalo.

C

692 Recepcija Lojzeta Kovačiča v ideološkem kontekstu. – V: *Lojze Kovačič : življenje in delo*, 2009, str. 10–23.

E

693 [Kolumne]. – V: *Demokracija*, 14, 2009. – Vsebina: Krščanstvo in politika; Kostanj posebne sorte; Ideja komunizma; Kriza civilizacije; Zbor za republiko; Politika in kultura; Revizija zgodovine; Vsi totalitarizmi. – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021.

2010

D

694 Aktualnost Ivana Cankarja za 21. stoletje. – V: *Sodobnost*, 74, 2010, št. 9, str. 1083–1093.

695 France Balantič med modernostjo in tradicijo. – V: *Kamniški zbornik*, 20, 2010, str. 67–70.

696 Izpovedovalec in oblikovalec : France Balantič med modernostjo in tradicijo. – V: *Zvon*, 13, 2010, št. 1, str. 36–39.

E

697 [Kolumne]. – V: *Demokracija*, 15, 2010. – Vsebina: Dvajset let pozneje; Slovenska duhovna kriza; Svobodna misel; Kantorjev sindrom; Med komunizmom in krščanstvom. – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021.

2011

C

698 Nevarna razmerja. – V: *Dušan Pirjevec, slovenska kultura in literarna veda*, 2011, str. 233–247.

699 Simpozij o dramatik in gledališču Petra Božiča – zapis popoldanskega pogovora. – V: *Še preden se je začel svet : Peter Božič, človek gledališča*, 2011, str. 79–103. – Razpravljavec.

700 Slovenstvo kot vprašanje istovetnosti in razlike. – V: *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji : v počastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja*, 2011, str. 29–37.

701 Srečanja s Petrom Božičem. – V: *Še preden se je začel svet : Peter Božič, človek gledališča*, 2011, str. 11–16.

702 Tragedija med zgodovino in politiko. – V: Pierre Corneille: *Rimske politične tragedije*, 2011, str. 7–14.

D

703 Recepcija Valentina Vodnika v politično-ideološkem kontekstu. – V: *Glasnik Slovenske matice*, 33, 2011, str. 161–168.

704 Totalitarizem je lahko „levi“ ali „desni“, demokracija pa takšna ne more biti. – V: *Razpotja : revija humanistov Goriške*, 2, 2011, št. 4, str. 8–9.

E

705 [Kolumne]. – V: *Demokracija*, 16, 2011. – Vsebina: Bela knjiga; Druga republika; Neznosna lahkost političnih nalepk; Književnost po osamosvojitvi; Filozofi in politika; Zbor za republiko, ponovno. – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021.

706 Nekje mora biti meja. – V: *Vzgoja*, 13, 2011, [št.] 52, str. 7–8. – Bojkot Can-
karjevega tekmovanja.

F

707 Koga pa to še šokira : dr. Janko Kos, literarni zgodovinar / zapisal Boštjan
Tadel. – V: *Pogledi*, 2, 2011, št. 6, str. 22–23.

708 O čem govorimo, ko govorimo o literaturi : pogovor z Jankom Kosom /
zapisala Seta Knop. – V: *Primerjalna književnost*, 34, 2011, št. 3, str. 7–31.

2012

D

709 Sociologija slovenske literature : izhodišča in metode. – V: *Primerjalna
književnost*, 35, 2012, št. 3, str. 35–51.

E

710 [Kolumne]. – V: *Demokracija*, 17, 2012. – Vsebina: Prešernova vera; Ideolo-
ški aparat države; Težave s kulturo; Anatomija titoizma; Predsednik vseh
Slovencev; Biti Slovenec. – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021.

F

711 Meta Kušar z akademikom prof. dr. Jankom Kosom, – V: *Sodobnost*. 76,
2012, št. 1/2, str. 44–61. – Intervju.

712 Sta FC Barcelona in NK Maribor dejansko enakovredna? : prejeli smo Ali
v Sloveniji res podpiramo odličnost v znanosti? – V: *Delo*, 54, 22. III. 2012,
str. 17. – Sodeloval v anketi.

2013

E

713 [Kolumne]. – V: *Demokracija*, 18, 2013. – Vsebina: Slovenci in država; Rojstvo
slovenske demokracije; Anarhizem po slovensko; Slovenska Evropa; Vprašanje
o morali; Dediščina reformacije. – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021.

2014

D

714 Sociologija slovenske literature : ljudsko slovstvo. – V: *Razprave SAZU*, II.
razred, 22, 2014, str. 50–71.

715 Vprašanje slovenščine. – V: *Razprave SAZU*, II. razred, 22, 2014, str. 45–47.

E

- 716 [Kolumne]. – V: *Demokracija*, 19, 2014. – Vsebina: Težave svetovnega etosa; O papežih in Slovencih; Obletnica na Dobu; Bolna Slovenija; Težave slovenske zgodovine; Kultura v krizi; Čemu humanistika? – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021.

2015

A

- 717 **Ideologi in oporečniki : spominjanja.** – Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete: Beletrina, 2015. 219 str. – (Knjižna zbirka Beletrina).
- 718 **Umetniki in meščani : spominjanja.** – Ljubljana : Beletrina, 2015. 203 str. – (Knjižna zbirka Beletrina). – Izšlo tudi v elektronski izdaji.

E

- 719 [Kolumne]. – V: *Demokracija*, 20, 2015. – Vsebina: Težava krščanske politike; Resnica o socializmu; Leto velikih obletic; Gledališče in politika; Mrtvi in živi Marx; Krščanstvo in kapitalizem; Konec avantgard; Težave z Balantičem; Ljubljana kot problem. – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021.

F

- 720 “To je knjiga majhnih zgodb in človeških usod” : akademik Janko Kos : legendarni profesor primerjalne književnosti je napisal spomine na mladostna leta Umetniki in meščani / zapisala Valentina Plahuta Simčič. – V: *Delo*, 57, 3. II. 2015, str. 14.

2016

A

- 721 **Sociologija slovenske literature.** – Ljubljana : Slovenska matica, 2016. 162 str. – (Razprave in eseji; 68).

C

- 722 Humanistične vede med znanostjo in ideologijo. – V: *Humanizem in humanistika : simpozij*, 2016, str. 104–111, 333–334.
- 723 Stanje in perspektive slovenske kulture po petindvajsetih letih. – V: *Slovenija – 25 let kasneje : [zbornik]*, 2016, str. 49–51.

E

- 724 Jože Koruza v osebnem spominu. – V: *Jezik in slovstvo*, 61, 2016, št. 3/4, str. 13–14.
- 725 [Kolumne]. – V: *Demokracija*, 21, 2016. – Vsebina: Težave RTV Slovenija; Blišč in beda utopij; V obrambo Slovenije; Cankar za današnjo rabo; Ura evropske resnice; Slovenstvo in država; Levica in krščanstvo. – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021.

I

- 726 Slovénie. – V: *La Bible dans les littératures du monde*. – Pariz : Les Éditions du Cerf, 2016, 2. zv., 2035b–2037b.

2017

A

- 727 **Ivan Cankar med Shakespearjem in Cervantesom.** – Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2017. 47 str.

C

- 728 Dane Zajc – pesništvo in resnica. – V: *O Danetu Zajcu : (1929–2005) : spomini, razumevanja, misli*, 2017, str. 19–26.

E

- 729 [Kolumne]. – V: *Demokracija*, 22, 2017. – Vsebina: Slovenska država in krščanstvo; Literarne nagrade in politika; Zagate liberalizma; Temeljna knjiga slovenstva; Prenova Evrope; Razmislek o spomeniku sprave; Cankarjevo leto. – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021.

2018

A

- 730 **Misliti Cankarja.** – Ljubljana : Beletrina, 2018. 312 str. – Izšlo tudi v elektronski izdaji.

C

- 731 Ivan Cankar in Evropa : med Shakespearom in Kafko : 18. junij 2018 – 28. februar 2019, Cankarjev dom : [razstava ob 100. obletnici Cankarjeve smrti] / soavtorja Ženja Leiler, Uršula Cetinski. – Ljubljana : Cankarjev dom, 2018. 75 str., ilustr. – Razstavni katalog.

732 Poslednja Cankarjeva postaja: Podobe iz sanj. – V: Iv. Cankar: *Podobe iz sanj*, 2018, str. 195–211. – Ponatis je izšel v istem letu, izšlo tudi v elektronski izdaji.

733 Slovenski jezik in slovenska identiteta. – V: *Iskanja slovenske poti*, 2018, str. 119–129.

734 Spremna beseda. – V: Anton Stres: *Leksikon filozofije*, 2018, str. XI–XV.

D

735 Ivan Cankar in slovenska samozavest. – V: *Zvon*, 21, 2018, št. 6, str. 3–5.

E

736 [Kolumne]. – V: *Demokracija*, 23, 2018. – Vsebina: Svoboda, enakost bratstvo; Jezik in slovenstvo; Za slovensko Evropo; RTV Slovenija med Scilo in Karibdo; Pozabljeni Karl Marx in judovstvo; Slovenija na križpotju; Od islama do krščanstva; Biti ali ne biti Slovenec; Težave z globalizacijo; K judovskemu vprašanju. – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021.

F

737 Cankarjeva dela ostajajo izzivalna in aktualna / zapisala Lucija Kavčič. – V: *Demokracija*, 23, 2018, št. 9, str. 62–65.

I

738 *Ivan Cankar and Europe : from Shakespeare to Kafka : 18 June 2018 – 28 Februar 2019, Cankarjev dom : [an exhibition marking the centennial of Ivan Cankar's death] / soavtorja Ženja Leiler, Uršula Cetinski. – Ljubljana : Cankarjev dom, 2018. 75 str., ilustr. – Razstavni katalog.*

2019

C

739 Nova filozofska branja Cankarjevih del. – V: *Akademijski pogledi na Cankarja*, 2019, str. 72–79.

740 Prešernova pesniška misel o smislu smrti. – V: *Poezija in smrt pesnikovo sta življenje*, 2019, str. 75–80, 336.

741 "Priče" sedanjosti Filozofske fakultete. – V: *Slavnostni zbornik ob 100-letnici Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani*, 2019, str. 126–128.

E

742 Skrb za kulturno dediščino. – V: *Demokracija*, 24, 2019, št. 1. – Ponatis v: *Kultura in politika*, 2021.

743 Žiga Zois kot osrednja osebnost slovenskega razsvetljenstva. – V: *Bilten / Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja*, 2019, št. 11, str. 32.

F

744 Hrepenenje po lepem : naš pogovor: dr. Janko Kos / zapisal Silvo Šinkovec. – V: *Vzgoja*, 21, 2019, št. 83, str. 19–22.

G

745 *Akademjski pogledi na Cankarja /* sourednik Marko Jesenšek. – Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2019. 203 str., ilustr. – (Razprave; 23).

2020

A

746 **Primerjalna zgodovina svetovne literature.** – Ljubljana : Slovenska matica, 2020. 204 str. – (Razprave in eseji; 77).

C

747 Problemi književnega pouka. – V: *Posvet o književnem pouku v osnovnih in srednjih šolah*, 2020, str. 11–35.

748 Uvodno pojasnilo. – V: *Posvet o književnem pouku v osnovnih in srednjih šolah*, 2020, str. 5–8.

G

749 *Posvet o književnem pouku v osnovnih in srednjih šolah : SAZU, 19. in 20. aprila 2017 /* sourednica Marija Stanonik. – Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2020. – 115 str., ilustr. – (Zbirka Znanje kot vrednota; 4).

2021

A

750 **Kultura in politika.** – Ljubljana : Nova obzorja, 2021. 326 str. – Metod Berlec: Ob avtorjevi devetdesetletnici, str. 3. – V knjigi so objavljene kolumne, ki jih je J. Kos objavil v *Demokraciji* med 2003 in 2019.

C

751 Adam Bohorič med protestantizmom in humanizmom, – V: *Novi pogledi na Adama Bohoriča : program simpozija in povzetki referatov : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Velika dvorana Novi trg 3, Ljubljana 27. oktober 2021*, 2021, str. 14–15.

- 752 France Prešeren in generacija Antona Žaklja Ledinskega. – V: *Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski (1816–1868) in njegov čas : ob 205-letnici njegovega rojstva : program simpozija in povzetki referatov : Velika dvorana SAZU, četrtek, 14. 10. 2021, 2021*, str. [10–11].
- 753 Ivan Cankar in Evropa – odprta vprašanja. – V: *V sanjah preleti človek stoletje*, 2021, str. 13–24.
- 754 O delih Josipa Jurčiča. – V: I. Sivec: *Prvi pomladni cvet : realistična romantika pisatelja Josipa Jurčiča*, 2021, str. 258–261. – Izšlo tudi v elektronski izdaji (2021) in kot zvočni posnetek (2022).
- 755 Poslednji Dickensov roman. – V: Ch. Dickens: *Naš skupni prijatelj*, 2021, str. 1063–1070. – Izšlo tudi v elektronski izdaji.
- 756 Predgovor. – V: *Janez Ludvik Schönleben v luči novih raziskav*, 2021, str. 7–9.
- 757 Približevanje Dostojevskemu. – V: *Dostojevski in jaz : ob dvestoti obletnici rojstva F. M. Dostojevskega*, 2021, str. 38–48.
- 758 Slovenska literarna veda na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (1919–2019). – V: *O poslanstvu humanistike in družboslovja : ob stoletnici Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani*, 2021, str. 213–222. – (Zbirka Historia facultatis).

Č

- 759 Antigonina Dominika Smoleta : prispevek k zgodovini slovenskega oporečništva; Beseda, revija za književnost in kulturo; Cankar, Ivan; Demokracija / soavtorica Alenka Puhar; ilirizem; Jeza, Franc; jugoslovanstvo; Kocbek, Edvard; Kmecl, Matjaž; Liberalizem; Pahor, Boris; Perspektive; Prešeren France;; Revija 57; Šeligo, Rudi; Sodobnost; Trubar, Primož; Vidmar, Josip; zahodna civilizacija; Zlobec, Ciril. – V: *Osamosvojitve : prispevki za enciklopedijo slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti*, 2021.

F

- 760 Trideset let slovenske države. – V: *Zvon*, 24, 2021, št. 3/4, str. 39–40.
- 761 Za literaturo se nam ni bati : dr. Janko Kos / zapisala Urška Perenič. – V: *Zvon*, 24, 2021, št. 3/4, str. 35–43.

G

- 762 *Osamosvojitve : prispevki za enciklopedijo slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti*. – Nova Gorica : Nova univerza, 2021. XVIII, 371 str., ilustr. – Soavtor in sourednik.

2022

C

- 763 Adam Bohorič med protestantizmom in humanizmom. – V: *Novi pogledi na Adama Bohoriča*, 2022, str. 65–74.
- 764 France Prešeren in generacija Antona Žaklja Ledinskega. – V: *Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski (1816–1868) in njegov čas*, 2022, str. 65–73.

2023

C

- 765 Jože Pučnik – naš sodobnik. – V: *Jože Pučnik v zgodovinskem spominu in spominu sodobnikov*, 2023, str. 29–38.

D

- 766 Platonizem v slovenski kulturi in literaturi. – V: *Primerjalna književnost*, 2023, št. 2, str. 115–136.

Mentorstvo pri doktorskih disertacijah in magistrskih delih

Doktorske disertacije

- KOREN, Evald. Kraigherjeva pozna pripovedna proza in evropski naturalizem: [doktorska disertacija]. Ljubljana: [E. Koren], 1978. 185 f.
- VREČKO, Janez. Slovenska zgodovinska avantgarda in zenitizem : doktorska disertacija. Ljubljana: [J. Vrečko], 1986. II, 200 f.
- KRALJ, Lado. Pojem "ekspresionizem" v nemški in slovenski literarni vedi: doktorska disertacija. Ljubljana: [L. Kralj], 1986. 301 f.
- BOGATAJ-GRADIŠNIK, Katarina. Sentimentalni roman in njegovi odmevi v slovenski zgodnjemeščanski pripovedni prozi : doktorska disertacija. Ljubljana: [K. Bogataj-Gradišnik], 1988. VI, 548 f.
- DOLINAR, Darko. Hermenevtične teorije in metode v literarni vedi : razvoj in možnosti, položaj na Slovenskem : doktorska disertacija. Ljubljana: [D. Dolinar], 1992. 424 f.
- VIRK, Tomo. Slovenski roman in Evropa : usoda slovenskega romana v dobi postmodernizma : doktorsko delo. Ljubljana: [T. Virk], 1996. 366 str.
- SNOJ, Vid. Sveto pismo Nove zaveze in slovenska literatura : doktorska disertacija. Ljubljana: [V. Snoj], 1998. 368 f.
- OGRIN, Matija. Teorija in kritiška praksa literarnega vrednotenja na Slovenskem od 1918 do 1945 : doktorska disertacija. Ljubljana: [M. Ogrin], 2001. 303 f.
- VIDMAR, Luka. Struktura in funkcija pisem iz literarnoprrodne korespondence Žige Zoisa : disertacija. Nova Gorica: [L. Vidmar], 2009. 383 str. ilustr.

Magistrska dela

- BUTTOLO, Franca. Mistični simbolizem Antona Vodnik in R. M. Rilkeja. S. 1.: [F. Buttolo], [1983]. 108 f.

- ZABEL, Igor. Interpretacija v slovenski literarni vedi (1960-1970) : magistrska naloga. Ljubljana: [I. Zabel], okt. 1989. 319 f.
- ŠKULJ, Jola. Formiranje pojma modernizem : magistrska naloga. Ljubljana: [J. Škulj], jun. 1990. 290 f.
- PERČIČ, Tone. Dante pri Slovencih : recepcija do leta 1970 : (magistrsko delo). Ljubljana: [T. Perčič], 1990. 215 f.
- OGRIN, Matija. Slovenska literatura v luči načel in prakse katoliškega vrednotenja : magistrsko delo. Ljubljana: [M. Ogrin], 1998. 228 f.
- KERNEV-ŠTRAJN, Jelka. Alegorija in ironija v pripovednih delih : k vprašanju razmerja med alegorijo, ironijo in simbolom : magistrsko delo. Ljubljana: [J. Kernev Štrajn], 2006. 179 f.

Summary

Janko Kos was born in Ljubljana on March 9, 1931, into the family of the academic sculptor Tine Kos. Having graduated from the classical gymnasium with honours, he enrolled in the comparative literature and literary theory course of studies. Most of the lectures were delivered by Professor Anton Ocvirk, who taught European literature from Dante to symbolism and an introduction to style and metrics. In addition, Kos attended the lectures of Anton Slodnjak and Anton Sovre, as well as those of Alma Sodnik, who discussed the history of philosophy. Even as a student he published extensively, mainly in the *Beseda* magazine, and later went on to serve for a while as editor for the *Perspektive* magazine. After graduation he found his first job at the Državna Založba publishing house and went on to become dramaturge at the Ljubljana puppet theatre, Lutkovno Gledališče, where he collaborated in the production of Maeterlinck's *Blue Bird*, the scenery for which was painted by acclaimed artist France Mihelič. In 1963 he began to teach at the Vič Gymnasium, a period which was marked by his publication of numerous readers and a textbook, *Oris filozofije* (An Outline of Philosophy). He continued working on high school didactics even later, and his textbook *Svet književnosti* (The World of Literature) is still in use. The 1960s saw his rise to prominence as a researcher of France Prešeren. In 1965 he published the poet's collected works, furnished with a vast critical apparatus, and wrote a monograph on Prešeren's poetic development. In 1969, he obtained his PhD under the supervision of Professor Ocvirk with his thesis on

Prešeren and European Romanticism, which defines the poet's literary horizon and describes the impact of German, English, and Slavic Romanticism on his oeuvre. Later he would devote to his favourite poet two more books, *Neznani Prešeren* (The Unknown Prešeren, 1994) and *Prešeren in krščanstvo* (Prešeren and Christianity, 2002). In addition to Prešeren's works, he edited the letters and writings (*Pisma in spisi*) of Matija Čop, the collected works of Valentin Vodnik, and eight volumes of Ivan Cankar's collected works, especially short fiction and two novels: *Na klanecu* (On the Slope) and *Hiša Marije Pomočnice* (*The Ward of Our Lady of Mercy*). Each of the three writers was examined in a separate monograph.

In the academic year 1970/71, Kos became an Associate Professor at the Department of Comparative Literature and Literary Theory, thus joining his supervisor Ocvirk and Dušan Pirjevec. All three are pillars of the so-called Ljubljana school of Comparative Literature studies. In the late 1960s and early 1970s, when Ocvirk was editor of the *Sto Romanov* (One Hundred Novels) series at Cankarjeva Založba, Kos contributed 21 accompanying studies to the titles. Mainly using the intellectual (or 'spiritual') history method, he interpreted a number of seminal novels in French (*La Princesse de Clèves*, *Candide*, *Le Père Goriot*, *Germinal*, *L'Étranger*, *La Modification*), German (*Simplicius Simplicissimus*, *Lebens-Ansichten des Katers Murr*, *Doktor Faustus*), and English (*Vanity Fair*, *Waverley*, *David Copperfield*, *The Picture of Dorian Gray*, *A Portrait of the Artist as a Young Man*).

The lectures of Professor Kos in the 1970s revolved around the literary history of Pre-Romanticism, Romanticism, and Enlightenment. In the next decade, he devoted a monograph to each of the three periods (*Romantika*, 1980; *Razsvetljenstvo*, 1986; *Predromantika*, 1987). Additionally, the 1980s were marked by his lectures on the comparative history of Slovenian literature. In 1987 he published his monumental work *Primerjalna zgodovina slovenske literature* (A Comparative History of Slovenian Literature), describing the history of influences on the Slovenian literary development between 1770 and 1970 while preserving the historical unity of Slovenian literature. Even at that early time critics pointed out that there was no work in literary historiography on a global scale which would thus discuss the foreign influences on practically the

entire literary production of a nation. In addition, Professor Kos taught since the 1970s the introduction to literary theory and the theory of literary genres. The year 1983 already witnessed the publication of his *Očrt literarne teorije* (An Outline of Literary Theory), which introduces a new scheme and is considered the first comprehensive survey of the field in Slovenia. A revised and expanded *Očrt* was published in 2001 under the title of *Literarna teorija* (Literary Theory). Studies about some of the concepts addressed in *Očrt* were likewise published in the framework of the *Literarni Leksikon* (Literary Lexicon) series (*Literatura*, 1978; *Morfologija literarnega dela* – Morphology of a Work of Literature, 1981; *Literarne tipologije* – Literary Typologies, 1989). Of the literary genres, Kos addressed the novel (1983) and lyric poetry (1993) in the same series, having taken over its editorship in 1980. For almost a decade and a half, he was head of the Department of Comparative Literature and Literary Theory, and for three years director of the Institute of Slovenian Literature and Literary Studies at the Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts.

In the last decade he produced two autobiographies, *Umetniki in meščani* (Artists and Bourgeoisie) and *Ideologi in oporečniki* (Ideologues and Dissenters), while the eminent publishing house Slovenska Matica published his books *Sociologija slovenske literature* (Sociology of Slovenian Literature, 2016) and *Primerjalna zgodovina svetovne literature* (Comparative History of World Literature, 2020). The year 2021 saw the publication of his collected columns under the title *Kultura in politika* (Culture and Politics), the thirtieth book he has produced as the sole author. His work has earned the most prestigious awards. In 1999 he was granted the title *Professor Emeritus* by the University of Ljubljana. Two years later he received the Zois Lifetime Achievement Award, and in 2019 he was presented with the Golden Order of Merit by the then President, Borut Pahor. Since 1983 he has been a full member of the Slovenian Academy of Sciences and Arts.

Translated by Nada Grošelj

Avtorice in avtorji

Martin GRUM, samostojni strokovni sodelavec specialist v humanistiki na
Inštitutu za kulturno zgodovino ZRC SAZU, martin.grum@guest.arnes.si

Irena IPAVEC DOBROTA, samostojna strokovna sodelavka na Oddelku za
primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete v Ljubljani,
irena.ipavecdobrota@ff.uni-lj.si

Dr. Seta KNOP, asistentka za primerjalno književnost in literarno teorijo,
višja bibliotekarka na Oddelku za primerjalno književnost in literarno
teorijo Filozofske fakultete v Ljubljani, seta.knop@ff.uni-lj.si

Dr. Evald KOREN, nekdanji profesor na Oddelku za primerjalno
književnost in literarno teorijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani

Dr. Vanesa MATAJČ, redna profesorica za primerjalno književnost in
literarno teorijo na Oddelku za primerjalno književnost in literarno
teorijo Filozofske fakultete v Ljubljani, vanesa.matajc@ff.uni-lj.si

Dr. Martina OŽBOT CURRIE, redna profesorica za italijanski jezik
na Oddelku za romanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v
Ljubljani, martina.ozbotcurrie@ff.uni-lj.si

Dr. Darja PAVLIČ, izredna profesorica za slovensko književnost na Oddelku
za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani, darja.pavlic@ff.uni-lj.si

Dr. Matevž RUDOLF, predstojnik Založbe Univerze v Ljubljani,
matevz.rudolf@uni-lj.si

Dr. Irena SAMIDE, izredna profesorica za književnost v nemškem jeziku na Oddelku za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko Filozofske fakultete v Ljubljani, irena.samide@ff.uni-lj.si

Dr. Tone SMOLEJ, redni profesor za primerjalno književnost in literarno teorijo na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete v Ljubljani, tone.smolej@ff.uni-lj.si

Dr. Marko SNOJ, znanstveni svetnik na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, redni profesor za primerjalno jezikoslovje na Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje Filozofske fakultete v Ljubljani, redni član SAZU, marko.snoj@ff.uni-lj.si

Dr. Alen Albin ŠIRCA, docent za primerjalno književnost in literarno teorijo na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete v Ljubljani, alenalbin.sirca@ff.uni-lj.si

Dr. Luka VIDMAR, višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, luka.vidmar@zrc-sazu.si

Dr. Tomislav VIRK, redni profesor za primerjalno književnost in literarno teorijo na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete v Ljubljani, izredni član SAZU, tomislav.virk@ff.uni-lj.si

Dr. Alenka ŽBOGAR, redna profesorica za didaktiko slovenščine na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani, alenka.zbogar@ff.uni-lj.si

Imensko kazalo

A

Adler, Victor 124
Ajshil 115
Alighieri, Dante 32, 45–50
Amon, Smilja 25
Andrić, Ivo 139
Antonioni, Michelangelo 217, 222
Apollinaire, Guillaume 180
Ariosto, Ludovico 46–48
Aristotel 14, 33, 178
Arouet, François-Marie 58, 60
Asor Rosa, Albert 46
Aškerc, Anton 77, 154–155, 158, 231

B

Bahr, Hermann 102–103
Bahtin, Mihail Mihajlovič 14, 90–93
Bajt, Drago 144–145
Baju, Anatole 120
Balakian, Anna 170
Baldick, Martin 93
Balzac, Honoré de 50, 238
Batteux, Charles 62
Baudelaire, Charles 180, 200
Bauer, Otto 124
Benn, Gottfried 180
Bergman, Ernst Ingmar 217, 222
Bernik, France 73
Bessière, Jean 52–53
Beutin, Wolfgang 70
Bevk, France 198

Bezljaj, France 21
Blake, William 182
Blažič, Milena 203, 206
Block, Haskell 170
Blumauer, Aloys 60
Boccaccio, Giovanni 45–50, 237
Bogataj-Gradišnik, Katarina 171
Bohanc, Franček 26, 197
Boileau-Despréaux, Nicolas 62
Bor, Matej 141
Boršnik, Marja 30, 36
Bowring, John 38
Boyle, Nicholas 71
Braemer, Edith 72
Bratož, Igor 213
Braudel, Fernand 91
Brncič, Ivo 198
Budal, Andrej 46, 50
Buñuel, Luis 222
Buonarroti, Michelangelo 48
Bürger, Gottfried August 37, 60
Byron, George Noel Gordon 36, 38, 163

C

Calinescu, Matei 108, 121, 126
Calvino, Italo 236
Camões, Luís de 33
Cankar, Ivan 10, 29–30, 41, 78, 87–127, 153, 155, 159, 200, 230, 233–234

Cervantes, Miguel de 10
Chantraine, Pierre 19
Chateaubriand, François-René de 35
Chaucer, Geoffrey 50
Cixous, Hélène 108
Cooper, Henry Ronald 48
Cornis Pope, Marcel 112
Croce, Benedetto 51
Curtius, Ernst Robert 71

Č

Čander, Mitja 150
Čeh Steger, Jožica 107
Čok, Lucija 55
Čop, Matija 10, 31, 35, 37, 46, 50–
51, 74–75, 143, 161, 231
Čosić, Dobrica 8

D

Dalmatin, Jurij 154, 156
Dauzat, Albert 23
de Felice, Emidio 23
Debenjak, Božidar 40
Dehmel, Richard 118
Demy, Jacques 222
Denis, Michael 62
Descartes, René 179
Dickens, Charles 237
Dolenc, Ervin 113
Drügh, Heinz 72

E

Eckermann, Johann Peter 75, 78
Eco, Umberto 147, 236

Eliot, George 101, 180, 237
Engels, Friderich 34
Ermatinger, Emil 181

F

Fellini, Federico 217, 222
Finžgar, Fran Saleški 198, 200,
218–220
Fišer, Srečko 48
Flaubert, Gustave 80
Fontane, Theodor 80
Fowles, John 147, 236
Funtek, Anton 78

G

Galimberti, Umberto 207
Geertz, Clifford 109
Genette, Gérard 90, 183
Godard, Jean-Luc 222
Goethe, Johann Wolfgang von 49,
52, 69–82, 200
Gogolj, Nikolaj Vasiljevič 205
Golia, Pavel 198
Gombač, Andraž 82
Govekar, Fran 107
Grabnar, Boris 25
Gradišnik, Janez 72
Gradnik, Alojz 49, 153, 198
Grafenauer, Bogo 40
Grafenauer, Niko 230
Gregorčič, Simon 154, 157–158
Grillparzer, Franz 75
Grković, Milica 22
Grum, Martin 6, 195, 198, 249

Gspan, Alfonz 57–59, 61–64
Guarini, Giovanni Battista 47

H

Habermas, Jürgen 12, 14
Hamburger, Käte 178, 181, 184
Hauptmann, Gerhart 107
Hebbel, Friderich 163
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 13,
35, 179, 185
Heidegger, Martin 13, 41, 93, 105
Heine, Heinrich 77–78, 163
Herder, Johann Gottfried 37
Hergold, Ivanka 145
Hieng, Andrej 140, 200
Hitler, Adolf 134
Hladnik, Boštjan 220–222
Hladnik, Miran 171
Hočevar, Darka 26
Hofmannsthal, Hugo von 118
Hölderlin, Friderich 182
Horacij 60, 62, 200, 205
Hribar, Tine 104
Hudeček, Jože 26–27
Hugo, Victor 172–173, 237

I

Ibsen, Henrik 103, 107, 115
Ingarden, Roman 14, 181
Ingolič, Anton 198
Ipavec Dobrota, Irena 6, 247

J

Jacobsen, Jens Peter 93, 97, 100, 102,
104, 106, 109
Jamar, Marija 197
Jan, Rado 25
Janežič, Anton 30
Japelj, Jurij 162
Jarc, Miran 78–79, 153, 198
Javoršek, Jože 86
Jenko, Simon 77
Jensterle Doležal, Alenka 108, 112,
117
Jesih, Milan 39
Jug, Klement 138
Jurčič, Josip 77
Juvan, Marko 75, 112

K

Kafka, Franz 93
Kalenić Ramšak, Branka 150
Kant, Immanuel 33, 79
Kayser, Wolfgang 187
Kermauner, Taras 8, 135–136, 140–
142, 144
Kersnik, Janko 77
Kette, Dragotin 78, 153–154, 198,
200
Kidrič, France 58, 63–64
Kierkegaard, Søren 100
Kiesel, Helmuth 102, 108
Klinger, Friedrich Maximilian 70, 73
Klopčič, Mile 198
Klotz, Volker 98–99
Kmecl, Matjaž 102

- Knop, Seta 73, 229
 Koblar, France 73, 77
 Kocbek, Edvard 33, 116, 198, 231
 Kocijančič, Matic 123
 Kohlheim, Rose in Volker 23
 Kollár, Ján 38
 Kolšek, Peter 201
 Komelj, Miklavž 124
 Kopitar, Jernej 61, 74, 231
 Koren, Evald 5, 25–27, 33, 150, 169
 Koruza, Jože 26
 Kos, Katja 17
 Kos, Matevž 118
 Kos, Tine 17, 193, 248
 Kosec, Kristina 67
 Kosmač, Ciril 143, 198, 218
 Kosovel, Srečko 143, 180, 198, 231
 Košir, Franja 76
 Košir, Niko 46
 Košuta, Miran 144
 Kovač, Miha 232
 Kovačič, Lojze 34, 141, 231
 Kovič, Kajetan 25–26, 33, 137, 161
 Kozak, Primož 116, 135, 142–143, 198, 231
 Kraigher, Alojz 29, 198
 Krajnc, Borut 193
 Krakar Vogel, Boža 203–204, 206, 209
 Krakar, Lojze 72–74, 76, 231
 Kralj, Lado 150, 171
 Kranjec, Miško 143, 198
 Krauss, Werner 72
 Kreft, Bratko 124, 198
 Krek, Janez Evangelist 125–126
 Krleža, Miroslav 137, 139
 Kudělka, Viktor 103
 Kuhar, Lovro
 Kumbatovič Kalan, Filip 135
 Kumbo, Zofka 137
 Kumerdej, Blaž 61, 64
 Kvas, Lovro 77
 Kvedrova, Zofka 103, 107, 198
- L**
- Lafontaine, Jean de la 50
 Lagerlöf, Selma 238
 Lah, Andrijan 201
 Lamartine, Alphonse de 199
 Lassalle, Ferdinand 35
 Lavrič, Božidar 36
 Le Rider, Jacques 117
 Lenin, Vladimir Iljič 120
 Lenz, Jakob Michael Reinhold 70
 Lessing, Gotthold Ephraim 50, 73
 Levin, Harry 168
 Levstik, Fran 76, 143
 Linhart, Anton Tomaž 57, 62, 73, 110, 231
 Locke, John 59
 Löffler, Štefka 30
 Löffler, Viljem 30
 Logar, Tine 201–202
 Lovrenčič, Jože 79
 Lozar, Janko 25
 Lukács, György 14, 51, 90–94, 100, 104

M

Machek, Vacláv 21
Maeterlinck, Maurice 101
Magris, Claudio 117
Majakovski, Vladimir Vladimirovič
180
Majcen, Stanko 155, 160
Mallarmé, Stéphane 101, 180, 182
Mandelc, Valentin 77
Mann, Thomas 71, 79, 81–82, 236,
238
Manzoni, Alessandro 45–46, 48–51
Markiewicz, Henryk 187
Marlowe, Christopher 200
Martelanc, Vladimir 124
Marx, Karl 35, 124
Matajc, Vanesa 78, 87, 103, 106, 121,
126, 150
Maupassant, Guy de 107
May, Karl 82
Mejak, Mitja 139
Melville, Herman 237
Menart, Janez 231
Mencinger, Janez 77
Metternich, Klemens Wenzel von
61, 64
Mickiewicz, Adam 52
Mihelič, Stane 197
Mihurko Poniž, Katja 108
Miličinski, Fran 198
Minatti, Ivan 231
Mirtič, Milka 25
Moder, Janko 72–73
Monterde, Antoni Martí 52

Moretti, Franco 92–93
Mrak, Ivan 79, 153, 155, 160
Murn, Josip 78
Mussolini, Benito 134

N

Neubauer, John 112
Nietzsche, Friderich 118–119, 146
Novak, Boris A. 47, 72, 103, 150
Novak, Boža 26–27
Novalis 161, 182
Novy, Lili 198

O

Ocvirk, Anton 7, 25–27, 31–40, 76,
89, 127, 133, 135, 144, 165, 171–
172, 181, 235–237
Ocvirk, Stana 26
Ostrouška, Darja 25
Ožbot, Martina 45

P

Pacheiner, Vlasta 25–27, 33
Paglovec, Franc Mihael 154
Pahor, Borut 228
Paternu, Boris 38, 73–74, 76, 103,
147
Pavček, Tone 236
Pavlič, Darja 177, 185
Pavšič, Vladimir → glej Bor, Matej
Perkins, Mary Ann 112
Petersen, Julius 181
Petrarka, Francesco 46–47, 49–50
Pezdirc Bartol, Mateja 118–119

Pindar 182
Pirjevec, Dušan 7–8, 10, 14, 38–41,
64–65, 89, 91, 93, 100, 103, 110,
118, 120, 127, 134–135, 141, 144,
197, 230, 234–235, 237
Platon 14, 178, 181
Plehanov, Georgij Valentinovič 34
Pleteršnik, Maks 20
Podbevšek, Anton 133, 135, 143, 180
Pogačnik, Vladimir 63, 73
Pohlin, Marko 64, 231
Pokorny, Julius 20
Pompe, Gregor 6
Pope, Alexander 60
Pregelj, Ivan 153, 155, 160, 198
Premk Bogataj, Eva 29
Premk, Francka 29
Prešeren, France 10, 31, 36–38,
45–48, 52, 61, 75–76, 80, 82, 87,
110, 151, 153–154, 157, 161–165,
198–200, 230–234
Prežihov, Voranc 143, 198
Prijatelj, Ivan 124, 165
Primic, Janez Nepomuk 74
Proudhon, Pierre-Joseph 120, 124
Pučnik, Jože 140
Puhar, Alenka 234
Puškin, Aleksander Sergejevič 200

R

Rebolj, Matjaž 150
Rebula, Alojz 154, 161
Rendla, Stanka 69
Resnais, Alain 222

Richardson, Samuel 237
Richter, Simon 70
Rilke, Rainer Maria 108
Rimbaud, Arthur 182, 200
Rotar, Janez 123–124
Rudolf, Matevž 215, 221, 224
Rupel, Dimitrij 234
Rupel, Mirko 29
Rupret, Martina 25

S

Samide, Irena 69, 72, 78
Schiller, Friderich 37, 70, 72, 75–78
Schlegel, August Wilhelm 37–38,
76, 162, 179
Schlegel, Friderich 162, 179
Schnitzler, Arthur 103
Schönleben, Janez Ludvik 63
Schulze, Ernst 35
Seliškar, Tone 198
Sepe, Miša 26
Shakespeare, William 10, 35, 115,
199
Sławski, Franciszek 21
Slodnjak, Anton 30–31, 64, 73,
76–77, 143
Smasek, Lojze 33
Smole, Dominik 79, 142, 230, 234
Smolej, Tone 5, 29, 72, 90, 121, 133,
150
Smollett, Tobias 237
Snoj, Marko 19–20
Snoj, Vid 123, 150, 154
Sodnik, Alma 33

Sofoklej 115
Spengler, Oswald 118
Spitzer, Manfred 207
Stabej, Jože 25–26, 33
Staiger, Emil 181, 187
Stalin, Josif 135
Stanek, Janez 25–27
Stanovnik, Majda 25–27, 133, 235
Stanzl, Franz Karl 14
Stopar, Ivan 26
Stres, Anton 234
Strindberg, August 237
Stritar, Josip 30, 77
Strniša, Gregor 79, 153, 161, 231
Svetek, Majda 26–27
Swift, Jonathan 60
Swiggers, Pierre 53
Szondi, Peter 99

Š

Šimenc, Stanko 224
Šimunović, Petar 22
Širca, Alen Albin 151
Štih, Bojan 137
Šuklje, Rapa 26
Šurla, Andrej 121
Šuster – Drabosnjak, Andrej
155–156

T

Tanizaki, Junichiro 237
Tasso, Torquato 46–48, 75
Taszycki, Witold 22
Taufer, Venio 26, 141, 198

Tavčar, Ivan 77, 198
Teplý, Bogo 124
Tieck, Ludwig 161
Tolstoj, Lev Nikolajevič 80
Tomašič, Stanko 123–124
Toporišič, Jože 61–62, 233
Trakl, Georg 180
Trdina, Janez 76, 79
Troha, Vera 72, 150
Trubar, Primož 29, 63, 234
Truffaut, François 222

U

Udovič, Jože 231
Uhland, Ludwig 38

V

Valjavec, Matija 77
Van Tieghem, Paul 70–71, 172
Van Tieghem, Philippe 172–173
Vasič, Marjeta 171
Veber, France 135, 138–139
Verlaine, Paul 200
Vevar, Štefan 72–73
Veyne, Paul 178
Vidmar Horvat, Ksenija 6
Vidmar, Josip 78, 110–112, 133–138,
140, 143, 146
Vidmar, Luka 8, 57, 62, 64, 82
Vigny, Alfred de 163
Vipotnik, Cene 198, 231, 236
Virk, Tomo 7, 93, 123, 133, 146, 150
Vischer, Friderich Theodor 187
Vitez, Primož 121

Vodnik, Valentin 57–58, 61–62, 64,
73, 198, 230–231, 233
Vodušek, Božo 73, 78, 155, 160, 198,
231
Vogelnik, Franc 25
Voltaire → glej Arouet,
François–Marie
Vorländer, Karl 124
Vouk, Erika 73
Vrbnjak, Eva 6
Vrdlovec, Zdenko 216
Vrečko, Janez 72, 150
Vreg, France 26
Vreg, Ruža 26–27
Vrhovec, Breda 27

W

Walzel, Oskar 180
Warren, Austin 103
Weisstein, Ulrich 72
Wellek, René 103, 181, 190
Wenzel, Walter 22
Werner, Friedrich Ludwig Zacharias
35
Wieland, Christoph Martin 60
Wilde, Oscar 120–121, 200
Wordsworth, William 52

Z

Zajc, Dane 79, 161
Ziherl, Boris 8–9, 34–35 135,
137–138
Zlobec, Ciril 46, 49, 230
Zlobec, Jaša 46

Zois, Žiga 57–64, 66, 72–73, 231
Zola, Émile 90, 107
Zorman, Barbara 224
Zupan Sosič, Alojzija 90, 106–107
Zupan, Vitomil 134
Zupančič, Beno 136
Zupančič, Mirko 73
Zwitter, Fran 40

Ž

Žbogar, Alenka 195, 207–209
Žirmunski, Viktor Maksimovič 36
Žlajpah, Vlado 25
Župančič, Oton 78, 119, 153, 155,
159, 198